

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA TAARBÆK OG DYREHAVEN

FRA TAARBÆK OG DYREHAVEN

Lyngby-Bogen 1989

Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune

LYNGBY-BOGEN 1989

er redigeret af

arkivar, cand.mag. Jeppe Tønsberg

og udgivet af

Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune.

Papiret er 120 g tonet Micha.

Sat og trykt hos A. Rasmussens Bogtrykkeri, Ringkøbing,

i 2000 eksemplarer.

ISBN 87-87298-17-1

ISSN 0107-7848

Alm. Brand af 1792 og

Bikuben i Lyngby's Fond

har ydet tilskud til trykningen

af denne bog.

Omslaget viser Taarbæk Strand i 1863 på det sted, hvor senere Taarbæk Havn blev bygget. Til højre ses den daværende Taarbæk Skole, det tidligere lyststed »Neptunus«. Maleri af Carl Baagøe (privateje).

INDHOLDSFORTEGNELSE

Poul Gamrath: Taarbæk Kirke	5
Jeppes Tønsberg: Taarbæk Kirkegård.	13
Johan Steffensen: Lodsens familiegravsted og historien bag det	33
Holger Rasmussen: Fiskeriet fra Taarbæk	49
Jeppes Tønsberg: Taarbæk Havns tilblivelse	85
Poul Gamrath: Fra Taarbæk Sogn	107
H. Topsøe-Jensen: Husnavne og husnumre på Strandvejen i Springforbi	121
Ole Harkjær: Taarbæk – selvgroet og planlagt. Forsøg på planlægning i en selvbevidst bydel	125
Christina Bernsen: Friluftsteatret i Dyrehaven	143
Georg Lett: Gentofte-Lyngby Hospital og teltholderne på Dyrehavsbakken	215
Aage Børresen: Beretning om selskabets virksomhed i 1988	233
Navneregister	235

Poul Gamrath

TAARBÆK KIRKE

I anledning af Taarbæk Kirkes 125 års jubilæum i juni måned udsendte menighedsrådet en smuk lille brochure om kirken. Den indeholder en række billeder af kirkens ydre og indre samlede af fru Birthe Rasmussen, der med sin mand i mange år har haft Havnekiosken i Taarbæk. Tillige er der tekster til dels forfattede af mig; men pladsen tillod ikke fyldigere beskrivelser. Derfor har man fra Historisk-topografisk Selskab anmodet mig om at supplere dem lidt; men først meddeles lidt om sognet og baggrunden for kirkens tilblivelse.

Taarbæk sogn er jo den østlige del af Lyngby-Taarbæk kommune og omfatter Jægersborg Dyrehave, Enghavevej ved skovens sydside, Ryttergården i Klampenborg, den nordlige del af Bellevueplænen, bebyggelsen langs den gamle og den nye Strandvej samt jo kirken og kirkegården frem til Strandmøllen og Raadvad med Mølleåen som sognets nordgrænse. Den nævnte strandvejsbebyggelse inddeles sædvanligvis i: Det egentlige Taarbæk grænsende mod syd til midten af Bellevueplænen, hvor nogle huse samt en strandhave med restauration (lidt før det store og flotte nu nedrevne Bellevue Strandhotel) forsvandt, og rækkende mod nord til »Bilbergsminde« (der hvor den nye Strandvej og den gamle Taarbæk Strandvej mødes), dernæst »Ny Taarbæk« frem til Trepilevej og derpå den forsvundne gamle landsby Stokkerup i kvarteret omkring strandvejsbakken, altså Stokkerup Bakke. Denne landsby var udflyttet fra sit oprindelige sted omkring dammen sydvest for Eremitageslottet, da kong Christian V i 1670 lod »Boveskov« indhegne med enebærstager til kongeligt jagtdistrikt, altså nu Jægersborg Dyrehave. Endelig kommer så det ved skovens (statens) noget hårdhændede ejendomsopkøb nu næsten også forsvundne Springforbi hen mod Strandmøllen.

Poul Gamrath, f. 1902, sognepræst i Taarbæk 1945-72, i bestyrelsen for Historisk-topografisk Selskab 1952-72.

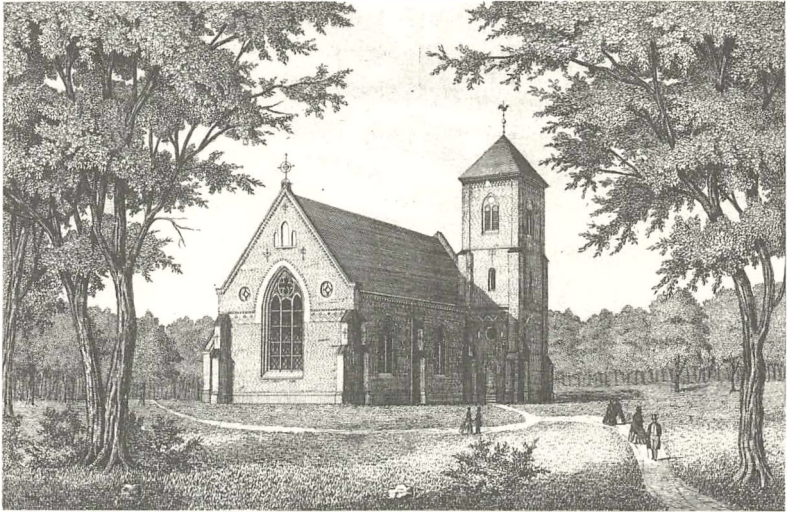
Taarbæk vides først nævnt 1629 (Thorbeck) og var oprindeligt kun et lille fiskerleje med ganske få huse. Der var ingen havn, og fiskerbådene måtte derfor trækkes op på stranden på grund af vejr og strøm. Først henved et par århundreder senere opdagede københavnernes det smukke sted mellem skov og strand, og så gik det stærkt. Skoven lå imidlertid som en for køretøjer betydelig hindring for forbindelsen til det naturlige, men ret fjerne centrum Lyngby såvel med hensyn til kirke og kirkegård som skole og bystyre. Man måtte sønden om ad Jægersborg Allé til Lyngby, for den nuværende Klampenborgvej eksisterede ikke. Det var en lang vej at gå eller køre, når man havde brug for præst eller læge, eller man skulle handle, idet man solgte fisk og købte de nødvendige varer til husholdning og beklædning m.m. i Lyngby. Heste havde fiskerne jo ikke.

Denne isolation følte efterhånden stærkere og stærkere, ikke mindst på det kirkelige område, og efter at Lyngby-præsterne Bone Falch Rønne (†1833) og Peter Rørdam (†1883) havde fået vakt og styrket et menighedsliv i Taarbæk, voksede ønsket om en egen kirke og gravplads samt en fastboende præst mere og mere. Den gamle fru Bilberg bad 1821 pastor Rønne holde bibellæsning i hjemmet i Taarbæk; men for at skabe bedre plads hertil skænkede englænderne Gordon og Watt deres sommerhus »Neptunus« (der lå på den nuværende skoles plads) til at danne rammen om disse møder samt afgive plads til en skolestue. I denne bygning (kaldet »Håbet« eller officielt »Taarbæk Skole- og Bedehus«, hvorom en mindeplade inde i skolen vidner) blev i øvrigt samme år »Det danske Missionsselskab« stiftet.

Omsider lykkedes det i året 1864 (for resten samme år, som den første havn blev påbegyndt) med C.F. Tietgens varme støtte og arkitekt C.E. Wessels ledelse at få Taarbæk kirke rejst i udkanten af skoven og senere (1905) med en kirkegård omkring, og den 26. juni samme år, under den tragiske slesvigske krig, blev kirken indviet, som det kan ses på minde-tavlen på sydsiden af Tårnet. Kirkebygningen skal have en kirke i Lime-rick på Irland som forbillede. En meget lignende kirke opførte C. E. Wessels søn en snes år senere i Dragør. Lad det lige blive tilføjet, at sogne-adskillelsen fra Lyngby på det kirkelige område trådte i kraft 1906.

Om alt dette er der skrevet udførligere i J. Werners mindeskrift fra

Taarbæk Kirke

Taarbæk Kirke (Skovkapellet) set fra sydvest (øverst) og sydøst. Billederne viser kirken fritliggende i skoven før kirkegårdens oprettelse.

Byhistorisk Samling

1914: Taarbæk kirke, i anledning af halvtredsårsdagen for dens indvielse. Endvidere i de brochurer, som udsendtes i 1939 og 1964 (i den sidstnævnte om glasmosaikruderne) samt i kirkebladet for 1957 (nr. 5), 1964 (nr. 5, 7/8 og 9), 1971 (nr. 11) og 1972 (nr. 1 og 5). Mange havde bidraget med penge og gaver, og i det følgende skal så kirkens indre gennemgås med henblik på det smukke udstyr, som gennem årene er tilgået Taarbæk kirke. Yderligere enkeltheder kan ses i kirkens inventarliste.

Det kan tilføjes, at kirkebygningen først var filialkirke («Skovkapellet») til Lyngby kirke og derfor fik gudstjenester og kirkelige handlinger besørget af sognepræsten i Lyngby. Fra 1880 fik den nyudnævnte kapellan i Lyngby (Gerhard Kemp) Taarbækområdet som sit særlige distrikt, men kunne først fra 1907 flytte til Taarbæk i den bolig, som den just som stiftsdame i Vallø udvalgte frk. Cathinka Hermine von Bertouch havde skænket til bolig for den ventede sognepræst (det var Taarbæk Strandvej nr. 111) samtidigt med oprettelsen af et selvstændigt Taarbæk sogn. Denne bolig solgtes iøvrigt før præsteskiftet 1945, hvorefter for denne salgssum en ny bolig (Edelslundsvej nr. 2) blev købt og istandsat. Vi går nu ind i kirken.

Altartavlen («Jesus i Gethsemane» af maleren J.P. Raadsig) er fra kirkens første tid, glasmaleriet til venstre (Jesu fødsel) og det tilsvarende til højre (Pinseunderet) er begge udført 1939 af Fanny og Poul Sæbye og skænket af vinhandler Carl Jacobsen.

Længere til venstre på korets nordside ses et terracottaarbejde (Mariæ bebudelse) af Giovanni della Robbia fra Firenze ca. år 1500, udlånt af Statens Museum for Kunst 1964, og på den modsatte side af koret er ophængt en kopi af Rafaels maleri »Kristi gravlæggelse« i Villa Borghese i Rom; den er udført af professor Vilh. Wanscher 1928 med ramme skåret af fru Wanscher og er deponeret her af Lyngby-Taarbæk Kommunalbestyrelse 1963.

På alteret står et krucifix skåret i gammel moseg 1951 af billedskæeren C.E. Krøger Petersen, Viemose ved Mern.

Ved gudstjenester og kirkelige handlinger erstattes det med det fine sølvkrucifix, der er udført efter et 900-årigt krucifix i Vrensted kirke i Salling som gave ved kirkejubilæet 1939 (75 år) fra grosserer Bærentz,

medens trækrucifixet var en gave fra konsul Colding. Det kan tilføjes, at den foran nævnte billedskærer er broder til den tidligere kordegn fru Grete Krøger Rasmussen, der 1939 efterfulgte sin mand, den kendte dyrehavemaler Martin S. Rasmussen, i det embede som kordegn, han havde varetaget siden 1929 samtidig med, at han restaurerede mange ting i kirken (friser, stolegavle, treenighedssymbolet over korbuen m.m.). Antependiet (der dækker alterbordets forside) er vævet af Anna Brunberg i Dalarna; tæppe, skammel og knæfald er broderet af fru Krøger, hendes 89-årige moder, hendes søster og fru Dagny Nielsen, Taarbæk. Alterdugen skyldes fru Minna Schuldt. De to malmstager er fra kirkens første dage, medens to keramikvaser (Bing og Grøndahl), som blev skænket til kirkens 50 års jubilæum 1914 af Dyrehavsbakkens Teltholderforening, indtil videre opbevares med reparation for øje.

Over døbefonten, der er skåret af billedskæreren O. Clemmensen 1939 med kristne symboler og motiver fra evangelierne, og som er skænket af grosserer Knud Wiedemann og hustru (Taarbæk Strandvej 32, i den nu nedrevne villa »Birka«), hænger et »lægmandskrucifix« fra vistnok 1924.

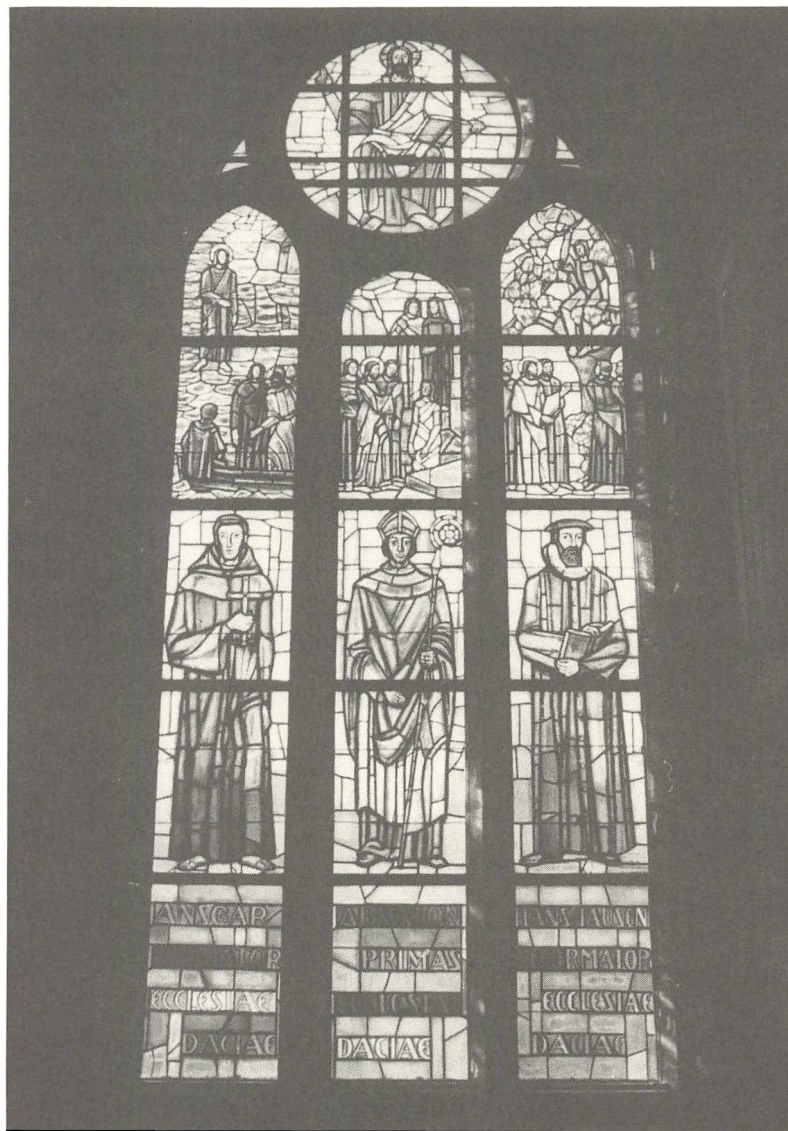
I præsteværelset hænger en polsk ikon, et maleri med den hellige jomfru og barnet, en gave i året 1928 fra skibsreder, generalkonsul Axel Krohns enke, fru Lilly Krohn. Billedet, der ikke er ret gammelt, forestiller Polens dronning, den undergørende Madonna fra det hvide bjerg. Om døbefonten, prædikestolen og kirkeskibet kan læses mere i brochuren; det sidste, forestillende en fuldrigger, er udført af lods Johan Steffensen og restaureret ca. 40 år efter (1953) af tegneren Ole Noe Gottliebse, begge af Taarbæk.

Oprindeligt havde kirken kun et harmonium anbragt på et lidt ind i kirkerummet rækkende og på et par stolper hvilende pulpitur i tårnrummet over døren dér, altså ikke ved hovedindgangen, som det ved en fejl læses i brochuren; men da man i 1925 ved indsamling og store gaver (direktør Moresco) fik et rigtigt orgel ved kirkens vestgavl (orgelbygger Marcussen og søn, 18 stemmer og ca. 1100 piber), fjernedes pulpituremspringet, og i 1961 blev en ny dør og et pænt egetræspanel anbragt om indgangen til tårnrummet.

Det nye orgel byggedes op på hver side af det store vestvindue, hvis glasmalerier bestod af blomsterranker og forskellige symboler, men i to omgange er orgelet blevet sænket og helt fornyet i 1976 ved Frobenius' orgelbygningsfirma (22 stemmer) med det for øje, at man bedre kunne se det store nye glasmaleri, skabt af professor Kræsten Iversen, udført af glarmester Fledelius og skænket af grosserer L.F. Foght 1956. Kræsten Iversens store gavlvindue giver et tilbageblik i dansk kirkehistorie ved de nederste billeder af Ansgar (†865), af Absalon (†1201) og af Hans Tausen (†1561), grundlæggeren, kirkefyrsten og reformatoren. Ovenover gengives scener af Jesu liv: Vandrigen på søen, opvækkelsen af Lazarus og mødet med toldereren Zachæus i træet; øverst fremstilles den himmeltronende Kristus siddende på regnbuen.

Endelig skal nævnes de fire evangelistruder, som ved indsamling og et stort bidrag fra bystyret blev anskaffet til kirkens hundredårsfest 1964. Motiverne, som er udført af maleren Johan Vilh. Andersen, en af Kræsten Iversens medarbejdere, skal med billeder og tekst tale direkte til os, idet der dertil benyttes fire af Jesu lignelser, som er særlige for hver af de fire evangelister, nemlig regnet fra hovedindgangen på nordsiden: 1. Matthæusruden (symbol: et menneske eller en engel p.gr. af det lange slægtsregister eller bebudelsesberetningen) med den for ham særlige lignelse om de kloge og de uforstandige jomfruer, derpå 2. Markusruden (med denne evangelists tegn løven, da der berettes om Jesu ophold en tid blandt dyrene i ørkenen efter dåben i Jordan) med Jesu lignelse om sædens stille vækst, endvidere på kirkens sydside nærmest tårnudgangen 3. Lukasruden (med oxen som symbol, idet Lukas beretter om fødselen i stalden) med lignelsen om den barmhjertige samaritan - og endelig 4. Johannesruden (hvor symbolet er ørnen, idet der tænkes på tankernes høje flugt hos denne evangelist) med lignelsen om den gode hyrde.

For øvrigt kan man se endnu et glasmaleri, når man fra øst kigger op i pulpituret i tårnet, nemlig »Lutherrosen« udført af Johan Vilh. Andersen 1965. Det er en gengivelse af Martin Luthers segl, der viser korset gemt i hjertet, der er anbragt i en hvid rose (d.v.s. glæde og fred), medens baggrunden herfor er blå (d.v.s. al glæde er fra himlen), og den gyldne ring udenom betegner den himmelske salighed, der lige som en ring er uendelig, evig.

Kræsten Iversens mosaikvindue i Taarbæk Kirkes vestgavl. Irving fot. Byhistorisk Samling

Så er der klokkerne i tårnet. De tre nye klokker kom i gang i oktober 1971 som en gave fra direktør Kristian Andersen, idet fru Elise Wessels klokke fra 1909 havde fået en lidt uren klang og ikke kunne tilpasses til andre klokker. Om reglerne for ringningerne kan læses i Kirkebladet 1971 nr. 11. Den store har fået overført fra den gamle klokke disse linier fra en salme af Grundtvig (Kirken, den er ...): »Jeg kalder på gammel og ung, mest dog på sjælen træt og tung, syg for den evige hvile«. Den mellemstes inskription er »Kyrie eleison« (græsk for »Herre, forbarm dig«), og den mindste bærer ordene »Te deum laudamus« (latin for »Dig Gud, lovpriser vi«); de er støbt i Holland (i Aston nær Nijmegen) og ophængt af det danske klokkesvejsefirma »Thubalka« ved Vejle.

Modsat det hvide, kolde lys i mange af vore kirker, virker Taarbæk Kirke til at begynde med dunkel, men kun til man har vænnet sig til det, og den er velegnet til andagtsstunder, når det engang tør voves at holde kirkerne åbne. I øvrigt er alle lamper tændt ved gudstjenester m.m.

Det er imponerende, så gavmildt sognets folk har betænkt den kirke, der nu i 125 år har været rammen om evangeliets forkyndelse for de hjemmehørende i Taarbæk, Ny Taarbæk, Springforbi (Ny Stokkerup), Strandmøllekvarteret, Raadvad inde i skoven og for alle andre.

Jeppe Tønsberg

TAARBÆK KIRKEGÅRD

I 1986 blev det lovfæstet, at udvalgte gravminder på de danske kirkegårde skal bevares (lov nr. 268 af 22. maj 1986; i loven bruges udtrykket »registrering« i betydningen »fredning«). Der tænkes navnlig på gravsten over kendte personer, på gravsten, der med deres indskrifter eller form er typiske for den pågældende kirkegård, og på gravsten, der er særprægede eller meget gamle og derfor sjældne. Sådanne gravminder skal bevares på kirkegården, men ikke nødvendigvis på deres oprindelige plads. Det er provstesyndet, der beslutter, hvilke gravminder der skal bevares, og beslutningen sker på grundlag af et forslag fra det stedlige museum. I Lyngby-Taarbæk Kommune er opgaven overladt til Byhistorisk Samling, og denne artikel er en del af arbejdet med at nå frem til et sådant forslag om bevaring af et antal gravminder på Taarbæk Kirkegård, som fremover kan fastholde et indtryk af, hvad der har været karakteristisk for netop denne kirkegård. Artiklen bygger delvis på en registrering af kirkegården udført af Carl Skånstrøm, Peter Tendal og Hans Topsøe-Jensen.

Når man endnu i dag kan finde enkelte Taarbæk-begravelser på den Gamle Kirkegård i Lyngby, skyldes det, at Lyngby Kirke helt frem til 1906 var sognekirke for hele den nuværende Lyngby-Taarbæk Kommune, og at Taarbæk Kirkegård først blev taget i brug i 1905. Indtil da kunne Dyrehavens hjorte græsse helt op til murene af den i 1864 opførte Taarbæk Kirke, der lå på en lille græsslette i skoven og som annekskirke til Lyngby ofte kaldtes Skovkapellet. Alle Taarbæks døde måtte indtil 1905 begraves i Lyngby. Til dem kunne også regnes finansmanden C.F. Tietgen (1829-1901), der i årene 1865-90 havde ejet et landsted i den syd-

lige ende af Taarbæk Strandvej (matr.nr. 10 af Taarbæk), og som i sin tid havde været med til at finansiere Taarbæk Kirkes opførelse og i en lang periode havde ført dens regnskaber og bekostet dens vedligeholdelse af egne midler. Hvis Tietgen havde levet nogle få år længere, ville han utvivlsomt være blevet begravet på Taarbæk Kirkegård og ikke i Lyngby.

Da Tietgen i 1895 bad sig fritaget for hvervet som Taarbæk Kirkes værge og blev afløst af en kirkebestyrelse, blev det indledningen til den kirkegårdssag, som først 10 år senere førte til sogneadskillelsen og kirkegårdens anlæggelse. På grund af den lange afstand til Lyngby følte beboerne i Taarbæk et stort behov for at få deres egen kirkegård, og kirkebestyrelsen ønskede derfor at anlægge en kirkegård på den lille slette umiddelbart omkring kirken. Herimod rejste der sig en protest, som førte til en henvendelse til Kultusministeriet: »Kirkegaarden vilde komme til at ligge lige ved Indgangen til Dyrehaven fra Taarbæk, man vilde ikke have Døden for Øje, naar man laa paa Landet!«

Men den største modstand kom fra skovvæsenet, der dengang hørte under Landbrugsministeriet, og som nægtede enhver afgivelse af jord inden for Dyrehavens område. Til sidst erklærede skovvæsenet sig villig til at afgive et areal af Dyrehaven, der var blevet afskåret ved anlægnen af Kystbanen i 1897. Det drejede sig om en spids trekant på ca. 4000 m² lige nord for Klampenborg Badeanstalts areal, altså nordspidsen af den nuværende Cottagepark. Hvis kirkegården var kommet til at ligge her, ville det ikke have været muligt senere at anlægge den nye Strandvej bag om Taarbæk.

Taarbæks beboere ville imidlertid ikke acceptere kirkegårdens beliggenhed tæt op til bebygget område, men ønskede den anlagt omkring selve kirken, og sagen blev rejst igen. Både Kultusministeriet og Lyngby Sogneråd støttede den, og i 1902 bøjede Landbrugsministeriet sig omsider og besluttede at afstå 1½ tønde land (ca. 8000 m²) umiddelbart omkring Taarbæk Kirke til kirkegård. Betingelserne var, at arealet skulle indhegnes, og at der ikke måtte være indgang til kirkegården fra skoven, men kun gennem viadukten under Kystbanen.

Denne viadukt var blevet anlagt i 1897 samtidig med jernbanen, medens adgangen fra Taarbæk til kirken før den tid havde været ad Kirke-

vej (dengang Kapelvej), der i lige linie førte frem til døren på kirkens nordside. Viadukten blev nu uddybet, så vogne kunne køre igennem, og et flettet stålrådshegn blev sat op omkring kirkegården, der fik indgang fra viadukten i det sydøstlige hjørne. Mellem kirkegården og jernbanen bibeholdtes en passage fra viadukten nordpå til skoven, hvor Taarbæk Grundejerforening fik skovvæsenets tilladelse til at anlægge en gangsti (den såkaldte »Grundejersti«, som nu er inddraget i kirkegården). I kirkegårdens nordvestlige hjørne blev der gravet en brønd og opført et ligkapel, tegnet af arkitekt Harald Lønborg Jensen. Den 27. august 1905 blev kirkegården indviet.

På grund af sin idylliske beliggenhed i en attraktiv del af Københavnsområdet blev Taarbæk Kirkegård en meget populær begravelsesplads. Da den lille kirkegård kun var anlagt af hensyn til den lokale befolkning og på grund af sin beliggenhed inde i Dyrehaven ikke uden videre kunne udvides, valgte man at forlange tre gange den almindelige takst for uden-sogns begravelser. Man anså kirkegården for at være stor nok til de første 30 år; men alligevel blev den hurtigt for lille og måtte udvides. Det skete efter fornyede stridigheder med skovvæsenet i 1925 med 4000 m², som blev tilføjet mod nord og mod vest, således at kirkegården blev gjort en halv gang større. Grænserne for den oprindelige kirkegård er på den nuværende markeret med to høje hække, der udgår fra kapellet nordvest for kirken i retning hhv. mod øst og mod syd. Det nordøstlige hjørne af det nye areal blev til at begynde med ikke udnyttet, men blev i 1950 inddraget til urnekirkegård med bevaring af den oprindelige tjørnebevoksning. I mellemtiden havde man i 1941 forsøgt at få kirkegården udvidet mod nord, men denne gang uden held.

Da den nye Strandvej blev anlagt i 1934, byggedes samtidig de to broer, der fører vejen og jernbanen over Edelslundsvej, således at Taarbæk Kirke fik sin nuværende adgangsvej.

På Taarbæk Kirkegård findes begravelser fra 1905 til i dag, og der er ingen planer om at nedlægge kirkegården. Derimod er der med nutidens ændrede begravelsesskik og byens faldende indbyggertal ikke så stor pladsmangel som tidligere, således at græsset efterhånden vil brede sig hen over en del af de tidligere gravsteder. På grund af de restriktive reg-

Trækors ved hegnet mod Dyrehaven langs kirkegårdens sydside. Korsene, der er sat over Aage Kaufmann (1852-1922) og Esther Gammeltoft (1922-23), er trods deres alder ret velbevarede. Byhistorisk Samling

ler, som skovvæsenet har pålagt, må kirkegården nemlig fremdeles kun anvendes af beboere i Taarbæk Sogn og sognebåndsløserne hertil.

Som kirkegården fremtræder i 1989, er der allerede mange tomme gravsteder. Kirkegårdens fællespræg er i øvrigt stilfærdigt - selv om mange af de begravne har været endog meget rige, er der kun få egentlig prangende eller iøjnefaldende monumenter. Det typiske monument på Taarbæk Kirkegård er den naturligt formede eller rått tilhuggede granitsten, eventuelt fremhævet ved sin størrelse. Et karakteristisk træk ved denne kirkegård er desuden et antal trækors, f.eks. ved skovhegnet mod syd. Herudover rummer kirkegården naturligvis en række individuelt prægede eller tidstypiske gravmonumenter, hvoraf nogle vil blive nærmere omtalt nedenfor.

Når man betragter monumenternes indskrifter, afspejler de endnu tydeligt de to store befolkningsgrupper, der tidligere har præget Taarbæk: fiskerne i selve Taarbæk og sommerbeboerne på landstederne i Ny Taarbæk og Springforbi. Af de beskedne gravsten over fiskerne nævner

14 udtrykkeligt, at der er tale om en fisker; men hertil kommer de mange, der kun bærer den begravnes navn, og hvor kun den indfødte befolkning kender sammenhængen.

En særlig gruppe af de begravne på denne skovkirkegård er skovens egne folk - en række af Dyrehavens funktionærer er begravet her, senest statsskovriden A. Tage-Jensen (1913-88). Hertil kommer en lang række af Taarbæks håndværkere, handlende og embedsmænd: købmand S.M. Ravn, tømrmester Ingvar Nielsen, malermester Hindberg, medlemmer af Taarbæk-slægterne Yde og Wiggers, tømrmester Marx Schuldt (Frluftsteatrets bygmester), kirkens første præster Gerhard Kemp og Severin Widding - og mange flere, som ikke lader sig opregne her.

I det følgende omtales en række monumenter på Taarbæk Kirkegård, som enten er særprægede eller karakteristiske for kirkegården, eller som er rejst over særligt mindeværdige personer. Når landstedsbeboerne dominerer fremstillingen på bekostning af den lokale befolkning, skyldes det, at Springforbi har været et af Danmarks mest mondæne og populære landstedsområder, og at der derfor her har boet - og siden er blevet begravet - et meget stort antal personer, som påkalder sig eftertidens interesse.

De omtalte monumenter er angivet med numre på kortet side 24-25. Numrene følger en rute på kirkegården rundt om kirken i solens retning. I de vedføjede litteraturhenvisninger betyder forkortelsen DBL Dansk Biografisk Leksikon, 3. udgave, 1979-84, som indeholder yderligere henvisninger. I enkelte tilfælde, hvor der ikke findes litteratur at henvise til, er den biografiske omtale her i artiklen noget udvidet.

1. Lige inden for lågen til venstre står en stor cementvase over juristen og forfatteren Johannes Werner (1866-1934).

Johannes Werner, der var bror til forfatteren og fotografen, grosserer Sigvart Werner, var som overretssagfører tilknyttet Guy Shaws advokatfirma, og han var Grosserersocietetets juridiske konsulent fra 1918 til sin død. Han deltog desuden aktivt i forretningslivet med forskellige bestyrelsesposter, og hans kulturhistoriske interesser kom til udtryk bl.a. i hans medvirken til oprettelsen af Øregaard-museet i Hellerup.

Indtil 1917, da Johannes Werner flyttede til Rygaard i Hellerup, boede

han i København og havde sommerbolig i Taarbæk (fra 1907 Strandvejen 717, senere kaldt »Gibraltar«). Han kendte Taarbæk fra sin barndom, idet hans far, grosserer T.W. Werner, i årene 1877-92 havde ejet villaen »Sunny Bank« (Strandvejen 763).

I Taarbæk lagde Johannes Werner en stor arbejdsindsats i byens offentlige liv, idet han fra 1904 til 1917 var formand for den dengang meget aktive Taarbæk Grundejerforening. Johannes Werner var således en af hovedmændene bag Taarbæks forsøg på at løsrive sig fra Lyngby Kommune i 1908, og han var i det hele taget med i alt, hvad der rørte sig af offentligt liv i Taarbæk i disse år. Han var medlem af bestyrelsen for Friluftsteatret i Dyrehaven og bestyrelsen for Taarbæk Havn, og han var kasserer for Taarbæk Kirke, hvis historie han udførligt beskrev i en jubilæumsbog i 1914. (DBL; Hans Topsøe-Jensen: Taarbæk Grundejerforening (Lyngby- Bogen 1983 s.65-104)).

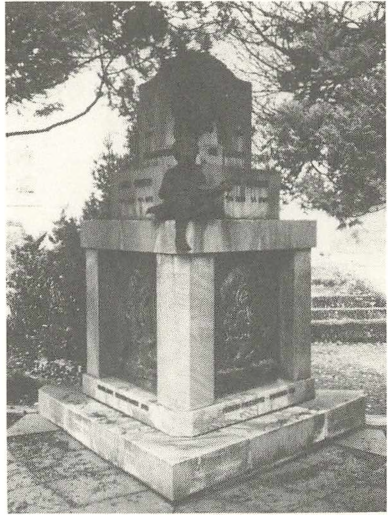
På monumentets fodstykke nævnes Johannes Werners søn, forfatteren og litteraturmagisteren Hans Werner (1894-1970), der i sin digtsamling »Godtfolk i Lilleby« (1934) har givet nogle humoristiske stemningsbilleder fra Taarbæk. (DBL).

2. S sammensat trekantet monument over forlæggeren og bladudgiveren Chr. Erichsen (1867-1935) med bl.a. portrætrelief af bronze. På overkanten af monumentet sidder en bronzefigur af et læsende barn. Nederst på monumentet læses to påskrifter »Fredens Forkæmper - Børnenes Ven« og »Grønlands Ekspeditionen 1925«.

Chr. Erichsen blev uddannet som lærer, men forlod dette arbejde efter få år og gav sig i stedet fra 1896 til at udgive serien »Børnenes Bogsamling«, som skaffede ham megen anerkendelse, fordi disse billige, men gode børnebøger gav læselyst til mange børn i ikke-litterære miljøer. Af denne grund hjalp Folkeskolens lærere med salget af bøgerne, der udkom i hefter, og af de sparemærker, der indførtes for at gøre anskaffelsen af bøgerne nemmere.

Udgivervirksomheden antog efterhånden store dimensioner. Foruden børnebøger og -blade, julehefter osv. udsendtes også større værker, hvoraf f.eks. »Det danske Folks Historie« (1926-29) endnu ses i mange ældre

Forlæggeren Chr. Erichsens monument er nok det flotteste, der er bevaret på Taarbæk Kirkegård, men er delvis skjult af bevoksning.
Byhistorisk Samling

hjem. Forlagets største aktiv var dog bladet »Hus og Hjem«, der udsendes fra 1910.

Chr. Erichsen interesserede sig meget for den fredsbevægelse, der voksede frem i årene efter 1. Verdenskrig, og da Fridtjof Nansen i 1922 havde fået Nobels Fredspris, skænkede Chr. Erichsen ham et tilsvarende beløb. I 1925-26 finansierede Chr. Erichsen en etnologisk filmekspedition til Grønland, hvor der blev opkaldt en bjergtop efter ham. (DBL).

3.-4. Ikke langt fra hinanden ligger begravet Magasin du Nord's to grundlæggere, Th. Wessel (1842-1905) og Emil Vett (1843-1911). Over Th. Wessel er rejst et granitmonument tegnet af arkitekten Søren Lemche (3), medens Emil Vett hviler i en græsbevokset gravhøj med en bronzedør ind til kammeret, opført i den oprindelige kirkegårds sydvestlige hjørne ind mod Dyrehaven (4).

De to unge handelsmænd begyndte deres samarbejde i Aarhus i 1868 med firmaet Emil Vett & Co., som navnlig handlede med hvidevarer, og som efterhånden fik filialer i en række andre provinsbyer. Firmaets engrosforretning i København, Th. Wessel & Co., fik i 1872 lokaler i

Jeppe Tønsberg

*Emil Vett (t.v.) og Th. Wessel som unge kom-
pagnoner i Aarhus. Magasin*

Hotel du Nord på Kongens Nytorv, og i 1876 samledes hele firmaet her under navnet Th. Wessel & Vett. I 1879 åbnede firmaet Danmarks første og største stormagasin, Magasin du Nord, som i 1893 fik sin nuværende bygning, lige som virksomheden havde egne fabrikker og systuer. I dette samarbejde i ledelsen af den store virksomhed var Th. Wessel den dygtige indkøber, medens Emil Vett havde talentet for at arrangere og sælge varerne. (DBL).

Emil Vett opførte i 1882 landstedet »Villa Vett« (Strandvejen 777), som hans enke Caroline Vett beholdt til sin død i 1935, hvor ejendommen blev føjet til den nordfor liggende Strandvejen 781 og bygningen nedrevet. Th. Wessel opførte i 1889 et landsted længere nordpå, Strandvejen 758. Også dette landsted blev nedrevet, idet det i 1934 erstattedes af det i 1989 nedrevne »Beaulieu«.

5. Poleret sort granitplade på pult af cement over smed Peter Kibenich (1847-1928).

Monumenterne over Magasins grundlæggere. Forrest Th. Wessels gravsted med den høje granitsten til venstre, i baggrunden Emil Vetts gravhøj med bagmuren, der oprindeligt markerede kirkegårdens sydvestlige hjørne.

Byhistorisk Samling

Peter Kibenich har været betragtet som en af grundlæggerne af Socialdemokratiet i Lyngbykredsen, uden at hans indsats med sikkerhed har kunnet fastslås. Derimod står det fast, at han var blandt de første socialdemokrater, der blev indvalgt i Lyngby Sogneråd, hvor han sad fra 1900 til 1909. Selv om han boede i Raadvad og dermed i Taarbæk Sogn, støttede han i løsrivelseskampen 1907-08 ikke Taarbæk, men Lyngby. (Lyngby Bogen 1983 s.90,91,94; 1988 s.10, 15-16).

Den beskedne gravsten, der er en af de ganske få fra Raadvad, nævner også Peter Kibenichs ugifte datter Andrea (1877-1953). Andrea Kibenich, der blev kasserer i Husassistenternes Fagforening kort efter dens stiftelse i 1899, levede næsten hele sit liv i Raadvad, hvor hun har givet husene deres nuværende navne. (Lyngby-Bogen 1953 s.253-59).

6. Høj sandstensmur over tømrermester Ole Vilhelm Olsen (1877-1926), Taarbæk Strandvej 76.

Ole Olsen sad i Lyngby Sogneråd fra 1889 til 1894 og deltog også senere i lokalpolitik som konservativ. Hans bror, skomagermester Peter Lauritz Olsen (1859-1931), der ligger begravet nogle få meter nordligere, var derimod socialdemokrat. De to brødre stod dog sammen i den mislykkede kamp for Taarbæks adskillelse fra Lyngby Sogn i 1907-08. (Lyngby-Bogen 1983 s.75-94 passim).

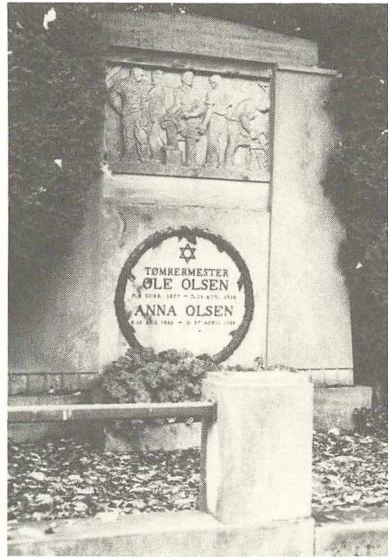
I monumentets overdel er der indsat et relief med arbejdende tømrere, altså en hentydning til den begravnes erhverv.

7. Stor rød granitsten med glat for- og bagside over statsskovfoged Axel Løvdal (1882-1961).

Axel Løvdal, der var skovfoged i Dyrehaven fra 1911 til 1947 og i størstedelen af tiden boede i skovfogedboligen i Klampenborg på hjørnet af Strandvejen og Peter Lieps Vej, var medlem af Lyngby-Taarbæk Sogneråd fra 1925 til 1954, valgt af de konservative. Allerede i sin første valgperiode blev han formand og ordfører for den konservative gruppe, og han var gennem en lang årrække en anset leder af den konservative opposition i sognerådet; men ved systemskiftet i 1950, da de konservative kom til magten, syntes han, at han var blevet for gammel (68 år) til at

Tømrermester Ole Olsens gravmonument med relieffet af de arbejdende tømrere.

Byhistorisk Samling

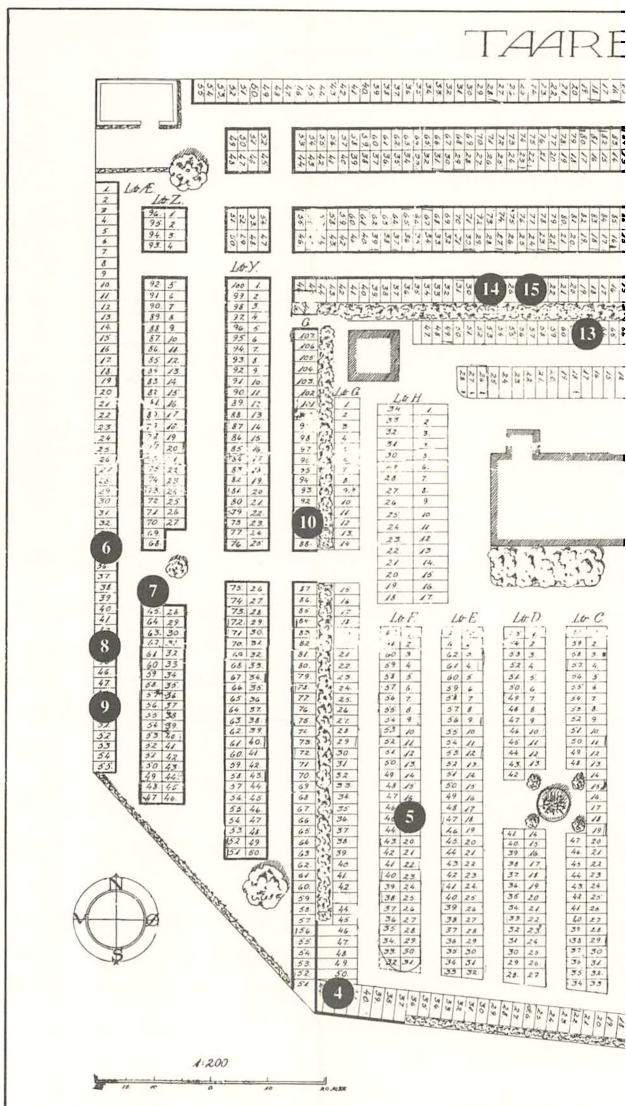
være sognerådsformand. Han overlod derfor posten til den 25 år yngre lektor Paul Fenneberg og blev selv næstformand.

I sognerådet indtog Axel Løvdal en forsonlig holdning over for det socialdemokratiske flertal. Navnlig kunne han og den socialdemokratiske skoleinspektør Georg Jakobsen altid finde fælles fodslag, hvis Taarbæks sag skulle tales i sognerådet.

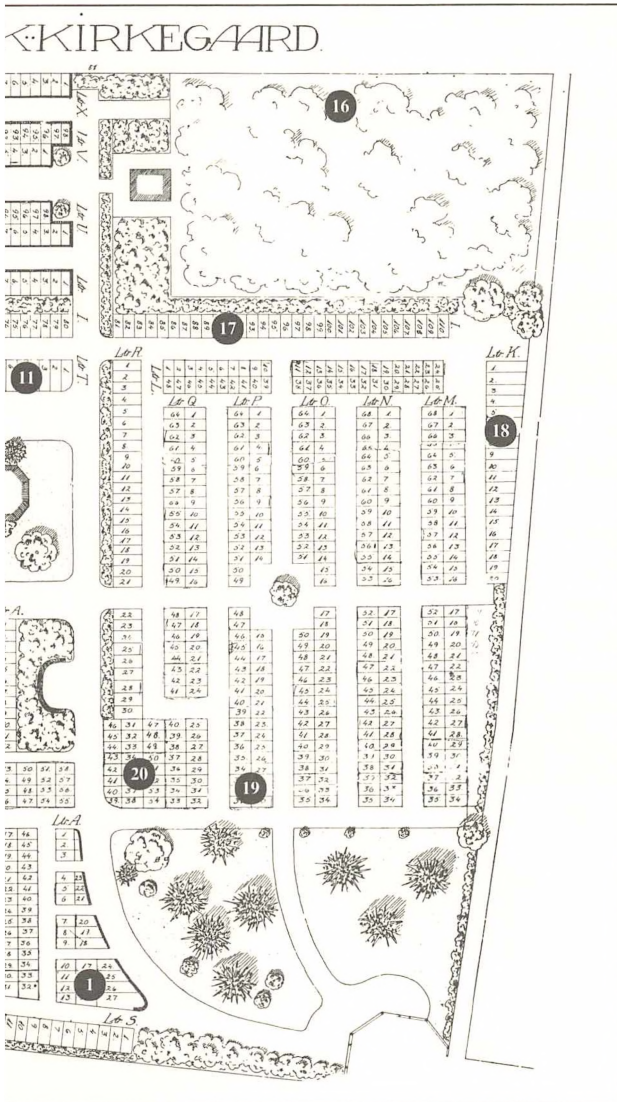
I 1942 kom Axel Løvdal i en vanskelig situation, fordi han i sognerådet havde stemt for Lyngby-Taarbæk Kommunes nye byplan for Taarbæk, der også berørte Dyrehaven. Dette fik hans foresatte, departementschef Julius Wilcke, til at irettesætte ham, som om han havde udtalt sig som embedsmand og ikke som politiker. Sagen vakte megen opsigt og blev taget op i Folketinget af den konservative Carsten Raft og socialdemokraten H.C. Hansen (begge valgt i Lyngbykredsen), og den sluttede med en misbilligelse af departementschefens handlemåde. (Ole Harkjær i »Det Grønne Område« 1.3.1988, jfr. nedenfor s.130).

I Taarbæk blev der i 1979 opkaldt en vej efter Axel Løvdal.

Plan af Taarbæk Kirkegård med numrene på de i teksten omtalte gravstec

Taarbæk Kirkegårds kontor/Byhistorisk Samling

8. Glathugget granitsten over lods Johan Steffensen (1845-1913). Johan Steffensen, som er nærmere omtalt i den følgende artikel, har udført modelskibet, der hænger i Taarbæk Kirke. Han var tredje generation af den familie Steffensen, som har givet navn til Ole Steffens Vej, og som stadig bor på stedet.

9. Naturlig granitsten over maleren Peter Wilhardt (1866-1929). Peter Wilhardt, der boede på Edelslundsvej 8 i Taarbæk, hørte til kunstnersammenslutningen Dyrehavens Malere, hvor han udstillede fra 1913 til sin død. Ud over nogle historiske malerier kendes han især for sine motiver fra Dyrehaven og Klampenborg.

På gravstedet ligger også en sten over Peter Wilhardts søn, arkitekten Hans Wilhardt (1907-85), som bl.a. har tegnet de nuværende bygninger til Taarbæk Kro. (Weilbachs Kunstnerleksikon).

10. Liggende stenplade over forfatteren Otto Benzon (1856-1927). Han var bror til Alfred Benzon (se nr. 18) og var lige som denne apoteker og fabrikant, idet de to brødre i fællesskab overtog det af faderen stiftede firma. Otto Benzon er dog mest kendt som forfatter af en række aktuelle, satiriske teaterstykker, der tog udgangspunkt i den radikale samfundskritik og -debat i tiden omkring århundredskiftet. (DBL).

Otto Benzon havde sommerbolig på »Brinken« (Strandvejen 730), der var den nordlige nabo til broderens »Stokkerup«.

På gravstenen læses digtet:

Med Pennen i Haand har ofte jeg nølt
Tanken til Ord er ej blevet
De skønneste Digte har Mennesker følt
Dem har ikke Digterne skrevet.

11. Liggende stenplade over direktør Poul C. Glud (1850-1924). P.C. Glud, der oprindeligt var blikkenslager og havde begyndt sin karriere med at fremstille petroleumskogeapparater i en kælder, var medstifter af firmaet Glud & Marstrand i 1879 og derefter direktør i firmaet. Han

boede om sommeren i et af de ældste huse i Taarbæk, landstedet »Rolighed« fra 1737 (Taarbæk Strandvej 84A).

I 1897 købte P.C. Glud Taarbæk Hotel, som han udvidede bl.a. med den endnu eksisterende fløj langs Skovvej. De mange festlige balkoner, som kendetegnede hotellet frem til branden i 1918, stammede også fra P. C. Gluds tid. (Hans Topsøe-Jensen: Taarbæk Kro (Lyngby-Bogen 1986 s.5-50)).

12. Granitstele over genealogen og heraldikeren, arkivar Anders Thiset (1850-1917), der boede på ejendommen Tronholt ved Fortunen.

Anders Thisets hovedindsats som historiker var udforskningen af slægtssammenhængen i den ældre danske adel, hvor han udførte et pionerarbejde. Herudover interesserede han sig også for våbenskjolde, og i den lokale historie huskes han således for i 1916 at have tegnet Lyngby-Taarbæk Kommunes todelte byvåben. (DBL).

13. Høj firkantet granitsten over filmskuespilleren Valdemar Psilander (1884-1917) og hans hustru, skuespilleren Edith Buemann Psilander f. Groth (1879-1968).

Valdemar Psilander er et af de store navne fra dansk films barndom, hvor han optrådte sammen med bl.a. Asta Nielsen og Betty Nansen. Han ville egentlig helst have været teaterskuespiller; men hans fremtræden på scenen var bedre end hans stemme, og han så derfor sin chance i filmen, der dengang var stumfilm. Her debuterede han i 1910 og var derefter engageret af Nordisk Film fra 1911 til 1916, hvor han optrådte i helterollerne i film som »Ved Fængslets Port«, »Et Revolutionsbryllup« og »Evangeliummanden«. Han opnåede international berømmelse, men forstod også at sætte sin løn derefter med stadigt større honorarer, indtil Nordisk Film i 1916 sagde nej til hans krav. Valdemar Psilander besluttede så selv at producere sine film, men døde pludseligt, inden arbejdet var kommet i gang.

Valdemar Psilanders tilknytning til Taarbæk skyldes, at han beboede en villa i Klampenborg, nuværende Christiansholmsvej 2. Hans enke beboede senere ejendommen Strandvejen 685. (DBL).

Rideskolejer Axel Mattssons gravsten med relieffet af en mand, der tæmmer to heste.

Byhistorisk Samling

14. Høj firkantet plade af grå sandsten med relief af ridescene, rejst over berider og rideskolejer Axel Mattsson (1887-1937).

Axel Mattsson, der begyndte at ride som 6-årig, kom som 16-årig til prinsesse Mariæ staldetat, hvor han var i 3 år. Derefter blev han ansat ved Cirkus Orlando, hvor han lærte kunstridning. Han deltog også i filmoptagelser, hvor han i de farefulde rytterscener dublerede vennen Valdemar Psilander. Under en sådan filmoptagelse udførte han et dødsspring fra cirkuskuplen med hesten »Cocotte«. Han slap fra det med livet, men fik en kvæstelse i baghovedet, hvor der måtte indopereres en sølvplade.

I 1909 startede Axel Mattsson sin rideskole i Klampenborg lige uden for porten til Dyrehaven, hvor i dag kapervognene holder. Han havde til at begynde med kun to heste og en cykel, som han selv kørte på, mens han underviste eleverne på de udlejede heste; men i 1917 opførte han et stort ridehus af træ på hjørnet af Strandvejen over for Bellevue Strandhotel.

I 1933, da boligkomplekset »Bellavista« skulle opføres, mageskiftede Axel Mattsson hjørnegrunden med ridehuset og den tilhørende restaurant mod at få en grund ind mod stationen til et nyt ridehus. Han fik også overladt det hidtidige posthus, som han indrettede til ny restaurant (»Rytter-

gården«), medens posthuset flyttede over i den oprindelige stationsbygning på den anden side af jernbanen. Det nye ridehus, der er tegnet af Arne Jacobsen og opført af jernbeton i buform, blev indviet i 1934. Det var med sine 840 kvadratmeter dengang Nordens største ridehus og blev meget berømt i samtiden.

Axel Mattsson døde i 1937 få dage før sin 50 års fødselsdag; men hans hustru Lilly Mattsson førte rideskolen videre til sin død i 1977. Den blev derefter omdannet til aktieselskab, men fortsætter som Danmarks ældste rideskole under sit oprindelige navn.

15. To klassicistiske steler af rød sandsten over fabrikant Jens Peter Steffensen (1881-1962) og hans søn, direktør cand.jur. Jens Erik Steffensen (1918-81).

J.P. Steffensen var uddannet som slagter og rejste som vandrende slagtersvend og pølsemaker i Tyskland, Schweiz og Italien. Her lærte han navnlig af den tyske pølseindustri, og da han kom hjem til Danmark, startede han en fabrikation af pølsevarer. I 1915 købte han en fabrik i Kødbyen, hvor hans virksomhed efterhånden udviklede sig til at blive en af de største i branchen.

Det var J.P. Steffensens fortjeneste, at bayerske pølser blev indført i Danmark, hvor de ikke tidligere kendtes, lige som han også har en stor del af æren for fremkomsten af pølsevogne. I nekrologen i Berlingske Tidende (2.11.1962) udtryktes det således: »Fabrikant Steffensen var i særlig grad med til at lære byernes gågængere at standse ved pølsevognen«.

Efter J.P. Steffensens død i 1962 overgik ledelsen af firmaet til sønnen Jens Erik Steffensen. I 1966 blev J. Steffensen A/S sammenlagt med en anden virksomhed i branchen til firmaet Steff-Houlberg.

J.P. Steffensen ejede villaerne Strandvejen 763 og 767 (Villa Nova).

16. På urnekirkegården er gravstenene små granitsten nedlagt i græsset og kun forsynet med navne. En af dem, der ligger under en tjørn ved nordhegnet, nævner forfatteren Knud Sønderby (1909-66), som frem for nogen kan betragtes som Dyrehavens forfatter. Det gælder ikke hans

Urnekirkegården på Taarbæk Kirkegård med de oprindelige, gamle tjørne.

Byhistorisk Samling

store romaner, men en række af hans essays fra de senere år, f.eks. »Hvidtjørnen«. (DBL) .

17. Glathugget granitstele over fisker Niels Peter Emil Nielsen (1882-1918). Som den eneste af kirkegårdens gravsten over fiskere bærer denne en hentydning til den begravnes erhverv, nemlig indskriften »Kast kun anker, her er grund« omkring et indhugget anker.

18. Liggende stenplader over apoteker og fabrikant Alfred Benzon (1855-1932) og hans søn, zoologisk opdagelsesrejsende og fabrikant Bøje Benzon (1891-1976).

Alfred Benzon var anden generation af den berømte apotekerfamilie. Hans far, Alfred Benzon senior (1823-84), havde i 1848 købt Svaneapoteket i København og i 1863 en anilinfabrik, der udviklede sig til medici-

Fisker Niels Peter Emil Nielsens gravsten
med indskriften omkring ankeret.

Byhistorisk Samling

nalfirmaet Alfred Benzon A/S (i dag Mecobenzon A/S), og Alfred Benzon junior overtog i 1884 sammen med broderen Otto Benzon (se ovenfor nr. 10) disse virksomheder.

Blandt Alfred Benzons talrige fritidsinteresser var navnlig sejlsporten, hvor han var en af pionererne i Danmark og bl.a. udarbejdede regler for måling af bådene. Denne interesse var blevet vakt af en farbroder, som var bådebygger i Stubbekøbing, hvorfra slægten stammede, og som var en af de første, der byggede lystfartøjer i Danmark. Alfred Benzon deltog i kapsejladser fra 1872 og konstruerede selv sejlbåde; men det fremgår ikke, om han havde både liggende i Taarbæk Havn. Han ejede landstedet »Stokkerup« i Springforbi (Strandvejen 724).

Alfred Benzon havde i sit ægteskab med billedhuggeren Vilhelm Bisens datter Johanna (1862-1930) sønnen Bøje, der lige som sin fader og

farfader blev farmaceut og indtrådte i familiefirmaet. Bøje Benzon var direktør for Alfred Benzon A/S fra 1937 til 1962, men er navnlig kendt for sine zoologiske interesser med særlig vægt på dyrebeskyttelse og naturfredning. Han deltog i internationalt organisationsarbejde omkring disse emner, og hans gode økonomi tillod ham at gennemføre zoologiske opdagelsesrejser for at hjembringe sjældne dyr til Zoologisk Have, der lige som Zoologisk Museum nød godt af hans udstrakte gavmildhed. - Bøje Benzon boede om sommeren på »Stokkerup«. (DBL).

19. Stor naturlig granitsten over redaktør Aage Falk Hansen (1895-1977), far til kirkens nuværende sognepræst, provst Poul Falk Hansen.

Aage Falk Hansen blev cand.theol. i 1920 og derefter ansat som sekretær i KFUM's centralforening i København, hvor han blev hovedskikkelsen i det sociale (og samtidig religiøse) arbejde, der navnlig i mellemkrigstiden udgik fra »Borgen« i Rosenborggade. Aage Falk Hansen var en dygtig organisator og kunne gøre den kristne forkyndelse interessant for arbejderklassen uden at prøve på at tvinge den væk fra socialismen. Disse evner førte til, at Aage Falk Hansen ud over sit arbejde i København også blev kendt som foredragsholder og forfatter i resten af landet. (DBL).

20. Stor naturlig granitsten over grosserer A.W. Kirkebye (1877-1957).

A.W. Kirkebye startede i 1906 en engrosvirksomhed med direkte import af sydfrugter, som hidtil var blevet indført via England, og specialiserede sig hurtigt i bananer. De var dengang ukendte i Danmark, og deres store udbredelse nu skyldes A.W. Kirkebyes indsats. Hans virksomhed omfattede også driften af de bananmodnerier, der gjorde det muligt at bringe de sarte frugter uskadte frem til salg i butikkerne. Et sådant modneri blev indrettet i det tidligere Christiansholms Batteri på Hvidørevej ikke langt fra A.W. Kirkebyes egen bopæl på Strandvejen i Klampenborg.

Johan Steffensen

LODSENS FAMILIEGRAVSTED

og historien bag det

På den vestlige del af Taarbæk kirkegård helt op imod hegnet til Dyrehaven finder man lidt syd for den hovedgang, som fra kirken fører til denne del af kirkegården, et gravsted, der er et familiegravsted i dette ords fulde betydning. På den smukke gravsten, som står for enden af gravstedets midterakse, læser man følgende inskription: Lods Johan Steffensen, født 21/7 1845, død 31/3 1913 og hustru Anna Marie Steffensen, født 15/11 1851 og død 30/11 1920. Nederst på stenen står tilføjet: Familiegravsted - og det er som nævnt hvad dette gravsted netop er.

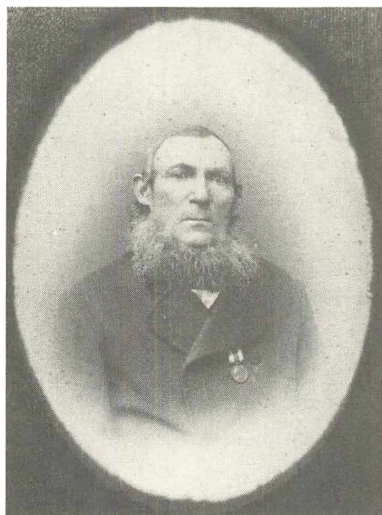
I løbet af den lange årrække, som nu er forløbet, siden det gamle lodsægtepar døde, er dette ægtepars 7 børn, hvoraf 4 var gift og 3 ugift, afgået ved døden, og det samme gælder de 4 gifte børns ægtefæller. De er alle begravet i dette gravsted, hvor endvidere 2 af lodsægteparrets børnebørn og et oldebarn indtil nu har fundet deres sidste hvilested. Dette er utvivlsomt ret enestående i et storbyområde, og alene dette gør det derfor naturligt at rette opmærksomheden imod det hændelsesforløb, som har ført til dette.

Ved omtalen af et sådant hændelsesforløb er det som regel at foretrække at få de enkelte led heri beskrevet i kronologisk orden, og det vil derfor være rigtigst på dette sted at begynde lidt længere tilbage i tiden:

Omkring 1812-1814 faldt en ung skovshovedfisker ved navn Ole Stephensen - i daglig tale kaldet Ole Steffen - for en fiskerpige fra Taarbæk ved navn Johanne Marie Jensdatter. Han var født i 1789 og hun i 1790. De giftede sig og bosatte sig i Taarbæk, som dengang kun var et meget lille

Johan Steffensen, f.1917, civilingeniør, fhv. direktør i Alm. Brand af 1792.

Johan Steffensen

Fisker Ole Stephensen (Ole Steffen, 1789-1878) og hustru Johanne Marie Jensdatter (1790-1844).

Familieejere

fiskerleje ved den pynt, hvor Taarbæk havn senere blev bygget. I 1816 fik de deres første søn, som fik navnet Jens Olsen, og i 1819 fulgte den næste, som kom til at hedde Steffen Olsen. I 1822 fik de nummer 3, som de kaldte Anders Olsen, og i 1825 fulgte den fjerde i rækken Peder Olsen. Det kan ikke undre, at de pladsmæssige forhold i det lille hjem dermed var blevet alt for knebne, og da det ikke var muligt for dem at få en større bolig i selve det gamle fiskerleje, måtte de prøve at løse deres boligproblem på anden måde.

Resultatet blev, at Ole Stephensen i 1828 af ejeren af landbrugsejendommen Taarbæksdahl, gårdejer Lars Andersen, lejede et stykke jord på 40 x 60 alen beliggende på den gården tilhørende strandeng syd for fiskerlejet. Denne strandeng, som strakte sig helt ned til den nuværende sandstrand ved Bellevue, henlå stort set udelukkende med en bevoksning af græs og marehalm. Størstedelen af den tjente til græsning for gårdens får og geder, og den nordligste ende tillige til stejleplads for fiskerne.

Ole Stephensen valgte et stykke jord beliggende omtrent midt imellem

den nuværende Taarbæk havn og Bellevue strandbad, d.v.s. netop der, hvor Ole Steffensvej i dag er at finde og hvor en del af hans efterkommere fortsat har deres bolig. I leje for dette stykke jord skulle han betale 4 rigsdaler sølv om året - halvdelen til påske og halvdelen til Michaelis dag. Det fortælles i øvrigt, at han fik tilbudt at købe hele strandengen for et anker rom, men det fandt han alt for dyrt - og hvad skulle han også med så stort et strandareal? På den lejede grund opførte han et lille stråttækt fiskerhus, og fra den åbne strand drev han derefter i mange år fiskeri og forsørgede på den måde sin familie, som i øvrigt i 1830 var blevet forøget med endnu en søn, der fik navnet Lars Olsen.

I januar 1844 døde Johanne Marie, og efter hendes død fik den ældste søn Jens, som ønskede at starte en købmandshandel, sin arvelod udbetalt. Dette i forbindelse med, at den næstældste søn Steffen Olsen giftede sig med Inger Marie (født Sørensen), fik i 1846 Ole Stephensen, som fortsat var lejer af den af Taarbæksdahl ejede grund, til at oprette et testamente. I henhold til dette blev huset på grunden overdraget til Steffen Olsen, imod at han betalte hver af sine tre yngre brødre, hvoraf Anders og Peder var fiskere og Lars urtekræmmerlærling, et beløb på 50 rigsdaler, samt imod at Steffen Olsen gav sin fader frit ophold i huset så længe han levede samt sørgede for faderen med forsvarlig kost, vask og renlighed samt pleje i sygdom og alderdom. Derudover skulle faderen have fornøden lægehjælp samt et lille årligt beløb til sine øvrige fornødenheder. I umiddelbar tilslutning hertil fik Steffen Olsen overdraget lejemålet for grunden.

I 1848 blev Danmark inddraget i Treårskrigen, og det fik hurtigt følger og virkninger også for fiskerfamilien i Taarbæk. Som ovenfor nævnt var Steffen Olsens ældre broder startet op som købmand, og starten var forløbet godt. Men da krigen brød ud, blev han indkaldt til krigstjeneste, og en sådan indkaldelse ville ifølge sagens natur være ødelæggende for hans købmandsforretning. Dengang kunne man imidlertid købe sig fri ved at stille en stedfortræder, og det gjorde han, idet han overtalte Steffen Olsen til at påtage sig opgaven som stedfortræder. Til gengæld for dette fik Steffen Olsen, da han ved krigens slutning vendte hjem i god behold, en efter datidens forhold ganske stor sum penge, og den anvendte han for største-

Fisker Steffen Olsen (1819-93) og hustru Inger Marie f. Sørensen (1818-1908). Familieejere

delens vedkommende til at bygge et nyt og væsentligt større hus for, på samme sted og tildels på de samme fundamenter, som Ole Stephensens hus fra 1828 havde haft.

I dette større hus voksede den senere lods Johan Steffensen og hans søster Petrine op.

Johan Steffensen var som nævnt ovenfor født den 21/7 1845, og som det var sædvane dengang, var det tanken, at han lige som faderen og farfaderen skulle være fisker. Allerede som dreng fik han derfor lejlighed til at lære en række af de arbejdsoperationer at kende, som knytter sig til fiskerierhvervet. Med stor opmærksomhed iagttog han således gamle Ole Stephensen, når han sad og bødede garn. Og så skete der pludselig noget uventet. Kun 7 år gammel tegnede han med sin griffel et forbavsende vel-lignende portræt af farfaderen under arbejdet med fiskegarnene. Det skete en sommerdag, og netop på det tidspunkt havde den nu forlængst afdøde kunstmaler, professor Niels Simonsen indlogeret sig i den del af huset, som Steffen Olsen gennem en del år udlejede til sommerbeboere. Kunstmaleren fik tegningen forelagt og fandt den så talentfuld, at han gik

ind for, at drengen fik en kunstnerisk uddannelse. Det kunne Steffen Olsen dog ikke bifalde, og derved blev det; men uanset den manglende skoling fik Johan Steffensen gennem årene ganske megen glæde af sine tegnefærdigheder. Da Københavns lodseri i 1898 rundede sit 100-års jubilæum, fik han til opgave at udarbejde skitserne til de tegninger, som lodseriets jubilæumsbillede blev baseret på.

Når Steffen Olsen modsatte sig at lade sønnen bygge sin fremtid på en kunstnerisk uddannelse, var det utvivlsomt udtryk for den store realitetsans, som kendetegnede ham. Han vidste nemlig meget vel, at ganske mange af de tegnere og malere, som forlængst var blevet kendt som talentfulde, dengang levede under økonomisk ret kummerlige forhold, og det ønskede han ikke at sønnen, hvis talents rækkevidde han nok også så på med nogen skepsis, skulle gå ind til. På den anden side var han også klar over, at fiskeriet i Øresund, Kattegat og den vestlige Østersø, som var hans operationsfelt, ikke længere var, hvad det havde været. Derfor var han åbent indstillet for, at sønnen søgte sig andre erhvervsmuligheder; men han mente, at det burde ske inden for søfartsområdet, som han fandt var slægtens naturlige virkefelt. I krigsårene 1848-50, hvor han bl.a. gjorde tjeneste på lineskibet »Christian den Ottende«, havde han erfaret, at det for søens folk er vigtigt at have gode sprogkundskaber i engelsk og tysk, og han sørgede derfor for, at sønnen fik suppleret den almindelige skolegang med undervisning i disse sprog.

Efter at sønnen var konfirmeret, fik han for alvor lejlighed til at tage del i fiskeriet både i Øresund og i de tilstødende farvande, og han lærte derigennem disse og deres kyster særdeles godt at kende. Han var på søen i al slags vejr og bistod, som fiskerne gjorde det dengang, i hårde isvintre, hvor Sundet var tilfrosset, med at ise indefrosne skibe sikkert i havn ved med issave, hakker og lignende redskaber at skære de dertil fornødne sejlreuder gennem isdækket. Det var før isbrydernes tid, og det var et meget hårdt arbejde, som på ingen måde var farefrit.

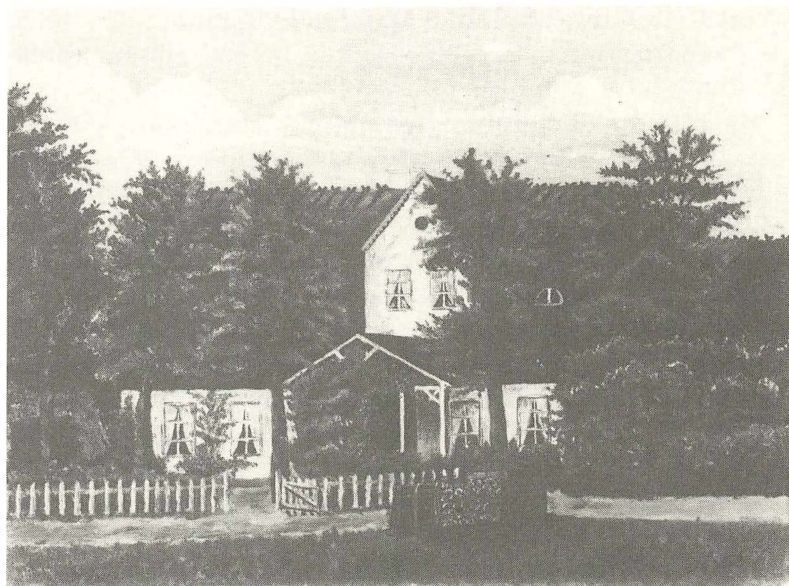
Denne færd på Sundet på alle tider af året og under alle slags vejrforhold førte naturligvis med sig, at Johan Steffensen blev overordentlig fortrolig med dette farvand og dets kyster, og så ville tilfældet, at den daværende lodsinspektør en sommer lejede sig ind som sommerbeboer hos

Steffen Olsen. Derved fik inspektøren lejlighed til gennem nogen tid at følge Steffen Olsens og hans søns daglige virke og færden, og det fik til resultat, at inspektøren en dag spurgte, om den unge mand kunne tænke sig at blive lods. Lodsvesenet havde brug for folk, som var fortrolige med alt arbejde på søen, som kendte de lokale farvande særdeles godt, og som var vant til at færdes på dem under alle vejrforhold. Derfor var man kommet ind på at ansætte unge fiskere fra Øresundskysten ved Københavns lodseri.

Da både fader og søn fandt dette tilbud udmærket, blev resultatet, at Johan Steffensen den 1. april 1866 trådte i lodseriets tjeneste som fjerde volontør. Han var på det tidspunkt knap 21 år gammel.

Som volontør bestod hans opgave først og fremmest i at sejle de fuldbefarne lodser ud til lodssøgende skibe og at hente dem derfra, når deres opgave var afsluttet. Denne sejlads fandt dengang og gennem mange efterfølgende år sted med sejlørende lods både bygget som ret store, åbne, spidsgattede joller med en mast med storsejl (stagsejl) og fok. Det var sødygtige både, men både, hvori alle sad udsat for vind og vejr, og det kunne gå hårdt til.

Det skete i usædvanlig grad engang i året 1868, hvor en række skibe bl.a. som følge af udsigt til dårligt vejr næsten samtidig søgte lods. Den største af lods bådene blev straks sendt til søs med flere lodser og med to volontører ombord, idet man ikke fandt det forsvarligt at overlade til kun én at føre båden tilbage i havn. Da endnu flere skibe imidlertid kort efter denne båds afsejling anmodede om lods, blev også lodseriets mindre båd sendt afsted med nogle lodser og med Johan Steffensen som volontør. Det lykkedes ret hurtigt at få lodserne bragt ombord på de lodssøgende skibe, og Johan, som nu var alene tilbage i den mindre lods båd, satte derefter straks kursen imod land; men netop på det tidspunkt blev vejret helt forrygende. Det blæste op til en så voldsom storm fra øst-sydøst, at det blev nødvendigt straks at stryge lods bådens sejl for at undgå at kuldsejle. Det lykkedes med besvær, men først efter at båden var løbet næsten halvt fuld af vand. Under de vejrforhold var det ikke muligt at sejle båden tilbage til København. I stedet valgte Johan, da han mærkede, at vinden begyndte at dreje sydover, at lade båden sejle i vindretningen drevet frem alene af vindpresset på mast og rig og af bølgerne. Han håbede på den måde at kunne bringe båden hele vejen op langs Øresundskysten forbi

Ole Steffens Vej 1, opført omkr. 1850 og nedbrændt i 1936. Maleri omkr. 1880. Familieeje

Kronborg for derefter at kunne komme i læ af Kronborgpynten. Da han nærmede sig Taarbæk og tydeligt kunne se brændingen omkring molen på havnen, som på det tidspunkt var under bygning, opdagede han, at der blev signaleret til ham med svingende lygter inde fra land, og da han kom nærmere, råbte man til ham, at han skulle prøve at få båden ind gennem havnemundingen og sætte den op i bækken, som dengang som en åben bæk havde sit udløb i havnen. Det lykkedes, men båden løb op i bækken med så voldsom en fart, at der bagefter måtte 20 fiskere til for at få den fri. Så hårdt havde bådens køl fræset sig ind i bækkens bund.

Dengang og endnu mange år derefter var det sejlskibene, som var dominerende inden for søfarten, og det førte naturligvis med sig, at trafikken i farvandene var stærkt afhængig af vejr og vind. Ikke sjældent samlede der sig nord for Helsingør store flåder af sejlskibe, som ventede på den rette vind til at kunne sejle Sundet ind for at stå sydpå enten til København eller videre imod Østersøen. Når denne rette vind så kom, stod disse

smukke skibe i samlet flok ned gennem Sundet. Masterne stod så tæt, at de tegnede sig næsten som en sejlene skov. Det har været et pragtfuldt syn.

For lodserne førte det lange og travle arbejdsdage med sig. Alle mand måtte til søs. Var vinden god, kunne hver enkelt lods nå at lodse op til 4 sejlskibe igennem Drogden i løbet af en arbejdsdag, der vel at mærke i så fald strakte sig fra tidlig morgen til langt ud på aftenen. Dengang kendte man ikke til de arbejdstidsbegrænsninger, som siden er indført.

Efter at have været volontør i 4 år og 3 måneder blev Johan Steffensen ansat som lods ved Københavns lodseri den 1/7 1870. Et par måneder tidligere havde lodseriet ved en sejlulykke i dårligt vejr mistet et par ældre lodser, og det banede vejen for hans forfremmelse. Den gang kunne volontører nemlig kun rykke op til at blive lodser, når lodsstillinger blev ledige ved dødsfald eller afgang. Blev ingen lodsstilling ledig før volontøren fyldte 30 år, måtte han forlade lodseriet for at finde andet arbejde.

Efter at være blevet ansat som lods varetog Johan Steffensen dette ofte meget krævende hverv helt frem til udgangen af marts måned 1908, hvor han blev pensioneret. I løbet af disse knap 40 år lodsede han ialt ca. 7.800 skibe ned gennem Sundet - i de fleste tilfælde til eller fra København. Langt hovedparten af de mange skibe, som han i årenes løb lodsede, var i følge sagens natur handelsskibe af mange nationaliteter, og herunder kom de gode sprogkundskaber, som han takket være faderens fremsyn havde erhvervet sig, ham i høj grad til gavn. I hans første år som lods var de fleste af de skibe, som han fik med at gøre, sejlskibe; men efterhånden som dampskibene kom til at spille en stadig større rolle inden for skibsfarten, blev det naturligvis sådanne skibe, lodserne i stadig tiltagende grad kom til at føre.

Men selv om langt hovedparten af de mange skibe, som Johan Steffensen i årenes løb lodsede godt igennem farvandene omkring København, var handelsskibe, var det ikke udelukkende sådanne skibe, han kom til at stå på kommandobroen af. Gennem mange år var han således fast lods for kongeskibet »Dannebrog«, når det med kong Christian IX og kongefamilien ombord drog på krydstogt i de danske farvande, og det var også ham,

der var lods, når det engelske kongeskib »Victoria and Albert« og den russiske zar med »Polarstjernen« eller »Standard« kom på besøg, og det skete ikke helt sjældent op imod århundredskiftet, hvor kong Christian IX som bekendt havde fået tilnavnet »hele Europas svigerfar«. I 1903 kom den tyske kejser Wilhelm på besøg med kejserskibet »Hohenzollern«, og også ved den lejlighed stod Johan Steffensen på broen som skibets lods. Stærkt medvirkende til, at det netop blev ham, som fik disse meget betroede lodsopgaver overdraget, var naturligvis igen de sprogkundskaber, som han tidligt havde erhvervet sig. Som anerkendelse for den udmærkede måde, hvorpå han løste disse opgaver, blev han dekoreret ikke blot med Dannebrogsmændenes Hæderstegn, men også med både den tyske og den russiske fortjenstmedaille, og han fik derudover flere fyrstelige gaver, der fortsat hører til familiens klenodier.

Gennem størstedelen af den årrække, hvori Johan Steffensen var lods, havde han sin faste bopæl i København, længe i den nordlige ende af Store Kongensgade. Årsagen hertil var, at det i tiden før Kystbanen blev anlagt og telefonvæsenet udbygget, ganske enkelt var nødvendigt for lodserne ved Københavns lodseri at bo nær Toldboden, hvor lodseriet dengang havde station. Lodserne skulle nemlig være til rådighed døgnet rundt, så de var lette at komme i forbindelse med, og så de med kort varsel kunne tilkaldes og stå til søs.

Den omstændighed, at Johan Steffensen på grund af stillingen som lods i København så sig nødsaget til at tage bopæl i byens centrale del, fik imidlertid ikke til følge, at han mistede kontakten med Taarbæk. I huset på Ole Steffensvej boede fortsat hans farfader, gamle Ole Steffen, som først døde i 1878 næsten 89 år gammel, og hans forældre Steffen Olsen, som fortsatte som fisker, og Inger Marie Olsen samt i nogle år hans søster Petrine, som i 1873 blev gift med naturvidenskabsmanden magister Georg Peter Winther. Mellem ham og lodsens udviklede der sig i øvrigt gennem årene et ualmindelig godt og nært venskab.

I 1874 købte Steffen Olsen i forbindelse med en udmatrikulering af grundene omkring Ole Steffensvej den parcel, som hans hus var beliggende på, og som han hidtil havde været lejer af, og det befæstede naturligvis yderligere familiens tilknytning til stedet. Omtrent samtidig fik han

Johan Steffensen

Lods Johan Steffensen (1845-1913) og hustru Anna Marie f. Jensen (1851-1920). Familieejere

overdraget hvervet som strandfoged og fik dermed bl.a. til opgave at føre tilsyn med, at det strandingsgods, som fra tid til anden drev i land på kysten, kom i de rette hænder. I en alder af knap 74 år døde Steffen Olsen i foråret 1893. Hans enke Inger Marie Olsen, som var jævnaldrende med ham, blev imidlertid boende i huset, som hun om sommeren udlejede størstedelen af til sommerbeboere. Det gav hende en indtægt på omkring 650 kr. om året, og sammen med de ret beskedne midler, som hun og Steffen Olsen i årenes løb havde fået lagt til side, var det nok til at hun kunne klare sig. Ja, hun var endda i stand til inden sin død i 1908 i en alder af lige ved 90 år at give sin datter et arveforskud, da datteren blev enke ved Georg Peter Winthers død.

Efter at Johan Steffensen i 1870 var blevet lods, giftede han sig den 4. januar 1873 med Anna Marie Jensen født den 15/11 1851 i Helsingør som datter af kvartermester ved Øresunds toldkammer Frederik Jensen og Maren Jensen, født Nielsen. Lodsægteparret fik i de følgende år i hurtig rækkefølge ikke færre end 8 børn, hvoraf dog det 6. i rækken - en lille dreng - døde som spæd. De øvrige var Anna Christine f. 17/10 1873, Fanny Elisabeth f. 11/10 1875, Ellen Steffana f. 11/11 1876, Ingeborg Georgine f. 15/11 1878, Georg Peter Winther f. 26/10 1880 (og opkaldt

efter lodsens svoger), Holger Frederik f. 14/6 1888 og Inger Johanne Marie f. 16/7 1890. 4 af disse børn (nemlig Ellen, Ingeborg, Georg og Holger) giftede sig sidenhen og bidrog derigennem til at videreføre slægten. Derimod forblev Anna, Fanny og Inger ugifte. Disse tre ugifte søstre, hvoraf især den ældste havde arvet faderens anlæg for tegning og videreudviklet det på Kunsthåndværkerskolen, drev siden gennem en årrække fra ca. 1915 til 1934 en meget velrenommeret broderiforretning, Hellerup Broderimagasin, som bl.a. gennem adskillige år havde dronning Alexandrine som fast kunde. Fra deres hånd hidrører også alterdugen og messehagelen i Scoresbysund kirke på Grønland.

Som allerede nævnt blev lods Johan Steffensen pensioneret fra udgangen af marts 1908. Halvanden måned tidligere, den 16. februar 1908, var moderen Inger Marie død, og lodsens arvede efter hende huset på Ole Steffensvej i Taarbæk. Han besluttede sig, da han nu ikke længere havde arbejdsopgaver, som nødvendiggjorde, at han boede i København, herefter til at flytte tilbage til det hus, hvori han havde haft sit barndomshjem, og som han gennem alle årene havde følt sig stærkt knyttet til. Og efter at være kommet tilbage til Taarbæk tog han så en opgave op, som længe havde ligget ham på sinde, men som han ikke rigtig havde kunnet skaffe sig arbejdsro til, så længe han var i aktiv tjeneste som lods.

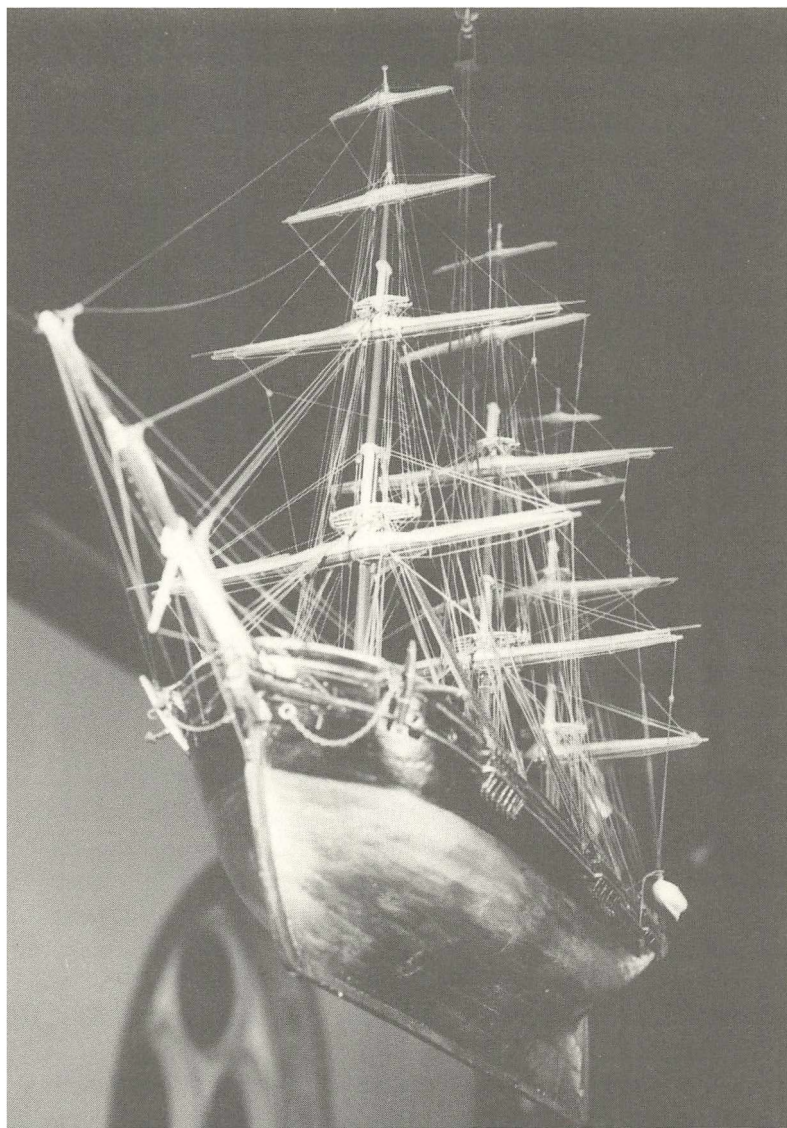
Det drejede sig om færdiggørelsen af det modelskib, som nu i 75 år med lodsens navn på agterspejlet har hængt som kirkeskib i Taarbæk kirke. Skroget til dette skib blev i årene lige efter 1850 bygget af en gammel skipper ved navn P.N. Prunk, men da han på grund af svigtende helbred måtte opgive at gøre skibet færdigt, forærede han det i december 1859 til en styrmand V. Petersen, som senere blev ansat ved Københavns lodseri. Her lærte styrmanden lods Johan Steffensen at kende, og da denne gerne ville rigge skibet til og færdiggøre det, fik han det forærende af styrmanden. Efter tilbageflytningen til Taarbæk gik han for alvor i gang med dette arbejde, som var uhyre tidskrævende. Dengang var modelbyggere nemlig henvist til selv at tilvirke alle de mangfoldige små genstande, som skal indgå i et sådant modelskibs aptering og rigning, når alt skal være korrekt. I dag kan mange af disse genstande købes færdige, men dengang måtte modelbyggerne selv skære dem til som håndarbejde.

Derfor skred arbejdet kun langsomt frem med det til følge, at det ikke lykkedes lodsens at færdiggøre arbejdet, før han den 31. marts 1913 afgik ved døden. På det tidspunkt var undermasterne rejst og den dertil hørende del af rigningen færdig, lige som hele dækket med alle de dertil hørende enkeltheder var udført og monteret; men en del arbejde var stadig tilbage, selv om også mange enkeltdele hertil lå klar.

Det havde været lodsens hensigt at få skibet færdiggjort inden Taarbæk kirkes 50-års dag i 1914, og han ville så ved den lejlighed have skænket kirken det som kirkeskib. Det var kirkebestyrelsen vidende om, og den henvendte sig derfor efter lodsens død til hans enke med anmodning om at få skibet foræret i den stand det var i. Kirkebestyrelsen ville så sørge for fuldførelse af skibet ved at overdrage denne opgave til modelbygger Bjørneboe på Orlogsværftet, og det skete.

Efter lodsens død beholdt hans enke huset på Ole Steffensvej; men hun blev ikke boende i det. Dels følte hun sig ikke i samme grad som lodsens knyttet til Taarbæk, og dels var hendes helbred ikke længere så godt, at hun kunne bo alene. Hun flyttede derfor ind hos de tre ugifte døtre, som dengang boede i en lejlighed på Østerbro, og her blev hun boende til sin død den 30/11 1920. Huset på Ole Steffensvej blev i årene fra 1913 til 1920 kun benyttet i sommermånederne, hvor det var udlejet til sommerbeboere - i øvrigt til den samme familie i næsten alle årene.

Den pågældende familie, der var kommet til at sætte pris på stedet, tilbød efter lodsens død arvingerne at købe huset; men lodsens børn kunne absolut ikke tænke sig at afhænde det til fremmede. Ejerforholdet blev så ordnet således, at det blev de tre ugifte døtre, som i fællesskab overtog huset - stærkt økonomisk støttet af Georg, som havde opnået så gode forhold, at han kunne stå som den økonomiske garant bag ordningen. - Georg, som på grund af udtalt nærsynethed ikke havde mulighed for at få den maritime uddannelse, som slægtens tilknytning til søfarten umiddelbart lagde op til, valgte i stedet at gå ind i rederivirksomhed, og det gav ham allerede under den første verdenskrig efter datidens forhold betydelige indtjeningsmuligheder, som han med den meget stærke familiefølelse, der kendetegnede ham, også lod sine mindre velstillede søskende nyde godt af.

Modelskibet »Johan Steffensen« i Taarbæk Kirke. Irving fot.

Byhistorisk Samling

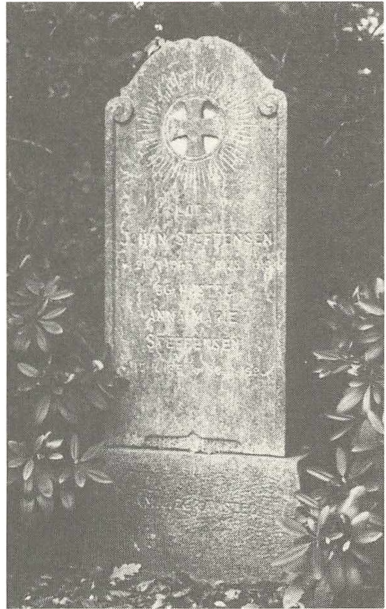
Og så blev huset igen til et familiehus. I de første år i tyverne flyttede alle de 7 søskende med ægtefæller og børn i sommermånederne til huset i Taarbæk. Pladsforholdene var knebne til en sådan invasion, så man måtte indrette sig, som man bedst kunne. Det gik - omend ikke altid helt gnidningsfrit - men det kunne naturligvis ikke fortsætte på den måde i det lange løb, bl.a. fordi de 4 gifte søskendes samlede børneflokk voksede. Flere af familiemedlemmerne valgte derfor i de følgende år at leje sig ind for sommeren andetsteds i Taarbæk. Andre tog længere væk. Ingeborg, som var blevet gift ind i den store og kendte Kjeldsen-slægt fra Himmerland, boede således gennem flere år i ferietiden med mand og barn på Lerkensfeldt.

Trediverne blev for mange også inden for denne ret store familiekreds en meget belastende periode. Den økonomiske krise mærkedes meget hurtigt især i broderimagasinet, som aldrig havde været nogen lukrativ forretning - dertil satte de tre søstre ganske enkelt kvalitetskravene til det, som de leverede, for højt - og som mistede så meget af sin omsætning, at forretningen blev direkte tabgivende. Dertil kom, at den ældste, som gennem adskillige år havde været plaget af en langsomt fremadskridende og dengang uhelbredelig kræftlidelse, blev mere og mere syg. I begyndelsen af 1934 døde hun, og senere samme år døde den yngste af de tre søstre kun 44 år gammel. Derefter måtte broderimagasinet lukkes. At sælge en sådan forretning kunne på det tidspunkt ikke lade sig gøre.

Allerede et par år tidligere, i 1932, var den yngste af lodsens sønner afgået ved døden. Også han blev kun 44 år gammel. Han var bankassistent, og han efterlod sig en enke og to mindreårige børn. Den pension, som enken fik efter ham, var yderst beskednen. Ydermere blev Ingeborgs mand Ejnar Harboe, som var assistent ved Københavns skattevæsen, allerede i tyverne ramt af en uhelbredelig sygdom, som medførte en langsomt fremadskridende lammelse af centralnervesystemet. Han måtte derfor lade sig pensionere allerede i halvtredsårs alderen, og han døde i 1935 kun 60 år gammel.

Og til alt dette kom så, at det smukke stråttekte hus på Ole Steffensvej i 1936 nedbrændte næsten totalt med alt indbo. Branden opstod ved forceret fyring i det nærliggende bageri. Det fik gnister og brændende

Lods Johan Steffensens gravsten på Taarbæk Kirkegård.
Byhistorisk Samling

papirstumper til at regne ned over det stråttækte hus, hvis tag netop på det tidspunkt som følge af længere tids tørke var meget tørt. Det lykkedes beboerne i huset, deriblandt denne artikels forfatter, at slippe ud i sidste øjeblik; men praktisk talt alle ejendele gik tabt.

Alt dette førte naturligvis talrige problemer med sig bl.a. af økonomisk karakter; men takket være et fortsat usædvanlig godt sammenhold inden for familiekredsen lykkedes det at overvinde disse. De centrale skikkelser heri var Georg og hans ægtefælle Emmy, født Larsen, og i øvrigt datter af en lods, William Larsen.

Huset blev genopført. Ikke helt i samme skikkelse som tidligere, idet genopførelse med stråtag på det pågældende sted ikke kunne tillades. Men det blev i det væsentlige genopført på de gamle fundamenter og i ret nær samme stil som tidligere. Teknisk blev det væsentligt forbedret. Det gamle hus havde således haft massive ydermure med bagmuring af ikke-fuldbrændte sten med det til følge, at både varme- og fugtisoleringen var

dårlig. Nu blev det ændret, og samtidig blev indretningen og husets tekniske udstyr gjort mere tidssvarende.

Alt det ligger nu mere end 50 år tilbage i tiden, og i løbet af denne årrække er der sket mange forandringer.

Hele lodsægteparrets børneflokk og deres ægtefæller er forlængst afgået ved døden. Den længstlevende blev Georg, som døde i 1977 i en alder af 96 år. To af lodsægteparrets børnebørn er også afgået ved døden, og det samme gælder et oldebarn - og hele denne kreds af lodsægteparrets efterkommere og deres ægtefæller har fundet deres sidste hvilested i gravstedet på Taarbæk kirkegård. De pågældendes livsforløb har formet sig meget forskelligt både hvad angår åremål, helbredsforhold og virkefelt; men fælles for dem alle har været et stærkt familiesammenhold og en varm interesse for Taarbæk, som de alle har følt sig nært knyttet til.

Og huset på Ole Steffensvej indtager stadig en central plads i familien. Det har i årenes løb undergået flere ombygninger, udvidelser og moderniseringer med det resultat, at det i dag står som et velindrettet 2-familiehus. Stueetagen bebos nu af lodsægteparrets ældste sønnesøn, som er opkaldt efter lodsens, og hans ægtefælle Vibeke, født Lunge. På 1.sal bor dette ægtepars ældste datter Tove Steffensen og hendes to døtre Karina og Maria.

Lodsens var 3. generation på stedet. Hans sønnesøn - som har nedskrevet dette - er 5. generation, og Karina og Maria er således 7. generation på dette sted. Selv her i Taarbæk, hvor det ikke er ualmindeligt, at husene går i arv fra generation til generation, må dette betegnes som et usædvanligt forløb.

Holger Rasmussen

FISKERIET FRA TAARBÆK

Taarbæks begyndelse er sen og beskeden. Ifølge Eiler Nystrøm¹⁾ boede der omkring 1600 ved den bæk, der har givet byen navn, en fisker, der var skatskyldig til kronen med en fjerding torsk årlig, »ligesom de andre Fiskere i Lejerne ved Øresundskysten«. Først omkring århundredets midte anføres Taarbæk som et selvstændigt fiskerleje.

Af matrikuleringen i 1682 fremgår, at bebyggelsen da bestod af fire landgildehuse med lidt jord og otte nylig opbygte holdshuse med kålhave. Husenes yderst beskedne jordtilliggende gav blot et nødtørfigt supplement til det, der var beboernes levevej, fiskeriet. Til det oprindelige hus på stedet lå der fra gammel tid et ålestade ud for bækken. Iøvrigt fandtes der seks store sildebåde og syv mindre både, der brugtes til krog- og garnfiskeri.

Nærmere oplysninger om fiskeriet fås først fra det følgende århundrede med de indberetninger, som regeringen ønskede indsendt om landets erhvervssituation. Ældst af disse indberetninger er de såkaldte »Jessenske relationer« efter generalinspektør Erik Johan Jessen, der efter planen skulle benytte dem til en – aldrig udkommet – beskrivelse af Danmark og Norge. Besvarelserne, der indgik fra amterne i 1743, er for Københavns amt offentliggjort af Kai Uldall i Årbøger for Københavns Amt (1917-18). Her gengives den korte, men oplysende beskrivelse af lejerne ved Øresund efter håndskriftet i Det kgl. Bibliotek:²⁾

»Paa dette Amt findes og 3de Byer, nemlig Skowshoved, Taarbeck og Wedbeck, hvis Indbyggere, nogle faa undtagen, ere alle Fiskere og ernære sig allene af Havets Producter, som er Sild, Mackrel, Hornfisk, Torsk, Flyndere, Tobieser, Steenbidere, Krabber og Reger, saa og om Vinteren Aal, af hvilket Sildefiskeriet pleyer at være det bedste.

Holger Rasmussen, f. 1915, dr.phil., fhv. overinspektør ved Nationalmuseet.

Disse Fiskere sælge Fiskene ferske udi Kjøbenhavn, og af det Slags, som kan conservere sig levende udi Kurven, bære Quindfolkene i Haabetal udi saadanne Machiner, paa deres Ryg bunden, til Kjøbenhavn. Og naar de have solgt Fiskene, proviantere de sig med adskilligt, som de pakke igien udi Kurvene og bære hjem. Denne Kurv er saaledes flettet og indrettet, at den er lidet hul paa den Side, der slutter sig til Ryggen, og hviler ligesom paa Hofterne. Den bindes fast over Skuldrene og under Armene, saa at derudi en stor Tyngsel uden særdeles Besværighed kan bæres, da de tit og ofte betiene sig af 2de Stokke, som de stikke bag ud under Kurven, mulig for at holde Tyngselen udi des bedre Balance«.

Hovedstadens betydning for afsætningen af fangsten og det særlige mønster, der opstod herved, får her sin første karakteristik. Øresundslejernes fiskehandel på hovedstaden er et vigtigt emne i de næste indberetninger, der indløber i 1771.³⁾ De skyldes finansråd G.C. Oeder, der havde fået befaling til at udarbejde forslag til søfartens og fiskeriernes forbedring. For at få en oversigt over de to områders aktuelle tilstand udarbejdedes en række spørgsmål, som udsendtes til alle landets amter og købstæder. Der er ingen grund til at gå nærmere ind på de spørgsmål om fiskeriet, som ønskedes besvaret, for det går indberetningerne fra det område, hvor Taarbæk befinder sig, slet ikke ind på. Eller rettere, de koncentrerer sig om det sidste spørgsmål: Hvad synes at fattes i og være tjenlig til fiskeriets opkomst der på stedet? – Det behandles til gengæld mere generelt for de nordsjællandske fiskerlejer som helhed.

En af de besvarelser, der direkte nævner Taarbæk, skyldes regiments-skriver H.J. Dahl. Han har følgende at bemærke om fiskeriet i Øresund fra Københavns amt: »Belangende Strandfiskerierne, da er her den bedste Lejlighed i Henseende til, at Distriktet er omgivet hermed paa 3 Kanter, øster, sønder og vester, og Hovedstaden i Midten, hvor alle Slags Fiske ere afsættelige. Ikke desto mindre bruges ikke Fiskeriet, som det kunne og burde, thi vel er der her en Del Fiskere boende paa den østre Kant nemlig i Taarbæk og Skovshoved, men de fleste og formuende køber Fisken paa de svenske Kyster og udpranger den i Kjøbenhavn, hvorved de danske Penge har en større Afløbsrende, end man skulle vente, og Fiskene desmere kostbare for Hovedstadens Indbyggere«.

Taarbæk-kvinder med de traditionelle fiskekurve bundet over skulderen, fotograferet i 1920. Fra venstre Johanne Andersen samt ægteparret Chr. («Bob») og Edith Nielsen med sønnen Poul.

Netop denne udprangen eller fiskehøkeri, som det også benævnes, bliver udførligt drøftet i flere af indberetningerne. Det har tilsyneladende været et fænomen, som er blevet tilskrevet alle de nordsjællandske lejer. Præsten i Søborg, Morten L. Smith, indsendte et ordrigt forslag om, hvordan man kunne komme dette onde til livs, såfremt »man ansaa det ugørligt aldeles at forbyde al Handel med fremmed frisk Sild og Fisk, som ikke er fanget med Landets egne Folk og Baade«.

Efter præstens mening kunne sagen klares uden at skabe »for mange Vanskeligheder og Inquisitioner, saasom deslige Vare ikke kan taale Ophold, men snart bedærves«, nemlig ved at fiskerne og de søfarende, der alle her til lands er enroullerede (udtaget til orlogstjeneste), »naar nu nogen Baade med frisk Sild og Fisk ankom, skulle Folkene paa samme anvise deres Enroullerings Sedler, som efterat deres Navne vare afskrevne, straks og uden Ophold maatte dem tilbageleveres«. Dermed var nationaliteten i orden, men det var dog ikke nok. For at afgøre, om fisken var fanget af dem selv eller købt af fremmede, »saa skulle de tillige melde, naar og paa hvad Sted, den var fisket, hvilken Anmeldelse skulde ved Tid og Stund antegnes, – man kunne lettelig derved opdage, om deres Angivende var Sandhed eller ikke«.

Regimentsskriver Plum erklærede sig ganske enig med Søborgpræsten om enten helt at forbyde indførselen af den svenske sild, ål og hornfisk med videre, »eller derpaa lægges en saa anselig Told, som nogenledes kan bringe den udi Pris med vor danske Fangst, thi lad være Fiskevarerne derved steg noget i Priserne, saa havde Kongen og hans Undersaatter, særdeles de fattige Fiskere, Nyttens deraf«.

Amtmand F. C. v. Gram var ikke overbevist om, »at det var saa aldeles tjenligt i Begyndelsen at indskrænke og forbyde den fremmede Handel af Sild og anden Strandfisk, forinden man først saa, om man ikke paa en eller anden Maade kunne opmuntre Landets egne Fiskere til mere Stræbsomhed og Flid selv at fiske i Stranden, for ved dessen Fangst at tilvende sig den Fordel og Profit, som den af dem hidindtil brugte Negoce i det Mindste kunne indrentes«.

Hvor omfattende det omtalte fiskehøkeri har været, er umuligt at afgøre. Det er klart, at en storby som hovedstaden kunne aftage større mængder fisk, end de nærmest liggende fiskerlejer kunne fange med eget udstyr. Og hertil kom transportproblemet, der fik de fjernere liggende til at vige tilbage for de lange afstande med en vare, som kun kunne holde sig frisk i begrænset tid.

Problemet bestod endnu et halvt hundrede år senere, for i 1832 bemærkede zoologen Henrik Krøyer⁴⁾ ved omtalen af fiskeriet fra Sletten: »Afsætningen for fangsten må tildels søges meget møjsommeligt. Fru-

entimmerne løbe dagligt med fisk til Fredensborg, Esrom, undertiden endog til Farum, Kirkeværløse o.s.v., kort sagt to til tre mile. »Det er vanskeligt at bringe fisk til København«, sagde man, »og desuden bliver den, på ålen nær, slet betalt«. Imidlertid har jeg ofte nok set fiskere fra Sletten i København for at vide, at de der afsætte en betydelig del af deres fangst. De gøre endog indkøb fra Sverige og sejle til København dermed. Vel påstå de, at de nu kun sjældent kunne erholde fisk tilkøbs af svenske fiskere, fordi disse selv løbe til København med deres fangst —.

Et andet og for fiskerne påtrængende problem var savnet af havne. Søborgpræsten påpegede, at manglen heraf ofte har »aarsaget Ulykker, saa at Folk ere straks ved Landet omkomne, og den foraarsager ofte, at Fiskerne, idet de opdrager de store Baade, miste Helbred og faa Brok. Det er muligt paa mange Steder at herpaa kunne raades Bod ved at sætte Stendæmninger for Søen, paa det at Baadene indenfor samme kunne lande«.

De fleste besvarelser fra Nordsjælland plæderer for samme foranstaltning. For Kronborg amt hævder G. Badstuber, at »saadan en Havn for det første allermest behøves at anlægges ved Gilleleje«. Forslaget støttes fra amtets side med det forbehold, at det kun kunne løses ved, at bønderne kørte sten til og det nødvendige tømmer leveredes fra de kongelige skove. Der skulle imidlertid gå mange år, før havneanlæggene blev en realitet. Gilleleje fik ganske vist omkring 1820 et havneanlæg med kongelig støtte, men det blev ødelagt allerede efter et par års forløb. Først i 1870 lykkedes det fiskerne her at få bygget en havn ved egen hjælp, og det samme var tilfældet i Taarbæk, hvor fiskerne i 1863 gik sammen om det første havneanlæg.

Med folketællingen i 1787 har vi for første gang mulighed for at se sammensætningen af Taarbæks befolkning efter erhverv og personer. Fiskeriet er den helt dominerende erhvervsform. Af de ialt 35 registrerede husstande er de 21 fiskere. Derudover findes 5 daglejere, 2 vognmænd (»lever af Kiørsel«) samt en af hver af følgende bestillinger: kroholder, gartner, smed, sandmand, gevorbene soldat, skrædder og husmor.

Af de 21 fiskerfamilier har femten tjenestepiger, tre af dem to hver, og

to fiskerfamilier tjenestekarl. Hvor ingen tjenestefolk findes hos fiskerne, er årsagen, at her findes børn i en alder, der gør dem skikkede til at udføre tjenestefolkenes arbejde. Om dette folkehold oplyser Georg Winther hundrede år senere: »At holde Tjenestefolk, Karl eller Pige, bruges meget til Hjælp ved Fiskeriet, især saa længe Børnene ere saa smaa, at Konen maa ofre sin Tid paa dem. Der tjener altid mange Hvebopiger⁵⁾ i Torbæk og Skovshoved; de tjene alle et Aar ad Gangen, og November er Skifte-tid. Pigerne lønnes paa forskjellig Maade. Enten maa de tage til Byen og sælge og faa saa 12 Rdl. om Aaret, men tage saa hver Dag et lille Beløb af det, de have solgt for. Andre faa 20-24 Rdl. om Aaret og desuden nogle Drikkepenge af og til, men det forlanges saa ikke af dem, at de skulle tage til Byen. En Karl fik før 2 Sk. af hver Mark af hele Indtægten undtagen i Sildetiden, da han fik paa en Næring, nu faar han derimod paa to Nærin-ger for hele Aaret«.

Ved folketællingen i 1801 registreredes ialt 42 husstande. Tilvæk-sten var først og fremmest sket blandt fiskerne, hvor husstandstallet nu var 27. Af daglejere var der 7 og af tømrere 2, samt en af hver af følgende bestillinger: kromand, murer, smed, skomager, skrædder og vognmand. Af tjenestefolk hos fiskerne var antallet af piger stadig størst, men karlene var nu kommet godt med. Hos de 27 fiskere fandtes tjeneste-folk hos de 15. Fem havde både karl og pige, ja to af dem en karl og to piger hver. Ialt havde 9 af fiskerne tjenestekarl, 11 af dem havde tjeneste-pige, tre af dem endog to piger.

I 1834 registreredes ialt 59 husstande, hvoraf 35 fiskere. Af disse 35 var 6 enker, der »lever af Fiskeri« ved, at enten en søn eller en tjenestekarl forestår fiskeriet. Af disse fiskerfamilier holdt 19 tjenestefolk, heraf 8 såvel karl som pige, 7 udelukkende pige og 4 udelukkende karl. Iøvrigt var befolkningens sammensætning blevet mere mangfoldig end tidligere. Af erhverv med een repræsentant fandtes skomager, murer, gartner (ved lyststedet Søebakken), staldkarl, gæstgiver, tømrer, skolelærer og kirke-sanger, skrædder (der tillige var opsynsmand ved lyststedet Christians-ro), spillemand og en, der betegnes som mekanikus, lirendrejer etc. etc. Af arbejdsmænd eller daglejere fandtes ialt syv, af vognmænd tre, af hus-udlejere to (begge kvinder) og af almisselemmer to.

Det er, hvad man får ud af at holde sig udelukkende til husstandsoverhovederne. Ser man på inderster eller logerende, bliver mangfoldigheden større. Et par eksempler vil vise det. Fiskerfamilierne udvides således med et par stykker, håndværket får tilført en bødker, og en gift kvinde »syer og vadsker for Folk og faar lidt imellem af Manden«, hvad han så laver. Muligvis er han sømand, han er i hvert fald ikke til stede i Taarbæk.

En beskrivelse af Taarbæk findes i S. Sterms »Statistisk-topographisk Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt« fra 1834.⁶⁾ Det hedder her, at fiskerlejet består af 4 lyststeder, skolen, kroen Taarbæksdal og 56 jordløse huse, hvoraf 38 bebos af fiskere, de øvrige af håndværkere, daglønnerne m.m. Om byens erhverv oplyser Sterm: »Af Byens omtrent 300 Indvaanere ernære 38 Familier sig ved Fiskeri, der drives med 24 Baade og bestaaer især i Sild, Villinger, Torsk, Flyndere og Rødspætter. Udbyttet kan omtrent anslaaes til 550 Tdr. Sild, Tønden beregnet til 14 Ol, 2000 Snese Villinger, 2000 Tdr. Torsk, Tønden beregnet til 20 Snese, 6000 Snese Flyndere og 600 Tdr. Rødspætter, Tønden beregnet til 12 Ol. Sil-den sælges sædvanligen for 9 til 10 Rdl., Rødspætterne for 15 til 17 Rdl. og Torsken for 4 Rdl. pr. Tønne; for Snesen af Flynderne erholdes 10 Sk. og af Villingerne 32 Sk.«.

Sterms oplysninger afviger kun ubetydeligt fra folketællingens. Mod hans omkr. 300 personer har tællingen registreret 353. Hans 38 fiskerfamilier mod tællingens 35 skyldes, at der i et par af husene lever to fiskerfamilier. Hans tal for tjenestefolk: 10 karle og 15 piger svarer næsten til antallet ved fiskerfamilierne, men er for lavt for Taarbæk som helhed. Alene ved kroen er 4 karle og 3 piger beskæftigede.

Ved de tre hidtil omtalte folketællinger kan konstateres en jævn stigning i antallet af fiskeriets udøvere. Og det falder til og med i en periode med vigende fangster af sild. Således noterer Henrik Krøyer i sin beskrivelse af fiskeriet ved Hornbæk i 1835, at »for 21 år siden ophørte sildefiskeriet fra 1835 at regne«, d.v.s. 1814. Sådanne periodiske forsvinden af silden kendte man godt til i Sundet. »Gamle mænd påstå, at de kunne erindre tre lignende omskiftninger, så at silden, efter at den i 10-12 år har søgt kysten, atter er bleven borte omtrent lige så længe. Denne gang er den udebleven længere end sædvanligt, men de to sidste år har man dog

Mine og Hans Jørgen Olsen i færd med at stene garn omkr. 1920. Garnene er ordnet på klover, og i baggrunden står et par bakker.

Byhistorisk Samling

sporet lidt sild, og man håber, at silden dette efterår (1835) vil komme igen«.

Samme år, som Sterms beskrivelse udkom (1834), opnåede den nu et par gange citerede zoolog Henrik Krøyer gennem den indflydelsesrige statsembedsmand Jonas Collin Rentekammerets støtte til et flerårigt studium af Danmarks fisk og fiskerier. Krøyer havde indtil da haft en noget bevæget tilværelse. Et klassisk studium ved universitetet havde han afbrudt for at slutte sig til grækernes frihedskamp mod tyrkerne i 1821. Det blev for ham og andre frivillige en slem skuffelse, for grækerne forstod ikke at vurdere og benytte den frivillige hjælp. Et par år efter hjemkomsten fik han en adjunktstilling ved skolevæsenet i Stavanger. Her begyndte han i sin fritid at studere fisk. I 1830 vendte han syg hjem til København.

Hans undersøgelser i Danmark indledtes straks i 1834 med en berejsning af kysterne i Jylland og hertugdømmerne, og året efter fortsattes med resten af landet. Undersøgelserne foretog han sammen med sin purunge norskfødte kone i åben båd langs kysterne. Hvor han kom frem, brugte han sine øjne og udspurgte fiskerne. Alt blev skrevet ned og senere renskrevet med vedføjede historiske oplysninger. For Krøyer havde en storslået plan om at skrive det danske fiskeris historie. Mens det lykkedes ham at få værket »Danmarks Fiske« publiceret, en fremragende, første gang samlet kritisk fremstilling af den danske havfauna, er kun småbidder af hans historiske materiale blevet udgivet. I mere eller mindre bearbejdet stand beror det nu i Det kgl. Bibliotek.

En del af dette materiale har titlen »Sællandske kystfiskerier«, og her kunne man med rette vente en beskrivelse af lejerne nærmest nord for hovedstaden. Men denne samling begynder med Sletten, der som de øvrige pladser får en omhyggelig beskrivelse. Af en eller anden grund er Skovshoved og Taarbæk udeladt her, for de er blevet besøgt. Det vidner nogle ufuldkomne notater med lakuner om. Trods manglerne gengives de her, fordi de både giver et øjebliksbillede af lokaliteterne og en fornemmelse af Krøyers arbejdsmåde. Noterne er dateret Torbæk onsdag 4. septb. Første halvdel af dem handler om Skovshoved, den anden om Taarbæk. De lyder: »Fisk bringes til vogns fra Snedkersten til Kbhv.

I Torbæk spiste jeg kuller, som vare fra Snedkersten. Bagge på Bellevue gør påstand på at eje forstranden udfor Bellevue fra Lyngby sogns grænseskel til Hvidøre rev (en strækning på ca. 10 favne) som ejer af Kristiansholm. Kristiansholm skal nemlig af kongen være bortskænket med alle friheder og rettigheder, jagten undtagen, og nu være købt af Bagge med samme. Nogle bøndergårde sydfor Skovshoved høre til Bernstorfs gods. Med hensyn til disse er det i det mindste tvivlsomt, om forstranden udfor dem er kongelig. Bagge og Svend Johansen drive i forening det bundgarn, som i foråret stod i Bellevue-bugten. Det skal, efter begge, have fanget for 300 rbdlr. i dette forår, men fiskeriet var ikke godt. Foruden dette vare 3 bundgarn ude fra Skovshoved. Et fiskerselskab (hvoriblandt Bagge) har tidligere brugt åleruser, men disse udsatte ved Trekroner.

For tiden (4. septb.) må fiskerne søge silden under den svenske drift, 2 til 2½ mil borte; de gå ud efter middag, omtrent kl. 1, og komme igen kl. 4 eller 5 om morgenen. »I denne tid sove de aldrig«, forsikrede en fiskerdreng. I mands minde, det er for en snes år siden eller mere, er et par gange forsøgt med bundgarn, men fiskeriet er ved tilfældige omstændigheder, dødsfald eller deslige, så hurtigt standset, at man ingen erfaring har erholdt angående dets fordelagtighed eller ikke.

I Torbæk lader man tildels sine garn binde i Sverig. En båd med 2 mand udsætter 16 næringer. To unge drenge mistede natten mellem 4.-5. septb. 7 garn, som af andre bleve afskårne«.

Nogen detaljeret beskrivelse af Taarbæk har Krøyer således ikke givet, men i »Dansk Almeenlæsning«⁷⁾ for 1836 har han nogle generelle betragtninger over fiskeriet i Sundet, som også har relation til Taarbæk. Han skriver følgende:

»Fra Kjøbenhavn til Helsingør og derfra igjen til Isefjordens Munding er Kysten rigeligen forsynet med Fiskerleier. Paa en Strækning af omtrent 12 Mile tæller man 16. Hvad der i høi Grad begunstiger den største Deel af disse, er Nærheden af Kjøbenhavn og Helsingør. Ogsaa finde nogle af dem en ikke ubetydelig Fordeel ved Naboskabet af den svenske Kyst, hvilket giver Anledning til, efter Omstændighederne, snart at sælge Fisk til svenske Fiskere, snart at kjøbe af disse. Dog hører man flere Ste-

der Klager over den Skade, Qvasefarten i den senere Tid forvolder dem, ligesom ogsaa over, at svenske og tydske Fiskere bringe deres Fangst til Kjøbenhavn –. Fiskerne paa denne Strækning saavel som i Isefjorden kjøbe almindeligen deres Baade fra Sverrig, især fra Fiskerlejet Vigen, hvor de erholdes langt billigere end i Sjælland. Jollerne (d.e. de mindre Baade) ere norske. Mellem Kjøbenhavn og Helsingør er Fiskeriet med Bundgarn og Aaleruser i Tiltagende; Reieruser ere i den senere Tid blevne almindelige, og Hyttefade seer man overalt, ikke alene til Torsk og anden Fisk, men endog egne Hyttefade til Reier. Man savner saaledes ikke Spor til Fremskriden. – Af Hindringerne for Fiskerierne ere nogle af den Beskaffenhed, at de ikke vel kunne tænkes hævede. Mangelen af Havne, for Exempel, kan nogle Steder aldeles ikke afhjælpes, andre kun med Omkostninger, der ingenlunde staae i Forhold til den deraf ventede Nytte«.

Ved folketællingen i 1845 medtages for første gang fødestedet. I Taarbæk befandt sig på tællingstidspunktet 503 personer fordelt på 75 husstande. Fiskeriet var fortsat dominerende med 46 fiskere, hvortil der kom en, der »arbejder Fiskeredskaber«, og en, der »reparerer Fiskerbaade«. To enker »arbejder for Fiskerne« og to »forhandler Fisk« som selvstændig næringsvej. Men det, der giver denne tælling karakter, er de beskæftigede ved papirfabrikken på Strandmøllen og de mange fremmede håndværkere fra alle dele af kongeriget og fra Nordtyskland, der var beskæftigede ved opførelsen af Klampenborg Vandkur- og Badeanstalt.

Takket være oplysningerne om fødested er det muligt at eftergå forbindelserne tværs over Sundet. Af indbyggere af svensk afstamning findes en murmester med kone, begge fra Landskrone, en frugthandler og en arbejdsmand ved Strandmøllen, begge ligeledes med koner. For deres vedkommende noteres blot Sverige. Det samme gælder tre enker. Fra Hven stammer en fisker, en enke og to tjenestepiger hos fiskere. Her er således belæg for det, som Georg Winther beretter (se ovenfor note 5).

Af denne tælling og de følgende i århundredet ses en stadig vækst i befolkningstallet med fiskeriet som bærende erhverv, men med en bestandig større tilgang først og fremmest af håndværkere. Denne del af Taarbæks historie skal ikke følges nærmere.

Det, der ikke lykkedes for Henrik Krøyer, blev taget op af skuespilleren A.J. Smidth,⁸⁾ der i 1859 blev knyttet til Indenrigsministeriet for at tilvejebringe et materiale, der kunne danne grundlag for en lovgivning for fiskeriet. Det kan synes underligt, at man valgte en skuespiller dertil. Men Smidth forenede en praktisk sans for udviklingen af fiskerierhvervet med sin skuespilkunst, og han endte da også med at blive ministeriets fiskerikonsulent.

Som Krøyer skulle han besøge alle landets fiskerlejer med undtagelse af Limfjorden, hvor man med loven om fjordens fiskeri fra 1857 anså forholdene i dette farvand for tilstrækkeligt belyst. Arbejdet tilrettelagde han som Krøyer med egen båd fra sted til sted, hvor han gjorde sine iagttagelser, udspurgte fiskerne og fik lokalkendte personer til at sende sig oplysninger. Krøyer havde vist ham den tjeneste at stille sit materiale til hans rådighed.

I årene 1859-63 rejste Smidth hver sommer kysterne rundt, og efter hver rejse udarbejdede han en indberetning til ministeriet, som lod den trykke. At udnytte disse indberetninger til en lovgivning trak imidlertid ud, så beretningerne efterhånden kun havde historisk værdi. Først i 1888 blev det til noget med loven.

I 1862 var Smidth nået til Øresundslejerne. Han indhentede her oplysninger fra stedets embedsmænd, mens han ikke selv synes at have foretaget noget videre. Der er en lang og indholdsrig beretning om Rungsted og en kortere om Vedbæk. Men iøvrigt gør han ikke meget ud af lejerne fra Vedbæk sydpå. Han siger om dem: »Det Slags Fiskeri, disse Byers Fiskere drive, er saa bekjendt, at det vel er overflødigt her at anføre noget derom«. Det må utvivlsomt fortolkes således, at forholdene her var tilstrækkeligt kendte i Indenrigsministeriet. Men for vort formål er det beklageligt.

Smidth opsummerer dog følgende: »I denne By (d.e. Vedbæk) ere 8 Fiskere; i Skodsborg 6; i Taarbæk er der 63 Baade, som eies af 32 Mænd, deriblandt rigtignok 3 Grosserere og en Englænder, og i Skovshoved findes 54 Baade og 40 Fiskere«. Poul H. Moustgaard, der har udgivet Smidths materiale, formoder, at de af grossererne og englænderen ejede både er et tidligt eksempel på de lystfartøjer, som senere er blevet så dominerende i de små havne ved Øresund.

Smidths arbejde for regeringen havde udelukkende praktisk sigte. Det blev zoologen Georg Winther, der kom til at fortsætte Krøyers arbejde med undersøgelser af farvandene og de dyr, der levede deri, kombineret med en redegørelse for det aktuelle fiskeri. Winther, der var født i 1844, var søn af en læge i Svindinge på Fyn. Under sine studier i København gik han hver sommer ud med fiskerne fra Taarbæk og kortlagde dybder og bundforhold i Sundet. Hans nære tilknytning til fiskerlejet blev yderligere styrket ved, at han samme år, som han blev magister i zoologi (1873), holdt bryllup med Emilie Petrine, datter af fisker Steffen Olsen og Inger Maria, der begge var født i Taarbæk, hvortil brudens farfar Ole Steffensen var kommet fra nabosognet Gentoft.

Resultatet af dette arbejde fik han trykt i Nordisk Tidsskrift for Fiskeri 1874.⁹⁾ Han kaldte det beskedent for: Bidrag til Kundskab om Fiskeriet ved Torbæk, selv om undersøgelsen af Sundets topografi i virkeligheden strakte sig lige fra Helsingør til Falsterbo. Til indledning nævner han, at det er »Frugterne af et fireaarigt Studium af Fiskeriet og alle dermed i Forbindelse staaende Forhold, som Forfatteren har anstillet for at lære de i Sundet forekommende Fiske at kjende, et Formaal, som ikke kunde opnaas, uden paa mange Maader at komme ind paa disse Forhold«.

Ifølge dette program bliver hovedparten af afhandlingen en beskrivelse af Sundets topografi ledsaget af kort, der nøje angiver bundforhold og strømretninger. I redegørelsen for fiskene omtales også, hvormed de fanges, og dette udbygger Winther med en gennemgang af de anvendte fiskeredskaber, sådan som de på det pågældende tidspunkt anvendtes i Taarbæk. Hans redegørelse er udtryk for et nøje kendskab, som skyldes hans nære forbindelse med fiskerne på stedet. Den fortjener derfor at blive genoptrykt her, så læserne spares for ulejligheden med at finde frem til den i det nævnte tidsskrift. Beskrivelsen gengives uændret:

»Torskegarnene ere 96-100 Favne lange og to Alen dybe med 13-16 Masker i Højden, altsaa det dobbelte Antal Bord eller Knuderækker. Bredden af Bordet, d.e. den Træklods, hvorover Maskerne bindes, varierer derefter imellem $1 \frac{1}{3}$ og $1 \frac{3}{4}$ Tomme (35 og 45 mm). Garnene bindes i to Halvdele, »Stumper«, efter Længden, som i Midten kun samles ved det tykkere Stykke Line, som danner Kanterne af Garnet. Omkring det egent-

*Zoologen Georg Peter Winther (1844-79).
Carl Sonne fot. Familieej*

lige Næt bindes et Bord, altsaa en halv Maske med »Omføring«, det vil sige fint togarns Seglgarn, der ofte spindes i Hjemmet. Igjennem disse Omføringsmasker manes »Tælningen«, tregarns, halvanden Linie tykt Seglgarn, saaledes, at de kunne glide frem og tilbage paa den, altsammen for at yde saa megen Eftergivenhed som mulig for Torskens voldsomme Bevægelser for at befri sig. Paa den Side af Garnet, der skal være den fremtidige Overkant, bindes 300 Stykker Flodholt, »Flodene« eller »Flæerne«, saaledes, at der tages fjorten Omføringsmasker løse imellem hvert Par Flod, og to bindes fast til Tælningen, én med hver sit af de to Bindsler, hvormed det enkelte Flod bindes til Tælningen. Flodene ere to Tommer lange og omtrent syv Linier i Kvadrat i Gjennemsnit med en indskaaret Skure om hver Ende, noget indenfor Kanten, til at lægge Bindslet i; den Side, der vender mod Tælningen, er plan, den modsatte svag konvex. Den Maade, Omføringsmaskerne med bestemte Mellemrum bindes ind med Flodbindslerne, forhindrer, at alle Maskerne paa en større Strækning end paa en knap Alen samle sig paa et Sted. I den senere Tid, da Bomuldsgarnene mere og mere fortrænge Hampegarnene, bruges

mindre Flod med et Gjennemsnit af kun fem Linier i Kvadrat, fordi Garnene i sig selv ere noget lettere. Paa Underkanten af Garnet anbringes paa Tælningen »Stenbaandene«, et for hver Favn. Det er Stropper af Tælningsgarn, et Kvarter lange, som gjøres fast om Stenen med en Løkke. I hver af Garnets fire Hjørner er dannet en $\frac{1}{2}$ Alen lang Strop af Tælningen, »Ørebaandene«, som bruges til at knytte Garnene sammen med, naar de skulle sættes. Prisen for et fuldt færdigt Torskegarn kommer paa en 8 Rd. uden, 10 Rd. med Arbejds løn.

Flyndergarnene. De ere aldeles ligesom Torskegarnene, kun med den Forskjel, at Omføring og Tælning ere en Ubetydelighed førere, og at Maskerne ere adskilligt større. Til hver Halvdel regnes 2130 Masker paa Længden, men kun 9 eller 10 Masker, altsaa 18-20 Bord, paa to Alens Højde. Det enkelte Bord er imellem 1 $\frac{11}{12}$ og 2 $\frac{1}{3}$ Tommer (50 og 60 mm) bredt. Prisen er paa et færdigt Garn som paa et Torskegarn.

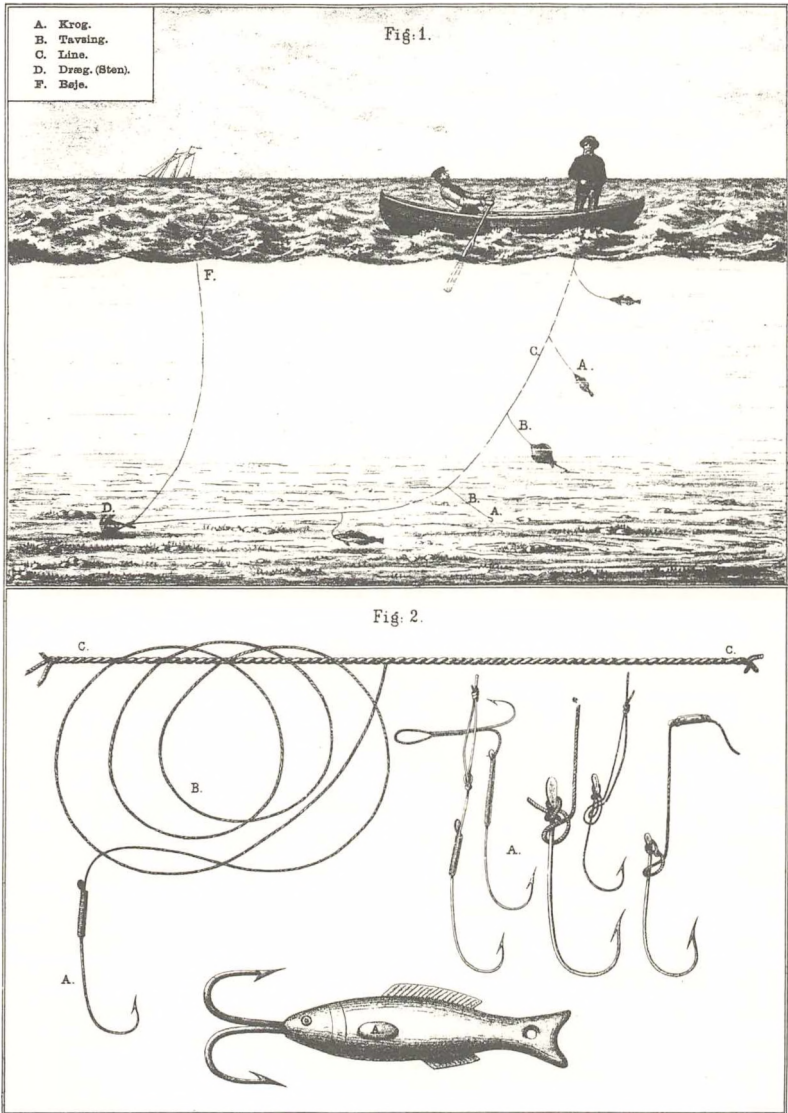
Makrelgarnene. De ere 70 Favn lange med 1600 til 2000 Masker paa Længden og 1 $\frac{3}{4}$ Favn dybe med 30 Masker eller 60 Bord i Dybden, saa at de enkelte Masker blive noget snevrere, »angere«, end Torskegarnsmaskerne. De »omføres« som Torskegarnene, men der bruges ingen Tælning, derimod samles to og to af Omføringsmaskerne paa en Bugt af noget grovere Seglgarn, »Skudgarn«, den enkelte Bugt, et »Skud«, der er finere end Tælning. Skuddene gjøres med to Halvstik fast paa en Nigarnsline, »Simen«, der her træder i Stedet for Tælning, idet den danner Kantene af Garnet. Der er altsaa ikke ladet de enkelte Masker saa stort et Spillerum til at glide frem og tilbage paa som paa Torskegarnene, idet de kun kunne glide Skuddets Længde, som kun er et Par eller tre Tommer; det Hele er meget mere strammet ud, »redet stridt«, saa at de enkelte Masker staa godt aabne, for at den hurtige Fisk kan fare nemt i dem og være fanget, idet Masken slipper over Hovedet ind i Gjællespalten, inden den mærker det. Da Makrelen hurtigt dør, naar den er fanget, behøve Garnene ikke heller at være saa eftergivende som for de mere sejglivede Torsk. Af Simen dannes i hvert Hjørne et Ørebaand. Paa Overkanten sættes 30 Flod af Kork eller Flodholt omtrent to Tommer lange, 1 $\frac{1}{2}$ Tomme brede og $\frac{1}{2}$ Tomme tykke, befæstede med to Bindsler, lagte igjennem to Huller nær Underkanten af Flodet. For hver Favn er der endelig et Stenbaand paa

Garnets Underkant. Prisen paa et komplet Garn bliver omtrent 14 Rd. uden, 18 Rd. med Arbejdsløn.

Sildegarnene, »Næringer«. De ligne i deres Udstyr meget Makrelgarnene. De ere 100 Alen lange med 2000 til 2100 Masker paa Længden og omtrent 7 Alen dybe med 200 til 250 Bord. Det er dog først i de senere Aar, at Dybden er tiltaget saa meget, og der klages ogsaa over, at de blive mer og mer uregerlige og ubekvemme at tumle i Baadene. For en halvhundrede Aar siden vare de aldrig mere end 96 Bord, og for en tolv Aar siden kun paa 150 Bord. Det enkelte Bord er 10-11 Linier (12-15 mm) bredt. Nu bindes de altid af Bomulds garn saaledes, at Over- og Underkanten bindes af sværere Garn end Midten. I Reglen bindes 3 eller 4 Bord af Garnet Nr. 8 (tvundet) yderst, derpaa lige saa mange af Nr. 12 inden den egentlige Fyldning af Nettet, som bindes af Nr. 16. Paa samme Maade, naar det lakker mod Enden, afløses Nr. 16 af Nr. 12 og dette atter af Nr. 8. Det Hele omføres paa samme Maade som Makrelgarn, ligesom der bruges Skud, men med lidt førere Skudgarn, og der redes mindre stridt, idet der tages tre Omføringsmasker paa hvert Skud. Simen er Nigarnsline som paa Makrelgarn. Der bruges 100 Flod, der befæstes paa samme Maade som paa Makrelgarnene; men de ere noget større, nemlig 3 Tommer lange, 2 Tommer brede og ½Tomme tykke, og enten af Kork eller Flodholt. Paa Underkanten er der 30 Stenbaand. Prisen paa det Hele kan regnes til 18 Rd uden, 21 Rd. med Arbejdsløn.

Kroge. Paa 100 Favne Tælning sættes 100 Tavser, hver ¾ Alen lange og hver forsynet med sin Krog. Tavserne slaaes af Hampegarn med en *Tavsetén*, en tung Bly- eller Træskive med en Pind i Midten med en Krog i. Den bruges paa den Maade, at man paa et Stykke Hampe garn, en Favn langt, binder Enderne sammen og hænger den saaledes lukkede Strop op paa en Pind under Loftet eller i en aaben Dør, saa at Traaden hænger frit; i den nederste Bugt hænges Tenen ved sin Krog, og man snurrer Tenen hastig rundt i Haanden imod Solen; da Tenen er tung, kan den løbe en Stund af sig selv. Naar Tavsen er snoet helt op til Pinden, løftes dens øverste Ende af denne og hægtes ned paa Tenkrogen, og det Hele hænges atter op paa Pinden, idet Midten af Tavsen smøges over denne; Tenen snurres atter rundt, men denne Gang med Solen, og naar Tavsen atter er

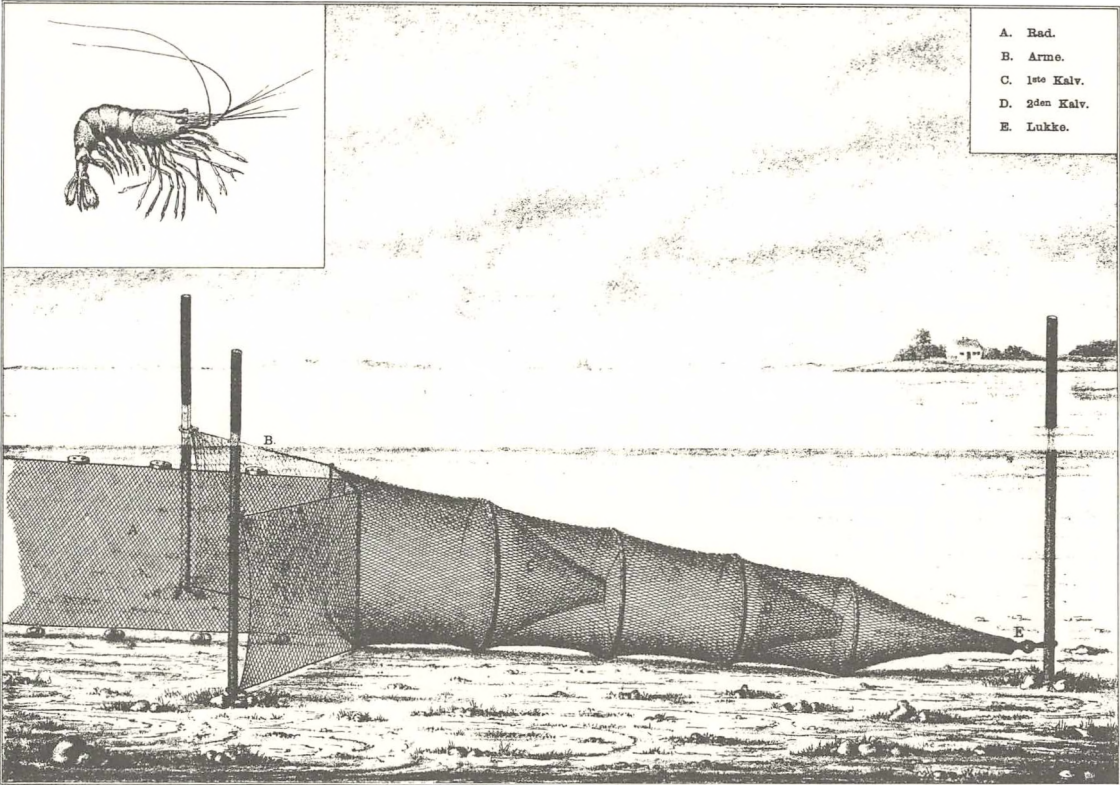
Fiskeri med kroge. (C. F. Drechsel: *Oversigt over vore Saltvandsfiskerier* (1890)).

snoet op til Pinden, er den færdig. Man faar paa denne Maade en Snor af en betydelig Styrke, der ikke løber op for Enderne, som enhver afskaaren Snor vilde gjøre; den har derimod to Øjne, et i hver Ende, det ene for Pinden, det andet for Tenkrogen. Med det ene gjøres en Løkke, hvormed Tavsens stikkes paa Tælningen, i det andet gjøres Krogen fast med et eget Stik, hvorpaa Krogens Øje hamres fast til. Krogen har i Forvejen faaet den hensigtsmæssigste Krumning paa et *Krogelad*, en Træklods med en Stift og et bøjet Jernstykke af den Form, Krogen skal have, indsatte i den ene Ende. Krogens Spids sættes i Klemme mellem Enden af Jernstykket og Stiftens, som forhindrer Krogen i at glide tilbage, medens man ved et Tryk med Haanden retter den af efter Jernets Form. Enderne af den Tælning, hvorpaa der »redes«, lægges dobbelt til Ørebaand, og disse bære hvert et lille Stykke Flodholt som til et Torskegarn, for at Ejeren kan anbringe sit Navn og Mærke deri. Naar Krogene ikke bruges, »splittes« de op, d. e. sættes i en smal Trægaffel, »Splitten«, saaledes at Bugten paa Krogen hænger paa den ene Gren af Gafflen, medens Mellemløbet mellem de to Grene er saa smalt, at Krogene ikke kunne glide forbi hverandre, men holde sig stadig i Række. Et Hundrede Kroge staa Fiskerne i 5 Mk., Arbejdslønnen medregnet.

Rejeruserne bindes af Bomuldsgarn. De spiles paa fire Træringe og inden i dem findes to Tragte, »Kalve«, inden man kommer til Bunden af Rusen, »Gumpen«, der er aaben bagtil, men lukkes med en Løkke af Sime, naar den bruges, for at man med Lethed kan tømme den. Fra hver Side af Mundingen udgaar en »Arm«, hvis frie Ende holdes udspilet ved en Tværstok; Kanterne ere gjorte stærke ved et Lig af Sime, der paa Overkanten bærer Flod af Kork eller Flodholt, og paa Underkanten Sten eller Blylodder, der fæstes saa tæt til Simen som mulig, da Armen maa følge Bunden uden at lade nogen Plads aaben forned. Armene ere sjældent mere end 2 eller 2½ Alen lange. Dybden retter sig efter Rusens Dybde, og denne igjen efter den Bund, den skal sættes paa; den skal nemlig kun række fra Overfladen af Vandet og til Bunden. Længden af selve Rusen er 5-6 Alen. Fra Midten af Mundingen spændes endvidere ved et Bindsel foroven og forned »Raden«, der lige saa ofte er af Lærred som bundet, med Flod foroven af Kork eller Fyrretræ og Sten eller Blylodder paa

Reieruse.

Pl. XIX.

- A. Rad.
- B. Arme.
- C. 1ste Kalv.
- D. 2den Kalv.
- E. Lukke.

Fiskeriet fra Taarbæk

Rejeruse. (C. F. Drechsel: Oversigt over vore Saltvandsfiskerier (1890)).

Underkanten paa et paasyet Lig af Sime. Radens frie Ende er altid smallere end den, der staar paa Rusen, da den skal ligge paa det laveste Vand. Længden er variabel og retter sig ogsaa efter Bundens Beskaffenhed. En Tværstage spiler Radens frie Ende ud paa samme Maade som paa Armene. Naar Rusen ikke bruges, løses altid Raden fra den.

»*Rejehoven*« er en stor flad Kætser paa en stiv Stage. Dens Form er en Halvkreds med den lige Side fremmest. Breden er omtrent 1½ Alen. Den bruges kun inde paa lavt Vand, hvor man kan vade ud med den.

»*Ulken*« er et Redskab, indrettet efter samme Princip som Rejehoven, men til at anvende paa dybere Vand. Den bestaar af en Pose af Rejerusebind, befæstet til en Ramme af tynde Jernbøjler. Rammens nederste Side er lige; den øverste danner en bred, flad Bue; Længden forned er 2-2½ Alen, Højden 1½ Alen. Den slæbes efter en Baad under Sejl i en Line, som stikkes paa Rammen med en Hanefod, der staar med én Gren i hver Ende af den underste, lige Side og én midt paa øverste, bøjede Side. Det er kun Rejer, der stryges paa denne Maade inde i Tangen, men Arbejdet er i Forhold til Udbyttet besværligt, da Ulken hurtigt fyldes med Tang, og derved bliver vanskelig at drage op.

Garnene samles, naar de hænge paa Land og ere tørre, paa en »Klove«, en stor Grengaffel, idet den ene Gren af Gaffelen stikkes igjennem en af de »faste« Omføringsmasker, saaledes at Garnet kommer til at hænge i lige saa mange Bugter, som der er Flod, og alle Flodene samles i en Række oppe ved Kloven. Da imidlertid Flodene paa Silde- og Makrelgarnene have en saa betydelig Størrelse, at de ikke alle vilde kunne hænge ved Siden af hinanden, saa »kloves« Garnet paa den Maade, at man hveranden Gang tager det tredie, hveranden Gang det andet Skud fra Flodet paa Kloven, hvorved de store Flod komme til at hænge i to Rækker under denne. For at Garnene ikke skulle glide af Kloven, klemmes Grenene sammen og gøres fast med det sidste Ørebaand. Samlede paa denne Maade, kunne Garnene hænges hen uden at komme i Uorden.

Naar de skulle bruges, »stones« de. Stenenes Størrelse retter sig efter, om de skulle flyde eller holdes paa Bunden. Torske- og Flyndergarnene stones med de mindste Stene, paa omtrent 4 Lods Vægt; til Sildegarn ere de omtrent dobbelt saa store, naar Garnene skulle flyde, og tre Gange saa

»X« og »Peter« (Oluf Petersen og Peter Petersen) i færd med at stene garn omkr. 1930.

Privateje/Byhistorisk Samling

store, naar Garnene skulle staa paa Bunden. Stenene sættes i Stenbaandene med et Løbestik, og lægges saa efter Orden i Rader paa et Trætrug, paa hvilket Undertælningen eller Undersimen med det samme skydes op i Bugter. Paa denne Maade er Garnet nemt at bære og nemt at stable i Baa-dene uden at blive uredt.

Krogene agnes forskjelligt med Rejer, Hundstag, Tobiser eller smaa-skaaret Sild; de agnede Kroge nedlægges i Orden i halvtørt Sand, saa at de ligge fast, paa et Trug, idet der først lægges en Tværvold af Sand paa den ene Ende af Truget, dog saa langt inde, at der bliver Plads til at skyde Krogetælningen op bag Volden. Paa den mod Trugets Midte vendende Side af Sandet lægges saa en Række agnede Kroge, der alle maa ligge med Krogen samme Vej. De dækkes med en ny Vold af Sand, saaledes at et Stykke af Tavserne dækkes med, for at ligge fast. Derefter lægges en ny Række Kroge, og saaledes vedblives, indtil Truget er fuldt, hvortil gaar 4-500 Kroge. Den bedste Agn er Rejer og Sild. I gamle Dage gik der ofte Bud langt ind i Landet om Vinteren for at købe Smaafisk ved

Lyngby-, Fure- og Sjælsø, naar der var knap Tid paa Agn, men dette er nu ikke længer brugeligt. Orme bruges ogsaa, naar der kan faas nok, men det er sjeldent, at Nogen paatager sig dette Arbejde, da Vandet er saa dybt nær ved Torbæk. Ved Strandmøllen graves undertiden. Kan man faa dem, ere de fortrinlige.«

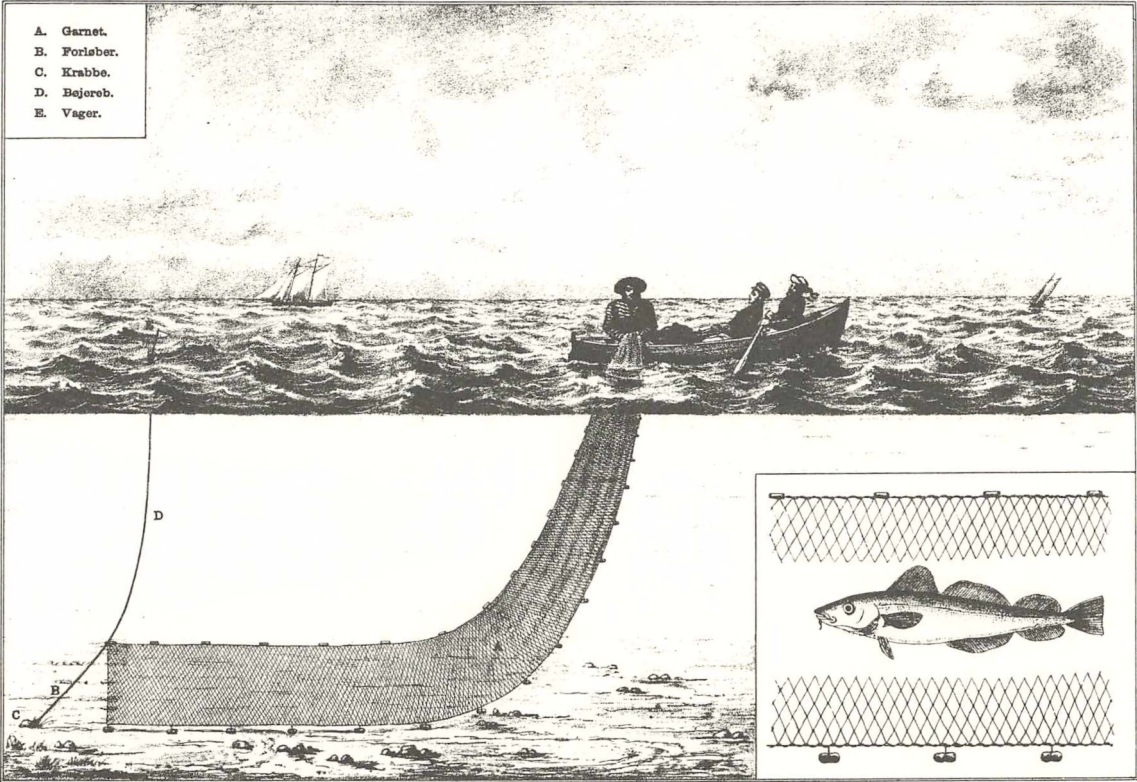
Til denne fortrinlige teknologiske beskrivelse af redskabsbestanden slutter sig en lige så indlevet beretning om redskabernes brug. Ikke for ingenting havde Winther år igennem været med fiskerne på Sundet. Han beretter følgende:

»Til at mærke Garnenes Sted i Søen bruges, foruden at Fiskerne altid tage Mærker paa Landjorden, et »Være«, en Træklods af samme Form som den, der bruges ved Skagen, kun at der i Stedet for en Stage med Flag bruges en løvrig Gren eller en Kost. I Stedet for Være bruges ogsaa ofte en Stage, som ved en Sten holdes lodret i Vandet. Paa Makrel- og Sildegarn anvendes smaa Tønder, der ere forsvarligt stroppede ind med stærkt Tougværk.

Alle Garn kastes saa vidt mulig paatværs af Vandets Retning. Kun Torske- og Flyndergarn bugtes, dog altid saaledes, at de ikke komme langs Vandet, men saa vidt mulig paatværs med de længste Parter af Bugterne.

Naar der kastes Kroge, begyndes der altid med et Være eller en Stage med rigelig Line ved, nogle Favne mere end Vandet er dybt paa det Sted, hvor man sætter. I den anden Line tæt ved Tampen fastgjøres en Sten paa et Par Pund, helst temmelig flad, saa at den kan ligge fast paa Bunden. Til selve Tampen af Linen gjøres Ørebaandet af det første Hundrede Kroge fast, og der sættes paa den Maade, at Baaden roes langsomt frem, saa at Baadens Fart river Krogene ud, og den, der holder Truget, hjælper Tælningen ud med den højre Haand, derpaa gjøres det yderste Ørebaand paa det næste Trugs Kroge fast til det inderste Ørebaand paa det allerede satte Trugs Kroge; saaledes bliver man ved, indtil alle Krogene ere satte, da man atter ender med en Sten og et Være. Krogene sættes enten i en Linie eller bugtes i »Grene«. Naar der sættes paa Dybet, f.Ex. Nord for Hveen efter Kuller, bruges »Kablinger« paa Krogene, det vil sige, man

- A. Garnet.
- B. Forløber.
- C. Krabbe.
- D. Bøjerob.
- E. Væger.

Fiskeri med torskegarn. (C. F. Drechsel: Ovesigt over vore Salthavsfiskerier (1890)).

Fiskeriet fra Taarbæk

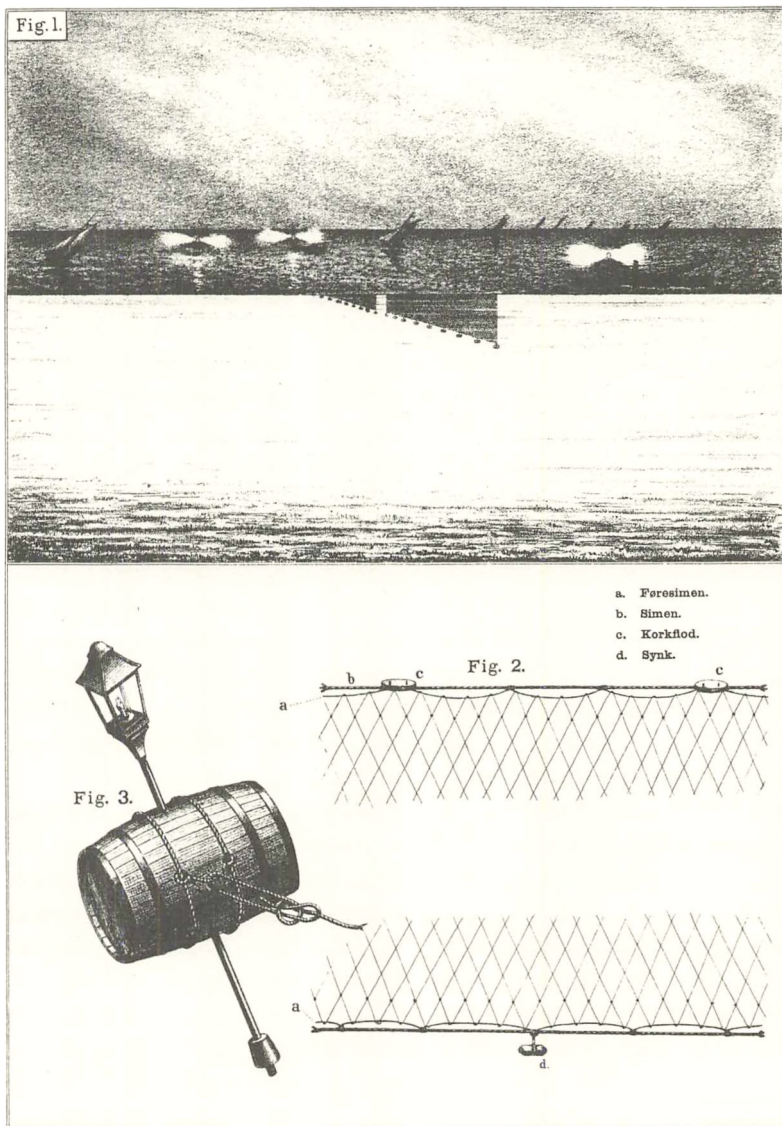
sætter fire Korkflod paa hvert Hundrede Kroge, og paa hvert Ørebaand en Favn Tælning med en Sten ved, saa at de holdes flydende en Favn fra Bunden. Efter Torsk og Aal sættes Krogene den ene Dag og drages den næste, naar ikke Uvejr tvinger til at lade dem staa længer ude. Efter Kuller staa de kun et Par Timer, saa at man sejler hen til det første Være og begynder at drage, naar det sidste Være er kastet ud. Krogene roes altid ind, fordi Tælningen altid er for svag til at drage Baaden frem igjennem Vandet med, især naar der er nogen Søj; man maa da passe, ikke at ro Baaden ind over Krogene, men holde dem klar af hinanden, ligesom man maa stoppe Farten, naar der er kommet Hold paa Krogene i Bunden, hvilket især sker, naar Aalene sno sig omkring Tang og Søgræs for at befri sig, »lave sig en Rede«. Der sættes ofte 30-40 Hundrede Kroge fra en Baad med 3-4 Mands Besætning, hver, saa vidt Agnen har kunnet strække til, med lige mange Kroge. Hver beholder, hvad han faar paa sine Kroge, men Den, der lægger Baad til, faar af de Andre i »Baadepenge« en Skilling af Marken af deres Fortjeneste.

Torskegarnene bugtes i Grene eller sættes i Linie. Der begyndes med et Være eller Stage med en Sten, hvorpaa det nederste Ørebaand af det første Garn knyttes til Værelinens Tamp; Garnene knyttes sammen ved begge Ørebaandene, og der endes med en Sten og et Være. Der sættes den ene Dag og drages den næste. Tre eller fire Mand slaa sig i Reglen sammen i et Selskab, og hver sætter saa fire eller fem Garn. Garnene roes ud, saa at to Mand ro, den tredie slaar til, d.e. binder Garnene sammen og flyr dem til den fjerde, som sætter; der passes nøje paa, at der vexles med Garnene, saa at ikke Nogen faar alle sine Garn paa Rad, hvorved Held og Uheld kunde komme til at blive altfor ulige fordelt. Den, der sætter, sidder agterst i Baaden i den Styrbords Side; han holder Kloven i den højre Haand, idet han ved at løfte og sænke Enden af den passer paa, at Garnet glider af i en passende Fart; med den venstre Haand kaster han Garnstenene ud, efterhaanden som Garnet glider af Kloven. Tilslidst endes med et Være eller Stage og en Sten; Garnene roes atter ind, idet den, der drager, staar paa samme Sted, som han sidder paa, naar han sætter. Efterhaanden som Garnene drages, skydes de op paa Trugene, ligesom for Resten ogsaa Krogene. For at Vandet bekvemt kan løbe af Trugene, er

der boret et større Hul midt i Bunden af disse. Hver Mand beholder sin Fangst, men der betales Baadepenge som for Kroge.

Flyndergarn sættes som Torskegarn, men kunne, da Flynderne ikke dø saa let, staa i to til tre Dage, naar der ikke er megen Fisk.

Makrelgarnene sættes i en Linie enten til at drive eller paa Bunden. Sættes de til at drive, begyndes der med en Tønde, hvorpaa der sættes otte Garn, derpaa atter en Tønde og saa Resten, i Reglen otte Garn. Det sidste gjøres fast til Baaden, som driver med. De sættes om Aftenen og drages hen ad Morgenstunden. To Mand følges ad paa Baaden, hver med lige mange Garn; der sættes for smaa Sejl, medens den Ene slaar til, og den Anden sætter. Da Simen er saa stærk, at den kan drage Baaden gennem Vandet, roes de ikke ind, men »stavndrages«. Den, der drager, staar i Forstavnen og haler ind paa Garnene, medens den Anden skyder dem op i Baaden bag Masten. De skilles ikke fra hinanden, før man kommer hjem. Naar man sætter paa Bunden, stenes der med større Sten og begyndes med et Være eller en Stage. Værelinen er gjort fast til et Dræg, der desuden har en lang Drægligne, der er betydelig sværere end Værelinen. Denne er af 12- eller 15-Garnsline, hin af 18- eller 21-Garnsline; til Tampen af Dræglinen gjøres det første Ørebaand fast, derpaa sættes alle Garnene og tilsidst endes med et Dræg og et Være. Grunden, hvorfor man ikke slaar Ørebaandet fast paa selve Dræget, men paa Tampen af den lange Drægligne, er den, at man ikke kan løfte Dræget i Simen, men maa nøjes med at løfte Dræglinen med den og saa siden løfte Dræget i sin egen Line. Værelinen maa derimod være saa før, at man kan løfte Dræget i den, som naar man begynder at drage, eller man har mistet Garnene. Ogsaa de stavndrages, og for at de ikke skulle skamfiles over Kanten af Baaden, drages de over en svær Trærulle, som staar i to Arme af Jern, af hvilke den ene staar i Forstavnen, den anden et Stykke henne paa Siden af Baaden i den Styrbords Side. Drivegarnene sættes om Aftenen og drages, naar der er Dri-verum, ikke før om Morgen, eller, naar Pladsen ikke slaar til, tidligere. De, der staa paa Bunden, sættes om Morgen og staa til næste Morgen, men i Kalleboderne fra Aften til Morgen. Fangsten deles imellem de to Mænd saaledes, at hele Indtægten deles i lige saa mange Parter, som der er brugt Garn; hver faar da efter det Antal Garn, han har brugt; men den,

Drivgarnsfiskeri efter sild. (C. F. Drechsel: Oversigt over vore Saltvandsfiskerier (1890)).

hvem Baaden tilhører, faar paa et Garn af den Anden; har hver saaledes brugt otte Garn, faar den, der ejer Baaden, paa ni Garn og den Anden paa syv. Udgiften til Provianten, der er brugt paa Baaden, fordeles ligelig imellem begge Mand.

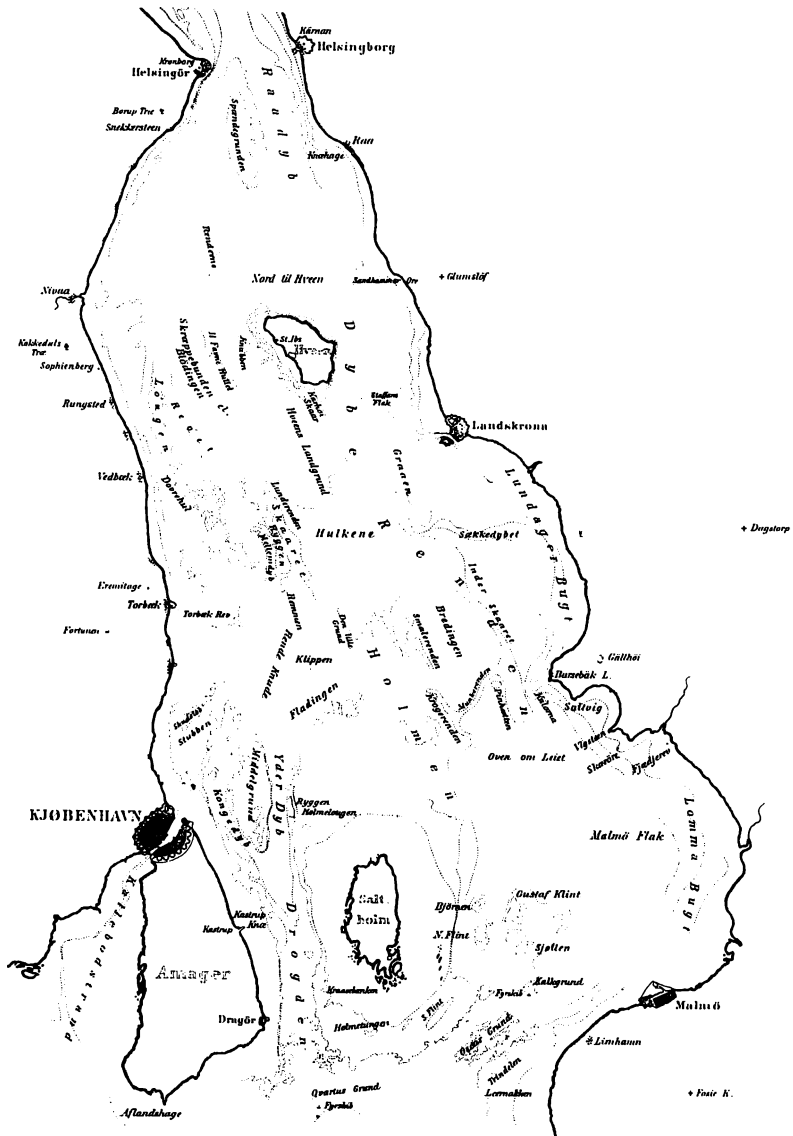
Sildegarnene sættes paa Bunden i én Linie saaledes, at der begyndes med en Tønde til Være og en stor Sten, hvorpaa sættes to Næringer; dette kaldes den løse Længde; den kan, da den ikke holdes synderlig fast, svaje med Strømmen. Til den løse Længde slaas et Dræg med tre Liner ved, en kort, der slaas paa den løse Længde, en lang, smækker Tøndeline med en Tønde ved og endelig en ordentlig Dræglin, saa lang, at man kan løfte Dræget i den, uden at løfte det i Simerne. Til Tampen af Dræglinen slaas saa atter de andre Næringer; den sidste gjøres fast paa Baaden, der lægges til Drægs ved Redskaben; kun sjeldnere lægger man den anden Ende af Næringerne for et Dræg og en Tønde, og da først senere paa Aaret, naar det bliver for koldt til at ligge paa Søen om Natten. Paa Tønden paa den løse Ende kan man se, hvorledes Bundvandet løber, paa Baaden selv, hvorledes Ovenvandet løber, saa at man derefter kan bedømme, hvorvidt der er Fare for at lade Garnene blive staaende; ligeledes lægges der ogsaa Mærke til, fra hvilken Side Silden er løbet i Garnene. Garnene sættes om Dagen og drages en Time efter Solnedgang. Først længere hen paa Aaret, i Novbr. og Decbr., staa de fra Dag til Dag; der er da ofte tre Mand i Selskab paa Baaden. – Drivenæringer sættes paa samme Maade som Makrelgarnene; men, da der altid er mange Baade ude ad Gangen, og der kræves megen Opmærksomhed paa Garnenes Drift, saa have Folk nu begyndt at bruge en Tønde med en Lanterne paa en Stage paa Enden af Garnene og en anden Lanterne paa Baaden, for at varsko Skibe og andre Baade. Baade Bundnæringer og Drivenæringer stavndrages over en Rulle ligesom Makrelgarnene. – Om Foraaret sættes ofte Næringer paa Grunden tæt ved Land, de sættes da enten »med Kugler«, d.e. til hvert fjerde Stenbaand bindes en Favn Tælning med en stor Sten ved, saa at de flyde i Vandet omtrent midtvaters, eller man sætter to Næringer ved et Dræg saaledes, at de kunne svaje for Strømmen.

Rejeruserne sættes paa den Maade, at Raden først samles med Rusen, dernæst gjøres dens frie Ende fast til en Pæl inde i Landingen; nu bruges

ofte Jernpæle, 2-2½ Alen lange, i den ene Ende tilspidsede, som nedrammes for hver Gang Rusen sættes; de ere rigtignok tungere end Træpælene men paa den anden Side ogsaa meget nemmere at faa til at staa fast i Grunden. Hver af Armene spiles ud til Siden med sin Sten med en Toug-ende, i Almindelighed brugt Sime, der med sin Midte er stukket paa Stenen, saa at der bliver to frie omtrent en Favn lange Tampe. Den ene stikkes med et Slippestik paa Armens Tværstage, med den anden spiler man Armen ud, giver den en passende Retning og sænker Stenen. Der er ofte bundet et lille Stykke Træ paa Enden af den sidste, som bærer den i Vandets Overflade, for at man kan finde og løfte Stenen, om Stikket skulde slippe af Armen. Den Strop, der med et Løbestik lukker for Gumpen, smøges enten paa en nedrammet Pæl, eller man gjør en Drægline med et Dræg fast i den med et Skostik, efterat man først har strammet Rusen og Raden ud saa meget som muligt; først naar dette er sket, sættes Armene. Rejefiskeriet drives sjeldnere af en enkelt Mand; i Almindelighed har han en Karl eller en Dreng med sig. Om Aftenen ved Solnedgang sættes fra 6-12 Ruser, som atter drages ved Solens Opgang. Kun de færreste af Torbækkerne sætte Ruser ved selve Torbæk, dertil er Bunden for ugunstig; de fleste sætte ved Charlottenlund, inde i Svanemøllebugten eller helt oppe ved Kjøbenhavn. Der maa nøje passes paa, om Rejen gaar op eller ned i Sundet, thi den Arm, der vender fra deres Vandreretning, bindes ind til Raden for at lukke Rusen, ifald nogle Rejer skulde finde paa at ville gaa denne Vej ud, i Stedet for at svømme ind igjennem Kalvene; den Arm derimod, som vender mod den vandrende Reje, spiles ud, som ovenfor er anført. Ruserne sættes med større eller mindre Mellemrum imellem sig langs Landet; enkelte kunne, naar Vandet er flakt nok, sættes den ene udenfor den anden, og enkelte kunne ogsaa sættes uden at staa paa Land med Enden af Raden, naar der nemlig findes en lille Græsryg med lavt Vand nær ved Land; i dette Tilfælde maa der rammes en Pæl ned til at smøge Radstroppen paa.«

Et forhold, som var af stor vigtighed for fangstresultaterne, noterer Winther omhyggeligt under afsnittet: Sundets Topografi. Det gælder lokaliseringen af fiskegrundene, hvortil fiskerne brugte sigtelinier til markante

Fiskeriet fra Taarbæk

Kort over Øresund med stednavne, bragt som bilag til Georg Peter Winthers beskrivelse af fiskeriet fra Taarbæk. (Nordisk Tidsskrift for Fiskeri 1874).

punkter på kysterne. Brugen af sådanne sigtelinier, *fiskemed* eller blot *med*, er en væsentlig forudsætning for at finde frem til de ønskede lokaliteter. Plads efter plads anfører Winther fiskernes sigtelinier. Her skal blot gengives nogle stykker for at anskueliggøre fremgangsmåden.

En smal rende, *Mellemdybet*, øst for Taarbæk Rev fandt man ved mærkerne: »mod Syd Eremitagen paa den stumpede Bøg, d.e. paa Nordkanten af Skoven Syd for Eremitagesletten, mod Nord Eremitagen paa det Tykke af Skoven, Nord for Eremitagesletten eller Møllen paa Hveen lige Østen om den hvide Sandskrænt paa Sydenden af Hveen«.

Mellemdybet begrænses mod øst af *Græsryggen*, »i Mærkerne: mod Syd, Eremitagen paa den stumpede Bøg, mod Nord, Eremitagen paa den klippede Bøg, og Møllen paa den sydvestlige Sandskrænt paa Hveen som Tværmærke«.

Øst for Græsryggen findes lokaliteten Skaaret og tæt syd herfor en stengrund *Remmen*, i mærkerne: »mod Vest, Frelsers Kirke og Nyholms Kran om Top, saa langt Øster paa, at Kranen kommer et godt Portrum vesten for Spiret; i Nord, Eremitagen paa den stumpede Bøg til den glider ind over den lavere liggende Del af Dyrehaveskoven ved Ny Torbæk, Fiskernes Heggaardshegnet, mod Syd«.

De anførte eksempler har vist, hvad fiskerne har brugt som sømærker, såvel menneskeskabte som naturgivne. Det var vigtigt, at de ikke vilkårligt blev ændret. Derfor fremsætter Winther til slut følgende anmodning: »Det Offentlige kunde hjælpe Fiskerne, navnlig ved Fredning af saadanne Gjenstande paa Land, som af Fiskerne anvendes som Sømærker, og da navnlig af Træer og Skovhumpler, som ofte ikke kunde erstattes af andre Mærker. Man maa nemlig huske paa, hvor vigtigt det er for Fiskerne at vide, ofte paa nogle faa Favne, hvor de ere i Farvandet, at det altsaa gjælder om baade at have tilstrækkelig tydelige og tilstrækkelig fine Mærker, d.e. saadanne som glide kjendelig over hinanden, naar man sejler efter dem. Blev der hugget f.Ex. kun én Favn af Kanten af den stumpede Bøg, giver det allerede en Forskjel af to Kabellængder ude paa *Hulkene*, og det vil endda ikke sige saa lidt«.

Redskaberne skulle passes omhyggeligt for ikke at blive ødelagte, derfor »tørres Garnene omhyggeligt imellem hver Gang, de have været brugte. De »lynes« strax »op«, naar de kommer i Land, d.e. Stenene tages af dem, de hænges op til Tørre paa »Stejlerne« og renses med en »Kvistekjæp«, en bøjet, skarpkantet, let Stok, som slaas langs hen ad Garnets Underside, naar det er ophængt, og som saa slaar Tang og Græs af det. For at styrke Garnene »barkes« de engang imellem; de udkoges i en Blanding af Potaske og malet Birkebark, 1 ½ Pund Potaske til ½ Skjæppe Birkebark«.

I sin indledning havde Winther understreget, at »Hensigten med disse Bidrag er ikke at give en statistisk Oversigt over Fiskeriets Udbytte, hvortil Forfatteren mangler Materiale, men at meddele en almindelig Fremstilling af de naturlige Forhold, hvorunder det drives«. Dette er da også sket til fulde. Og selv med det nævnte forbehold anstiller han visse betragtninger over fiskeriets afkastning. Om sildefiskeriet, som han regner for ca. halvdelen af hele årets fangst, siger han, at »naar man faar 30-40 Rdl. paa hver Næring, altsaa, naar man bruger 16 Næringer, en 250-300 Rdl. til hver Mand, regnes det for et godt Fiskeri«; men det må så modregnes med, at hver fisker årligt må anvende 100-150 rdl. til anskaffelse og vedligeholdelse af redskabet, og »naar saa Baaden hvert 3. eller hvert 4. Aar skal have nye Sejl og ordentlig efterses, er det atter en 100 Rdl.s Udgift, saa at meget af Indtægten gaar paa denne Maade«. For fordelingen af udbyttet er der gjort rede ved de enkelte redskaber, og aflønningen af tjenestefolkene er omtalt i anden sammenhæng (se s. 54).

Ved folketællingen i 1870 udgjorde Taarbæks befolkning 712 personer fordelt på 144 husstande. Af disse svarede fiskerne for knap halvdelen med 54 husstande. Antallet af håndværkere var blevet kraftigt forøget sammen med andre erhverv. Det er værd at mærke sig, at ialt seks nu ernærer sig som vognmænd. En udbygning af dette erhverv kan konstateres folketælling for folketælling, og den væsentligste forklaring herpå gives nok af Winther, der om fangsternes afsætning bemærker: »Udbyttet af Fiskeriet sendes, som bekjendt, til Byen med Vognmænd, som kjøre tidlig om Morgen, og Udsalget sker enten ved Koner, der bo i Byen og handle for Fiskerne, eller disses Fruentimmer tage selv til Byen hver Dag. Vognmændene kjøre tidligt paa Morgenstunden, for at Fisken kan

komme ind paa Torvet i den rette Tid, da den bedste Pris gives, hvilket er temmelig tidligt, Kl. 6 eller 6½ om Sommeren, ved Solopgang om Vinteren«. Denne ordning har dog visse ulemper. Vognlejen tager noget af fiskernes fortjeneste, men værre er det for selve fiskeriet. For garnene må røgtes dagen før for at få fisken med. Den må da »staa pakket i Kurvene til næste Morgen, hvorved den bliver mat. Da man altid ser efter, hvor røde Gjællerne ere paa Torsken, inden man køber den, for derefter at bedømme dens Friskhed, »ganes den altid op«, d.e. Gjællehuden krænges frem, hvorved Gjællerne komme til at staa frit frem uden at berøre hinanden; paa denne Maade kunne de i længere Tid vedligeholde en frisk rød Farve. For Køligheds Skyld lægges Fisken om Sommeren i friske Blade; om Vinteren i Klude, som maa vaskes og skylles, for hver Gang de ere brugte«.

Noget anderledes gik det til i sildefiskeriet, thi da »sejle Baadene, naar Fangsten er betydeligere, lige til Kjøbenhavn med Fangsten og tage derfra direkte ud paa Fiskepladsen igjen«. Birgit Vorre¹⁰⁾ har detaljeret behandlet fiskehandelen fra Taarbæk (og Skovshoved) på hovedstaden og har gjort opmærksom på, at frem til 1850 domineredes den af de københavnske koner, der købte af vognene, men fra ca. 1880 er forholdet vendt om. Nu er det konerne fra de to fiskerlejer, der dominerer med et antal på ca. 130 mod ca. 40 københavnske koner.

Winthers beskrivelse af fiskeriet fra Taarbæk er fra den klassiske periode, hvor sejl og årer var drivkraften, og hvor fiskeredskaberne i materiale og brug endnu byggede på mange generationers erfaring. Men nyhederne var begyndt at vise sig. En af de mest afgørende var havneanlægget, der var færdigt 1865, tilkommet på fiskernes initiativ og udført uden statsstøtte. Fra nu af var fiskerne sparet for det trælsomme slid med at drage bådene på land.

Inden for garnredskaberne var bomuldsgarn, tvist, ved helt at fortrænge hampegarnet. Industrielt fremstillet bomuldstvist vandt frem fra midten af 1800-årene, men hovedparten af garnredskaberne bandt fiskerne, deres hustruer og børn stadigvæk selv, selv om Smidth allerede i 1860 havde prøver på maskinbundne net med på sin berejsning af fiskerlejerne. Og på den 9. landmandsforsamling i Odense i 1863 vistes på en udstilling

Fiskerbåde ved Taarbæk Strand før havnens bygning. Budtz Müller & Co. fot., antagelig 1863-64. Byhistorisk Samling

af fiskeredskaber to maskinbundne sildegarn fra en fabrik i Skotland. De fabriksfremstillede engelske stålkroge skulle også snart overflødiggøre de bløde jernkroge, så tavsetenen og krogladet kunne lægges til side.

Åbne, klinkbyggede sildebåde, der førte storsejl, fok, klyver og topsejl var det normale ved Øresundskysten på Winthers tid. Ved siden af denne storbåd fandtes ved Taarbæk mindre, lette robåde, sjetting'er. På trods af, at Smidth ivrigt agiterede for, at fiskerne skulle forsyne deres storbåde med dæk, var det vanskeligt at få bugt med sædvanen. Han anfører selv et eksempel herpå ved sit besøg i Hundested i 1863: »I denne Egn, hvor Fiskerne for to Aar siden, da jeg foreslog dem at lægge Dæk paa deres Storbaade, lo af dette Forslag som noget af det urimeligste, de havde hørt, har man nu en anden Anskuelse: i Hundested er der nu 2, i Lynæs 4 og i Store Carlsminde med Sølager 2 Dæksbaade, og inden kort Tid vil de højst sandsynligt alle faa Dæk paa deres Sildebaade«.

Hvor hurtigt Sundfiskerne kom med i denne forbedring af bådene, er ikke præciseret. Endnu i 1890 kunne C.F. Drechsel¹¹⁾ notere: »De Fartøjer, som benyttes til Sildefiskeriet i Sundet, ere i Almindelighed aabne

Baade eller Halvdæksfartøjer. Syd herfor bruges Dæksfartøjer«. Så både nord og syd for Sundets fiskerlejer var man tidligere ude med dæksfartøjer, der ikke som de åbne både kunne fyldes af en forkert sø og synke.

Også i 1870'erne var der kraftige klager over fiskemængdens aftagen, som man mente kunne skyldes overfiskning. Men man må da huske, siger Winther, »at Antallet af de Mennesker, der leve af Fiskeriet, stadig tiltager, navnlig i de sidste Decennier, saa at der nu fra Torbæk og Skovshoved daglig udsendes 10 Baade for hver, der sendtes ud for 20 Aar siden, og det samme gjælder mer eller mindre for alle de andre baade danske og svenske Fiskerlejer«.

Der kunne derfor let blive trængsel på de givtige fiskegrunde: »Det Antal Baade, der om Efteraaret samles paa de gode Sildepladser, er aldeles forbavsende. Forf. har selv set dem ligge i tre eller fire Rækker paa Hulkene, med nogle faa Kabellængders Mellemrum mellem hver Baad, lige fra Hveens Grund til langt op paa Holmen, medens paa samme Tid andre vare i samme Antal beskjæftigede oppe i Driften, i Flinterenden og paa Kjøgebugt, saa at det maatte synes umuligt, at der kunde vanke noget til den Enkelte«. Det er derfor fuldt forståeligt, at fiskerne havde fundet det nødvendigt at begynde på at føre lanterner såvel på enden af drivgarnene som på båden for at varsko andre både og fartøjer (se s. 75).

I Drechsels nævnte oversigt har han for året 1885 angivet, fiskeplads for fiskeplads, hvor mange der deltog i fiskeriet. I Taarbæk fandtes da 50 af det, han kalder »egentlige fiskere«, derimod ingen af den kategori, han for en række pladser ved Sundet kalder »andre som deltage«. Fordelingen af de 50 på de forskellige fiskerier har han opgjort således: Torskefiskeri 48, rødspættefiskeri 12, makrelfiskeri 12, sildefiskeri 48, ålefiskeri 12 og hornfiskefiskeri 2. Det var de fiskerier, Drechsel havde med i sit skema. Det ikke uvæsentlige rejefiskeri, som blev drevet fra Taarbæk, er således ikke kommet med, selv om Drechsel i beskrivelsen bemærker, at rejefiskeriet i Sundet var af ret stort omfang.

Antallet af erhvervsfiskere synes at have holdt sig nogenlunde konstant på 50. Ganske vist er folketællingerne efter 1870 ikke eftergæet; men i Dansk Fiskeristat¹²⁾ fra 1935 er oplyst, at på daværende tidspunkt var ca. 50 erhvervsfiskere hjemmehørende i Taarbæk. Redskabsbestan-

den udgjordes da af silde- og rødspættegarn, kroge, makrelgarn, reje- og åleruser. Bundgarn anvendtes ikke på stedet. Af fartøjer fandtes 12 større motorbåde.

Motoriseringen af fiskefartøjerne gav Taarbæk-fiskerne større aktivitetsradius. Det medførte bl.a., at de tog til Storebælt om efteråret for at deltage i fiskeriet efter høstsild. De var nok ikke altid lige velkomne. I Dansk Fiskeritidende for 1926¹³⁾ hedder det ialtfald, at »der var Røre om de »faste Pladser« for Øresundsfiskerne i Korsør Havn om Efteråret, naar de var paa Sildefiskeri i Storebelt«.

Med de sidst anførte oplysninger er vi så langt oppe i tiden, at fiskeriet som dominerende element i Taarbæk er ved at være til ende. Som det er fremgået af folketællingerne fra 1845 og fremefter, kom der stadig tilflyttere, som slog sig ned her. Og et andet befolkningselement satte i sommertiden sit præg på byen, sommergæsterne, landliggerne, der lejede sig ind hos fiskerne med den konsekvens, at stedets beboere måtte rykke sammen på garnlofter og i udhuse, så stuerne blev frie til de fremmede. Om det leben, der her opstod, findes livfulde beskrivelser, bl.a. af Herman Bang.¹⁴⁾ Men det er en anden historie end den, der her berettes.

De penge, fiskerne fik ind ved udlejningen, var et kærkomment tilskud til økonomien. Ud over det rent økonomiske mellemværende kom der vel også et vist fortroligt forhold mellem byboerne og fiskerne, for ofte var det den samme landliggerfamilie, der år efter år lejede sig ind samme sted. Man var dog klar over den sociale afstand. Som Birgit Vorre¹⁵⁾ har påvist for Skovshoveds vedkommende, opfattede også taarbækkerne sig som en særegen gruppe, som på flere måder hævdede sin egenart i sprog og i klædedragt. Det var et fænomen, som gælder befolkningen i hovedstadens nærmeste omgivelser, og som jeg har behandlet i artiklen »Københavnsbønder«,¹⁶⁾ der også omfatter fiskerne.

Fænomenet trænger til en nærmere undersøgelse. En tydelig forskel fandtes i sproget hos de to parter, en anden i navneskikken. L. Inge-mann¹⁷⁾ har strejft det i Dansk Fiskerihaandbog, hvor han siger, at de officielle navne, som landliggerne naturligvis alle blev tituleret med, sjældent blev brugt af og om fiskerne. Som eksempler angiver han, at det var almindeligt at bruge fornavnet i forbindelse med mors navn: Ane Ma-

ries Per, Janes Johannes, Dortes Søren, Storegretes Emil o.s.v., eller med fars eller bedstefars navn: Per Hans' Søren, Per Søren's Søren, Jørn Jens'es Ole o.s.v. Desuden var der kendingsnavne efter boligstedet som »Ole ved Bækken« eller – som Ingemann siger – mere eller mindre ondartede øgenavne, som de ikke ønskede at høre, i hvert fald ikke af fremmede. De par eksempler, han giver på øgenavne, er dog yderst blide. Der kan utvivlsomt stadig findes en rig flora af sådanne navne i Taarbæk og i andre nordsjællandske fiskerlejer, for denne brug af øgenavne både internt i det enkelte fiskerleje og lejerne imellem har været meget udbredt.

Henvisninger

1. Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst. 1938, 398f.
2. Kgl. Bibl. Kall'ske saml. nr. 34. Kai Udall: Tilstanden i Københavns Amt ved Aar 1740 (Aarb. f. Kbh.s Amt. 1918, 64).
3. Rigsarkivet. Danske Kammer. Indberetninger med besvarelser til de af finansråd Oeder stillede spørgsmål ang. skibsfarten og fiskeriet i Danmark, indsendt i henhold til kammerets memorial af juli 1771. – Besvarelserne fra Kbh.s amt indgik i septbr., fra Frederiksborg og Kronborg amter i aug.
4. Kgl. Bibl. Collin. saml. 294,4^o. H.N. Krøyer: Det danske fiskeris historie. III. 1447. Sællandske kystfiskerier.
5. Hvebopiger, utvivlsomt piger fra øen Hveen. Sådanne registreres i folketællingen 1845. Professor J. Kousgaard Sørensen, som er konsulteret, er tilbøjelig til at støtte antagelsen.
6. S. Stern: Stat.-topogr. Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt. 1834, 347-48.
7. Henrik Krøyer: Beretning om Fiskerierne paa de danske Øers Kyster og Hertugdømmernes Østkyst (Dansk Almeenlæsning. 1836. Nr. 3).
8. Smidths materiale er udgivet 1987 af Dansk Fiskerimuseum i Grenå ved Poul H. Moustgaard: At vove for at vinde. Dansk fiskeri skildret af A.J. Smidth 1859-63. – I indledningen bringer udgiveren en fortrinlig skildring af A.J. Smidth og hans baggrund.
9. Georg Winther: Bidrag til Kundskab om Fiskeriet ved Torbæk (Nordisk Tidsskrift for Fiskeri. I. 1874, 271-335).
10. Om handelen med fisk fra Taarbæk (og Skovshoved) se Birgit Vorre: The Market as a Place of Work. A Study of the Fisherwives' Trade at »Gammel Strand« in Copenhagen (Ethnologia Scandinavica 1977, 12-45).
11. C.F. Drechsel: Oversigt over vore Saltvandsfiskerier i Nordsøen og Farvandene indenfor Skagen. 1890.
12. Dansk Fiskeristat (red. A.C. Strubberg). II. 1935-36, 308.
13. Dansk Fiskeritidende 1926: »Taarbæk-Vedbæk Fiskeriforening« gennem 25 Aar, 554-55.
14. Se f.eks. Steffen Linvald: Klampenborg, Taarbæk. Mellem fiskere og landligere. 1978. Jfr. også Lyngby-Bogen 1981, 20-22.
15. Birgit Vorre: Hjemme hos skovserkonerne. Et fiskerleje i nær kontakt med København (Bønder og Fiskere. Festskrift til Holger Rasmussen. 1985, 79-91).
16. Holger Rasmussen: Københavnsbønder (Historiske Meddelelser om København 1963, 75-98).
17. L. Ingemann: Dansk Fiskerihaandbog. Fiskeri og Fiskere i Fortid og Nutid. 1944, 159ff.

Jeppe Tønsberg

TAARBÆK HAVNS TILBLIVELSE

For omkring 125 år siden fik Taarbæk næsten samtidig jernbane, kirke og havn. Disse nyskabelser medførte hver især forbedringer i den daglige tilværelse både for den fastboende fiskerbefolkning og for de efterhånden mange sommerbeboere.¹⁾

I denne fremstilling skal der nærmere redegøres for Taarbæk Havns tilblivelse. Kildegrundlaget er den korrespondance, som de lokale kræfter bag havnesagen fra 1864 førte med offentlige myndigheder (og disse med hinanden), og som er bevaret i Rigsarkivet. Hertil kommer Taarbæk Havnestyrelses protokoller, som er bevaret fra 1888, og som findes i Byhistorisk Samling for Lyngby-Taarbæk Kommune.²⁾

Situationen før havnen

Endnu for 125 år siden må man forestille sig, at der på det sted, hvor Taarbæk Havn i dag ligger, blot var en smal sandstrand langs Øresund, hvor fiskerne trak deres små og forholdsvis fladbundede både op. Bagved lå en åben plads med en rejsestald, hvor nu Taarbæk Kros bygninger ligger, og på den anden side af landevejen gennem Taarbæk (Taarbæk Strandvej) lå den daværende kro, der senere blev til Taarbæk Hotel og nu er nedrevet.³⁾ Nord for denne plads og bækken, som kom inde fra Dyrehaven og her løb ud i stranden, lå en klynge huse, der betragtedes som det oprindelige Taarbæk. Ud for disse huse lå et lille næs, og i vandet ud for dette lå en stor stenblok, den såkaldte »Øresten«. Syd for den åbne plads lå en række huse samt Taarbæk Skole, det tidligere landsted »Neptunus«, og endnu sydligere en del huse, der betegnedes som det nyere Taarbæk.

»Skizze fra Taarbæk under Stormfloden den 27de December 1862, af Carl Baagøe« (Illustreret Tidende 1862/63 s.114).

Anledningen til, at sagen om at skaffe Taarbæk en havn blev rejst, synes bl.a. at have været en voldsom stormflod mellem jul og nytår 1862, som truede med at skylle nogle af byens huse i havet.⁴⁾ Et par år senere, da havnesagen endnu var i sin forberedende fase, indtraf en anden naturkatastrofe i form af vældige isskruninger, som bl.a. skubbede Ørestenen ind mod stranden: »Som et særligt Vidnesbyrd om Omfanget af den løsladte Naturkraft kan anføres, hvorledes det gik med Taarbæks saakaldte »Øresteen«, velbekendt for de Søfarende derude. Denne Stump Klippe er syv Alen lang, tre i Gjennemsnit og siges at indeholde over to Favne Kubikmaal. Dens Plads i Vandet et Stykke ude fra Bredden skulde synes at være godt befæstet, idet den hvilede med sexten Tommer ned i Grunden, medens den naaede omtrent tre Alen op over Overfladen. *Den blev rullet over tyve Alen ind imod Land.* Nærvæd var den ved et Lune af Naturen kommen til at ligge saaledes, at den vilde have gjort fortrinlig Nytte ved den paatænkte Baadehavn; nu undtes der ikke engang Fiskerleiet denne Fordeel.«⁵⁾

»Skrueisen i Taarbæk den 27de Februar 1865. Tegnet af C. Baagøe« (Illustreret Tidende 1864/65 s.195).

Havnesagen rejses

Det er ikke muligt at nævne en præcis dato for påbegyndelsen eller færdiggørelsen af Taarbæk Havn; men det ældste dokument i havnesagens arkivalier er dateret marts 1864.⁶⁾ Det er en rundskrivelse forfattet af en komité dannet med henblik på at skaffe Taarbæk en havn, og da skrivelser kan betragtes som Taarbæk Havns dåbsattest, citeres den her i sin helhed:

»Undertegnede ere sammentraadte i Komitee, med det Formaal, at søge tilveiebragt Midler, til Anlæggelsen af en Baadehavn ved Taarbek, navnlig mellem den saakaldte Ørsteen og Skolen.

Det saalænge nærede Ønske, at erhverve en Havn ved Taarbek, maatte atter med fornyet Styrke fremtræde, da man af Rigsdagens Forhandlinger saae, at saadanne Foretagender turde vente Hr. Excellence Indenrigsministerens velvillige Sympathie.

Vi tillade os at henvise til Sagens fleersidige Nytte og almeene Gavnlighed: den ville redde en stor Deel af Byen, fra inden lang Tiid at blive et

Fiskerbåde ved Taarbæk Strand kort før havnens bygning (antagelig 1863-64). Trods den dårlige kvalitet, der må undskyldes med det meget tidlige årstal, giver billederne et godt indtryk af fiskernes primitive landingsforhold. Bemærk de karakteristiske høje skure, som også ses på Carl Baagøes malerier. Budtz-Müller & Co.fot.

Byhistorisk Samling

Bytte for Søen, ligesom allerede nu, paa det til Havn udseete Sted, har i Mands Minde ligget Huuse, hvor nu er over 3 Alen Vand; den vilde afgive en ypperlig Plads for Lodsbaade; undertiden maae nu Skibe i flere Dage vente paa Lods, naar disse ikke kan komme op fra Kjøbenhavn med nordlig Vind; den vilde blive en Kilde til Velstand for Befolkningen, som nu ere henviiste til Fiskerie i Hjemmets umiddelbare Nærhed med smaa Baade, som hvergang kan trækkes paa Land.

Vi tillade os at henviise til Dragør, som nu har een tildeels af Skippere bestaaende velhavende Befolkning. Ved Besiddelsen af en Havn, turde vi antage, at de samme Forhold i ikke ringere Grad ville komme tilstæde i Taarbæk, ja selv et mindre Skibsbyggerie turde forventes at ville trives her i Skovens umiddelbare Nærhed.

Efter Tegning og Overslag af d'Hrr. Kock & Henderson, ville een for vore Forholds Udvikling svarende Havn, kunne anlægges for circa 9100 Rdlr., et Beløb, som een fortiden meget fattig Befolkning vel ikke nu kan udrede, men desuagtet kunne vi dog ikke andet, end i Tillid til Sagens saa afgjørende Vigtighed, stadig søge at henstræbe til Opnaaelsen af dette Gode.

Da det udentvivil tør antages, at det i høi Grad ville fremme Sagen, dersom almeenagtede Mænd, som kjende de herværende Forhold, ville med deres Vidnesbyrd understøtte Sagen, ville vi ærbødigst søge deres høitærede Anbefaling for Foretagendet.

Taarbæk i Martz 1864

W. Haagensen   S. Johansen   Niels Svendsen   Jens Olsen

Uden at yttre mig om den forelagte Plans Hensigtsmæssighed og om Bekostningen ved dens Udførelse, hvilket selvfølgelig maa overlades Sagkyndige, kan jeg efter Opfordring ikke undlade at bekræfte, at det vistnok vilde være af stor Betydning for og til væsentlig Gavn for Taarbeks Befolkning, om den projekterede Baadehavn kunde komme istand, idet en stor Trang til en saadan føles.

Havslunde d. 5. Juni 1864

C.A. Broberg

Etatsraad og Grosserer

Undertegnede tiltræder i Eet og Alt ovenstaaende Udtalelse af Herr Etatsraad Broberg.

Lyngby og Brede 7. Juni 1864

P. Lund		J.E. Modeweg
Em.Z. Svitzer grosserer	Chr. Drewsen Wolfhagen	C.F. Tietgen L. Linnemann (Taarbæk d. 7. Juni 1864)
M. Hein	A. Hage	
Gustav Brock	(ulæseligt)	J. Gram«

Den drivende kraft i komiteen var ejeren af Taarbæk Kro, Wilhelm Haagensen (1816-1906), og desuden bestod den af de tre fiskere Svend Johansen (der var fiskernes oldermand), Niels Svendsen og Jens Olsen. Wilhelm Haagensen var en markant skikkelse både i Taarbæk og i Lyngby Sogneråd, hvor han sad i perioderne 1859-70 og 1880-83, og hvor han altid var parat til at gøre en indsats for Taarbæk.⁷⁾ De mænd, der har modtaget rundskrivelsen og med deres underskrift tilsluttet sig den, er dels lokale landstedsejere med C.A. Broberg og C.F. Tietgen som de mest fremstående, dels Lyngby Sogneråds formand, møller Peter Lund, og egnens største erhvervsdrivende, J.E. Modeweg på Brede og Chr. Drewsen på Strandmøllen.

Den første havn bygges – Hambro og Tietgen betaler

Det citerede dokument fulgte som bilag med den ansøgning, som komiteen den 22. august 1864 sendte til Indenrigsministeriet om tilladelse til at anlægge havnen og opkræve havnepenge og om økonomisk hjælp til byggeriet, evt. som lån af statskassen.

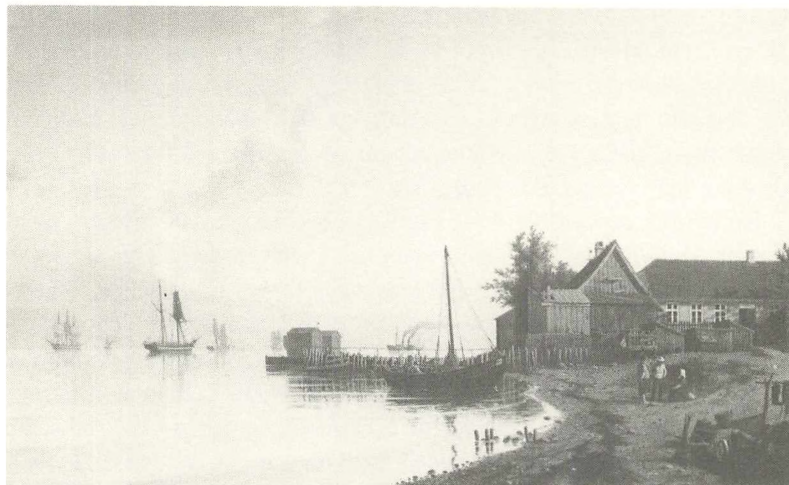
Som argument for at anlægge havnen nævnes først, at den vil kunne modvirke ødelæggelser ved stormflod: »I de senere Aar har det alt 2

Gange været saa stærkt Høivande, at nogle Huse samt endeel Grunde og Hauger ere blevne bortskyllede af Søen, unyttet Beboerne ved at anbringe Bolværk og store Steen have søgt Beskyttelse herimod«. Det var åbenbart de yderste huse langs stranden, der var i farezonen; men som det fremgår af Carl Baagøes tegninger og malerier, lå Taarbæks huse også næsten helt ned til strandkanten.

Herudover nævnes det, at 46 familier i Taarbæk lever af fiskeri, og at fiskerne, hvis de får en havn, ikke blot kan undgå besværet med at trække bådene op på stranden, men også kan anskaffe større, søgående både og dermed opnå bedre erhvervsmuligheder. Udskibning af brænde fra Dyrehaven vil kunne finde sted, og der kan losses kul til egnens store fabrikker (d.v.s. fabrikkerne langs Mølleåen). Endvidere kan havnen anvendes af lystfartøjer: »... ligesom det for de Lyststedeiere, der holde Lystbaade, vilde være en Behagelighed, at de kunne have deres Baade i Sikkerhed istedetfor, at de nu maa ligge for Anker i Sundet«.

Endelig nævnes det, at lodsbådene fra København vil kunne benytte havnen, når de skal assistere skibe på vej ned gennem Øresund, og at passagerdampskibene i Øresundstrafikken vil kunne lægge til ved havnens nordre mole.

Sammen med ansøgningen fremsendtes kort og situationsplan samt overslag lydende på 9100 rigsdaler for havnens bygning; men kortene, der har været opbevaret særskilt i ruller, ses ikke at være bevaret. Det fremgår til sidst af ansøgningen, at man påregner at modtage en del af beløbet som gaver, idet »flere Rigmænd interessere sig for Sagen«. Ansøgningen sendtes via Sjællands Stiftamt til udtalelse både i Lyngby Sogneforstanderskab og i Københavns Amts Nordre Birk (politimyndigheden), som udbad sig nærmere oplysninger om de lokale økonomiske muligheder. Disse oplysninger meddelte kroejer Haagensen i et brev af 30. marts 1865, hvoraf det fremgår, at baron Carl Hambro i London har givet 8000 rigsdaler til havnen, indtil videre deponeret hos bankdirektør C.F. Tietgen, og at Tietgen har foranlediget nye beregninger foretaget vedr. havnens plan, hvorefter den tegner til at blive lidt dyrere end først antaget, således at der bliver brug for 2000 rigsdaler foruden Hambros gave og andre lovede bidrag af ydelser og penge på ialt 2000 rigsdaler.^{7a)}

Taarbæk Strand på det sted, hvor senere havnen blev bygget. Til højre Taarbæk Skole (jfr. omslaget). Maleri af Carl Baagøe 1863. Privateje

Dette beløb, 2000 rigsdaler, ønskes som lån af statskassen, og ligeledes ønskes gratis tømmer (helst bøgépæle) fra Dyrehaven til et bolværk med slæbested ved havnen. - Via Sjællands Stiftamt, der anbefalede at støtte planen med de 2000 rigsdaler som tilskud eller lån, sendtes ansøgningen tilbage til Indenrigsministeriet.

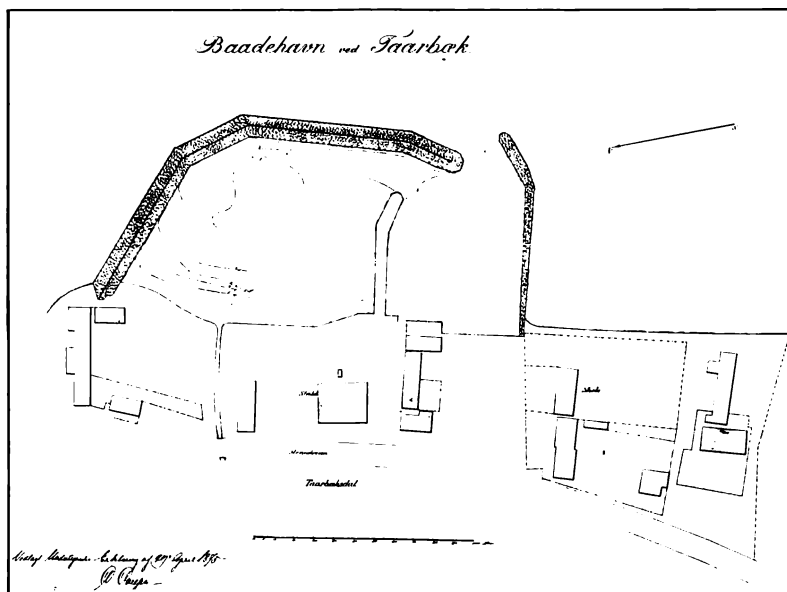
Det første overslag, lydende på 9100 rigsdaler, ses at være udarbejdet af en ingeniør Kaufmann den 31. maj 1864. Det andet er udarbejdet af civilingeniør Ph. E. Kirstein til C.F. Tietgen i marts 1865, og det er dette sidste, der faktisk ligger til grund for Taarbæk Havn i dens første skikkelse. Det er derfor af interesse at læse ingeniørens redegørelse for, hvorfor havnen fik sin første udformning - den form, som stadig kan ses i det meste af den nordre mole og midtermolen.⁸⁾ Redegørelsen er som sagt stilet til C.F. Tietgen: »Havnens Beliggenhed er valgt udfor Kroen. Denne Plads ligger nemlig omtrent midt imellem den ældre og den nyere Deel af Taarbæk Bye, ligesom der ogsaa paa dette Sted er en ret god frie Plads udfor Havnen. Endvidere er en stor Deel af den daglige Conflux concentreret til Kroen som Holdstedet for Omnibusserne, hvilket heller

Taarbæk Strand ved den sydlige del af Taarbæk med Hvidørepynnten i baggrunden. Maleri af Carl Baagøe 1869. Øregaard Museet

ikke turde være uden Betydning for Havnens Trafik. Da det er blevet fremhævet som ønskeligt, at Havnen kunde danne en Beskyttelse for den ældre Bye, og man kun har anset denne Fordring for fyldestgjort, naar Havnens nordlige Begrændsning kom til at udgaae fra den Pynt, som skyder sig ud fra Skrænten tæt nord for Kroen, har jeg valgt denne Pynt til Udgangspunct for Havnens Nordre Mole. - Havde alleene Hensynet til Havnens Beskaffenhed som Havn gjort sig gjældende, skulde jeg have foretrukket at lægge Havnen noget sydligere, saaledes at den Bæk, der nu udmunder i Havne-Bassinet og her altid vil give Anledning til nogen Afsætning, fik sit Udløb nord for Havne-Bassinet, hvorved tillige den Steenrevle, som nu skyder sig ud fra den i det foregaaende omtalte Pynt, vilde kunne afgive et naturligt Værn mod de af og til forekommende Iskrueninge«.

Civilingeniør Kirstein havde efter råd fra fiskerne ladet havnemundingen vende mod syd, selv om han selv mente, at havnen ville blive vanskelig at anløbe ved nordøstlig vind. Den nordlige mole blev derved den største og vigtigste, og den fik straks ved bygningen sit nuværende

Plan af Taarbæk Havn 1875. Til venstre ses den nordre mole, hvor stregen i midten adskiller den yderste, højere del fra den inderste, lavere. Den lille mole uden skravering er den oprindelige syd mole, i dag midtermolen. Midt i havnebassinets landside udmunder Taarbækken. Man ser, at indsejlingen i havnen skete fra sydvest. – Molen til højre er den i 1870 tilføjede, som blev fjernet igen i 1886. (Rigsarkivet, Kortsamlingen II, Det kongelige Biblioteks aflevering 1918-19, Sjælland nr. 62).

udseende bortset fra det yderste led, der først senere blev bøjet udefter. På ydersiden af molen lagdes et værn af sten, skrånende udefter og i samme bredde som molen, og langs kronens yderside rejstes et 4 fod højt plankeværk for at beskytte mod skumsprøjt. Molen fik straks fra starten den karakteristiske aftrapning ind imod havnebassinet. - Den nordre moles pris blev anslået til 8600 rigsdaler. Den søndre mole (den nuværende midtermole) havde en mindre udsat beliggenhed og blev bygget i mindre dimensioner, og prisen blev anslået til 840 rigsdaler. Molernes sten sammenholdtes med beton og støttedes for den nordre moles vedkommende af nedrammede pæle med kort afstand.

Ved havnens projektering regnede man med muligheden af, at passa-

gerdampskibene mellem København og Helsingør kunne anløbe havnen for at optage eller afsætte passagerer. Derfor omfatter Kirsteins overslag også en særlig bro af træ ud fra havnens nordre mole, hvor dampskibene kunne lægge til. Prisen blev anslået til 470 rigsdaler. Anløbsbroen blev ikke bygget; men i stedet fik Taarbæk en særlig dampskibsbro længere nordpå. Den lå ud for Strandvejen 632 og toges i brug i sommeren 1881.

Midt på sommeren 1865 sendte Indenrigsministeriet Kirsteins plan og overslag til udtalelse hos vandbygningsinspektøren, Carl Carlsen, hvis svar forelå 15. september 1865. Carlsen mente, at havnen burde have været anlagt lidt sydligere, hvor den ville have ligget mere beskyttet, men indrømmede, at den så ikke ville have kunnet opfylde sit andet formål som værn for de yderste huse. Endvidere mente Carlsen, at ind- og udsejlingen var for vanskelig, men måtte samtidig indrømme, at en bekvemere passage enten ville blive dyrere eller medføre mere uro i bassinet. Altså måtte man acceptere det foreliggende forslag og støtte dets udførelse, og Carlsen anbefalede derfor, at der blev ydet havnekomiteen et tilskud eller lån af staten. Det fremgår af Carlsens brev, at havnebyggeriet på dette tidspunkt allerede var i gang, og at havnens pris nu blev anslået til 12.140 rigsdaler, hvoraf man allerede disponerede over de 9.589. Der var således behov for 2.551 rigsdaler, og Carlsen anbefalede derfor et tilskud eller lån på 2.500 rigsdaler. De anførte tal havde Carlsen modtaget fra kroejer Haagensen.

Herefter gav Indenrigsministeriet den 2. oktober 1865 via amtmanden over Københavns Amt tilladelse til, at havnen måtte bygges efter Kirsteins plan, og at der måtte opkræves havnepenge som foreslået i ansøgningen af 22. august 1864. Dog måtte man ikke som foreslået opkræve afgift af passagerer, der blev ilandsat fra dampskibene, og ministeriet udbad sig oplysning om havnebestyrelsens sammensætning m.m.

Den 12. oktober 1865 forelå W. Haagensens svar: Havnen forventedes færdigbygget i løbet af vinteren 1865-66, hvis de endnu manglende penge kunne skaffes. Der var nedsat en havnebestyrelse med bankdirektør C.F. Tietgen som formand og i øvrigt bestående af fisker og oldermand Svend Johansen og kroejer W. Haagensen. Tilsynet med havnen og opkrævningen af havnepenge foretoges af Svend Johansen (der således

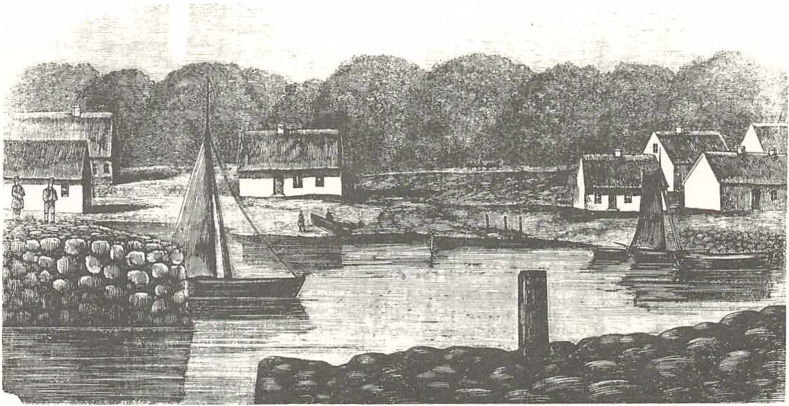
må betragtes som Taarbæks første havnefoged). W. Haagensen oplyste i øvrigt, at den foreslåede passagerafgift ikke skulle betales af passagerne, men af dampskibsselskabet for at kunne disponere over anlægspladsen. Han sluttede brevet med at bede om, at fremtidig korrespondance om havnen måtte blive ført med C.F. Tietgen som havnebestyrelsens formand.

I et brev af 1. november 1865 svarede Indenrigsministeriet, at staten ikke ville yde noget tilskud til havnen. Man havde ikke noget at indvende imod en økonomisk aftale mellem havnebestyrelsen og dampskibsselskabet. Ministeriet forventede at modtage meddelelse om havnebyggeriets afslutning med henblik på fastsættelse af et årligt tilsyn.

Udvidelser for private midler. De første vedtægter

Den 15. november 1866 anmodede Taarbæk Havnebestyrelse ved formanden, C.F. Tietgen, Indenrigsministeriet om et statslån på 4000 rigsdaler til udvidelse af havnen med en kaj langs kysten og en uddybning af havnen. Det fremgår af ansøgningen,⁹⁾ at »Baadehavnen ved Taarbæk nu i Sommerens Løb er bleven fuldført«, men at bolværkspladsen er for lille »navnlig for de Fiskere, som boe i den sydlige Deel af Byen«. Da man byggede havnen - og med C.F. Tietgens ord står det altså fast, at Taarbæk Havns ældste del er bygget i 1866 - havde man ladet stranden blive liggende mellem de to moler og kun fortøjet bådene ved disse, idet fiskerne nord og syd for havnen åbenbart havde delt den imellem sig. For at skaffe mere plads i havnen ville man altså nu også udnytte dens landside ved at grave stranden ud og i stedet bygge en kaj med en bagvedliggende havneplads. - Sammen med denne ansøgning fremsendtes udkast til en vedtægt for Taarbæk Havn, som ønskedes godkendt af Indenrigsministeriet.

Vandbygningsinspektør C. Carlsen fik ansøgningen til udtalelse og anbefalede statslånet. Det blev ikke bevilget; men arbejdet blev alligevel udført, og det er nærliggende at antage, at det for en stor del er blevet financieret af C.F. Tietgen. - Vedtægtsforslaget, der er det ældste kendte for Taarbæk Havn, indeholder takster og ordensregler for havnen, men intet om havnebestyrelsen ud over, at den skal kunne idømme bøder for

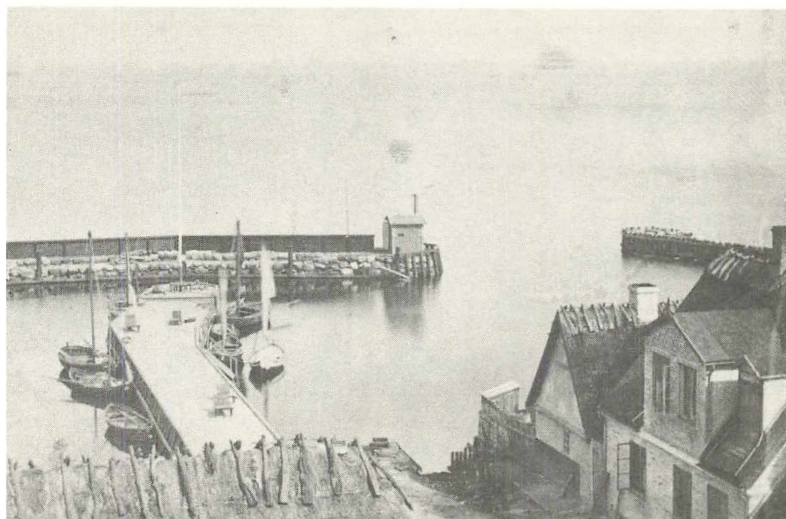

Taarbæk Havn 1869, set fra molehovedet ind mod land, hvor den oprindelige strand endnu henligger med bækkens udløb (ved de tre pæle). Yderst til venstre ses Taarbæk Kro's bygninger, og det åbne stykke i midten, hvor den første havneplads blev anlagt, er således stykket mellem nuværende Havnevej og Nordre Molevej. Tegningen er ikke pålidelig. (Skandinavisk Folkemagazin 1869, sp. 249).

overtrædelser af ordensreglerne. Netop dette ville Indenrigsministeriet ikke tillade, medens man i øvrigt ikke havde noget at indvende imod havnevedtægten. Denne nægtelse af at give havnebestyrelsen autoritet viste sig senere at blive en hindring for havnens vedligeholdelse.

Den 20. december 1869 sendte havnebestyrelsen en ny ansøgning, denne gang til Finansministeriet, som dog henviste den til Indenrigsministeriet. Havnebestyrelsen ønskede et statslån på 1600 rigsdaler til en ændring af den søndre moles retning samt til anskaffelse af en lille muddermaskine («at bruge ved Haandkraft») til oprensning af havnemundingen. Endelig ønskedes billigt tømmer fra Dyrehaven. - Det fremgår af ansøgningen, at havnen helt er anlagt for private midler, »navnlig ved betydelige Bidrag af Baron Carl I. Hambro og Etatsraad C.F. Tietgen og flere«, og at man dengang på grund af manglende erfaring havde givet havnemundingen en forkert retning (nemlig lige mod syd, således at strømmen, når den gik nordpå, fyldte havnen med sand).

Heller ikke denne gang fik Taarbæk Havnebestyrelse noget statslån; men ikke desto mindre opførtes (sandsynligvis i 1870) en tredje mole syd

Taarbæk Havn set fra Taarbæk Hotel (kroejer Haagensens nybygning fra 1873) omkr. 1875. Situationen er den samme som på planen side 94. Budtz Müller & Co. fot.

Byhistorisk Samling

for den oprindelige havn, men nord for den nuværende sydmole, jfr. planen side 94. Imidlertid foreligger der fra årene umiddelbart efter 1869 ingen kilder til havnens historie. Først i 1874 begynder korrespondancen med offentlige myndigheder igen.

Oprensningssagen. Vedtægter for havnebestyrelsen

I 1874 indledte Lyngby Sogns Sundhedskommission, der havde kroejer W. Haagensen som formand, en langvarig sag om oprensning af havnen. Det fremgår af Haagensens ansøgning til Indenrigsministeriet (af 4. juni 1874),¹⁰⁾ at havnen var fyldt med indskyllet tang, og at havnebestyrelsen med fisker Niels Svendsen som formand ikke så sig i stand til at gøre noget ved det, fordi han ikke havde nogen autoritet over de andre fiskere, og disse ikke kunne blive enige. Alligevel ville fiskerne ikke kunne undvære havnen nu, hvor de havde fået større både med høj køl. Haagensen udtrykte det således, at »Havnen, som er blevet til ved frivillige

Bidrag, er omtrent herreløs«, og bad Indenrigsministeriet, som i sin tid havde godkendt bygningen af havnen, om at lade den inspicere med henblik på en oprensning for offentlige midler. - På sognerådets vegne havde P. Lund tilføjet på ansøgningen, at arbejdet ganske vist var påkrævet, men at kommunen ikke ville betale til det.

Indenrigsministeriet bad via Sjællands Stiftamt politimesteren over Nordre Birk om at undersøge forholdet samt bad vandbygningsdirektøren¹¹⁾ om en udtalelse. Politimesteren¹²⁾ forespurgte havnebestyrelsen om havnens forhold, hvortil fisker Niels Svendsen på bestyrelsens vegne svarede, at man egentlig ikke vidste, hvem havnens ejer var, men at man anså den for offentlig; at fiskerne en gang om året valgte en havnebestyrelse på 5 personer; at midlerne til havnens vedligeholdelse hidtil havde været gaver, frivilligt arbejde og havnepenge; at havnebestyrelsen ikke havde nogen officiel myndighed; at havnen ikke stod under offentligt tilsyn; at man gerne så, at det offentlige tog sig af havnen, hvis blot det ikke blev væsentligt dyrere; at man af oprensningsredskaber kun havde almindelige møggrebe; at den søndre mole (fra 1870) havde hjulpet, men at stormfloden i 1872 havde bragt den store mængde tang ind i havnen - samt endelig, at man ikke vidste, hvor meget en oprensning ville koste, men at den var nødvendig, fordi fiskerne med deres større både nu var afhængige af havnen.

Politimesteren indberettede derefter, at problemerne med tilsanding og indflyden af tang var tilbagevendende, og at de skyldtes, at molerne lå forkert i forhold til hinanden. Havnebestyrelsens myndighed over fiskerne var for ringe til at få dem sat i arbejde, og han (politimesteren) foreslog derfor, at havnen blev underlagt kommunen med en særlig bestyrelse, offentligt regnskab og budget osv. - og med et årligt statsligt tilsyn. I øjeblikket var det umuligt at udrette noget, kun »ved Magtsprog har jeg tvunget Beboerne til nogenlunde at holde Havnen ryddelig«. Sjællands Stiftamt skrev derefter til Indenrigsministeriet, at man foreslog at få havnen sat i stand, en ansvarlig bestyrelse udpeget og det oprindeligt lovede, årlige tilsyn fra Vandbygningsvæsenet etableret.

Vandbygningsdirektøren indberettede, at der skulle fjernes 408 kubikfavne mudder for 3076 kr. Der var ikke brug for en mere autoritær havne-

»Isskrueningen i Taarbæk Havn den 6te Marts 1875. Efter en Skizze af Premierlieutenant G. E. Fugl.« (Illustreret Tidende 1874/75 s.252).

bestyrelse, men for penge til arbejdets udførelse. Den rådne tang betød for øvrigt ikke noget og var ikke farlig, og fjernelsen var ikke dyrere, end at arbejdet kunne betales af havnekassen. Det var værre med isens beskadigelse af havnen i den forløbne vinter (1874-75), hvor dele af moleerne var blevet ødelagt. - Politimesteren mente hertil, at Taarbæks befolkning var trætte af de årlige besværligheder med oprensning og måske snarere ville betale til en ombygning af havnen én gang for alle, så tilsandingen kunne bringes til ophør. Han kunne ikke medgive vandbygningsdirektøren, at tangforureningen var uskadelig, og forlangte, at der blev gjort noget ved sagen. - Sognerådet ville gerne overtage havnen, hvis den blev afleveret i komplet tilstand, hvis der kunne påregnes et årligt tilskud fra Amtsrepartitionsfonden og hvis en vedtægt, der garanterede fiskernes tilskud, blev gældende. Fiskerne havde selv udarbejdet et vedtægtsforslag, hvori de var indstillet på at yde en del af deres bidrag i form af pligtarbejde (i stedet for penge).

Politimesteren var meget ivrig for at opnå et resultat og så helst, at Lyngby Kommune overtog havnen, hvilket sognerådet dog kun ønskede på de nævnte betingelser, således at det var umuligt. Han brugte megen energi på at finde ud af, hvordan havnesagen hidtil var forløbet, og kaster i en af sine indberetninger (af 30. oktober 1876) lys over det lokale sagsforløb. Det fremgår heraf, at man ikke kunne pege på, hvem Taarbæk Havn tilhørte, og at kroejer Haagensen og de tre fiskere, der havde udgjort den oprindelige havnekomité, var udtrådt af den eller døde, men at det var den samme komité, som stadig eksisterede som havnebestyrelse, blot uden vedtægter eller autoritet. C.F. Tietgen var indtrådt i komiteen og var blevet dens formand, men var udtrådt igen i vinteren 1870-71. Året efter var Haagensen udtrådt, men i 1874 påny indtrådt. De øvrige havde som sagt ikke længere noget med havnen at gøre. Endvidere havde Indenrigsministeriet i 1865 bedt havnekomiteen give meddelelse, når havnebyggeriet var færdigt, for at ministeriet kunne give Kanal- og Havneinspektøren ordre til at føre tilsyn med havnen - men denne meddelelse var aldrig fremkommet, og havnen havde derfor aldrig været under offentligt tilsyn.

Som resultat af alle disse overvejelser fik Taarbæk Havn i 1877 et nyt ordensreglement og, for første gang, et reglement for havnebestyrelsen. Den skulle bestå af 5 medlemmer valgt for 3 år af »alle i Taarbæk bosiddende Fiskere, der yde Bidrag til Havnen«. Bestyrelsen skulle drage omsorg for havnen, og dens formand og kasserer føre dens regnskab. Den skulle ansætte en havnefoged, og den skulle holde regnskab med de 4 dages pligtarbejde, som enhver fisker, der havde båd i havnen, efter vedtægterne kunne pålægges, hvis havnens indtægter i penge ikke var tilstrækkelige. Dette reglement synes at have været gældende til 1895, hvor der kom et nyt reglement, som først erstattedes i 1973 af det nugældende.¹³⁾

Havnen udvides til nuværende størrelse

Fra 1877 mangler der igen kilder om havnen; men i 1886 begynder den byggesag, der har givet Taarbæk Havn sit nuværende udseende.¹⁴⁾ I en redegørelse heri (af civilingeniør I. Bruhn 13. september 1886) nævnes

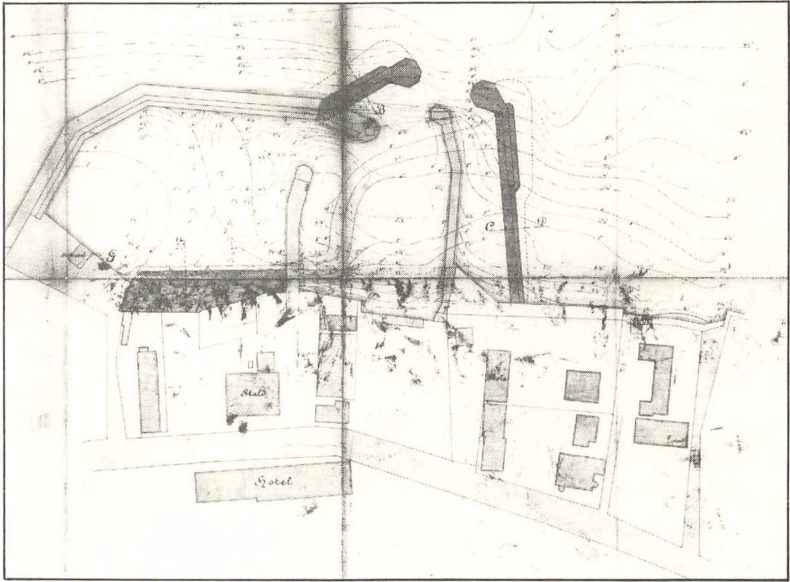
det, at der i 1869 var blevet opført en sydmole for at hindre tilsanding af havnen (denne mole er dog snarere bygget i 1870, jfr. ovenfor side 97). Herved havde havnen fået en inder-og en yderhavn, og havnemundingen var kommet til at vende mod øst; men fordi man havde ført den nye mole længere ud i vandet end den oprindelige nordre mole, var det nu i stedet den sydgående strøm, der blev bremsed og aflejrede tang og mudder i havnen. Hertil kom, at den nye mole kun bestod af »en Vold af store Søsten«, således at den i modsætning til de gamle, støbte og murede moler var utæt over for den nordgående strøm, der kunne presse sand igennem den. Derimod var bækken, der oprindeligt mandede ud i havnen, i mellemtiden blevet ført i et rør i den nordre mole ud til dennes første knæk, således at den ikke længere medførte aflejringer i inderhavnen.

I denne situation kunne fiskerne kun med besvær opretholde en tilstrækkelig vanddybde i havnemundingen og yderhavnen til, at bådene kunne komme ind i inderhavnen. Kun i denne fandtes der tilstrækkelig rolig liggeplads under alle vindforhold.

Endelig havde havnen den ulempe, at havnepladsen var for lille, når bådene skulle tages på land for at blive efterset og repareret. Der var på dette tidspunkt (1886) 70 både hjemmehørende i Taarbæk.

For at afhjælpe disse mangler havde Københavns havnebygmester, H.C.W. Møller, efter fiskernes opfordring udarbejdet et forslag til ombygning af havnen. Det gik ud på, at den søndre mole skulle tages op og erstattes af en ny lidt sydligere (den nuværende), og at den nordre moles yderste led ligeledes skulle tages op og derefter lægges med en bøjning udefter, således at de to molehoveder kom til at ligge ud for hinanden på samme vanddybde og dermed strømret, så havnemundingen ikke så nemt ville sande til. Herudover skulle begge havnebassiner uddybes, og fyldet skulle bruges til en udvidelse af havnepladsen mellem den gamle (nordlige) havneplads og midtermolen. I den nye del af havnepladsen skulle der samtidig laves et slæbested (det sydlige af de to nu opfyldte slæbesteder). Projektet, der som nævnt gav Taarbæk Havn sin endelige form, fremgår af planen side 103.

Imidlertid ville havnens ombygning koste 26.000 kr., og havnebestyrelsen ansøgte derfor i 1886 Indenrigsministeriet om et rentefrit statslån

Plan af Taarbæk Havn 1886, tegnet til brug ved udvidelsen 1886-88. Til højre ses den nordre moles drejning og den nye søndre mole (med mørk farve). Herimellem ses den i 1870 byggede syd mole, som blev fjernet ved ombygningen. Til venstre ses den gamle havneplads fra 1866 (ved bogstavet G) og den nye, der blev tilføjet ved ombygningen (med mørk farve). Nederst ses omridsene af Taarbæk Hotel med rejsstald ud imod havnen (hvor i dag Taarbæk Kro ligger) samt af Taarbæk Skole (lige under den nye søndre mole). (Rigsarkivet, Vandbygningsvæsenet sag nr. 110-e-670).

på dette beløb. Havnebestyrelsen kom derefter i audiens hos kong Christian den Niende, »hvor Bestyrelsen blev meget naadigt modtaget og hvor Hans Majestæt lovede at gjøre for Taarbæk Fiskere hvad der stod i hans Magt«. ¹⁵ Lånet bevilgedes i Folketinget den 31. marts 1887; men på grund af den spændte indenrigspolitiske situation omkring gennemførelsen af Københavns Befæstning blev der ikke vedtaget nogen finanslov. Havnebestyrelsen henvendte sig så til indenrigsminister H.P. Ingerslev, som lovede i stedet at optage lånet på den midlertidige (provisoriske) finanslov. Kongen opfyldte så sit løfte, idet han efter indstilling af finansministeren gav ordre til, at der skulle udlånes 26.000 kr. til Taarbæk Hav-

nebestyrelse til udvidelse og forbedring af Taarbæk Havn. Lånet var rentefrit og skulle betales tilbage over 26 år med 1000 kr. om året. - Dette meddeltes havnebestyrelsen i april 1887, hvorefter der blev afholdt offentlig licitation på Taarbæk Hotel den 24. juni 1887. Den blev vundet af entreprenør N.C. Monberg, som påbegyndte arbejdet i juli 1887 og tilendebragte det i maj 1888.

Havnebestyrelsen ønskede imidlertid flere arbejder udført: yderligere uddybning af havnen, forstærkning af »den østre mole« (d.v.s. formentlig den yderste del af den nordre mole) på ydersiden, en forbindelsesvej mellem den nye søndre mole og midtermolen m.m. Havnebestyrelsen indgav ansøgning til regeringen om et yderligere lån på 6000 kr. og kom også i ny audiens hos kongen, og i april 1889 fik den tilsagn om lånet. Denne gang vandtes licitationen af en entreprenør Lytzau, og arbejdet blev afsluttet og betalt i maj 1890.

I januar 1892 ansøgte havnebestyrelsen endnu en gang regeringen om et rentefrit lån af samme størrelse, tilsyneladende til reparationsarbejder, fordi sten og fyld skred ud mellem træværket i molerne. De 6000 kr. bevilgedes også denne gang, og tømremester Ole Olsen i Taarbæk fik entreprisen. Arbejdet blev betalt i september 1893.

Også i dette tilfælde havde fiskerne været i audiens hos Christian den Niende; men de var ikke kommet tomhændede: »Som et Taknemmelighedsbevis for at Hs. Majestæt Kongen i sin Tid gjorde sit til at vi fik Statslaan til Forbedring og Udvidelse af Havnen, med samt Fyrskib i Kalveboerne, skænkede 44 Fiskere Kongen - i Anledning af Guldbrylluppet - et oljemalet Fotografi med Plydskarton og forgyldt Inskription saalydende: »Taarbæk Havn. - Fra Taarbæk Fiskere d. 26. Maj 1892« som overrakte Majestæten paa Bernstorff Slot af Havnebestyrelsen.«¹⁶⁾

Nu havde Taarbæk fået sine ønsker om en forbedring af havnen opfyldt; men det viste sig snart, at fiskerne ikke var i stand til at afdrage statslånet planmæssigt. Afdragene varierede i størrelse, nogle år betaltes intet, og i 1909 endte sagen med, at Lyngby-Taarbæk Kommune betalte 5000 kr. i akkord til endelig afgørelse.¹⁷⁾ Siden er alle udgifter til havnen, som har oversteget dens indtægter, blevet afholdt af kommunen.

Senere ændringer af havnen

Selv om Taarbæk Havn ved ombygningen i 1888 fik sit nuværende udseende, er der siden da sket en række ændringer og fornyelser. Blandt de vigtigste er, at kloaken i Nordre Mole i 1903 forlængedes fra det første til det andet knæk i molen, således at udløbet kom ud på dybere vand, og at dækmolen (den Søndre Moles forlængelse) byggedes i 1926. I 1930 byggedes en jernbetonbro mellem Midtermolen og Søndre Mole, hvor der hidtil havde været en træbro, og i 1938 blev de to nævnte moler ombygget med jernbeton. Jernbetonbroen mellem molerne blev i 1973 erstattet af den nuværende træbro, bygget af det meget hårde azobétræ.¹⁸⁾

Efter Anden Verdenskrig begyndte den ældre generation af fiskere at lægge op. Fordi fiskeriet i Øresund havde været dårligt i 1930'erne, havde mange af dem valgt at sætte deres sønner i håndværkslære, og omkring 1950 ophørte det traditionelle fiskeri fra Taarbæk. Til gengæld voksede antallet af lystbåde stadig, således at havnen blev for lille i forhold til efterspørgslen efter bådepladser. I 1960'erne var der planer om at udvide Taarbæk Havn; men fordi man i 1930'erne havde lagt den nye Strandvej bag om Taarbæk og dermed havde bevaret den gamle bykerne ved havnen (i modsætning til Skovshoved, der ved denne lejlighed fik ny havn), var det ikke muligt at anlægge de nødvendige parkeringspladser ved havnen. Lyngby-Taarbæk Kommune opkøbte ejendomme for at skaffe plads; men omkring 1970 opgav man planerne om at udvide havnen og anlagde i stedet lidt sydligere i Taarbæk en jollehavn til aflastning for den gamle havn. Det er derfor sandsynligt, at Taarbæk Havn med udvidelsen i 1888 har fået ikke blot sin nuværende, men også sin endelige form.

Noter

1. Jernbanen København-Klampenborg blev åbnet den 22. juli 1863 (P. Thomassen: *Kystbanen* (1972) s.9). Taarbæk Kirke blev indviet den 26. juni 1864 (J. Werner: *Taarbæk Kirke* (1914)).

2. Rigsarkivet: Landbrugministeriet LJ sag nr. 722/1874; Ministeriet for offentlige Arbejder, Kanal- og havnesager j.nr. 1206/1928; Vandbygningsvæsenet sag nr. 110-e-670 (Taarbæk Havn). Der var oprindeligt tale om tre kontorer under Indenrigsministeriet, som der derfor refereres til i teksten. Havnesagen nr. 1206 fra 1928 indeholder alle de tidligere havnesager vedr. Taarbæk Havn siden 1864. - Byhistorisk Samling: j.nr. 1982/87.
3. Hans Topsøe-Jensen: Taarbæk Kro. Et 300 års jubilæum (Lyngby-Bogen 1986 s.5-50).
4. Illustreret Tidende 1862/63 s.114-16.
5. Do. 1864/65 s.193,195; Skandinavisk Folkemagazin 1869 sp. 249-52.
6. Rigsarkivet, Ministeriet for offentlige Arbejder, Kanal- og havnesager j.nr. 1206/1928.
7. Om Wilhelm Haagensen se Hans Topsøe-Jensen:Taarbæk Kro (jfr. note 3) s.16ff.
- 7a.Selv om der ikke kan angives en bestemt årsag til, at Carl Hambro ville skænke det store beløb til bygningen af Taarbæk Havn, kaster de følgende linier lys over forholdet (Dags-Telegraphen 3.1.1865): »Taarbæks Fiskere bleve paa Nytaarsdag overraskede med den uventede Meddelelse, at Baron Hambro i London, uden nogensomhelst anden Opfordring end den, at Sagen havde været omtalt i Bladene, havde isinde at skænke foreløbig, naar Anlægget af en Baadehavn blev paabegyndt, en Sum af 4000 Rd. og senere en lignende Sum til dette Øiemed, hvorved i Forbindelse med det af Fiskerne selv tilsagte Bidrag, 2000 Rd., dette Foretagende vil kunne udføres. Meddelelsen blev gjort Mændene ved Kirkestævne af Hr. Direktør Tietgen, og ved den strax efter afholdte Gudstjeneste opfordres Menigheden af Pastor Rørdam til Tak imod Forsynet og Paaskjønnelse imod Giveren, der her atter har givet et nyt Bevis paa den Fædrelandskjærlighed, hvoraf Kjøbenhavn og dens Omegn have nydt Godt i saa rigeligt Maal.«
8. Som note 6.
9. Rigsarkivet, Landbrugsministeriet LJ sag nr. 722/1874.
10. Som note 6.
11. Embederne som hhv. vandbygningsinspektør og kanal- og havneinspektør var i 1868 blevet sammenlagt til ét med titel af vandbygningsdirektør (C. Carlsen).
12. Ulrich Schow (1822-99) var politimester i Københavns Amts Nordre Birk 1872-88 og kendte derfor ikke havnesagen i Taarbæk fra dens begyndelse.
13. Responsum vedr. Taarbæk Havn-udarbejdet for Lyngby-Taarbæk Kommune af højesteretssagfører Jon Palle Buhl, 1972, navnlig s.9-21 (Byhistorisk Samling, j.nr. 1989/17). Dette responsum, der ligger til grund for det nuværende reglement, fastslår Taarbæk Havns status som selvejende institution. - Reglementet fra 1895 fastholdt bestemmelsen om pligtarbejde, men ændrede bestyrelsens sammensætning, således at sognerådet udpegede 2 af de 5 medlemmer. I det nuværende reglement udpeger Lyngby-Taarbæk Kommunalbestyrelse 3 af de 5 medlemmer og har dermed majoriteten i havnebestyrelsen. - Reglementet fra 1877: Lovtidende nr. 17 af 24. februar 1877.
14. Rigsarkivet, Vandbygningsvæsenet sag nr. 110-e-670.
15. Taarbæk Havnebestyrelses forhandlingsprotokol (Byhistorisk Samling j.nr. 1982/87).
16. Som note 15. - Under forarbejdet til artiklen om sangforeningen »Brage« (Lyngby-Bogen 1981, s.5-48, spec. s.19-20) forsøgte Hans Topsøe-Jensen at finde frem til fotografiet i de kongelige samlinger på Amalienborg, men uden held.
17. Jon Palle Buhls responsum (jfr. note 13) s.10-13, 22-23.
18. Som note 14. - Taarbæks kloakering er behandlet af Hans Topsøe-Jensen i artiklerne om Taarbæk Grundejerforening (Lyngby-Bogen 1983 s.65-104, spec. s.67-75 og 79-80) og Taarbæk Kro (Lyngby-Bogen 1986 s.5-50, spec. s.39-40).

Poul Gamrath

FRA TAARBÆK SOGN

I det følgende vil jeg fortsætte med at fortælle lidt om huse og beboere i den nordlige del af Taarbæk Sogn. De tidligere artikler findes i Lyngby-Bogen 1956 (4.bind, hefte 1) og 1988, og alle handler om det hendørende Springforbi.

Det drejer sig om ejendommene langs den del af Strandvejen, som går fra Springforbivejs sydlige side til Trepilevej; det er denne gang landsiden, den vestlige side af Strandvejen, vi skal beskæftige os med. Men først må vi alligevel gøre en lille afstikker over til vejens strandside, fordi jeg under omtalen af østsidens huse standsede ved nr. 710 (villa »Solheim«), den bygning, hvor sidst den venezuelanske ambassade havde til huse, inden den i 1974 blev købt af skoven (staten) og i 1978 nedrevet for den frie udsigts skyld (Lyngby-Bogen 1988 s. 130).

Der lå endnu 4 ejendomme på det smalle areal ned mod Trepilevej mellem Strandvejen og Øresund. Det var mindre, ikke høje huse, ganske hyggelige og sikkert næppe til hindring for udsigten over Øresund fra Eremitagesletten. Det nordligste, som var stråttækt og med en sidefløj, ejedes fra 1939 af Sukkerfabrikkernes direktør Henry og hustru Helene Dohn (nr. 694); den forrige ejer var skuespillerinden Bodil Ipsen. Det havde navnet »Rekna«, der var den omvendte rækkefølge af bogstaverne i en tidligere ejers fornavn, Anker Heegaard, Frederiksværk Jernstøberi. Lidt sydligere (i nr. 684-682) boede to damer: Fru Mary Angel og fru Nanny Skov Verning. I nr. 684 boede sidst skibsinspektør Leif Wielandt og frue (begge fra Ribe). Sydligst (i nr. 678) boede grosserer E. Esmar og derefter frk. A. Broløs. Disse ejendomme blev omkring århundredets midte alle købt af

Poul Gamrath, f.1902, sognepræst i Taarbæk 1945-72, i bestyrelsen for Historisk-topografisk Selskab 1952-72.

Villa »Rekna«, Strandvejen 694, 1942.

Privateje

staten og revet ned. De efterfølgende strandarealer ned til nr. 666 lige ud for Trepilevej var delt i lodder, som hørte til de på landsiden beliggende villaer.

Nu vender vi os så mod nord og ser lidt på bebyggelserne oppe fra Springforbivej på landsiden ned til Trepilevej. Da Kystbanen blev åbnet og stationen i Springforbi anlagt (i 1897), var der til at begynde med kun en stationsmester ved navn Dippel og en portør, der begge lejede sig ind i nabolaget. Snart byggedes der en stationsbygning og et ledvogterhus (Springforbivej nr. 7), for at der bl.a. kunne være fast vagt ved leddet ind mod Dyrehaven. Da ottetimers-arbejdsdagen imidlertid trængte igennem, blev det nødvendigt at have mere mandskab på stedet, hvorfor Statsbanerne lod bygge nr. 3 og 5 til portører og nr. 9 til stationsforstanderen, og efter stationens nedlæggelse i 1968 er disse huse blevet beboet af DSB's folk med undtagelse af nr. 7, hvor skovfoged Tinggaard i Klampenborg (men i Taarbæk Sogn) har sin søn Jørgen Tinggaard, der har sit virke i skoven, boende. Med tiden kom der små sommerhuse på begge

sider af den nye stationsbygning; men da denne efter stationens nedlæggelse blev nedrevet, forsvandt også disse. Lidt henne ad Jernbanestien, som den smukke gang- og cyklesti langs banens østside jo kaldes, ligger nr. 3, hvor gartner Erik Hansen, som senere nævnes, bor i sydenden med en dejlig have udenfor; det er overgået i skovens eje. Længere nede ad stien mod syd ligger endnu et hus, kaldet »Tvendehus«; det har Strandvejsnummer 819 og ligger tæt ved den senere omtalte parkeringsplads. Det er fra 1921 og ejes af skovvæsenet, og der var tidligere to lejligheder, deraf navnet. Nu beboes det af skovfuldmægtig Bjerregaard-Christensen.

Det smukke stråttækte rødstenshus (Springforbivej nr. 1 eller Strandvejen nr. 837) ligger på hjørnet mellem de to veje og har over døren navnet »Strandmøllens Minde«. Det har altså været til brug for Strandmøllens funktionærer, men solgtes omkring århundredskiftet ligesom så mange andre af Strandmøllens huse til dens funktionærer som privateje for den faste pris af 5000 kr. Den første ejer af »Strandmøllens Minde« var den tidligere formand og papirmester Mads Larsen, hvis enke boede der i en årrække kendt af alle, thi i hendes have stod der et kæmpemæssigt sommerpæretræ til almindelig fryd for kvarterets børn og unge. Efter hendes død i 1915 havde huset forskellige ejere, der benyttede det som sommerbolig, således grosserer Coldberg, derefter apoteker Park fra Frederiksberg, der indrettede det med gammeldags hygge, og så kom det i borgerrepræsentant fru A.C. Husmanns besiddelse. Med sin datter og svigersøn, landsdommer, siden højesteretsdommer Asger Blom-Andersen tilbragte hun adskillige somre i det hyggelige hus, og det er stadig beboet af familien. Det burde ikke nedrives.

De to følgende, lidt større huse (835 og 833) er ganske ens og også oprindelige funktionærboliger for Strandmøllens personale. Det nordligste (835) har navnet »Liljehøj« og blev i december 1903 solgt til grosserer H.E. Müfler, der bekostede meget på denne sommerbolig og ændrede de meget små lejligheder i huset til to gode sommerlejligheder. I 1929 blev det solgt til snedkermester L. Nyrup; men fra 1965 har det været i skovens eje og lejes ud. Müllers ven grosserer Thomsen erhvervede det sydlige af de to huse (nr. 833, kaldet »Nesmoth«) og indrettede det på samme vis. Hans enke havde det til 1931, hvor det blev solgt til

»Strandmøllens Minde«, Strandvejen 837/Springforbivej 1, 1989.

Byhistorisk Samling

isenkræmmer Chr. Steiner (Rømersgade), og efter ham og hans hustru blev den nordlige del af bygningen helårsbeboelse for deres sønndatter Sonja og hendes mand civilingeniør Holger Meyer, medens tandlæge Secher fik sommerlejlighed i den sydlige del. I 1983 overtoges også dette hus af skoven.

Det næste hus (nr. 831) var ganske lille, det var stråttækt og meget gammelt og har nok været erhvervet af Strandmøllen. Det blev imidlertid ved århundredskiftet solgt til de to brødre Niels og Carl Petersen, der begge havde haft deres arbejde på Strandmøllen. Deres kusine Anna Rasmussen styrede huset for dem og arvede det efter dem. Efter hendes død blev det sommerbolig for hendes søster og dennes mand kontorchef Laurids Hansen, Københavns Rådhus, og i 1949 for deres datter fru Esther Larsen, der havde det til 1966, hvor kontorchef Valdemar Thinggaard købte det. I 1986 købte skoven huset og den 538 kvm store grund af fru Karen M. Thinggaards arvinger. Huset var faldefærdigt og blev nedrevet i foråret 1988.

Når vi så atter går mod syd, kommer vi til grundstykket nr. 827. Her lå der også et gammelt hus, som solgtes til modelsnedker Ole Mortensen fra Strandmøllen. Efter hans død i 1912 overgik det til hans husbestyrerinde frk. Mine Johansen, og ved hendes død i 1927 kom det til hendes nevø Julius Thomsen, der var graver og kirkegårdsgartner ved Taarbæk Kirke. Han nedbrød det skrøbelige gamle hus og nåede lige før Anden Verdenskrig i 1939 at opføre en moderne villa på grunden. Nu ejes den af slagtermester (i Hellerup) Poul Hansen. Graver Thomsen bidrog meget til at gøre Taarbæk Kirkegård så smuk, som den blev, og han og fru Thomsen forstod som få at pynte Taarbæk Kirke til højtider og til bryllupper med blomster og grønt. Ham skyldes de fleste af denne artikels oplysninger.

Vi kommer så til nr. 825-823. Grundstykket, der mod nord nåede hen til haven ved graver Thomsens hus, var i mange år ubebygget. Det tilhørte Strandmøllen, men blev ved samme tid, som de øvrige grunde og huse afhændedes, solgt til tømrermester Ole Olsen fra Taarbæk Strandvej 76 (faderen til Hakon og dennes broder konsul Hoffmann Olsen). Uden at søge om ændring af den servitutbestemmelse, der fra møllens side forbød oprettelse af nye forretninger på de arealer eller i de huse, den bortsolgte, skyndte Olsen sig, inden skødet var færdigt, på nr. 823 at opføre et to-etagers hus med en lille butik. Da denne imidlertid til at begynde med lejedes ud til en skrædder, må Strandmøllens sagfører Octavius Hansen have følt sig beroliget, hvorfor forbudet udgik af skødet. Men det varede ikke længe, før den nye lejer i stueetagen, postbud Edv. Petersen, indrettede en købmandshandel i butikken. Da omtrent samtidigt Hegners udsalg ved indehaverens død i 1914 ophørte (det var den virksomhed, som Strandmøllen fik i gang allerede i 1806, og som omtales i Lyngby-Bogen 1956 side 43-44), så foretog man sig ikke noget fra møllens side. Da Ole Olsen døde i 1913, havde hans arvinger huset nogle få år, men solgte det så til restauratør Poulsen (senere Nærum Hotel), der i 1919 atter solgte det med den efterhånden helt ødelagte købmandshandel til købmand O. Bøgedal fra Søborg, der fik forretningen i god gænge påny. Han solgte den i 1928 til købmand Nellesmann, men beholdt dog selv haven nordfor, hvor han opførte et to-etagers hus («Pamfilus», nr. 825), hvor Bøgedals og datteren Julie gift med gas- og vandmester Carl Chri-

stensson beboede underetagen og lejede den øverste og loftsetagen ud. I den sidste boede inspektør Bjørn og to døtre i nogle år (han kom fra Skovvej 10 i Taarbæk), og en tid derpå beboede pensioneret elektricitetsværksbestyrer fra Bornholm Charles Olsen og hustru førstesalen; men nu beboes huset kun af enkefru Julie Christensson med søn og svigerdatter. Senere ejere af det første hus, det med butikken (nr. 823), var Rørdam Johansen og derpå Carl Olsen, der lejede forretningen ud til købmand Svend Boldt i Humlebæk. Han lukkede den dog snart, og i december 1979 købte staten hele huset og lod det nedrive. Her havde også den dygtige og afholdte postombærer Preben Jensen haft sin bolig.

På dette sted og lidt mod syd er afstanden fra vejen over til den af banen afskårne bræmme af skoven ganske kort, og her står nogle gamle kæmpemæssige træer (Stokkerup egene), rester af det gamle skovbryn, der nu ved husenes fjernelse er blevet synlige fra Strandvejen. Her er der blevet plads til landets måske mest idylliske parkeringsplads, hvortil indkørslen indtil en gang i 1970'erne indrammedes af to gulkalkede korte bygninger af nyere dato. De var dels vognrum, dels hestestald til den store ejendom »Havslunde« på den anden side af Strandvejen; men da hele området kom i statens (Landbrugsministeriets) eje kort før midten af dette århundrede, benyttede Skadedyrslaboratoriet de to små bygninger til forsøg bl.a. med muse- og rottegift; senere nedreves de.

På det nuværende græsareal syd for den nævnte indkørsel omtrent, hvor Strandvejen begynder at dreje mod øst ved begyndelsen af Stokkerupbakken, lå et par huse, begge opført af Strandmøllen. Det nordlige var det ældste, rødkalket og stråtækt og lige så pynteligt at se på, som det yngre, sydlige, var kedeligt. Inden det i 1950'erne blev revet ned, boede her graver Thomsens onkel og tante, fhv. gartner Julius Johansen og hustru Vilhelmine f. Frøhlke, der begge døde i høj alder hhv. i 1952 og 1953. Dette gamle hus (nr. 817) havde tidligere været på højesterets-sagfører Octavius Hansens hænder. Han, der ellers havde sommerbolig i »Villa O.H.« (nr. 751), indrettede her et atelier for sin datter Gerdas mand maleren Kristian Møhl-Hansen. Da denne senere flyttede til Tibirke, købte Carl Salomonsen på »Havslunde« det gamle hus; men da han døde

»Røde Hus«, Strandvejen 801, 1989. I forgrunden anes bækken »Hages Rende«.

Byhistorisk Samling

sidst på året i 1942, købtes det af staten (Landbrugsministeriet) i forbindelse med købet af »Havslunde«. I 1950'erne efter det gamle pars død blev huset jævnet med jorden lige som selve »Havslunde« nogle år senere.

Så vender vi os til det lige sydfor liggende hus. Det var et af de huse, der længst blev stående, det langstrakte rødstenshus »Landro« (nr. 809), for i en tid med et svindende antal boliger var man vel betænkelig ved at gøre flere familier hjemløse. Dette skifertækte hus var jo ikke nogen særlig pryde for stedet; men det rummede mange små lejligheder for folk fra Strandmøllen og senere for andre. I en periode tilhørte det Skodsborg Sanatorium, derpå Statsskovvæsenet, der udlejede lejlighederne, men som i 1986 nedrev det.

Syd herfor lå højt oppe en anden af Strandmøllens funktionærboliger (nr. 803), et rødstenshus med skifertag, men ret stort og bygget i første halvdel af vort århundrede. Da det blev solgt af møllen, var en af de første ejere kommandør P. Uldahl fra Nyboder, der en tid brugte det til sommerbeboelse, senere til helårsbrug. I mange år såvel før som efter midten af århundredet har det været ejet og beboet af fru Emma Løffler og hendes søster og dennes mand grosserer Knud Hansen. I 1961 købte skoven det og nedrev det i 1984.

På vor vej mod syd kommer vi til et hus kaldet »Røde Hus« (nr. 801, tidligere nr. 197). I november 1852 købte maskinmester F. J. Otto (vel nok af Strandmøllen) denne grund til bebyggelse inden to år, og allerede den 18. maj 1853 kunne digteren Chr. Winther flytte ind. En plade i vestgavlen meddeler, at i 1854/55 skrev han her »Hjortens Flugt«. Omkring århundredskiftet boede her en fru C. Blom, derpå den i forbindelse med nr. 845 nævnte manufakturgrosserer William Levysohn, der ofrede meget på huset ligesom også den følgende ejer grosserer Harry Glück. Stedet er fredet og ejes fra 1977 af skoven, der lejer det ud. Først boede Glück her endnu i et par år, hvorefter det hyggelige stråttækte hus siden 1979 beboes af skovdirektør A.E. Billeschou og frue.

Derefter følger det noget nyere hus (nr. 793, kaldet »Skovhuset«), hvor i 1947 frk. Asta Baadsgaard med sin moder forfatterinden fru Anna Baadsgaard fik deres hjem; men nogle år efter moderens død (i 1954) flyttede datteren, og i 1979 erhvervede skovvæsenet huset og lod det nedrive. Blandt dets tidligere ejere kendes den norske skibsreder Oscar Sundfør, der døde i 1939. Han var gift med en datter af kolonialgrosserer Bockelund (ved Højbro i København), hvis hustru var en datter af Carl Ploug. Fru Sundfør havde en tid sommerbolig her sammen med to ugifte søstre; men så kom huset i B. Ørndrups eje, til forpagter Falkentoft købte det i 1942. Fra 1945 i et par år inden Asta Baadsgaards overtagelse af ejendommen ejedes den af fru Grete Bolwig. Den ret store grund skråner ned mod nord til en lille bæk, der danner grænsen til Røde Hus' sydskrånende grund, nemlig Stokkerupbækken (»Hages Rende«), som lige før udløbet i Sundet går under Bøje Benzons stenbro i middelalderstil.

Som sydlig nabo til nr. 793 lå et lignende hus af røde sten og med skifertag. Det var det sydligste af de huse, som Strandmøllen byggede til sine medarbejdere. Det beboedes i begyndelsen af dette århundrede af handelsgartner Niels Chr. Hansen, der døde i 1927, hvorefter det blev overtaget af sønnen, kontorchef Sigurd Hansen, og hustru samt datteren Else, der siden blev bibliotekar i Odense. I 1969 købte Statsskovvæsenet huset, der derefter har været lejet ud til Henrik Gammeltoft, som har sin gerning ved skovvæsenet. Det stilfærdigt tilbagetrukne hus havde efter Sigurd Hansen været ejet nogle få år af Aage Krog Hansen og siden af dennes enke. Dette hus har nr. 791, og det benyttes altså af skovvæsenet, men skal senere fjernes.

Længere sydpå end til og med nr. 791 byggede Strandmøllen ikke, men overlod de grunde, der var tilbage ned mod Trepilelågen, til køberens eget byggeinitiativ. Således blev den sydlige nabogrund til ovennævnte nr. 791, nemlig nr. 787 købt af etatsrådinde Norstrand, som boede lige overfor i nr. 710 på Strandvejens østside. Først havde hun et større haveanlæg på sin nye grund, men lod derefter bygge en meget stor villa der, hvor hendes svigersøn baron Wedell Wedellsborg skulle bo; det var i 1912. Men allerede fra 1917 kom der en ny ejer på stedet, nemlig sanitetsgrosserer og sejlsporsmanden Kai Schjørring, der senere afhændede villaen til direktør H. Schjødt (Ø.K.). Hans enke boede i det smukke hus til sin død, hvorefter Lyngby-Taarbæk Kommune købte det vistnok for at benytte det som kursus ejendom. Til at begynde med lejedes det ud til keramikfabrikant D. Nylund, derefter til fabrikant K. Lillesø; men så blev det solgt til skovvæsenet, der for tiden lejer det ud til forskellige formål (i 1988-89 som kunstgalleri). I sin storhedstid var villaen smuk at skue med det omliggende velplejede haveanlæg og den prægtige valnøddeallé fra Strandvejen op til huset (»Nøddebo«); desværre gik disse træer tabt i en hård frostvinter. I den tilhørende gartnerbolig boede gartner Nielsen (søn af portør Nielsen på Springforbi Station), som førhen var gartner på »Springforbi« i Heymanns dage midt i 1920'erne. Gartner Nielsen, der antog navnet Corvinus, efterfulgtes af Erik Hansen, der havde haft sin gerning hos fru Daell lige sydfor, men som ved statens overtagelse af

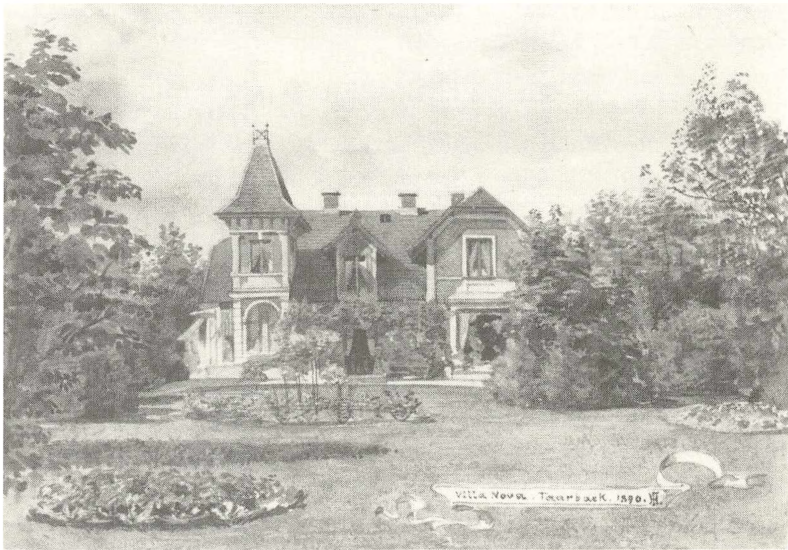

Villa »Nøddebo«, Strandvejen 787, 1989.

Byhistorisk Samling

hendes ejendom blev hjemløs og så i flere år fik bolig i naboens gartnerbolig, til han flyttede ind i skovdirektoratets hus Springforbivej 3. Det er ham, der så venligt har hjulpet mig med at få hold på disse optegnelser.

Den næste bygning hed først »Villa Melchior« og var pynteligt udstyret med grønne glaserede kløverblade på muren, tegnet af Thorvald Bindsbøll (men blev anmeldt som uskøn i »Illustreret Tidende« (1900/1901 s.663); desuden omtalt af W. Haste: Strandvejen (1930) s. 83). Her boede den familie, der betød så meget for H.C. Andersen. Efter den sidste frøken Melchiors død (vistnok i 1930'erne) købte grosserer Christen Daell (Daells Varehus) i 1935 ejendommen tillige med geheimeetatsrådinde Caroline Vett's sydfor liggende sommervilla (nr. 777), som hendes mand – den ene af Magasin du Nord's grundlæggere, Emil Vett (1843/1911) – havde ladet opføre i 1882. Efter dennes nedrivelse forenedes grunden med Daells egen til den største af alle grunde i Taarbæk Sogn, og huset næsten fordobledes. Et lille gammelt hus tæt ved jernbanelinien forsvandt senere. Den store villa beboedes i mange år af grosserer Daells enke, dennes moder og børnene Kurt og Anne. Fra 1975 kom den i skovens eje og lejes for tiden ud til Bergsøes Reklamebureau. Den bar navnet »Taarbæklund« (nr. 781), og således kaldes den stadig.

Villa »Nova«, Strandvejen 767. Akvarel af Frants Henningsen 1890.

Privateje

Herefter kommer vi frem til nr. 767, en ganske hyggelig og med et lille tårn forsynet ejendom ligeledes fra sidste del af forrige århundrede. Omkring 1900 ejedes den af grosserer Villar Petersen og frue f. Nienstädt samt hans forældre (ophugningsfirmaet Petersen & Albech); den næste ejer var direktøren for dampskibsselskabet »Norden« Peter de Nully Brown og hustru f. Halberg. I dette hus, »Villa Nova«, hvor engang digteren Carl Ploug (1813-94) skal have boet, havde slagtermester Clemmensen sit hjem fra 1936 til 1940; men derefter blev den kendte grosserer og fabrikant J.P. Steffensen stedets ejer i mange år. Han havde fra 1930 til 1940 haft sit hjem i Villa Springforbi (jfr. Lyngby-Bogen 1956 s. 48), og han erhvervede desuden også den sydlige naboejendom (nr. 763) til bolig for sin datter og svigersøn, direktør C. Hoffgaard; dette sidstnævnte hus var en ganske flot trævilla, hvor muremester Oswald boede omkr. 1930 og derpå familien Bendix, importøren og fabrikanten af landbrugsmaskiner. En søn A.B. Bendix (papirfabrikdirektør) havde sommerbolig her i »Sunny Bank«, som huset kaldtes; en anden søn var direktør i Bank of

England, og deres faster var gift med vekselerer Otto R. Henriques på ejendommen nr. 751. Både nr. 767 og 763 blev efter Steffensens død erhvervet af skovvæsenet og nedrevet.

I nr. 755 havde apoteker Alfred Benzon (1823-84) i mange år sit hjem, og hans sønner Alfred (den yngre) og Otto fik også bolig i Taarbæk eller i tilknytning dertil, nemlig i Springforbi, som omtalt i forrige artikel (Lyngby-Bogen 1988 s. 130). Benzons ejendom blev i 1896, altså nogle år efter den ældre Alfred Benzons død, købt af grosserer A.C. Lemvigh-Müller (stål- og jernfirmaet), og efter denne ejedes den af sønnen grosserer Aage Lemvigh-Müller. I 1965 købte den »altopslugende« skov ejendommen til nedrivning.

Så er der (eller var der) ejendommen nr. 751 (tidligere nr. 177, »Villa O.H.«). En kort tid skal den have været i enkefru Vilhelmine Hages besiddelse, men i 1874 købte højesteretssagfører Octavius Hansen stedet, nybyggede det og opkaldte det med sine forbogstaver. Hans og hans hustru Idas søn Ulf blev højesteretssagfører som sin fader, medens datteren Gerda ægtede maleren Møhl-Hansen og fik bolig i det førømtalte gamle hus i Springforbi (nr. 817). I 1906 blev »Villa O.H.« som nævnt solgt til vekselerer Otto R. Henriques, som var gift med Elisa Bendix (faster til den udmærkede tegner Hans Bendix), og hvis datter Lili også var gift med en Bendix. Han opholdt sig mest i Italien, men var dog i Taarbæk om sommeren, som flere af familien har været det. Han havde fra sit første ægteskab en søn, der blev gift med Carl Salomonsens datter fra Havslunde, Lillian. Hun ægtede senere efter en skilsmisse en civilingeniør (i Richs-koncernen), der omkom ved en ulykke, og blev derpå gift med direktør Ernst Kaufmann; nu har hun bopæl i Schweiz. – Octavius Hansen havde foruden sønnen Ulf og datteren Gerda endnu to døtre, nemlig Emma, der er omtalt i forbindelse med Kleis' Hus ved Strandmøllen (Lyngby-Bogen 1988 s. 130), og som først var gift med apotekeren og forfatteren Otto Benzon og derefter med Erik Scavenius (statsministeren), og så datteren Estrid, der selv var øjenlæge, og som i sit ægteskab med dr. Hjalmar Hein fik sønnen Piet Hein. – Efter sin noget hårdhændede plan købte Statsskovvæsenet også denne ejendom (i 1967) og lod den nedrive.

Den sidste ejendom inden Trepilevej (vejen fra Strandvejen til Trepilelågen) var en stor og rummelig bygning, opført af højesteretsadvokat Brock i 1858 og kaldet »Trepilelaagen« (nr. 745); men allerede i 1864 blev den solgt til etatsråd Holm (firmaet Jacob Holm og Sønner), som byggede en del om på bygningen. En søn af ham, Chr. Holm, fik »Belvedere« i Ny Taarbæk på Strandvejens østside (nr. 630), som senere ovennævnte Ernst Kaufmann ejede i midten af 1950'erne. Det var Chr. Holm, der skænkede indkørselslågen til Taarbæk Kirkegård, da adgangen til kirkegården blev flyttet fra den snævre passage under jernbanen til det nuværende sted. Familien Holm boede i mange år på »Trepilelaagen«; men da firmaet under krigen kom i vanskeligheder, solgte man ejendommen til fabrikant U. P. Utzon (direktør for Københavns Net- og Garnfabrik), der ofrede meget på husets indre (bl.a. en vinterhave) og på den overfor liggende strandgrund. Den blev senere gjort offentligt tilgængelig, da staten købte det hele i 1937. En søn af U.P. Utzon, Svend Utzon, flyttede over på den anden side af Trepilevej til øverste etage i det meget store hus (nr. 743), hvis ejer var pelsgrosserer Aage Leidersdorff, og med hvis datter han var gift. Lad det lige blive tilføjet, at det sidstnævnte anselige hus sidst (i begyndelsen af 1980'erne) ejedes af den i Taarbæk så velkendte tandlæge fru Else Mikkelsen, hvis efterfølger på stedet halverede den smukke grund med nyt byggeri nærmere Strandvejen. – Da staten som nævnt i 1937 købte »Trepilelaagen«, udlejedes hus og have for en periode til sidst i 1970'erne til Københavns Kommune til anvendelse som børnehjem. Siden er så huset blevet nedrevet, og haven er lagt til det øvrige skovareal med bevarelse af enkelte store træer, medens hustomt og gård blev til parkeringsplads.

Den lige nævnte strandgrund er indtil videre det sydlige endepunkt for den herlige promenade, som staten efter de mange ejendoms køb langs Strandvejens østside har anlagt, og som fra den nordlige ende vistnok begyndte i forbindelse med det storstilede haveanlæg, der under havearkitekt Erstad-Jørgensens ledelse blev udført omkring Beaulieu, der lige som Havslunde blev købt af staten i 1942. Beaulieu, der var fra 1930'erne, har været anvendt som hotel og restaurant, men i de sidste år som et kærkomment udflugtssted for pensionister. Det blev nedrevet i foråret 1989.

Med disse linier afsluttes så denne beretning om huse og mennesker i Springforbi, den nordlige del af Taarbæk Sogn. De tidligere to artikler er bragt i Lyngby-Bogen 1956 og 1988. Der er skrevet smukt om Springforbi (og Taarbæk) af pastor B. Hjerl-Hansen i Berlingske Tidende 14. april 1969; sammesteds kan man læse om Konows ejendom (30.7.1960), om Bøje Benzons (6.8.1961) og om forsvundne villaer (25.2.1976 og 5.2.1984); men ellers fortælles der en hel del i W. Hastes bog fra 1930 om »Strandvejen. Dens Huse og Mennesker« og i Torben Topsøe-Jensens bog »Fem mil langs Øresund« (1974, 2.udg. 1979). Endvidere må naturligvis nævnes Eiler Nystrøms store bog »Fra Nordsjællands Øresundskyst« fra 1938, og Steffen Linvald er jo også inde på emnet i sin bog »Landevejen i strandkanten« fra 1964. I serien »Memoirer og Breve« meddeles J.C. Drewsens erindringer »Strandmøllen. Optegnelser« (1916, 2.udg. 1922), og i en artikel i Kristeligt Dagblad 9. maj 1957 fortæller Carl Langballe om Drewsen-familien. Endvidere kan det nævnes, at om virksomhedens leder gennem 50 år i dette århundrede beretter Inga Mørck i bogen »Christian Nielsen, Strandmøllen« fra 1970. Nærmere om Strandmøllens historie kan læses i Jan Møllers »Mølleåen fra Frederiksdal til Strandmøllen« (1971) og Gunnar Sandfelds beskrivelse i 7. bind af serien »Søllerød som det var engang«. I Torben Topsøe-Jensens ovennævnte bog findes en fyldig litteraturhenvielse vedrørende de forskellige afsnit af Strandvejen og dens historie. Dertil kommer de mange artikler gennem årene i »Lyngby-Taarbæk Bladet« og dets fortsættelse »Det Grønne Område«, således i sidstnævnte blad 17./18. november 1987 fru Karen Hansens (Strandvejen nr. 855) artikel om Springforbi-samfundets tragiske forsvinden, ligeledes fru Ruth Nicolaisens læserbrev i Berlingske Tidende 31. december 1987. – Hvorledes hele denne sag om Springforbi vil forme sig, kan man skaffe sig viden om ved at læse Hovedstadsrådets publikation »Springforbiplan 1983« (Planlægningsrapport nr. 37).

Hans Topsøe-Jensen

HUSNAVNE OG HUSNUMRE PÅ STRANDVEJEN i Springforbi

Da den nye, øvre Strandvej blev gennemført i 1934-35 fra Bellevue til Trekanten i Ny Taarbæk, fik alle ejendommene nye numre, nu i fortsættelse af strandvejsnumrene i Gentofte Kommune – ikke blot langs det nye vejstykke, men også alle nord for Trekanten. I ældre bøger og artikler er de gamle husnumre anført, eller kun villanavnene, og da de fleste huse mellem Trepilevej og Mølleåen nu er nedrevet, er det svært at finde ud af, hvor de gamle huse nøjagtigt lå.

Som et lille hjælpemiddel har jeg på grundlag af kommunens kort i 1:800 fra 1916 og vejvisere lige før og lige efter vejnummerændringen lavet en liste over de nye og de gamle vejnumre samt matrikelnumre i 1916 og husnavne, gengivet i »Taarbæk Nyt« i 1987 og 1988.

I tilslutning til Poul Gamraths artikler i Lyngby-Bogen 1956, 1988 og 1989 findes her numrene mellem Trepilevej og Mølleåen anført.

Strandvejens venstre = vestre side, ulige numre

Nyt vejnr.	Gammelt vejnr.	Matrikel- nr.	Husnavn	Nedrevet år
-	-	-	ledvogterhuset	1989
745	(175)	3h,3o	Trepilelaagen	1985
751	(177)	3u	O.H	1967
755	(179)	3t		1965
759	(181)	3s	ubebygget	
763	(183)	3r	Sunny Bank	1975

Hans Topsøe-Jensen, f. 1910, præsident for Sø- og Handelsretten 1967-80, i bestyrelsen for Taarbæk Grundejer- og Kommunalforening 1960-79 (formand 1965-77).

Husnavne og husnumre på Strandvejen

767	(185)	3q	Nova	1979
777	(187)	3p,3x	Villa Vett	1982 og 1984
781	(181)	3ac, 3ad, 3ae	Villa Melchior (i 1937 indbygget i nuv. Taarbæklund)	
787	(191)	3i	Nøddebo	
791	(193)	3ag, 3al		
793	(195)	3ah	Skovhuset	1984
I nordgrænsen: »Stokkerupbækken« eller »Hages Rende«				
801	(197)	3e	Røde Hus (Chr. Winther)	
803	(199)	3ba		1984
807	(-)		(transformator)	1987
809	(201)	3aø	Landro	1986
811	(-)	3cl	ubebygget	
813, 815, 817, 821	(203)	3ay,3az,3aæ,3be		ca. 1970
819	(-)	1a	Tvendehus	
823	(205)	3ax	købmandsforretning	1980
825	(205A)	3bf	Pamfilus	
827	(207)	3av		
831	(209)	3au		1988
833	(211)	3at	Nesmoth	
835	(213)	3as	Lilliehøj	
837	(215)	3ar	Strandmøllens Minde	
Herimellem Springforbivej				
839	(-)	3bk		
841	(217)	3af		1984
845	(219)	3bb		1972
847	(221)	3bæ, 3ci	kommunens boliger, den vestligste »Kommunehuset« iflg. P. Gamrath.	
849	(-)	3bc	amtets stenplads	
851	(223)	3ai, 3bo		1987
853	(-)	3cf, 3ch		1987
855	(-)	3cg		

Husnavne og husnumre på Strandvejen

»Villa Melchior«, Taarbæk Strandvej 781, antagelig kort før ombygningen i 1937.

Byhistorisk Samling

859	(225)	3bl, 3ce	Hegnslund (Hegels hus)	
863	(227)	3bs	Strandmøllebakken	
-	(227C)	3bm, 3bp		
875	(229)	3aq, 3bd, 3bn	Lisska	1987
Herefter sti mod vest				
881	(231)	3ap	Skovgaarden	
883	(231)	3ap	Præstelængen, fredet hus langs vejen	
885	(233)	3cm	fredet hus langs vejen	
887	(235)	3ao, 3bq, 57		1982
Herefter sti til Strandmølledammen				
889	(237)	3bi, 3br, 58		
893	(239)	3a, 59	Strandmøllen	
Mølleåens udløb under Strandmøllens bygninger.				

Husnavne og husnumre på Strandvejen

Strandvejens østre = højre side, lige numre

668	(-)	3h	ubebygget strandgrund	
672	(-)	3u	ubebygget strandgrund	
676	(-)	3t	ubebygget strandgrund	
678	(132)	3n	Godhavn	1970
680	(-)	3cd	ubebygget	
682	(134A)	3m	Søhøj	1972
684	(134B)	3l	Bakkehuset	1984
688	(-)	3v	ubebygget lille strandgrund	
690	(-)	3bg	ubebygget strandgrund, der hørte til Strandvejen 767 (3q). På skrænten udspringer den vandrige kilde kaldet »Carit Etlars Kilde«.	
694	(136)	3k	Rekna, Ditlevs Minde	1974
696	(-)	3p	ubebygget strandgrund	
700	(-)	3x	ubebygget strandgrund	
702-04	(-)	3ae	ubebygget strandgrund	
710	(138)	3ak	Solheim	1978
724	(140)	3b	Stokkerup, tidl. Stokkerupgaard og Lille Stokkerupgaard	

Herimellem »Stokkerupbækken« eller »Hages Rende«

726	(-)	3am		
730	(142)	3aa	Brinken	1980
740	(144)	3ø	Havslunde	1965
758	(146)	3f,3g,3æ	Beaulieu	1989

Lige nordfor lå tidligere Springforbi Kro

762-768	(148)	3bt, 4	Springforbi (hed i ældre tid også Sølund)	ca. 1942
780	(150)	3c	Villa Konow	ca. 1967
808	(152)	3an	Strandmøllekroen	
812	(154)	3a	offentlig strandpark	

Mølleåens udløb i Øresund, kommunegrænse mod nord.

Ole Harkjær

TAARBÆK – SELVGROET OG PLANLAGT Forsøg på planlægning i en selvbevidst bydel

Taarbæks beliggenhed mellem Dyrehaven og Øresund har altid været afgørende for byens udvikling - klemmt inde som den er mellem skoven og vandet.

Det er sagt af Eiler Nystrøm, forfatteren til klassikeren i vor lokalhistorie, at Taarbæk og Dyrehaven hører sammen som en topografisk enhed. Det er klart, at det er en gevinst for Taarbæks beboere, at man har Dyrehaven - Danmarks Nationalpark - liggende lige ved siden af sig med alle de rekreative muligheder, denne beliggenhed rummer. Samtidig nyder man fordelene af at ligge ved Øresund.

Men det giver sandelig også nogle begrænsninger i mulighederne for byens udvikling. Det har Taarbækkerne unægtelig mærket nogle gange, og opgaven har været uhyre vanskelig for de byplanlæggere, der har søgt at tilrettelægge udviklingen, så Taarbæk også kunne få adgang til de goder, som man venter i et moderne samfund, skole og børneinstitutioner, idrætsanlæg og butiksforsyning, kulturmuligheder og boliger for unge og ældre. Taarbæks egne borgere har altid vist en vældig interesse for byens udvikling og muligheder og har ofte haft nok så markante synspunkter på, hvorledes de kommunale planlæggere skulle gå frem.

Fiskerlejets historie

Men først til Taarbæks oprindelse. Det er naturligt, at det er som hjemsted for fiskere, vi først støder på Taarbæks navn. Der hvor den lille bæk Torbækken løb ud i Øresund, slog man sig ned, og det berettes, at omkring 1600 boede her 1 fisker, og da flere kom til, var fiskerlejet en realitet.

Ole Harkjær, f.1917, medlem af Lyngby-Taarbæk Kommunalbestyrelse 1954-87, viceborgmester 1958-73, borgmester 1973-87.

I 1670 i Christian den 5's første regeringsår blev Dyrehaven skabt. Historien om nedbrydningen af landsbyen Stokkerup og flytning af bønderne til andre jorder, for at kongens dyrehave kunne anlægges, er velkendt. Men noget af landsbyens bymark og overdrev kom til at ligge uden for Dyrehavens hegn, og disse områder udgør en stor del af det Taarbæk, som vi kender nu. Her udviklede Taarbæk sig gennem århundreder. I 1830 havde man ca. 300 indbyggere, fiskere, håndværkere og daglejere, og det var ikke noget særligt velstående samfund, tværtimod.

Landliggerne kommer

Men det skulle snart ændre sig. Det kom på mode at ligge på landet, og velhavende københavnere søgte ikke mindst ud til hovedstadens nordlige omegn. Det var ikke blot i Frederiksdal eller Ny Frederiksdal, som det kaldtes, at landstederne kom til at præge egnen. Ny Taarbæk voksede op langs med kysten nord for havnen. Og i fiskerbyen indrettedes husene til at kunne rumme sommergæster, og det kom naturligvis til at præge byen. Der skulle rummes så mange som muligt, for der var gode penge at tjene, flere end ved det ofte byrdefulde fiskeri. Udbygninger og tilbygninger tog til og skabte Taarbæks karakter af selvgroet tætbebyggelse. Der fandtes ikke noget bygningsinspektorat at spørge eller rette sig efter. Men således fik det gamle Taarbæk den lidt rodede, men charmerende karakter, som stort set er bevaret til idag, og som så mange sætter stor pris på.

Udviklingen medførte også, at sommerbeboerne bragte hidtil ukendt velstand til byen. Skatteindtægter fulgte med, for de mange sommerbeboere, der selv havde bygget huse og landsteder op langs kysten, bidrog godt til den fælles kommunekasse, når de boede mindst 4 måneder i Taarbæk, og det gjorde de fleste.

Løsrivelsesforsøgene begynder

Men det bragte også ny selvfølelse til Taarbæk, ført an af de rige sommerbeboere. De var utilfredse med mange ting. Manglende bortkørsel af natrenovation med de følger, det havde for Øresund. Dernæst ønsker om kloakering, istandsættelse af de ringe veje, forbedring af skoleforholdene og mere af samme skuffe.

De samme problemer var der ganske vist i Lyngby, men viceskoleinspektør og viceborgmester A.C. Tandrup beretter i sin fremstilling af det kommunale styre i kommunen: »Når man knurrede i Lyngby, så skældte man højlydt ud i Taarbæk«. Den opfattelse, at sognerådet tilsidesatte den østlige del af sognet, blev mere og mere almindelig. De store skatteindtægter fra de rige sommerbeboere berettigede til en anden behandling, og ønskerne om at blive fri for at skulle styres fra Lyngby meldte sig.

I 1866 kom det første forslag fra Taarbæk om at udskille Taarbæk af den kommunale forbindelse med sognet. I 1864 havde man som bekendt fået sin egen kirke, som dog var underlagt Lyngby sogn. Der blev sluttet fred, fordi Indenrigsministeriet ikke ville godkende en kommunal adskillelse. Men både i 1876 og i 1881 rejses kravet påny, men afvises stadig. Aktionerne resulterer dog i kloakering og skoleudvidelse, hvortil sognerådet bevilgede over 20.000 kr., et formidabelt beløb for det daværende sogneråd, som sandelig også var betænkeligt.

Uafhængigt af løsrivelsesdebatten fik man eget kirkesogn, da Taarbæk Sogn i 1907 blev selvstændigt.

Vi skal frem til 1908, før den er gal igen. Nu er man for alvor blevet vrede, specielt over utilfredsstillende skoleforhold i Taarbæk. I et langt vogntog kører man til Lyngby for overfor sognerådet at demonstrere sin utilfredshed.

Denne gang forliges man, og sognerådet lover at tænke mere på Taarbæk. Et af resultaterne bliver iøvrigt, at kredslæge Johan Lemche i et følgende sognerådsmøde stiller forslag om, at kommunens officielle navn ændres fra det hidtidige Lyngby til det nuværende Lyngby-Taarbæk kommune. Så sluttede den krig, og siden er ønsker om adskillelse fra Lyngby ikke blevet rejst.

Lyngby og Taarbæk fortsatte deres udvikling i relativ ro.

En ny byplanlov i 1939

Men så kom i 1939 den byplanlov, der pålagde alle kommuner at udarbejde en byplan. Lyngby-Taarbæk kommune var - sin sædvane tro - tidligt ude. Ligesom man mange år senere var den første kommune i Danmark, der fremlagde forslag til en kommuneplan, da det blev foreskrevet

af lovgivningen, så var man dengang hurtigt ude med en dispositionsplan for hele kommunen og i 1941 klar med et forslag til en »Byplan for Taarbæk Sogn i Lyngby-Taarbæk Kommune«, som den hed.

Inden kommunens byplanforslag udarbejdedes, forelå et andet forslag, som Lystskovdistriktet (sådan hed Jægersborg Skovdistrikt dengang) havde fået arkitekt Ole Wanscher fra Naturfredningsforeningen og civilingeniør C. Blixencrone-Møller til at udarbejde. Kun på enkelte områder var der forskel på de to planer, men det var nok til at starte en voldsom strid mellem sognerådet, hvor alle var enige om kommunens forslag, og Dyrehaveudvalget, hvis formand var departementschef i Landbrugsministeriet, hvorunder Skovvæsenet dengang sorterede, dr.polit. Julius Wilcke.

Både skovens plan og sognerådets ville fastlægge bebyggelsen, dels i villabebyggelse, dels i etageboliger med 2 til 3 etager. Afgrænsningen af de enkelte byggeområder var ikke helt ens, men i princippet var det ikke her, der var den store forskel. Dog ville kommunens plan tillade udstykning, men i meget store grunde på mindst 2000 m² på arealerne nord for Trepilevej ud for Dyrehaven. Her ville skovens plan forbyde udstykning og ny bebyggelse. Ifølge skovens plan regnede man med, at indbyggertallet i Taarbæk, som på det tidspunkt var ca. 2000, kunne stige til 3800, medens kommunens plan ville give plads til 4000 indbyggere, hvis byen blev helt udbygget efter planen. Der var altså ikke den store forskel.

Striden mellem departementschefen og kommunen

Men vandene skiltes, hvor kommunen ønskede arealer reserveret til offentlige formål, såsom idrætsanlæg, kirkegårdsudvidelse og et underjordisk kloakrensningsanlæg ved Taarbækporten ind til Dyrehaven. Det var departementschef Wilcke, der førte hovedslaget mod det kommunale planforslag, og han gjorde det både som chef for Landbrugsministeriets departement og som formand for det af ministeriet nedsatte Dyrehaveudvalg. Han blev i den offentlige debat bravt sekunderet af Københavns kommunes repræsentant i Dyrehaveudvalget, den tidligere finansborgmester Peder Hedebo. Både Wilcke og Hedebo drog ud i aviserne og angreb kommunen på det voldsomste. Det svirrede med udtryk som

»De to stridende Generaler, Departementschef Wilcke og Sogneraadsformand, Redaktør Nørgaard, Lyngby« (Politiken 21.2.1942). Fotografiet er taget i Dyrehaven under en besigtigelse den 20. februar 1942, og Ingvar Nørgaard har givet det påskriften »Paa Skovtur med Departementschefen«.

Byhistorisk Samling

»ødelæggelse af Danmarks Nationalpark« - »Dyrehaven vil blive gjort til baggård for nye funkishuse« - »Ubegribelig vandalisme« og mere af samme skuffe.

Det må nævnes som et kuriosum, at et af de få punkter, hvor Hedebol og sognerådsformand Ingvar Nørgaard var enige, var i bedømmelsen af den nye bebyggelse i Klampenborg i Gentofte kommune. Her havde man opført »en skæmmende bebyggelse ... ved Dyrehavens fornemste indfaldsport, hvor en 4-etagers kaserne og to rækker villæer fuldstændig har ødelagt det sydlige skovbryn«. Det var de to herrer enige om og også enige om, at »det sidste byggeri, som fuldendte ødelæggelsen, ikke er ret mange år gammelt«. For den læser, der ikke allerede har fundet ud af det, skal det oplyses, at der tales om Arne Jacobsens Bellevue-byggeri, bl.a. »Bellavista«, som nylig er blevet fredet på grund af sine fremragende arkitektoniske kvaliteter og sin fornemme placering i omgivelserne! Det, der virkelig var uenighed om, var sognerådets ønske om at kunne

anlægge fodboldbaner i Cottageparken til afløsning af den bane, der i mange år har ligget nedenfor Eremitagen. Videre var det kirkegårdsudvidelsen og endelig det underjordiske rensningsanlæg ved Taarbækporten, der i mediernes beskrivelse blev til et stinkende kloakrensningsanlæg midt på Eremitagesletten! Og man tør sige, at disse ting tog avisernes og offentlighedens interesse, i hvert fald i starten.

Departementschefens krigsførelse

Den byplan, som debatten gik om, var vedtaget af sognerådet i november 1941, hvorefter den blev fremsendt til udtalelse i de statslige organer. Den 4. februar gjorde Landbrugsministeriet med departementschef Wilckes underskrift »som ejer af Jægersborg Dyrehave« indsigelse mod byplanen, og i samme måned behandledes sagen i Dyrehaveudvalget, hvortil formanden, departementschef Wilcke havde indkaldt formanden for den konservative gruppe i sognerådet, statsskovfoged Axel Løvdal. Ingvar Nørgaard var medlem af udvalget.

Løvdal troede, han var indbudt som sognerådsmedlem, men han blev belært om noget andet. Han blev formelig afhørt af Wilcke, der sagde, at han havde indkaldt Løvdal for, at denne som »Landbrugsministeriets underordnede kunne forklare, hvorfor han havde stemt for denne byplan uden at have forhandlet med sine overordnede derom«. Løvdal ville naturligvis ikke modtage en sådan irettesættelse, og da det stenografiske referat af mødet blev sendt til pressen på Nørgaards foranledning, tør man sige, at piben fik en anden lyd, og at Wilcke kom i modvind. Sagen endte i Folketinget, hvor folketingsmændene Carsten Raft og H.C. Hansen, der begge var valgt i Lyngby, krævede at landbrugsminister Bording tog afstand fra sin departementschefs optræden. Det gjorde Bording, efter at være blevet presset hårdt af de to folketingsmænd. Sagen vakte naturligvis opsigt over hele landet, og det var ikke milde ord, der blev skrevet i næsten alle landets aviser om Landbrugsministeriet og dets departementschef, der også kom til at optræde i vittighedsrubrikkerne.

Overfredningsnævnet forsøger at mægle

Men selve byplanforslaget kom man ikke længere med. Overfred-

*Statsskovfoged Axel Løvdal (1882-1961).
Fotografi fra krigsårene. Privateje*

ningsnævnet søgte at mægle og foreslog en vis begrænsning af mulighederne for at opføre 2 og 3 etagers bebyggelse, ensbetydende med 500 indbyggere færre, end byplanen var gået ud fra. Man foreslog endvidere, at der skulle stilles arealer til rådighed i Cottageparken til idrætsformål og i Dyrehaven til kirkegårdsudvidelse, men at det ikke skulle medtages i selve byplanen. Derimod skulle der findes et sted uden for Dyrehaven til rensningsanlægget. Disse forslag kunne sognerådet tiltræde, hvad man tilkendegav i december 1942. Men Dyrehaveudvalgets flertal tog afstand fra mæglingsforslaget.

Byplanforslaget bortfalder

Derefter ventede man på det endelige svar fra Indenrigsministeriet, hvorunder endelig godkendelse af byplaner sorterede, og man kom til at vente længe. Først i sognerådets møde den 23. august 1943 kunne sognerådsformanden meddele, at Indenrigsministeriet ikke ønskede arealer i Dyrehaven inddraget. Men den i loven fastsatte frist for ministe-

riet til at godkende eller forkaste byplanen var overskredet, og derfor var hele planen bortfaldet! Så kunne man være begyndt forfra, men sognerådet var tilsyneladende blevet træt af tovtækkeri og manglende sagligt modspil og ville ikke igen gå i gang med en Taarbæk-byplan. Så gjaldt igen kun dispositionsplanen, som ikke var bindende for borgerne, samt bygningsvedtægten, og den tilstand kom til at herske i mange år. Det var andre områder i kommunen, hvor man ikke havde »Wilcker« at kæmpe mod, man gik i gang med, og det blev Ørholm-kvarteret, der fik kommunens byplanvedtægt nr. 1.

Men i Taarbæk gik livet videre, og hvad der skulle til af byggeri, tilbygninger og ændringer af det bestående, blev så behandlet efter bygningsreglementet. Her er bestemmelser om bygningshøjder, naboafstande og andre teknisk bestemte paragraffer, som naturligvis ikke er udarbejdet med særligt hensyn til Taarbæks specielle karakter. Og ind imellem skete så noget, som alle gerne havde været foruden.

Taarbæk Grundejer- og Kommunalforening presser på

Vi skal helt frem til 1960'erne, før der igen sker noget med Taarbæk på byplanfronten. Og i første omgang kun for en del af områderne nord for havnen. Men allerede i 1950'erne havde Taarbæk Grundejer- og Kommunalforening foreslået, at man igen gik i gang med forarbejde til en byplan for Taarbæk. Men denne gang tænkte kommunalbestyrelsen sig godt om, og borgmester Paul Fenneberg var ikke umiddelbart indstillet på at følge forslaget, fordi han mente, at det ville blive svært at byplanlægge, specielt for »fiskerbyen« syd for havnen. Heri var mange byplanteknikere enige med ham. Den fornyelse, der måtte komme visse steder i Taarbæk, var det efter hans mening enklere at administrere uden en byplan. Og så sad erfaringerne fra byplanslagsmålet i 1941/42 nok dybt i ham. Han var det eneste af kommunalbestyrelsens medlemmer, der havde oplevet det som medlem allerede den gang af sognerådet. Løvdal havde forladt kommunalbestyrelsen i 1954. Og Fenneberg brød sig ikke om at indkassere nederlag.

Det blev en ansøgning i 1964 om tilladelse til at sælge en ejendom i det nordlige Taarbæk til kontorer, der satte sagen i gang. Kommunen

spurgte Grundejer- og Kommunalforeningen, hvad de mente om det. Foreningen svarede, at man ikke burde give tilladelsen, fordi kvarteret burde bevares som boligområde, og nu burde der altså udarbejdes en byplanvedtægt, som sikrede den nordlige og også den sydligste del af Taarbæk som villaområder. Kommunalbestyrelsen havde i november 1963 bemyndiget stadsarkitekten til at udarbejde et forslag, og nu besluttede byplanudvalget at bede om at få et forslag. Samtidig fik ansøgeren, der havde sat det hele i gang, at vide, at han ikke måtte bruge ejendommen til andet end beboelse.

Forslaget blev udarbejdet i nær kontakt med Grundejerforeningen. Foreningens formand var kontorchef A. Quist-Møller, og også den senere formand, retspræsident H. Topsøe-Jensen, var meget aktiv i sagen.

Taarbæks første byplan ser dagens lys

Den 4. oktober 1965 blev det udarbejdede byplanforslag vedtaget af kommunalbestyrelsen og derefter fremlagt offentligt for - som loven bestemmer - at give borgere og myndigheder uden for kommunen mulighed for at komme med indsigelser eller ændringsforslag.

De ejendomme, som staten nu havde opkøbt i Springforbiområdet, var undtaget fra byplanvedtægtens bestemmelser. Men alligevel ønskede Landbrugsministeriet hele Springforbiområdet fra Trepilevej i syd til Strandmøllen i nord taget ud af byplanvedtægten. Det blev afvist af kommunalbestyrelsen, som denne gang fik støtte af Boligministeriet. Kommunen ønskede stadig, trods de mange nedrivninger af både gode og dårlige huse i området, mulighed for fortsat beboelse i Springforbiområdet. Og endelig kunne kommunalbestyrelsen vedtage Partiel Byplan nr. 12 for et område i den nordlige del af Taarbæk i Lyngby-Taarbæk kommune, og den 21. marts 1966 kunne den fungerende borgmester underskrive vedtægten. Taarbæk havde fået sin første byplan 25 år efter, at sognerådet havde gjort sit første forsøg derpå.

På vej til den næste byplan

Men det var stadig kun en del af Taarbæk, der nu var byplanlagt. Grund-

ejerforeningen og Topsøe-Jensen pressede på igen. 27. september 1966 sender man henstilling til kommunalbestyrelsen om, at der snarest muligt tilvejebringes en byplanvedtægt såvel for Taarbæks centrale del som for det sydlige område.

Men borgmester Fenneberg var stadig ikke overbevist om, at der lige med det samme skulle byplanlægges mere i Taarbæk. Én ting var den lige gennemførte vedtægt for det nordlige område, hvor det drejede sig om at sikre den eksisterende villabebyggelse mod at skifte karakter. Noget andet var den centrale del af byen, hvor en vis frihed i planlægning kunne være ønskelig, mente Fenneberg. Hele det danske samfund var i en omformningsproces, og hvad kunne der ikke ske i Taarbæk? Mulighederne måtte holdes åbne.

Det var stik mod Taarbækkernes indstilling, sådan som den gang på gang blev formuleret af Topsøe-Jensen, der nu var blevet formand for Grundejerforeningen. Han ønskede ikke alene det centrale Taarbæk, men hele den del af byen, som ikke var omfattet af den vedtagne byplan nr. 12, inddraget under en ny byplan. Motiveringen var, at der ellers blev foretaget for mange enkeltafgørelser, der efterhånden vanskeliggjorde en samlet planlægning. Også andre pressede sådan på, at de kommunale teknikkere blev sat i gang, og den 28. august 1972 godkendte kommunalbestyrelsen en partiel byplanvedtægt for den centrale del af Taarbæk. Den fik nr. 16.

Så begyndte debatten påny. Man havde valgt at lave en byplan, der kun omfattede en del af det centrale Taarbæk og kun vest for Taarbæk Strandvej, altså ikke »fiskerbyen«.

Velkommen til forslaget - op med flaget

Planen blev drøftet på Grundejerforeningens generalforsamling 8. november 1972, hvor formanden, retspræsident Hans Topsøe-Jensen hilste byplanen velkommen, medens kontorchef Quist-Møller sagde: »Vi burde have haft flagalléen fremme idag, for vi er nået et stort skridt nærmere det mål, som Grundejerforeningen har kæmpet for i et kvart århundrede«. Men det viste sig hurtigt, at meningerne som sædvanlig var stærkt delte.

For et af områderne mellem Taarbæk Strandvej og Taarbækdalsvej, hvor kommunen havde købt en del ejendomme, var der lavet en bebyggelsesplan, som skulle muliggøre ny bebyggelse af boliger i 1 og 2 etager og tillige give mulighed for institutioner. Man tænkte bl.a. på boliger til ældre. Men bebyggelsesplanen forskrækkede mange, som syntes, den så for bastant ud.

Men hovedindvendingen gik på, at ikke hele Taarbæk var inddraget. Der arbejdedes fra Taarbæks side både med formelle protester og med personlige henvendelser. Der kom 13 individuelle indsigelser og en af 92 beboere underskrevet fælles indsigelse. Møder afholdtes af politiske foreninger og andre, og mange andre end de, som sendte formelle indsigelser, tilkendegav modstand mod planen.

Efter at indsigelsesfristen var udløbet, holdt Konservativ Forening et offentligt møde på Taarbæk Skole, hvortil alle, der havde fremsat indsigelser, var indbudt. Kommunen skiftede netop borgmester på det tidspunkt, og den nye borgmester var indleder. Der var fuldt hus, og da mødets konklusion var overvejende modstand mod den fremlagte byplan, lovede borgmesteren at udskyde sagens videre behandling i kommunalbestyrelsen, og i maj 1973 vedtog byplanudvalget at se tiden lidt an. 27. august 1973 besluttede kommunalbestyrelsen at stille den endelige vedtagelse af den omstridte byplan i bero og at lade udarbejde forslag til en ny byplan, der omfattede hele Taarbæk, således som mange Taarbækkere havde ønsket.

Stærkt modstridende synspunkter

Så gik man i gang igen. Men det var jo sandt, som det var skrevet, da stadsarkitektens forvaltning i et notat til borgmesteren om grundlaget for det fortsatte arbejde noterede: »Flere forsøg fra det lille charmerende - men af stærkt modstridende synspunkter prægede - samfund på at få Taarbæk helt eller delvis planlagt, har altid lidt samme skæbne, og den behandling, som partiel byplan nr. 16 har fået, først gennem langvarige drøftelser med Taarbæk Grundejer- og Kommunalforening og senere ved de fremsendte klager over vedtægten samt fornyede møder, vidner ikke om nogen udpræget enighed om målsætningen«.

Man måtte se at få startet, og kommunen begyndte med at arrangere en byplanudstilling i Taarbæk, hvor problemerne var anskueliggjort. I umiddelbar fortsættelse heraf indbød man til borgermøde på Taarbæk skole 29. april 1975. Her var både salen og tilstødende rum fyldt til bristepunktet, og debatten gik livligt. Men udover uenighed om fremtiden for det midlertidige kollegium, der var indrettet i den gamle sommerpension »Fønss«, og som i sin tid var erhvervet af kommunen med henblik på at skaffe boliger til ældre i Taarbæk, var signalerne fra de fremmødte heller ikke særlig tydelige. Man ønskede, at kommunen kom med nogle planer eller skitser, som man kunne tage stilling til. Selv ville man ikke spille ud.

Så måtte man på anden vis se, om man kunne få nogle meldinger fra indbyggerne i Taarbæk, der kunne omsættes i realiteter. Derfor valgte man at udsende en folder til samtlige husstande i Taarbæk. Den hed »Taarbæk - en kystby og dens indbyggere«. Heri beskrev man byen, dens særpræg og planlægningsmulighederne. Og så indeholdt den det, som Taarbækkerne havde efterlyst, en skitse til en byplan. Der blev afsat 4 måneder til debatten, og man bad om indlæg og supplerende forslag senest 30. april 1976.

Men både før og efter udsendelsen af denne grovskitse til en byplan for hele Taarbæk demonstrerede Taarbækkerne påny nok så modstridende synspunkter. 4 Taarbæk-borgere, deriblandt både en arkitekt og en landskabsarkitekt, markerede sig som en særlig gruppe med udsendelse af skrivelser med gruppens budskaber til alle husstande i Taarbæk. I slutningen af september 1975 udsendte man således et nyt budskab, hvori man udbad sig forslag og henvendelser til gruppen. Det skete samtidig med, at Grundejerforeningens bestyrelse indbød til offentligt møde for at få iværksat et gruppearbejde blandt borgerne.

Men det lykkedes for Grundejerforeningen at få samlet en kreds af 37 meget interesserede Taarbæk-borgere. Man delte sig i grupper, der beskæftigede sig med henholdsvis bygningsforhold, byens funktioner og trafikforholdene. Der blev arbejdet sagligt og energisk, og man fik teknisk bistand fra rådhuset til fremstilling af planer og indstillinger. En koncentreret fremstilling af resultatet blev husstandsomdelt i Taarbæk, hvorefter bestyrelsen fik godkendt sin indstilling på en ekstraordinær

generalforsamling den 28. april. Indstillingen blev afleveret til borgmesteren og kommunalbestyrelsen den 30. april 1976, den dag kommunen havde fastsat som sidste frist for forslag fra borgerne. Tidsfristen var overholdt til punkt og prikke, og det udførlige materiale, der blev afleveret, indeholdt bl.a. fuldstændigt forslag til indholdet i en byplanvedtægt for Taarbæk. Det ville ikke mange andre borgergrupper kunne præstere så kvalificeret og så hurtigt.

Ny byplanvedtægt udarbejdes

Derefter gik stadsarkitektens folk i gang med at udarbejde byplanvedtægten for hele Taarbæk, bortset fra det nordlige. Man holdt kontakt med Grundejerforeningens redaktionsgruppe, og den 2. september var der enighed mellem stadsarkitekten og borgergruppen om byplanforslaget, som var gjort ganske fleksibelt. Det byggede på en bevaring af Taarbæks særpræg, som det var skabt gennem generationer. Endvidere på et ønske om at bevare de nødvendige byfunktioner og at få dæmpet trafikken og ordnet parkeringsforholdene.

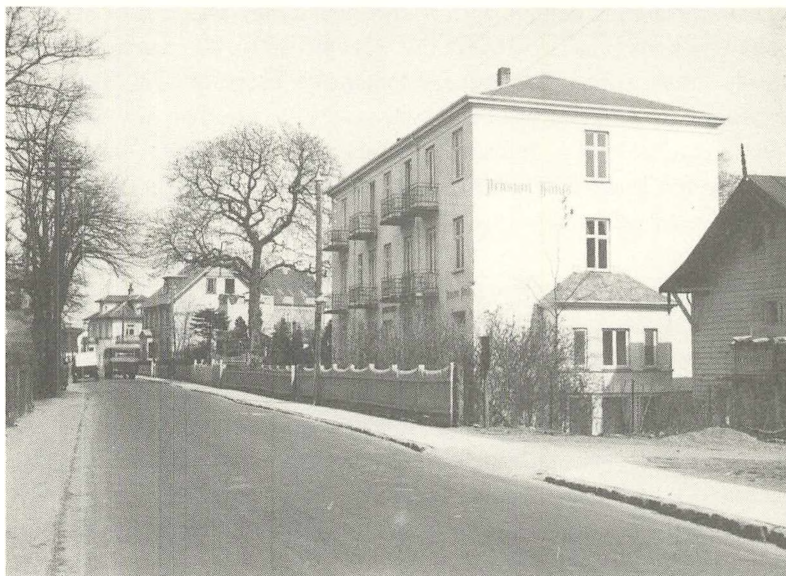
Det var en imponerende indsats, der var gjort i Taarbæk under Topsøe-Jensens ledelse.

Ny debat starter og afsluttes

Og så blev forslaget fremlagt offentligt, inden det kunne vedtages endeligt. Men Taarbækkerne fornægtede sig ikke. Der kom 14 forskellige indsigelser, hvoraf nogle var underskrevet af op til 20 mennesker, deraf nogle, der ovenikøbet havde været medlemmer af arbejdsgrupperne.

Den største uenighed konstateredes om det areal midt i Taarbæk, hvor kollegiet var indrettet i den gamle Pension Fønss. Dette areal var, sammen med nabogrunden som kommunen også ejede, i byplanen reserveret til ældreboliger og fritidsformål. Det gik mange Taarbækkere ind for, men andre protesterede imod det, fordi de ikke ønskede, at man nedrev huset, som rummede det foreløbige kollegium.

Men det havde gennem en årrække været et stærkt ønske blandt Taarbæks beboere, at der blev bygget særlige boliger for ældre, og kommunalbestyrelsen fastholdt. Ejendommen var i sin tid købt med ældrebo-

Pension Fønss (Taarbæk Strandvej 82, det senere Taarbæk Kyst Kollegium) omkr. 1930. Til højre gavlen af annekset, der er bevaret under navnet »Bindsbølls Hus«.

Byhistorisk Samling

liger for øje. Og der ville blive lavet en særlig lokalplan, inden kollegiet ville blive revet ned.

Et andet spørgsmål var havnen. I modsætning til tidligere forslag om at udvide Taarbæk havn, var der nu enighed om, at havnen skulle bevares i sin nuværende skikkelse. Nogle af indsigerne fra Taarbæk ønskede dette fastslået i selve byplanen, men kommunalbestyrelsen fastholdt, at det var tilstrækkeligt, at det stod i hensigtserklæringen, som var tillæg til selve vedtægten. På den anden side var der indsigelser fra Lyngby, hvor man klagede over, at byplanen ikke muliggjorde udvidelse af havnen, så flere Lyngby-borgere kunne få bådplads. Men hensigtserklæringen blev fastholdt.

Den den 24. januar 1977 godkendte kommunalbestyrelsen endeligt Byplan nr. 16 for den centrale og sydlige del af Taarbæk. Men dramatikken fortsatte. Miljøministeriets planstyrelse skulle godkende byplanen

endeligt, og da der var kommet en ny lov om kommuneplanlægning, skulle godkendelse foreligge inden udgangen af juni måned, ellers var den bortfaldet, og man kunne være begyndt forfra. Men da der - også denne gang - var indsigelse fra Skovvæsenet, som nu drejede sig om byggeri op mod Cottageparken og om den del af Bellevue Strandpark, der er beliggende i Lyngby-Taarbæk kommune, måtte planstyrelsen åbenbart give sig god tid. Spændingen steg, men godkendelsen kom, lige inden klokken faldt i slag. Den var dateret den 30. juni 1977!

Mange års ihærdigt arbejde og megen strid var bragt til ende, og grundlaget for Taarbæks fremtid fastslået.

Lokalplanen, som muliggjorde opførelsen af ældreboligerne i Taarbæk og restaureringen af den gamle damebadeanstalt til fælleslokaler og møderum - »Bindesbølls Hus« - blev efter en ny hidsig debat endelig godkendt den 24. februar 1978.

Senere er supplerende lokalplaner godkendt, men grundlaget er stadig byplan nr. 16 - den nye fra 1977, som Taarbæk selv har været med til at lave.

Modspil og samspil

I de mange år, der gik, inden man fik byplanen, og medens diskussionen bølgede frem og tilbage, havde kommunen en med-eller modspiller, eller måske nærmere det man i boksesproget kalder en »sparringpartner«. Altså en på hvem man prøver sine kræfter - og vice versa. Det var Taarbæk Grundejer- og Kommunalforening med retspræsident H. Topsøe-Jensen som ledende person og spydspids. Foreningen og Topsøe-Jensen pressede på og fremholdt stadig for politikere og embedsmænd det ansvar, de påtog sig ved ikke i en fart at få en byplan udarbejdet. Fik man nys om, at en eller anden byggetilladelse var på vej, var man der straks. Man ønskede at blive taget med på råd, inden der var sket for meget. De kommunale arkiver indeholder massevis af henvendelser og rykkerskrivelser fra foreningen, og det er synd at sige, at forholdet var hjerteligt i disse år. Men set i bakspejlet - eller i historiens lys - må man være glad for det samspil, der fandt sted. Både Taarbæk og kommunalbestyrelsen må prise sig lykkelig over, at der findes mennesker, der er

så optaget af det sted, hvor de bor, at de går ind i en så målbevidst og frem for alt så kvalificeret indsats for deres synspunkter, som adskillige Taarbækkere med Topsøe-Jensen i spidsen gjorde det både dengang og siden. Det var en del af baggrunden for, at det, der udviklede sig til et forsøg på nærdemokrati, omsider lykkedes.

Springforbiplanen

Afgørende betydning for Taarbæks funktioner har Springforbiplanen haft, men hvor stammer den fra?

Initiativtagerne var i 1930'erne statsminister Stauning, Naturfredningsforeningens formand, kunstmaleren Erick Struckmann og Dyrehavens skovrider Henning Martensen-Larsen. Deres ide var frilægning af kysten ud for Dyrehaven ved opkøb og nedrivning af ejendomme. Derved gav man den brede befolkning adgang til et smukt kystområde og forenede Dyrehaven og Øresund.

Der forelå ikke nogen officiel eller vedtaget plan, men Statskovvæsenet fik i hvert enkelt tilfælde bevilling til opkøb af ejendomme, når disse skønnedes af betydning for planens realisering. Kommunen og offentligheden var ikke orienteret om, hvor langt man ønskede at gå med opkøb og nedrivninger. Det blev man først i 1975 i forbindelse med statens erhvervelse af Taarbæklund.

Opindeligt havde Springforbiplanens fædre tænkt sig, at også det sydlige villakvarter ved Øresund overfor Cottageparken skulle inddrages i de statslige opkøbs- og nedrivningsplaner. Så skulle dette område indlemmes i Bellevue Strandpark, som derved ville gå helt op til den såkaldte »Bombegrund«. Så sent som i 1969 modsatte »Boligministeriets kommitterede i byplansager« sig et forslag fra kommunen om at lade dette område indgå som et tillæg til den byplan, der i 1966 var vedtaget for den nordlige del af Taarbæk. Den kommitteredes motivering var klar: »at det kunne blive nødvendigt at udvide Bellevue Strandpark mod nord helt op til det eksisterende offentlige haveanlæg på matr.nr. 2 ei.«

Dette yderligere angreb på Taarbæks eksistensmuligheder som bysamfund blev dog afværget, og da man i 1977 fik den byplan nr. 16, som dækker *helt* Taarbæk, var statens attentatforsøg på de sydlige områder afblæst.

Men nordpå fortsatte man, og ofte kom skoven i konflikt med Lyngby-Taarbæk kommune, hvor man vel kunne se den værdi, der ligger i frilægning af kysten på dette sted, men hvor man også måtte tage hensyn til Taarbæk og den indflydelse, som fjernelse af boliger i Ny Taarbæk havde på det samlede befolkningstal i hele Taarbæk. Der skal være et vist befolkningsgrundlag, hvis man skal kunne opretholde den ønskede både offentlige og private service. Taarbæk skoles problemer med stadig faldende elevtal er en illustration af problemet.

Dette synspunkt har været stærkt fremme i byplandebatten i Taarbæk gennem tiderne. Hertil kom, at nogle af de nedrevne ejendomme forekom at være af en sådan arkitektonisk værdi, at det var et tab at miste disse bygninger i området, hvor kommunen også lagde vægt på samspillet mellem landskabet og de bevaringsværdige huse.

Modsætningerne kom stærkt frem i forbindelse med forhandlingerne om Taarbæks første byplanforslag i 1941, og senere forsøgte borgmester Fenneberg flere gange at hindre nedrivninger, men stort set uden held. Men han havde også sans for, at det var skatteydere, ofte store skatteydere, der forsvandt.

Dr. Bøje Benzon, der boede på »Stokkerup«, støttede skovens planer. I 1976 solgte han »Stokkerup« til skovvæsenet og testamenterede sine servitutmæssige rettigheder, som han havde sikret sig på nabogrundene, til skovvæsenet.

I februar 1942 fortalte han under debatten om det første byplanforslag om sine synspunkter til Politiken, og han sagde bl.a., da han talte om de store skatteydere, der boede langs lysten: »På en vis strækning lå der sådan en hel stribe: Steffensen med pølserne, Mønsted med margarinen, Salomonsen med kaffetilsætningen, Nielsen med grus og sand, Simonsen med trælasten og jeg selv med pillerne. Den gamle skatteopkræver herude kaldte denne del af Taarbæk for »filetstykket«.

I forbindelse med kommuneplanlægningen ønskede Lyngby-Taarbæk kommune forhandlinger med skovvæsenet om, hvordan man skulle planlægge for området og foreslog et udvalgsarbejde iværksat om, hvor langt Springforbiplanen skulle gå. Det ville skoven ikke. Så nedlagde miljøministeren veto mod, at området blev inddraget under kommune-

planen, og derefter blev der under Hovedstadsrådet nedsat en arbejdsgruppe, som kommunen havde ønsket det, med repræsentanter for Skovvæsenet, Fredningsstyrelsen, Hovedstadsrådet og Lyngby-Taarbæk Kommune. Gruppen afgav i oktober 1983 rapport, der skulle kunne danne grundlag for kommunens planlægning af området. Den blev godkendt af Lyngby-Taarbæk kommunalbestyrelse 10. oktober 1983 og af Hovedstadsrådet 16. december samme år. Den er derefter grundlag for den fremtidige udvikling i Springforbiområdet.

Fredningsstyrelsen konstaterede i 1981 gennem en registrering af de tilbageværende ca. 40 bygninger eller bebyggelser i området, at ca. halvdelen var bevaringsværdige. De må derfor ikke nedrives.

Nogle af disse og flere af de øvrige bygninger ligger i området ved den gamle Springforbi station. Her ønskede kommunen fortsat boligområde med mulighed også i fremtiden for bl.a. ældreboliger, ungdomsboliger o.lign. Det var stadig i overensstemmelse med den hidtidige indstilling om så stort et befolkningsgrundlag som muligt for Taarbæk-området.

Det var der ikke enighed om i arbejdsgruppen. Derfor blev det vedtaget af alle parter, at man opretholder status quo i dette område, som derefter nyvurderes i en følgende kommuneplanrevision senest i 1995.

Resten af områderne var der enighed om. Her var der stort set tale om konstatering af de faktiske forhold.

Så forelå for første gang et egentligt dokument, der beskrev, hvad den meget omtalte plan var for noget. Springforbiplan 1983.

Springforbiplanen har givet utallige mennesker glæder og oplevelser ved de landskabsmæssige kvaliteter, der er skabt i dette område.

Men den har medvirket til at udtynde befolkningsgrundlaget for det lille Taarbæk-samfund og dermed været med til at skabe fare for, at serviceydelse i det lille samfund efterhånden kan bortfalde.

Kilder

Eiler Nystrøm: Lyngby Sogn i Fortid og Nutid. 1934.

A.C. Tandrup: Det kommunale Styre i Lyngby-Taarbæk Kommune 1842-1892. 1943.

Statsskovfoged Axel Løvdals arkiv.

Lyngby-Taarbæk Kommune. Teknisk Forvaltnings arkiv.

Springforbiplan 1983. Planlægningsrapport 37 fra Hovedstadsrådet. 1984.

Christina Bernsen

FRILUFTSTEATRET I DYREHAVEN

Forord

I sommeren 1910 rejstes Danmarks første moderne friluftsteater i Jægersborg Dyrehave tæt ved København. Teatret blev bygget op i Dyrehavens mest kuperede terræn, Ulvedalene. Når man i dag står i Ulvedalene, kan man godt forestille sig stedet som ideelt til netop dette formål: en kæmpestor bakkeskråning, 'Djævlebakken', hvor tilskuerpladsen kunne bygges amfiteatralsk op, og neden for denne et passende areal, hvor scenen kunne placeres. Man kan stadig forestille sig de mange smukke bøgetræer, der omkransede teatret dengang, og den gamle eg i sin fulde pragt – 'Ulvedalsegen' – eller som nogle, der dengang oplevede en forestilling på teatret kaldte den, 'Teateregen', fordi den troned i scenens kongeside. Under disse trækroner blev der gennem en længere årrække skabt mange skønne natur- og teaterindtryk.

Teatret bestod, med skiftende ledelser, indtil 1949 og spillede gennem denne årrække friluftsteater hver sommer – dog med adskillige afbrydelser af et eller flere års varighed.

Nærværende fremstilling af friluftsteatrets historie er en bearbejdet universitetsopgave, hvis formål det var at rekonstruere Danmarks første moderne friluftsteaters historie, med vægten lagt på det organisatoriske og ideologiske og på valget af repertoire, fra ideens opståen i 1909 til hvorfor teatret efter sommeren 1949 fuldstændig ophørte sit virke.

De fleste stykker blev bearbejdet til opførelse på friluftsteatret – derfor er det i fremstillingen ikke forsøgt at vurdere de dramatiske værkers egnethed til opførelse på friluftsscenen, men derimod er der gennem anmeldelserne givet et billede af, hvordan nogle af disse forestillinger

synes at være lykkedes, og endvidere om disse friluftsspil bragte nogen fornyelse i teaterkunsten.

Fremstillingen påstår ikke at give noget endeligt billede af friluftsteatrets 'skæbne' – der findes endnu ubrugte kilder, der ville kunne give yderligere oplysninger og nuancer.

Bagest findes en samlet oversigt over friluftsteatrets repertoire med angivelse af iscenesættere m.m., hvor disse oplysninger har været at finde. Alle sæsoner er ikke behandlet enkeltvis, derimod er de år eller perioder, hvor noget nyt på den ene eller den anden måde viste sig under bølgekrone, behandlet. Der er set fuldstændig bort fra rollebesætning og skuespillerpræstationer.

Universitetsopgaven blev udarbejdet i forbindelse med et undervisningsforløb på Det teatervidenskabelige Institut, Københavns Universitet ved professor Kela Kvam. Vejleder på opgaven var dr.phil. Svend Christiansen.

Indledning

At spille teater i fri luft er ikke et nyt fænomen, der opstod med friluftsteatret i Dyrehaven. Lige fra den europæiske teaterhistories begyndelse kender vi i det etablerede teater til det at spille teater under åben himmel.

Allerede i antikkens Grækenland opstod i tilknytning til Dionysos-kulten det klassiske drama, som blev opført udendørs omkring 'orquestra' med alteret i midten – den plads hvorom senere de store amfiteatre udviklede sig. Men 'forestillingerne' var i starten en religiøs begivenhed og kan derfor i princippet ikke sammenlignes med det moderne friluftsteater.

I middelalderen flyttede de mysteriespil, der begyndte i forbindelse med gudstjenesten efterhånden ud fra kirken til kirkepladsen og senere torve i byen, da kirkerne blev for trange til at rumme det stigende antal lokaliteter og efterhånden, som stykkerne antog en mere verdslig form. Men da spillene i deres oprindelse ligeledes var af religiøs art, kan de heller ikke umiddelbart sammenlignes med det moderne friluftsteater. De berømte passionsskuespil i Oberammergau, der siden 1634 hvert 10. år har opført Kristi lidelseshistorie, er en fortsættelse af disse middelalderlige spil.

Shakespeares dramaer blev tillige opført i fri luft, men som Torben Krogh skriver i 1925, holder sammenligningen med det moderne friluftsteater heller ikke her, ligesom med middelalderens opførelsespraksis, stik, »thi i hin Tid gjorde man for saa vidt Dyd af Nødvendighed, idet Momenter som Pladshensyn o.l. har ført Friluftsopførelsen med sig«. ²⁾

Friluftsscenes scenografi kan måske sammenlignes med baggrunds- huset – skene – på amfiteatrene, middelalderens lokaliteter og Shakespeares teater med skuespillernes hus bagest i scenebilledet, der foruden at være nogle praktiske foranstaltninger, ligeledes havde en dramaturgisk funktion. En del af tilskuerpladserne på Shakespeares teater var overdækkede for dem, der havde råd dertil, ligesom middelalderen i den simultane rumscene i lokaliteterne havde indbygget pladser for de fornemme, men fælles for disse tre nævnte teaterformer var, at det også var teater for folket, ligesom det også var meningen med friluftsteatret i Dyrehaven, bortset fra, at der på antikkens amfiteatre var plads til et langt større antal tilskuere end på teatret i Dyrehaven.

Torben Krogh ser det moderne friluftsteater »som Led i Reaktionen mod 'Renaissancescenen'«. ³⁾ I renæssancetiden blev de lukkede hofteatre med den firkantede 'illusionsscene' eller perspektivteatret skabt. Den teaterscene, der med baroktiden og dennes maskinelle og maleriske formåen opnåede den ønskede udviskning mellem illusion og virkelighed.

Reaktionen mod dette scenepincip, mener Torben Krogh, måtte komme før eller siden, »hvilket de sidste Forsøg navnlig i Tyskland til Gavns beviser (Reinhardt, Jessner osv.). Det er selvfølgelig vanskeligt at komme uden om denne Sceneforms uhyre Fortrin og Anvendelighed, vi har endnu ikke noget andet, der med Fordel kan sættes istedet, saa Reaktionen har som Regel vist sig i en Række større eller mindre Modifikationer af det nedarvede Princip eller som (...) en Omplantning til fri Luft«. ⁴⁾

En anden måde at anskue det på er, at hele friluftsteatertanken stammer fra barokkens haveteater. Hofteatrene, beregnet for hoffet med omgangskreds, opbyggede store nuancerede indendørsscener inde i kukkassen, og efterhånden fandt man ud af, at man ligeså godt kunne flytte udendørs i naturlige omgivelser. Og i datidens barokhave med dets per-

spektivrige virkninger blev det efterhånden mode ved hofferne at dyrke teatret i fri luft.⁶⁾ Som kulisser var den velarrangerede park med faconklippede træer og buske.

Herhjemme har vi haft et lignende teater i Frederiksberg have, der blev anlagt 1697 efter italiensk forbillede, ligesom der i den senere anlagte have til Hirschholm slot (ca. 1740) var et udendørs teater.⁷⁾ Interessen for dramatiske opførelser havde siden Christian IV's regeringstid været stigende, og man nøjedes ikke blot med at spille i slotssalene; »Man henlagde ogsaa Opførelserne i den lune Sommertid til de skønne Parker, hvis Alléer ofte genlød af Deklamation, Musik og Dansetrin«. ⁸⁾ Iflg. Torben Krogh foregik disse friluftopførelser indtil ca. år 1700 altid på interimsistisk arrangerede scener, indtil den stærkt teaterinteresserede Frederik IV lod indrette den faste friluftscene i Frederiksberg have.⁹⁾

»Angaaende de dramatiske Opførelser paa denne Scene ved vi saare lidt; men der er vel næppe Tvivl om, at de franske Hofaktører undertiden har forlystet Majestæten og Hans Hus paa dette teater, der sikkert har været et behageligt Opholdssted paa en lun Sommeraften, med Stykker fra det klassiske franske Repertoire«. ¹⁰⁾

Disse mondæne forlystelser nåede, iflg. Carl Behrens, et af sine højdepunkter i Weimars storhedstid, og Goethe blev her ved disse opførelser bl.a. inspireret til at skrive friluftsspil, som blev opført på 'naturteatrene' for et publikum af fornemme tilskuere. Førsteopførelsen af Goethes 'Die Fischerin' fandt sted ved floden Ilms bred i Tiefurt slotspark den 22. juli 1782.¹¹⁾

Iflg. Martin Dyrbye var disse baroktidens og romantikkens have- og hækkeatre de egentlige forløbere for det moderne friluftsteater.¹⁴⁾

I nyere tid begynder interessen for friluftsspil i Europa igen at stige, og nu er teatret, modsat baroktiden, ikke kun forbeholdt hoffet m.m.

I Orange i Frankrig blev det romerske amfiteater genrejst i 1888. Det provençalske digterforbund 'Felibrerne' havde fået idéen til dette og ville opføre 'store skuespil' på den antikke scene. Den 11. august havde man premiere på Sophokles' 'Oedipus'.¹⁵⁾ Flere antikke, men også 'moderne' friluftopførelser fulgte i årene efter, bl.a. Molières 'Précieuses ridicules'. På et andet romersk amfiteater i Nîmes med plads til 20.000 tilskuere

startede man ligeledes omkring denne tid med at spille teater igen. Den største succes i Nîmes omkring århundredskiftet var, iflg. Carl v. Kohl, Peladans 'Semiramis', der blev opført i 1905.¹⁶⁾

Også i Tyskland dukkede i adskillige byer friluftsscener op. Mange af disse havde et lokalhistorisk præg, da »lokale Forhold og lokale Traditioner begunstiger Folkeskuespil med historisk Baggrund«. ¹⁷⁾ Et eksempel herpå er den gamle bayerske by, Rothenburg. Også i Berneck i Fichtelgebirge, ligeledes i Bayern, er der blevet opført friluftsteater med »den pragtfulde Skov og det stejle, knejsende Bjerg med Borgruinen Wallenrode (som) var en glimrende Baggrundsdekoration«, og hvor over 200 indbyggere fra egnen medvirkede.¹⁸⁾

Den første herhjemme, der tænkte på Dyrehaven som et sted, der også kunne spilles teater i, var, så vidt man ved, den store skuespillerinde Johanne Luise Heiberg.¹⁹⁾ Om en gåtur i haven til det nedrevne Hirschholm slot i 1832 sammen med Heiberg og Hertz skriver fru Heiberg: »Et Parti i Haven, der var benyttet som Teater for de Forestillinger, Hoffet her opførte, interesserede os naturligvis meget. Man saa endnu de tilklippede Hække, der var brugt som Kulisser, og andre Levninger, der tydeligt bar Spor af at have været benyttede ved disse Forestillinger. Foran Teatret en meget stor Plads, der havde tjent til Sæde for Tilskuerne, hele det glimrende Hof, og hvem Herskabet indbød af høje Fremmede. Især naar Solen skinnede paa disse tilklippede Hække og paa det smukke Skovparti, som dannede Baggrunden for Teatret, fik jeg en brændende Lyst til at opføre Skuespil paa dette Terræn. Heraf blev nu intet. Men hin Lyst, der paa dette Sted paakom mig, har i Grunden aldrig forladt mig. Saa ofte jeg i mine senere Aar vandrede i vor dejlige Dyrehave, hvor der i Tykningen af Skovene findes mange Steder, paa hvilke Naturen har dannet saadanne levende Teatre med Kulisser, Baggrund og Tilskuerplads, da vaagnede min Hirschholmske Lyst atter, og havde jeg nogen Sinde haft Mod til at bringe denne Lyst til Udførelse, da tror jeg vist, at den skulde have slaet an og henrevet mange med mig. Naturligvis maatte dette være en egen Art af Digtninge, som skulde udgøre Repertoiret, som f.Eks. saadanne som Oehlenschlägers 'Sankt Hansaften-Spil', Heibergs 'Psyke' og lignende«. ²⁰⁾

'Sankt Hansaften-Spil' 1913. Maria (Dagny Brincken). (Teatret 1912/13. Årg.12, s.135).

Ingen i fru Heibergs tid havde mod til at starte et friluftsteater i Dyrehaven, men i starten af det næste århundrede, samtidig med den udbredte dyrkelse af friluftslivet, opstod i denne forbindelse en række friluftsscener i Europa²¹⁾, hvoraf nogle er omtalt tidligere i dette afsnit. De friluftsscener, der blev inspiration for oprettelsen af friluftsteatret i Dyrehaven, som igen blev inspiration til en stribe af friluftsteatre og -opførelser i det danske land.²²⁾

Friluftsteatret i Dyrehaven

Friluftsteatret havde premiere på sin første forestilling, Oehlenschlägers tragedie 'Hagbarth og Signe' den 4. juni 1910. – Om denne første festlige

Premieren på friluftsteatret den 4. juni 1910 (Hagbarth og Signe).

Teatermuseet

premiereaften skriver Svend Lange, at det var denne kunstens fortsættelse over i naturen, der skabte den store virkning af tragedien. Naturen befolkedes og blev gjort levende og »dens Tilfældigheder kom til at spille en Rolle med under Opførelsen. Da Dronning Bera udraabte sin Fryd ved Tanken om, at hun snart skulde se Hagbarth hænge i Træet med Hampe-rebet om sin Hals, fløj et Par Krager med hæse Skrig netop henover Træet, og Virkningen var usædvanlig. Da en Bogfinke gav sig til at kvindre, vakt af Skjaldens Harpespil, lød dens Kvinkeleren som den yndefuldeste Musik. Da de to Elskende ved Stykkets Slutning pristest som et Stjernepar, glimtede netop de første Stjærner paa Aftenhimlen – Paa den Art Trylleri beror jo Friluftsteatrets Magt over Sindene«. ²³⁾

Forinden denne tryllebinding af friluftsteatrets første publikum fandt sted, lå måneders forberedelser lige fra at søge tilladelse til at benytte Dyrehaven til fremførelse af skuespil og frem til ansættelse af en vagtmand til at beskytte teatret for uvedkommende i natten.

Teatret var en selvstændig institution, ledet af 'Komiteen for Dyrehavsspil'²⁴), og derfor skulle alle poster, der kræves for at drive et teater besættes og et økonomisk grundlag dannes.

Til enkelte af disse poster var nogle personer selvskrevne. Eksempelvis friluftsteatrets kunstneriske leder gennem en længere årrække, Adam Poulsen, og redaktøren af dagbladet Politiken, Henrik Cavling, der meget nærliggende sad i 'Komiteen for Dyrehavsspil's presseudvalg'.

Idéens ophavsmand

Blandt de to førnævnte herrer skal ophavsmanden til friluftsteatret nemlig findes.

I de overleverede kilder er der flere forskellige versioner af, hvem den egentlige idémand bag det storslåede projekt var. Begge forbeholder sig retten, og andre på deres vegne, til at være den første.

Måske skal man ikke begynde at kreditere den ene fremfor den anden for et projekt, som delvis var en vilkårlig følge af udviklingen i Europa, men nøjes med at sige, at hver især, med hver deres motiv, – og sikkert mange med dem – havde gået og syslet med tanken om også at få dette 'moderne fænomen' ind i det danske teaterudbud.

Men alligevel – Adam Poulsen havde længe beskæftiget sig med tanken om det store folkelige teater. Et teater, der ikke kun var forbeholdt Det kgl. Teaters og privatteatrenes elitepublikum, men et teater hvor også menigmand kunne overvære en forestilling for en billig penge.

Mange røster var oppe i tiden om det forfladigede repertoire på de københavnske scener, hvor underholdningsteater dominerede udbuddet. Adam Poulsen skriver i sine erindringer, at samtidig med repertoirets svækkelse, blev pladserne dyrere, hvilket udelukkede teatrets berigende oplevelser for de mindre bemidlede. Teatrets »Formaal var at paatage sig de store Opgaver for derved at komme til at virke i folkeopdragende Betydning«. ²⁵)

Gunnar Sandfeld skriver, at Adam Poulsen var meget optaget af idéen om det store folkelige teater, der skulle »bringe de brede masser i kontakt med litteraturens mesterværker, kalde de nye dramatikere og genføde en skuespilkunst i Danmark«. ²⁶) Adam Poulsen mente, at teatret kun var

beregnet til et begrænset antal af skuespil, »nemlig de – hvad der ligger lige for – der for Størstedelen foregaar i den frie Natur«.²⁹⁾ »Meget karakteristisk er det her ifølge den indvundne Erfaring at se, hvorledes kun de store Værker har kunnet holde Stillingen paa Friluftsscenen, sammen med de Værker af Forfattere, som er skrevet i samme Aand. Banaliteter og dekadent Nervekunst taaler denne Scene ikke«.³⁰⁾ – Og gode skuespillere skulle der til, »Personligheder – store Karle, der har Rod i dem selv – ingen Gøglere«.³¹⁾

Selv havde han overværet en række friluftsforestillinger under en rejse til Tyskland i sommeren 1909, som havde begejstret ham ovenud. Om sine oplevelser skriver han, at »Har man en Gang ved Selvsyn overtødet sig om, hvorledes en saadan Forestilling – med en ideel Stræben efter Inderlighed og Fordybelse i Friluftsscenen Virkemidler – i sin plastiske Kraft og Skønhed næsten overvælder Tilskueren, forstaar man den bærende Tanke i disse Forsøg: »Friluftsscenen som et Led i den sociale Opdragelse, som den ægte Folkescene!«³²⁾

Og som Adam Poulsen skriver i sine erindringer, sad han en aften i efteråret 1909 på en café sammen med forfatteren L.C. Nielsen, som i løbet af sommeren havde set friluftsspil i Frankrig, og diskuterede denne idé igennem – og her lovede de hinanden at gøre friluftsteateridéen til en realitet. Adam Poulsen skriver videre, at han herefter opsøgte Cavling og fortalte ham om ideen, fordi et dagblad først og fremmest måtte gå ind for tanken. Det var herefter Cavling, der kom med ideen til, hvor dette folkelige teater skulle finde sin plads – nemlig i Dyrehaven.

Cavling holdt meget af Dyrehaven, i hvis nærhed han voksede op, og han havde som barn færdedes meget i denne, bl.a. for at hente brænde til sin faders brændehandel.³⁴⁾ Cavling havde også været i udlandet, hvor han havde overværet friluftsforestillinger.³⁵⁾

I 1909 blev en sommerkoloni for svage og ubemidlede børn, Wesselsminde i Nærum, oprettet af Cavling gennem midler afstedkommet fra den i 1904 igangsatte årlige Børnehjælpsdag, bl.a. støttet af Politiken. Mange artikler skriver om, hvordan det var Cavling, der sammen med konsul Poul Nørgaard, efter et besøg på Wesselsminde, gik en tur i Dyrehaven, og at det var på denne tur, at ideen om at oprette et friluftsteater blev

fostret, samtidig med at Ulvedalene blev valgt som det perfekte sted for et sådant.³⁶⁾

Det er således ikke til at fastslå præcis, hvem der er den egentlige ophavsmand til ideen, men med Henrik Cavling kom det filantropiske formål ind i billedet. Wesselsminde var et selvstændigt sommerhjem/institution³⁷⁾, og kørte derfor udelukkende på private midler/velgørenhedsbidrag. Gennem et eventuelt overskud fra driften af friluftsteatret kunne denne sommerkoloni nemlig tilgodeses, idet der i komiteens senere oprettede 'love' bl.a. var anført, at »Overskuddet af den aarlige Drift kan ej (...) komme Komiteens Medlemmer til Gode, idet der saavel i Concessionen som i Lovene er bestemt, at dette skal anvendes til Anbringelsen af københavnske Kommuneskolebørn i Feriekolonier eller dermed beslægtede Formaaler.«³⁸⁾

Forberedelserne

I efteråret 1909, efter at beslutningen om dets gennemførelse var blevet taget og myndighedernes tilladelse givet, gik man med Cavling i spidsen³⁹⁾ i gang med at overvinde de store vanskeligheder, der er forbundet med at starte et teater fra bunden.

Komiteen, der blev dannet bestod, foruden de fire førnævnte herrer, Adam Poulsen, Henrik Cavling, P. Nørgaard og L. C. Nielsen, af 12 andre medlemmer: professor Vilh. Andersen, balletmester Hans Beck, redaktør, kaptajn Blangstrup, formanden for Journalistforbundet Kristian Dahl, malerinden Bertha Dorph, maleren N. V. Dorph, formanden for Journalistforeningen Frantz v. Jessen, kapelmester Carl Nielsen, teaterdirektør Johannes Nielsen, skuespiller Johannes Ring, maleren J.F. Willumsen og overretssagfører Johannes Werner.⁴⁰⁾

Denne komité udsendte 'Beretning om Friluftsteatret i Ulvedalene 1910', efter at den første spilleperiode var overstået. Iflg. denne blev der inden for komiteen nedsat nogle udvalg. Et dramatisk udvalg bestående af Vilh. Andersen, Hans Beck, Carl Nielsen, L. C. Nielsen, Johannes Ring og Johannes Nielsen, der tillige var meddirektør i foretagendet. Et kunstnerisk udvalg, hvor N. V. og Bertha Dorph og Willumsen var repræsenteret. Endvidere et presseudvalg, hvor Cavling, Kristian Dahl og

Frantz v. Jessen skulle sørge for det stykke arbejde, der var vendt ud mod publikum.

At sikre teatrets økonomiske grundlag blev pålagt et nedsat forretningsudvalg, bestående af Cavling, Johannes Werner og P. Nørgaard. Nørgaard fungerede ligeledes som komiteens formand og hovedkasserer med hjælp fra en lønnet forretningsfører, Philip Sørensen.⁴¹⁾

Iflg. de 'Love for Komiteen for Dyrehavsspil', der blev vedtaget på det konstituerende møde den 5. februar 1910, ejer og administrerer komiteen teatret. Koncessionen er ligeledes givet til denne komité.⁴²⁾

Den for teatret meget interesserede kammerherre Müller fik i samarbejde med daværende landbrugsminister, Poul Christensen, det udarbejdet således, at komiteen ikke behøvede at svare leje for pladsen i Ulvedalene.⁴³⁾

Til teatrets løbende udgifter, incl. scenens og tilskuerpladsernes opbygning, blev en driftskapital tilvejebragt gennem et lån i Landmandsbanken på 25.000 kr. Som garanti for dette lån fik teatret tegnet en garantikapital, bestående af en række garanter, der hver især hæftede for 1.000 kr. – ialt 25 »kunst- og litteraturinteresserede mænd og kvinder«. ⁴⁴⁾

Scenekonstruktionen og »Willumsens Ravne«

Som arkitekt på foretagendet stod Willumsen, der også var medlem af komiteen.

Willumsen tegnede en scene, som af mange blev rost for sin enkelhed og fine tilpasning til Ulvedalene. Berlingske Aften, den 4. juni 1910, skriver, at »Scenebygningen er et virkeligt Kunstværk, opbygget med et sjældent kunstnerisk Øje«. Ikke mindst de to fantasifugle, som populært blev kaldt »Willumsens Ravne«, skabte megen opmærksomhed og kom til at stå som teatrets varemærke.

Ravnene var syv alen høje og inklusive det fundament, hvorpå de blev stillet, kom de op på en samlet højde af ti alen.⁴⁵⁾ På ravnenes hoveder blev anbragt skåle, hvori der under forestillingerne brændte en »Dionysosild«. ⁴⁶⁾ Tømrermester P. Nordkjær i Bispeengen fik til opgave at udføre ravnene, og en kobbersmed beklædte dem derefter med kobberplader.⁴⁷⁾

En af »Ravnene« set fra scenen.

Det kgl. Bibliotek

Ravnene flankerede den ca. 15 meter brede sceneåbning. 'Architekten', fra den 18. juni 1910, skriver, at disse måske burde have været noget mindre, idet »noget af Illusionen mistes ved, at disse kraftigt virkende Fugle stadig indgaar i Scenebilledet«.

Scenekonstruktionen var opbygget af træ og sat sådan sammen, at-det efter endt sæson kunne tages ned igen for at blive opmagasineret til næste års friluftsspil.

I hver af ravnenes sokler var bygget trapper. I kongesiden, hvor trappen førte ned under scenen, var seks omklædningsrum, kloset og et større gangareal, – velsagtens til brug for rekvisitter m.m.⁴⁸) Iflg. 'Architekten', fra samme dato, var der plads til teatrets to sufflører i soklerne.

Selve sceneåbningen var som sagt ca. 15 meter bred og havde en dybde »som intet fast københavnsk Teaters Scene«.49) Fra ravnenes sokler og bagud strakte sig let buede skærme, der indhegnede scenearealet. »I venstre Side (damesiden i dette tilfælde) er der under Scenen Udgang, hvorigennem Skuespillerne, dækket af Plantninger, kan passere uset uden om Bakken i Baggrunden, og derfra ved elektrisk Ringeapparat dirigeres frem over Bakken«.50)

Til at begrænse scenebilledet var der i hver side umiddelbart bag soklerne fastgjort omkring en »Jærntap« to drejevægge.51) Ydervæggene og soklerne var endvidere ornamenterede.52) Eksempelvis var der i hjørnerne ud mod publikum i træet udsnittet arabesker.53)

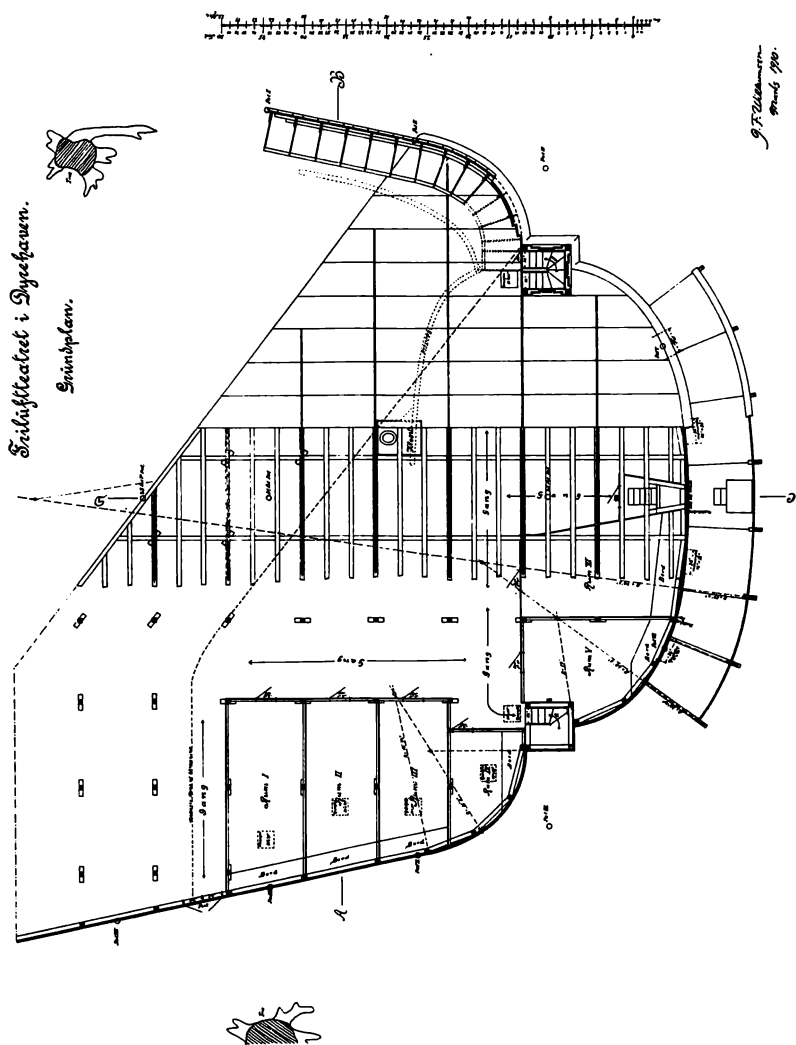
»Prosceniet og Orkestergraven afrundede Teatret i smukt buede Linier frem mod Dalens Bund«.54,55)

Tilskuerpladsen

Tilskuerpladsen var delt i to sæt pladser. Ved det ene sæt i dalens bund var alle bænke vandret opstillet og havde iflg. Willumsens arkitekttegning56) plads til ca. 1.200 tilskuere. Det andet sæt strakte sig amfiteatralsk op ad den bakke, vi i dag kalder 'Djævlebakken' og havde plads til ca. 2.675 tilskuere. Alle bænkene var malet lysegrønne.57) På bakkens top, anfører Willumsen på sin tegning, vil der være ca. 2.000 ståpladser. Altså i alt et teater med plads til at knap 4.000 mennesker kunne få en behagelig siddeplads på træbænke med rygstød tillige med et trægulv til at skærme for den kolde eller regnvåde jord, og ca. 2.000 ståpladser for de udholdende. Scenen og tilskuerpladsen var afskærmet mod et ikke betalende publikum.58)

Friluftsscenens muligheder

På teatret fandtes ingen elektriske installationer, bortset fra det lille ringeapparat, og intet maskineri af nogen art. Det var Ulvedalenes bøgekroner, der udgjorde bagtæppet. På scenen var der lagt et lag jord overstrøet med løvværk59), og iflg. N.V. Dorph, der stod for »Scenearrangementet«, var det muligt gennem lemme i scenegulvet at placere nogle af »Skovens egne Buske, der var omplantet i flade Kasser«.60)

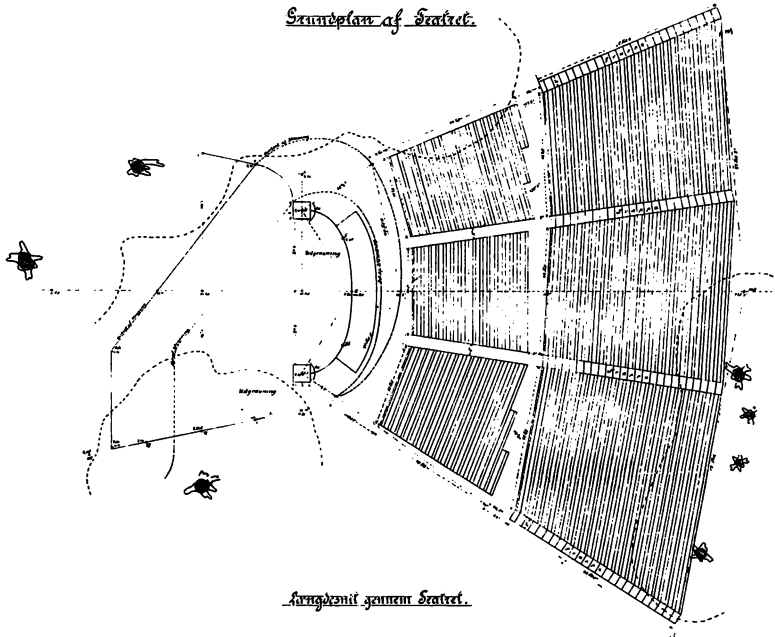
J. F. Willumsens tegninger til friluftsteatret, grundplaner af scene og tilskuerpladser. (Lyngby-Taarbæk Kommunes Bygningsinspektorat, byggesag nr. 1817).

Handwritten notes in the top left corner.

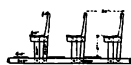
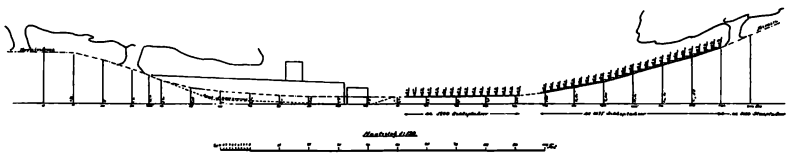
Friluftsteatret i Dyrehaven.

Handwritten notes in the top right corner, including '1:100' and 'A. 1898'.

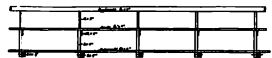
Grundplan af Steatret.

Ansigt fra scenen mod Steatret.

Sæde og Sædebeholdning.

Scenens

Scenens Lyng.

*J. F. Willumsen
marts 1898.*

Orkesterpladsen blev under forestillingerne overdækket med store bølgegrene.⁶¹⁾ Men på et billede fra opførelsen af »Antigone« i Illustreret Tidende, 1911, ses kun dirigenten dækket af bølgegrene mod publikum – andre billeder fra opførelserne i Ulvedalene viser heller ikke, at orkestergraven var overdækket, hvilket måske senere er blevet ændret, efter at orkestermedlemmerne har gjort vrøvl over at sidde 'indespærret' i den lyse sommeraften.

Den eneste mulighed for at ændre scenens udseende var, som tidligere nævnt, hvis man ikke regner de forskellige forestillingers scenografi med, de to drejevægge, der kunne drejes fremover på scenen og »skifte fra fri Luft til Stue«, idet der i baggrunden blot fremkom en åbning som en dør.⁶²⁾

Entreprisen

For scenens opførelse stod tømremester Marx Schuldt af Taarbæk og for tilskuerpladsen tømremester Peter Jørgensen af Lyngby.⁶³⁾

Akustikken

Den 12. maj 1910 var der arrangeret en fællesudflugt for repræsentanter fra pressen og andre celebre personer fra kulturlivet samt medlemmerne af komiteen og garanterne. Et selskab på i alt ca. 100 mennesker.⁶⁴⁾

Formålet med udflugten var at vise teatret frem samt holde en mindre sceneprøve for at forsøge med »hvordan Akustikken var beskaffen«.⁶⁵⁾

Lurtoner hilste det udsøgte selskab velkommen, og Adam Poulsen reciterede fra scenen, i sin grågrønne cykledragt, »Guldhornene«. På opfordring sang frk. Gerda Christophersen hymnen af »Nitouche«, og til sidst fremførte Adam Poulsen en scene fra den kommende åbningsforestilling.

Akustikken viste sig ved disse fremførelser at være aldeles glimrende, og Politiken skriver om Adam Poulsons recitation af 'Guldhornene', at »skønt han ikke brugte stærkere Stemme end sædvanlig i en Teatersal, naaede hver Stavelse af Digtet op til Tilhørerne paa den stejlt amfi-teatraliske Skrænt«.⁶⁶⁾

Fremvisningen af teatret endte med en samlet »Spisning i det grønne«,

og til sidst i samme artikel i Politiken står, at »Saa kom Kaffen og Kognaken og en Friluftscigar, og ved Halvsyvtiden brød Selskabet op for at tage Hjem til Kjøbenhavn og fortælle Venner og Bekendte, at Friluftsteatret i Ulvedalene vanskeligt kan undgaa at blive en Sukces«.67)

Reklame for friluftsteatret

Et medlem af komiteen, malerinden Bertha Dorph, havde til friluftsteatret tegnet en plakat, der forestillede tre feer dansende i den grønne skov, og som blev »opslaaet paa Gadehjørnerne«.68)

I tiden inden åbningen den 4. juni 1910 var der i aviserne megen omtale af dette nye fænomen i den danske teaterhistorie. Adam Poulsen påpeger også i sine erindringer vigtigheden af at have de store dagblade på sin side til udbredelse af kendskabet til friluftsteatret. Han ønskede jo netop ikke en lille snæver teaterkreds, men »de store Masser« som 'sit' publikum.

I komiteens presseudvalg sad også redaktøren af Politiken, Cavling, ligesom redaktører på henholdsvis Politiken og Riget, Kristian Dahl og Frantz v. Jessen, der nok alle tre har gjort deres til, at københavnerne blev gjort opmærksomme på teatrets eksistens. I årsberetningen fra 1910 skriver komiteen således også, at »Her trængtes ej (heller) til Reklame. Thi skylder Teatret vel vor Presse sin bedste Tak for den enestaaende velvil lige Omtale, som den har givet dette, viste det sig snart, at den stærkeste Reklame for Teatret var Publicum selv (...), og for hver Forestilling forøgedes Tilskuernes Mængde«.69)

Befordring af publikum

For at lette adgangen for den store strøm af tilskuere, man forventede ville søge til Dyrehaven, var der med kystlinien til Klampenborg sørget for ekstratog, både fra Helsingør, men ligesåvel fra København og ud i den 'fri natur'. Ligeledes var der fra Havnegade i København gennem dampskibsselskabet 'Turisten' blevet indsat 'Holger Danske' til at sejle publikum ud og hjem fra Klampenborg. På friluftsteatrets første premieredag blev der, da det denne aften var fuldmåne, arrangeret en månesteinstur til søs på vej hjem mod København.70)

Publikum

Publikum var »... unge Kontor- og Butiksfolk og Arbejdere med deres Koner og Døtre (...) De kommer inde fra den hede By, fra Kneiperne, Variétéerne og de billige Forstadsteatres krampagtige Grin eller sentimentale Pjank. Og de tager sig et køligt, rent aandeligt Bad i hele den stærke, brusende Poesi, der strømmer mod dem fra Scenen mellem de Grønne Bøge«.71)

Åbningsforestillingen

Den brusende poesi, som de unge kontor- og butikfolk for første gang skulle opleve i Ulvedalene, var, som tidligere nævnt, Oehenschlägers tragedie, 'Hagbarth og Signe'. Årets program bliver indledt med »Med god Grund aabnes Friluftsteatret i Dyrehaven med Opførelsen af Oehenschlägers Tragedie 'Hagbarth og Signe'. Den store sjællandske Bøgeskov er et Hjemsted for Oehenschlägers Poesi (...) Paa Dyrehaven tænkte han, ikke blot da han i Sommeren 1802 skrev sit lille Dyrehavsspil (som han kalder det) 'Sankt Hansaften-Spil', men mange Aar efter, i Vinteren 1814, da han digtede 'Hagbarth og Signe'.«72)

Valget af denne tragedie stod som en selvfølge for Adam Poulsen, men i starten var flere af komiteens medlemmer imod dette, da de mente, at Oehenschlägers rolle var udspillet i publikums bevidsthed.

Helge Rode mente, at friluftsteatret gjorde ret i at åbne med Oehenschläger, idet han er vor egen og den første, som skabte et poetisk drama i Norden. »Alligevel kan man godt faa lidt ondt i Forstanden, naar 'Hagbarth og Signe' nævnes i flæng med Shakespeares Mesterværker og dets Opførelse ophøjes til det store Dramas Renaissance. Hvad er stort Drama? Dog vel ikke blot et Skuespil med sørgelig Udgang spillet i-en fjern Fortids Kostumer og skrevet paa Vers af en forlængst afdød Digter«.73)

Men skepsisen overfor Oehenschläger til trods viste opsætningen sig at blive en succes, på hvis ry friluftsteatret mange år efter stadig levede. Men successen hvilede således heller ikke så meget på Oehenschlägers genopvækkelse, som på nyhedsmomentet – en ny slags teater, sammenblandet med de overdådige smukke omgivelser i Ulvedalene.

Julius Clausen skriver således, at det var det maleriske, som i første række gav friluftsteatrets første forestilling »Værdi og Farve«. ⁷⁴⁾ Og det bedste ved forestillingen blev næsten de agerendes ind- og udgang. Sammen med Carl Niensens musik til forestillingen skriver han, at »Opsætningen viste, i hvilken Retning Valget af Stykker bør træffes ved disse Friluftsforestillinger; Det er disse to Momenter, det maleriske – i poetisk Forstand altsaa det stemningsbevægede, de livfulde raske Optrin, den bevægede Handling – og det musikalske, som bør komme i første Række (...) Kunst og Natur er smeltet sammen til Enhed og skaber atter de umiddelbare store Skønhedsindtryk, som selv den mest primitive og ukyndige Tilskuer kan fyldes af«. ⁷⁵⁾

Billetterpriser

Også på publikumssiden viste opsætningen sig at være en succes. Med en prispolitik, der kørte med billetterpriser på hhv. 1 kr. og 2 kr. – en billetterpris, der ikke oversteg, hvad det dengang kostede at gå i biografteatret – var det netop muligt for flere, og måske ikke vante teatergængere, at benytte sig af dette 'tilbud'.

Billetterpriserne holdt sig konstante gennem den næste række år ⁷⁶⁾, og var således de samme ved sommerens anden forestilling, Shakespeares 'En Skærsommernatsdrøm'.

Det nationale præg

I tidsskriftet 'Teatret' udtrykker amerikaneren Maurice Francis Egan skuffelse over, »at Direktionen for Friluftsteatret havde bestemt sig til at opføre et engelsk Skuespil – ganske vist det mest poetiske af alle engelske Skuespil – (...) i Stedet for udelukkende at holde sig til et dansk Repertoire. Vi havde haabet, at denne fortræffelige Plan vilde ende med Oprettelsen af et Teater i den danske Bøgeskov, der var lige saa nationalt som Passionsskuespillene i Oberammergau, og med Tiden kunde være kommet til at paaregne en lignende Interesse Verden over«. ⁷⁷⁾ – et lønligt håb!!

Men trods ovennævnte citerede herres skuffelse over det manglende nationale præg i valget af repertoire, blev denne forestilling, som den før-

ste, en publikumssucces, og teatret kom ud af sin første sæson med et overskud.⁷⁸⁾

Det manglende gennemførte nationale præg skulle heller ikke vise sig at holde turisterne borte. Adam Poulsen skriver, at tillige med teatrets folkeopdragende betydning skulle det dernæst »indgaa som et Led i Tiltrækninger, som Landet kunde byde paa«. ⁷⁹⁾ Hvor stor en turistattraktion teatret blev, skal det ikke her forsøges at vurdere, men iflg. Adam Poulsen blev det både besøgt af svenske, norske, tyske og amerikanske turister.⁸⁰⁾ Og tidsskriftet 'De Tusind Hjem' skriver, at blandt Publikum var Udlandet hver Aften rigt repræsenteret.⁸¹⁾

Overskud til teatret

I sommeren 1910 blev der i alt spillet 15 aftener, – 'Hagbarth og Signe' blev opført 8 gange og 'En Skærsommernatsdrøm' 7 gange. Den samlede entréindtægt blev på knap 80.000 kr. Derudover var der en mindre ekstræindtægt fra hhv. 'Cyclestalden', pudeudlejning, salg af programmer og prospektkort m.m. på godt 2.000 kr.⁸²⁾ Efter at de egentlige driftsudgifter var blevet afholdt, og hele teatrets anlægskapital var blevet afskrevet, resterede der et overskud på ca. 19.000 kr.⁸³⁾

Men overskuddet blev ikke brugt til at opfylde teatrets formålsparagraf dette år, da man i bestyrelsen valgte, i stedet for at bruge pengene til velgørende formål, at sikre en driftskapital for den følgende sæson, da »det altid vil være forbunden med betydelig Risiko at indlede en Saison uden en større disponibel Kapital. Vi ønske dernæst med nævnte Beløb at konsolidere Friluftsteatret, saaledes at det kan paatage sig de store Opgaver, og derved i endnu højere Grad end i Aar virke i folkeopdragende Retning (...), og som et Led i de Tiltrækninger, som vort Land kan byde paa (...) Komiteen har imidlertid ikke tabt det velgørende Formaal af Syne. Den anser vedvarende dette som Basis for vort Foretagende og haaber næste Aar at kunne bidrage sit – og sit væsentlige til det store Velgørehedsarbejde, der sender fattige og syge Børn ud paa Landet i Ferietiden«. ⁸⁴⁾

Men en gratisforestilling arrangeret for københavnske kommuneskolebørn den 26. juni, hvor friluftsteatret ville betale for børnenes togtransport til Klampenborg⁸⁵⁾ blev p.g.a. vejrforholdene aflyst.⁸⁶⁾

'Antigone' 1911. Ismene føres for Kreon.

Det kgl. Bibliotek

Valget af repertoire

Det følgende år, 1911, gik diskussionen blandt kritikerne igen om friluftsteatrets valg af stykker. Kritikken dette år gik bl.a. ud på, om hvorvidt det valgte stykke 'Antigone' overhovedet var egnet til en dansk friluftsscene, eller i dette tilfælde den danske bøgeskov med den scenografi, man havde valgt at spille stykket i.⁸⁷⁾

Ved årets 2. forestilling, Schillers 'Røverne', blev Adam Poulsens bearbejdelse af stykket stærkt kritiseret. »Hvor blev de af – alle de flam-mende, himmelstormende Ord, som Schiller ikke kan faa nok af? Beklip-pede, strøgne, dividerede – saa næsten kun Handlingens Skelet stod til-bage«. ⁸⁸⁾

I det hele taget var befolkningen, eller rettere de teaterkyndige delt i to lejre over for friluftsteatrets arbejde.⁸⁹⁾ Modstanderne mente, det var et skadeligt foretagende for den virkelige sceniske kunst. Herman Bang mener, at friluftsscenen berøver skuespilkunsten de fleste af dens virke-midler (nuancer bliver udvisket i det store 'rum' etc.)⁹⁰⁾, mens andre

værdsætter det store arbejde, der »begejstrer Folkesjælen«, og samtidig kunne lede henimod en højnelse af repertoiret på de københavnske scener, som friluftsteatret kunne være en begyndelse til.⁹¹⁾

I kritikken beder man til stadighed den kunstneriske ledelse om nøjere at overveje hvilke skuespil, der passer til denne naturscene: »Friluftsscenen kræver, at man kun spiller de Stykker, der i alle Maader passer for Friluftsscenen«⁹²⁾, og ikke prøver at modarbejde natursceneriet, med store lukkede scenografier, som i 'Antigone', der minder for meget om de indendørs teatre og ødelægger friluftsscenens idé, nemlig det, at personerne i tilskuerens illusion fortsætter deres liv udenfor den 'afgrænsede' scene.⁹³⁾

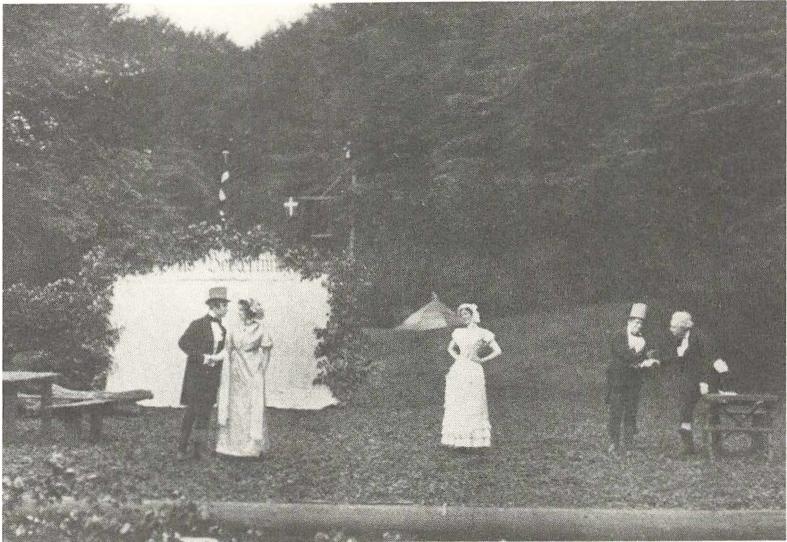
Datidens iagttagere var derudover enige om, som tidligere skrevet, at det, der 'virker' på denne scene, ikke var den lange monolog, men derimod de store optrin og specielt skuespillernes ind- og udgang.

Ønske om nationalt festspil

I 'Teatret', 1911, skriver Otto Borchsenius, at »Haabet om, at en ung dansk lyrisk Digter endelig skulde skrive det originale danske Festspil for Friluftsteatret, er jo ikke gaaet i Opfyldelse«⁹⁴⁾ Allerede i 1911 er der fra kritikkens side et ønske fremme om, at en dansk digter ville skrive et skuespil direkte til friluftsscenen.

Resultat for 1911

Trods kritikken af valget af repertoire synes publikums interesse dette år heller ikke at svigte, men en anden betydelig faktor, med hensyn til et udendørs teaters økonomiske resultat, har åbenbart spillet ind dette år – vejret! »Kommer saa hertil den stadig vældende Regn, de kolde Aftener, der rent fysisk hindrer Spillet, ja saa er det ikke saa underligt, at Dyrehavsspillet's Skæbne i Aar er blevet krank«⁹⁷⁾ Johannes Poulsen, Adam Poulsens bror, bekræfter, ligesom årsregnskabet^{98,99)}, at denne sæson blev knap så økonomisk succesfuld for teatret, hvilket måske har været årsag til, at direktionen næste sommer, 1912, ikke turde løbe an med at genoptage friluftsspillene.

'Recensenten og Dyret' 1913. Keiser (Gerhard Jessen), Viva (Astrid Zangenberg), Rose (Anna Bloch), Pryssing (Lars Knudsen), Trop (Peter Jerndorff). ('Teatret' 1912/13. Årg. 12, s.134).

Ny linie i valget af repertoire

I 1913 bliver teatret bygget op igen, og man forsøger dette år i valget af repertoire at give teatret et lokalhistorisk præg ved at opføre 'Dyrehavsspil', som er en bearbejdelse af to stykker, der foregår i et miljø i umiddelbar nærhed af teatret – Dyrehavsbakken. 'Dyrehavsspil' bestod af Heibergs 'Recensenten og Dyret' i en ramme af Oehlenschlägers 'Sankt Hansaften-Spil'.

En udvikling, der startede med 'Elverhøj' i 1914, hvor vægten – »med de foregaaende Sæsoners Erfaring for Øje – er taget fra Skuespillets Tekst og lagt over paa Sangene, og de store Optrin«¹⁰⁰), munder i 1915 ud i, at man foretager et eksperiment ved at opføre en friluftsopera, 'Liden Kirsten'.¹⁰¹) Musik har tidligere været anvendt i friluftsteatrets forestillinger, men ordet har altid været hovedsagen.

'Elverhøj' 1914. Albert Ebbesen (Adam Poulsen). ('Teatret' 1913/14. Årg.13, s.135).

Opførelsen af en opera falder også godt i tråd med, hvad der, iflg. datidens iagttagere, virker på en friluftsscene – de store brede linier. Men iflg. Carl Nielsen, som var kapelmester og iscenesætter på forestillingen, var en opera til gengæld også langt mere afhængig af vejrforholdene end et skuespil. »Vejret maa være stille og smukt, ellers er alt tabt«. ¹⁰²⁾

Julius Clausen skriver, at eksperimentet lykkedes – »selv med adskillige Svagheder og Mangler (lykkedes det) over al Forventning og over al Maade. Det lykkedes saa vel, at man er fristet til at sige, at Musikken er Friluftsteatrets egentlige Livsbetingelse, og at netop gennem Tonerne bygges den Stemning, som adskillige af de opførte Skuespil har haft svært ved at kalde til Live«. ¹⁰³⁾

Kritik af repertoirevalget

Carl Behrens kritiserer friluftsteatrets ledere for at komme for sent i gang med planlægningen af sommerens repertoire og »Den Bestemmelse, som omsider træffes, faar derved let et Præg af Tilfældighed. I Aar var det nu saa heldigt, at man havde Operaforsøget med hele Nyhedens Interesse at

falde tilbage paa. Thi hvad vilde man have gjort uden Opera? Men en kommende Sæson vil der ikke foreligge en saadan hurtig praktibel Idé – for en Ballet paa Friluftsteatret forbyder sig af Kostumehensyn – den lette Balletdragt vilde vist fremkalde en Generalforkølelse over hele Linien«. ¹⁰⁴⁾

Carl Behrens mener, med andre ord, at teatret har udtømt sine muligheder med 'det givne materiale', og med hensyn til den bedre forberedelse af repertoiret, mener han, burde man lade nogle af vor egne nulevende digtere skrive et friluftsdrama. ¹⁰⁵⁾

Eget repertoire for friluftsscenen ønskes

Carl Behrens ønske er helt i tråd med, hvad andre af datidens kritikere mener burde være det ideelle for scenen i Ulvedalene. Otto Borchsenius udtrykker et ønske derom allerede i 1911, og Georg Brandes og Charles Kjerulf skriver derom ¹⁰⁶⁾, ligesom Jens Locher, der desuden mener, at der bliver kørt efter det gamle princip: Hug en hæl og klip en tå!, hvor man i stedet for burde prøve at skabe friluftsscenen dens eget repertoire gennem en konkurrence for de danske digtere. »(...) det blev sikkert endnu dyrere, hvis der skal skrives et nyt Stykke, men hvorfor være saa fedtet? Friluftsteatret plejer jo at give et pænt Overskud, der gaar til de fattige, hvad om man lod en Del af det gaa til Danmarks fattige Digtere?« ¹⁰⁷⁾

Økonomiske resultater

Dyrehavsspillene indtjente i de første fire spillesæsoner et gennemsnitsoverskud på godt 15.000 kr. I 1915, året med 'Liden Kirsten' og 'Elverskud', viste det samlede økonomiske resultat et underskud på godt 6.000 kr. ¹⁰⁸⁾ 'Liden Kirsten' havde også været en stor og dyr opsætning med mange udgifter til bl.a. musik og kor. ¹⁰⁹⁾

I det hele taget var der utrolig mange medvirkende ved friluftsteatrets forestillinger. Af blot statister var der ved nogle af forestillingerne over 100 engageret. ¹¹⁰⁾

Svigtende succes

1915 stod teatret uden kunstneriske ledere i sommerperioden. Adam

'Liden Kirsten' 1915.

Det kgl. Bibliotek

'Liden Kirsten' 1915. Etle (Johanne Bruun), Kirsten (Lilly Lamprecht), Fru Malfred (Lilli Hoffmann), Sverkel (Peter Cornelius). ('Teatret' 1914/15. Årg.14, s.132).

Poulsen var på rekreation efter et styrt på sin hest i Dyrehaven, og Johannes Nielsen var gået ud af arbejdet efter sidste sæson p.g.a. sit nye embede som Det kgl. Teaters direktør.¹¹¹⁾ Adam Poulsen havde dog allerede gjort et betydeligt forberedende arbejde¹¹²⁾, og sæsonen blev gennemført, men med en ændring, da en opførelse af 'Kong Ødipus' med Adam Poulsen som iscenesætter, blev erstattet med en genopførelse af sidste års 'Elverhøj'.¹¹³⁾

Adam Poulsen havde meddelt komiteen, at han, p.g.a. en turné næste sommer, ikke ville være i stand til at lede teatret, og ligeledes at et engagement som kunstnerisk leder af 'Svenska Teatern' i Helsingfors umiddelbart efter, fratog ham muligheden for at lede teatret fra efteråret 1916 indtil 1920.

I mellemtiden overdroges posten, iflg. Adam Poulsen, til Johannes Nielsen.¹¹⁴⁾

Johannes Nielsen kom kun til at stå med ansvaret for den kunstneriske ledelse i én spillesæson – 1918, hvor Drachmanns 'Gurre' blev opført. Trods nogenlunde anmeldelser endte sommeren, hvor hele 17 forestillinger måtte aflyses¹¹⁵⁾, med et katastrofalt underskud på knap 47.000 kr., og foretagendet gik fallit.¹¹⁶⁾ Udover de mange aflysninger, påpeger en avisartikel, at underskuddet skyldes »Krigens følgelige Virkninger og daarlige Togforhold«¹¹⁷⁾, ligesom komiteen, der også skyder skylden på togdriften.¹¹⁸⁾ Dette kunne også have været årsag til, at man ikke turde løbe an med at spille i de to foregående år, samtidig med en kunstnerisk leder, der havde travlt på Statsscenen.

Adam Poulsen har en helt anden opfattelse af det dårlige resultat. Billetpriserne var fordoblede, og Adam Poulsen skriver, »Det er ikke Toghyppigheden, der betinger Friluftsteatrets gode Drift. Det er Stykkernes Tiltrækningskraft, Billetpriserens Popularitet og som Befordringsmidler til Teatret ikke mindst Cykler, hvoraf der fandtes Overflod i Krigsaarene«.¹¹⁹⁾

De følgende tre år blev der ikke givet forestillinger i Dyrehaven, og man kan med Adam Poulsen undre sig over, at det opsving i publikumstilgangen, som samtlige teatre var ude for, ikke havde nogen indflydelse på teatret i Dyrehaven. Selvom det nye gullasch-publikum snart begyndte

at betragte sig som 'teater-eliten', var der da ikke noget, der skulle være til hinder for, at de kunne aflægge Dyrehaven et besøg, idet, som en avis-artikel skriver: »Teatret havde i intellektuelle Kredse erhvervet sig en usædvanlig Anseelse, og i den brede Befolkning en enestaaende Popularitet«. ¹²⁰⁾

Konkurrence om friluftsspil

I årene inden 'Gurre' udskrev komiteen den længe efterlyste konkurrence om et skuespil til Dyrehavsscenen. 25 forslag blev indsendt og to af disse præmieret, men ingen blev fundet egnede til opførelse. ¹²¹⁾

Adam Poulsen genrejser teatret

Efter sin tilbagevenden fra Finland begynder Adam Poulsen at arbejde for, at friluftsteatret »igen skulde rejses og indtage sin Plads som Stedet, hvor Sammensmeltningen af Natur og Kunst igen for en ringe Betaling kunde give Befolkningen egenartede kunstneriske Oplevelser, som lukkede Teatre ikke vilde være i Stand til at yde«. ¹²²⁾

Adam Poulsen indledte forhandlinger med den gamle komité om at leje teatret med tilhørende bænke m.m. mod at betale 25% af et eventuelt nettooverskud til komiteen på betingelse af, at pengene blev formidlet videre til Wesselsminde. Adam Poulsen forpligtede sig til at istandsætte det efterhånden godt nedslidte materiel.

Adam Poulsen fik en række nye, velvillige garantier med i foretagendet. ¹²³⁾ Som forretningsfører fik han fægte- og sabellærer K.V. Høyer.

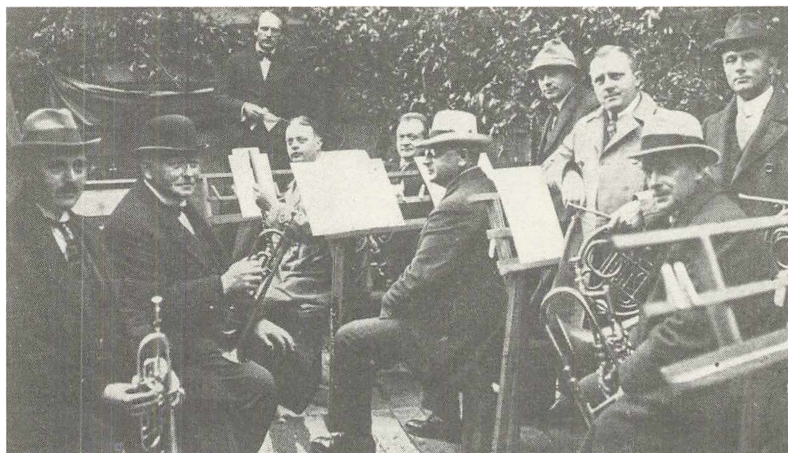
Adam Poulsen, der nu stod som enedirektør, åbnede teatret i sommeren 1922, med en forestilling han længe havde ønsket at spille i Ulvedalene, – nemlig Drachmanns 'Der var engang -'.

Skepsis og gensidige beskyldninger

Trods skepsis fra den gamle komité overfor genrejsningen, lykkedes det for Adam Poulsen dette år ligesom de to følgende år. Med billetprisen, der igen var nede på 1 og 2 kr., blev forestillingen opført 19 gange, samt en arbejderforestilling (til halv pris) og en børneforestilling (med billetter à 25 øre), ¹²⁴⁾ og Adam Poulsen kunne i sidste ende aflevere 20.000 kr. til

»Prinsen af Danmark, Adam Poulsen, sammen med Kaptajn Høyer – og en noget anakronistisk Cykle«. ('Vore Herrer' 1922. 7. årg. nr.14 s.25).

»Dette er Orkestret, som skjult bag et Buskads leverer Musikledsagelsen. I Baggrunden Dirigenten Holger Prehn, og foran ham Kapellets Formand, Friis Petersen.« ('Vore Herrer' 1922. 7. årg. nr. 14 s.25).

komiteen. Komiteen fandt ud af, efter en gennemlæsning af vedtægterne, at de 20.000 kr. ikke kunne gå til velgørende formål, da de gamle kreditorer først skulle betales. Adam Poulsen mente, at det var et brud på aftalen mellem ham og komiteen, hvori intet var nævnt om afbetaling. Han mente ikke, han havde noget at gøre med komiteens gamle gæld. Dette samt andre ting medførte en række uoverensstemmelser og gensidige beskyldninger mellem komiteen på den ene side, og Adam Poulsen og hans garanter på den anden.¹²⁵⁾

Ny sammensætning

Efter langtrukne forhandlinger om den fremtidige struktur i teatrets ledelse, der strakte sig over flere år, og hvor Adam Poulsen derfor fortsatte ledelsen af teatret på samme betingelser i 1923 og 1924 som aftalt i 1922, lykkedes det endelig i 1925 at få dannet 'Selskabet for Friluftsteatret i Dyrehaven' med repræsentantskabet som øverste myndighed.¹²⁶⁾ Medlemmerne af repræsentantskabet var de af den gamle komité's medlemmer, der ønskede at indtræde, samt friluftsteatrets garanter. Endvi-

dere redaktørerne af dagbladene København, De Ferslewske Blade, Social-Demokraten og Berlingske Tidende. Af den gamle komité var der kun enkelte, der i sidste ende indtrådte i repræsentantskabet.¹²⁷⁾

Nyskrevet dansk friluftsspil

Efter at teatrets drift nu var stabiliseret, og der var kommet lidt ro over foretagendet igen, kom endelig det længe efterlyste stykke af en nulevende dansk digter. Harald Bergstedt havde sendt stykket 'Ebbe Skammelsen', bygget over folkevisen af samme navn, til Adam Poulsen med anmodning om at få det opført i Ulvedalene. 'Ebbe Skammelsen' var altså ikke et resultat af en konkurrence, men igen gik diskussionen om at skabe friluftsteatret dets eget repertoire, og Kai Flor skriver, at man var begyndt »at opfordre vore Digtere til at skrive et dramatisk Arbejde med selve Friluftsscenen for Øje.«¹²⁸⁾

Men desværre – Hans Werner skriver, at »heller ikke her fulgte Heldet den Dristige. Bergstedts 'Ebbe Skammelsen' var og blev en Skuffelse, der adskillige Skønheder ufortalt, ikke var egnet til dramatisk Opførelse, underligt sammensat og usikkert som det var i sin dramatiske Teknik og digteriske Stil.«¹²⁹⁾

Adam Poulsen sammenligner det selv med 'Hagbarth og Signe' som et af de stykker, hvor virkningen var størst; – den »forunderlige Sammen-smeltning med Stedets Natur.«¹³⁰⁾ Jan Brinken konstaterer da også i en ellers meget sarkastisk omtale af forestillingen, at 'Ebbe Skammelsen' blev en ægte friluftssucces.¹³¹⁾

Ny fordeling af overskud

Årets anden forestilling 'Elverhøj' – spillet for tredje gang på friluftsscenen – blev den største økonomiske succes i friluftsteatrets historie.¹³²⁾ Efter denne overvældende succes i økonomisk henseende, ønskede Justitsministeriet, at det årlige overskud kom flere godgørende institutioner til gode end blot Wesselsminde. Efter indstilling fra 'Selskabet' blev det herefter Justitsministeriets opgave at fordele 40% af nettooverskudet til forskellige filantropiske formål.¹³³⁾

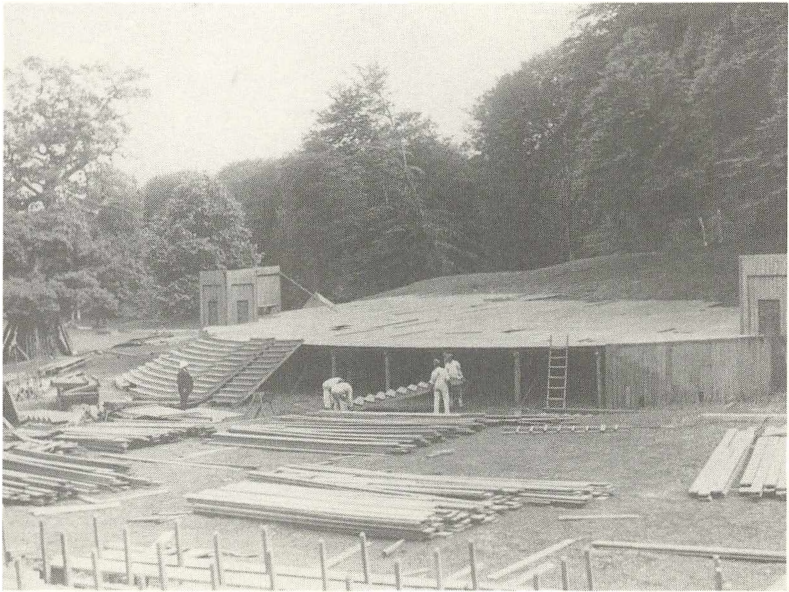
Kritik af valget af repertoire igen

»Havde man troet, at Opførelsen af Elverhøj skulle indlede en bevidst Stræben efter at skabe Friluftsteatret et nationalt Repertoire, tog man Fejl,« skriver Hans Werner.¹³⁴⁾ I 1927 prøvede Adam Poulsen, som den første opførelse i sæsonen, med den østrigske forfatter Hugo von Hoffmannsthals moderniserede mysteriespil 'Det gamle spil om enhver'. Adam Poulsen betegner selv stykket som et af de betydeligste kirkespil, og det havde da også opnået succes, da det under Første Verdenskrig blev opført på Det kgl. Teater. Men, »At overflytte dette Spil til Skoven var i Virkeligheden fra A til Z en Misforstaaelse«, skriver Hans Werner, »der ikke engang kunne forsvares med, at Middelalderens Mysteriespil opførtes baade i og udenfor Kirkerne. Her var hverken Middelalder eller Kirke, men moderne Digting og dansk Bøgeskov.«¹³⁵⁾

Året efter fulgte 'Menneskesønnen', et kristusspil bestående af en række billeder efter det Ny Testamente af Jesu tilværelse i Palæstina, skrevet af den katolske pastor de Vos. I samarbejde med pastoren havde Adam Poulsen bearbejdet stykket, »som«, skriver han, »ikke i sig selv var dramatisk i den gængse Opfattelse.«¹³⁶⁾ Hans Werner betegner da også stykket som »dilettantisk Makværk.«¹³⁷⁾ Adam Poulsons forsøg på at overføre Palæstinas støvede veje til Ulvedalenes frodige jordbund var, ifølge Hans Werner, »hans hidtil største Forsyndelse mod baade Kunst og Natur.«¹³⁸⁾ Adam Poulsen syntes helt at have glemt den kritik, han fik ved opførelsen af 'Antigone' i 1911, hvor der, ligesom nu, var blevet opført et kæmpestort tempel på scenen, som fuldstændig bedøvede det enkelte skønhedsindtryk og stod i stærk disharmoni med de vajende bøgeskove.¹³⁹⁾

I 1929 efter at have genoptaget 'Gulddaasen' af Christian Olufsen og opført Drachmanns 'Vølund Smed', som begge af kritikken blev beskyldt for at høre mere hjemme på kukkassescenen end på den åbne Dyrehavsscene,¹⁴⁰⁾ og hvor igen Adam Poulsons bearbejdelse af den sidstnævnte tilligemed den næste forestilling, Schillers 'Røverne', blev bebrejdet,¹⁴¹⁾ takker Adam Poulsen ifølge sin erindringsbog af. »Da vi endte sæsonen i Slutningen af Juli, afsluttede jeg ogsaa mit Arbejde og Spil – for stedse – paa den skønne Scene derude.«¹⁴²⁾

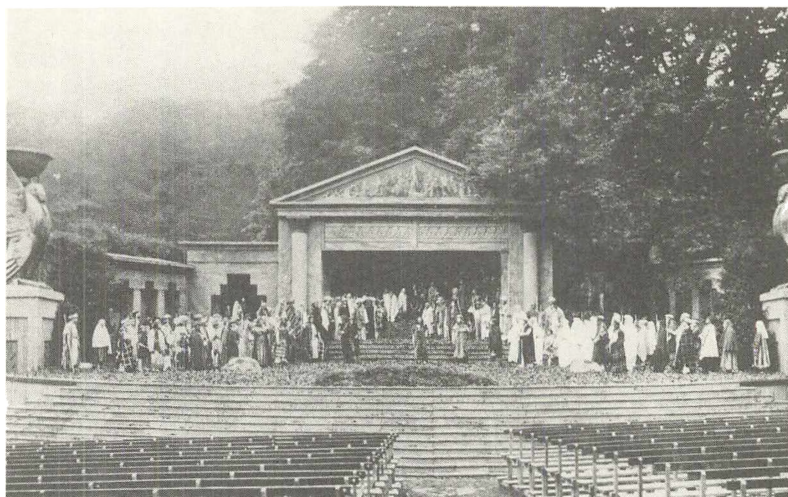
Friluftsteatret i Dyrehaven

Friluftsteatret blev hvert år stillet op og efter sæsonen atter taget ned og opmagasineret. Fotografierne viser opstillingen i 1927. På det nederste billede ses tømrermester Marx Scholdt, Taarbæk (i mørkt tøj), som i sin tid havde bygget teatrets sceneparti, og hans søn af samme navn (til venstre).

Byhistorisk Samling

Scenebillede fra pastor de Voss' Kristusspil 'Menneskesønnen' 1928. ('Teatret' 1927/28. Årg.27 s.181).

Adam Poulsens 'rolle' på friluftsteatret

Helt færdig syntes Adam Poulsen dog ikke at være, som vi også skal se senere hen, med teatret i Ulvedalene. Allerede året efter, 1930, står han, ifølge programmerne, som instruktør af begge forestillinger, 'Hagbarth og Signe' og 'Elverhøj'. To forestillinger, der, på hver deres måde, havde været de største succeser i friluftsteatrets historie. Åbningsforestillingen 'Hagbarth og Signe' i 1910, hvortil der stadig refereres, og 'Elverhøj', der i 1925 blev den største økonomiske succes for teatret nogensinde.

Et program fra den årlige afslutningsfest, 'Dyrehavs festen, tirsdag d. 8. Juli 1930 paa Friluftsteatrets Scene' består af en sang og et digt under skrevet af henholdsvis 'Statisten' og 'Nilausen, mangeaarig Bonde, Jæger og Fakkeldanser' (sikkert også en statist. Fakkeltog var en meget virkningsfuld og (mis-) brugt effekt på Dyrehavsscenen). Nilausens vise indledes med: »Jeg ber Dem alle, som er her til stede og spist og drukket har af Adams Tragtemang ...« Og i digtet lyder et af versene: »Vi Unge vi ved det bedst/ vort Arbejde her er Fest/ hver Aften os en Glæde bereder./

Vi synger med Kraft i Bryst/ vi danser med Liv og Lyst/ med Adam Poulsen som Leder«.

Ved et møde i repræsentantskabet d. 18. september 1929 blev Adam Poulsen ligeledes enstemmigt genvalgt som direktør for den kommende sæson.¹⁴³⁾ Dette behøver dog ikke at betyde, at han næste år vitterligt sad på direktørposten, idet han pr. juli 1930 var blevet engageret som chef på Det kgl. Teater, og allerede i februar startede sine forberedelser hertil. Han skriver da også i en kronik i 1935, at betingelsen for at overtage direktørposten på Det kgl. Teater var, at han ikke beskæftigede sig med drift af noget andet teater og ikke optrådte som skuespiller. Men han havde forbeholdt sig retten til at instruere de to forestillinger i sommeren 1930 på Dyrehavsscenen.¹⁴⁴⁾ Hvem der ellers skulle have varetaget den kunstneriske ledelse giver kilderne ikke noget svar på. Man kunne forestille sig, at det ifølge vedtægternes § 3 nedsatte kunstneriske råd har besørget posten.

Adam Poulsen, der på friluftsscenen selv spillede mange af hovedrollerne og i sin 'anden periode' tillige iscenesatte stykkerne,¹⁴⁵⁾ blev under og efter sit mangeårige arbejde kritiseret for mangt og meget. Det var ikke som skuespiller: han blev af mange kritikere betragtet som en af dem, der bedst forstod at agere på en sådan scene. »Adam Poulsens slanke Skikkelse og stærke, klangfulde Stemme smeltede sammen med Naturomgivelserne; nordisk Højhed og Poesi prægede ham«. ¹⁴⁶⁾ Det var i bund og grund en manglende kunstnerisk forståelse for, hvad et friluftsteater kræver af repertoire for at blive den folkescene, han ønskede, det skulle være. Christian Stiehler skriver, at der manglede en leder, der kunne »omskabe det nuværende Friluftsteater fra en lille halvletterær Privatforening til et stort folkeligt Kunsttempel.«¹⁴⁷⁾ Mange af de opførte stykker var heller ikke, selvom de blev bearbejdet, egnede til en udendørs scene som den i Ulvedalene. Tillige med at Adam Poulsen ikke var nogen kompetent bearbejder af disse. Chr. Stiehler¹⁴⁸⁾ og Hans Werner¹⁴⁹⁾ mener, at troen på teatret som den store folkelige skueplads bliver mindre og mindre, ligesom Adam Poulsens engagement ikke længere er tilstrækkeligt. »Hans Stykker vælges nu efter, hvad der har gjort sig paa andre Scener af en helt anden Beskaffenhed. (...) Intet mærker man til, at han

Johannes og Adam Poulsen til prøve i Dyrehaven. (Adam Poulsen: »En Skuespillers Erindringer« (1961-62), bd.2 s.160).

søger efter egnede Skuespil, de faa, der er opført i de sidste fem Aar (1925-29), er Repriser.«¹⁵⁰)

Hans Werner går desuden stærkt imod teatrets filantropiske formål, idet han mener, at det sker på kunstens bekostning (ved for eksempel rollebesætningen). »Vi har aldrig sympatiseret med den Sammenblanding af Kunst og Velgørenhed, der danner Basis for Friluftsteatrets hele nuværende Eksistens. Der kan være god Mening i, at et Teater af denne specielle Art anvender sit eventuelle Overskud i et eller andet almenyttigt Formaals Tjeneste (...) Men herfra og til at gøre Teatrets Drift afhængig af Hensynet til Fremskaffelsen af det størst mulige Overskud er der et langt Spring.«¹⁵¹)

Overskud 1922 – 29

Faktum er, at Adam Poulsen opnåede at spille et pænt overskud ind for alle sæsonerne fra 1922 til 1929. Dog ikke i 1928, hvor sommeren, ifølge Adam Poulsen, var meget regnfuld.¹⁵²⁾

Sæsonerne gav i gennemsnit ca. 8.500 kr. til velgørende formål.¹⁵³⁾ I 1931 blev der desuden oprettet 'Friluftsteatrets Legat' »for Summer, som Direktør Adam Poulsen i Aarene 1924-30 har ydet Skuespillerforeningen, dels som Andel af Friluftsteatrets Overskud, dels som Fribilletafgift.«¹⁵⁴⁾

Adam Poulsens sidste få ord i erindringerne omkring sin praktiske afsked med friluftsscenen er følgende: »For mig blev denne Afslutning hverken til Sorg eller Glæde, men til en Følelse af noget varigt, løftende og rigt, som var givet mig, og som jeg har bevaret i min Erindring og Taknemmelighed som en kostelig Gave!«¹⁵⁵⁾

Skiftende direktører

I årene efter Adam Poulsen fulgte en række skiftende direktører. I 1931 sad Aage Garde¹⁵⁶⁾, der på det tidspunkt var tilknyttet Det kgl. Teater, i direktionen sammen med den økonomisk ansvarlige K.V. Høyer¹⁵⁷⁾, der siden 1922 havde haft tilknytning til Dyrehavsscenen som dens forretningsfører.

Ny konkurrence

Ifølge Kai Flor¹⁵⁸⁾ blev der inden sæsonens start udskrevet en konkurrence om et friluftsspil, og denne gang, som før sæsonen i 1918, blev et stykke præmieret, men kom aldrig til opførelse. Stykket var skrevet af Frederik Nygaard. Som sommerens dyrehavespil valgtes en tidligere succes derudefra, Drachmanns 'Der var engang -'.

Folkespil

I 1932 lejede en mand ved navn Carl Langballe friluftsteatrets materiel af Adam Poulsen, der nu var ejer af dette, for 4.000 kr.¹⁵⁹⁾ Carl Langballe havde efter sin ansættelse som adjunkt ved Haslev Gymnasium siden arbejdet med folkeoplysende arbejde »med Danmarksaftnerne og

Sommerens Folkespil.« Årets forestilling – en dramatisering ved Carl Langballe af Christian Winthers episke digt, skrevet med inspiration fra Dyrehavens natur, 'Hjortens Flugt' – er et i rækken af folkespil, som han selv benævner det, bygget over samme idé, en dramatisering af et klassisk digt, der tidligere havde gået med succes i provinsen som en slags egnsspil.^{159A)}

Hvordan Langballes forsøg på at overføre sit folkespil til Dyrehaven blev modtaget af københavnernes, giver kilderne ikke noget svar på. Meget tyder på, at publikumstilgangen ikke har været tilfredsstillende, da han endte med et underskud på 24.000 kr.¹⁶⁰⁾ Året forinden endte sæsonen, ifølge Adam Poulsen, også med et sørgeligt underskud.¹⁶¹⁾

Den generelle teaterkrise, som lukkede mange teatre i København, ramte hermed også friluftsteatret. De følgende to år blev der ikke givet forestillinger i Dyrehaven.

Adam Poulsen forsøger igen

Inden sæsonen i 1935 begynder Adam Poulsen igen at røre på sig. En jubilæumssæson lå forude; provokeret af de tomme Ulvedale og som ejer af materiellet, vil han genrejse teatret endnu engang.

En række herrer, der tidligere havde været involveret i friluftsteatret, blev på Adam Poulsens foranledning stævnet sammen en decemberdag i 1934.¹⁶²⁾ Det tidligere bestående 'Selskabet for Friluftsteatret i Dyrehaven' var blevet opløst, og Adam Poulsen anmodede de tilstedeværende om at danne en rådgivende komité for hans nye teater.¹⁶³⁾ Desuden ville han forsøge at rejse en garantikapital.¹⁶⁴⁾ Det filantropiske formål er opgivet i denne omgang, idet nettooverskuddet nu ville blive fordelt mellem garanterne som bonus og driftsfonden.¹⁶⁵⁾ Forestillingen for sommeren syntes også at være planlagt, idet der i kildematerialet ligger et »Budget for 10 Opførelser af 'Klokken i Skoven' i Sæsonen 1935«. Stykket er sandsynligvis det stykke, skrevet af Frederik Nygaard, som blev præmieret af medlemmer af teatrets komité før sæsonen i 1931.¹⁶⁶⁾ Men Adam Poulsens sisyfosarbejde, som han selv kalder det, »naar man paa et aabent Teater har en Overdirektør for Vejr, Vind og Regn,«¹⁶⁷⁾ strandede på nogle økonomiske uoverensstemmelser med Landbrugsministeriet

omkring leje af pladsen. Han havde selv regnet med den samme ordning som tidligere – 30% af nettooverskuddet – men Landbrugsministeriet ville nu, det betydelige slid på skoven samt kystbanens elektrificering taget i betragtning, have en fast leje på 1.000 kr., og derudover tillige en 5%-andel i bruttoindtægten. Ved senere forhandlinger gik Landbrugsministeriet med til at slække på kravene: 500 kr. i fast leje samt 5% af bruttoindtægten, når denne oversteg 30.000 kr.¹⁶⁸⁾

Departementschef Wilcke i Landbrugsministeriet udtaler, at når Adam Poulsen ikke kan gå ind på de sidstnævnte vilkår, »saa har han en beklagelig slet Tro paa hele Foretagendet.«¹⁶⁹⁾ Selv udtaler han »at saadanne Fordringer overfor et Teater som Friluftsteatret, naar hele dets Risiko tages i Betragtning, umuliggør Haabet om et nævneværdigt Overskud, og derved slaar Benene bort fra Tanken om en Stabilisering af Spillene i Ulvedalene.«^{170,171)}

Genrejsning alligevel

Derimod var der andre interesserede, der turde gå ind på Landbrugsministeriets vilkår.¹⁷²⁾ K.V. Høyer, der ikke blev inviteret med til Adam Poulsens sammenkomst i december 1934, er igen på banen som økonomisk leder, med kongelig skuespiller Henrik Malberg som kunstnerisk leder.¹⁷³⁾ Teatret ønsker stadig at få fat i den brede befolkning; Henrik Malberg skriver således i årets program, at »Friluftsteatret kan, hvis det drives kunstnerisk forsvarligt og samtidig betragter det som sin Mission at skabe Forestillinger for hele Folket, blive det Sted, det store danske Teaterpublikum søger hen for at se den levende Kunst, fordi Billetpriiserne er saa smaa, at enhver mindre bemidlet kan faa Raad til een à to Gange i Løbet af Sæsonen at gaa i dette Teater«.

Nyt friluftsspil

Årets forestilling er et nyt friluftsspil skrevet af to yngre forfattere, Axel Frische og Flemming Lyng, bygget over Hans Hartvig Seedorfs vise 'Tre røvere fra Rold'. K.V. Høyer skriver meget rammende i årets program, »at vore yngre dramatiske Forfattere synes at have saa vanskeligt ved at skrive for Friluftsscenen, (eller skulle det være Lysten, der mang-

Balletten 'Tata' 1936. Fra venstre Gerda Carstens, Leif Ørnberg og Margot Lander.

Det kgl. Bibliotek

lede, til at skrive Friluftsspil i et Land med et saa lunefuldt Sommerklima som vort)«. Hans betragtning skulle vise sig at holde stik med 'Røverne fra Rold'. Hans Werner kritiserer i 'Forum'¹⁷⁴⁾ det nye friluftsspil for at være en banal og karikeret forestilling, hvor forfatterne »kun vævede Viserne sammen med nogle Antydninger af Optrin og en Samling Replikker, der i deres ubehjælpelige Banalitet lød som Skrig fra Rutsjebanen paa Dyrehavsbakken« sammenlignet med sproget i Seedorfs viser.¹⁷⁵⁾ Sommeren endte med et underskud på godt 400 kr.¹⁷⁶⁾

Svigtende held

Ligesom i 1931 og 1932 sad den kunstneriske leder kun én sæson, og i 1936 var det således skuespilleren Knud Rasso, der sad i direktionen sammen med K.V. Høyer, samtidig med, at han var direktør på det københavnske privatteater Dagmarteatret. Knud Rasso lagde ud med Hostrups syngespil 'Eventyr paa Fodrejsen', som Adam Poulsen havde

haft på plakaten i 1927. Stykket tiltalte imidlertid ikke det unge publikum, og teatret måtte nøjes med »et begrænset Publikum af ældre og sagtmodige Damer og Herrer«¹⁷⁷⁾ Den næste forestilling blev, for første gang på friluftsscenen, en ballet, 'Tata', med musik af Fini Henriques og koreografi af Harald Lander. Den skulle heller ikke vise sig at trække tilstrækkeligt stort publikum. Eller også har Carl Behrens forudsigelse fra 1915, om en sikker generalforkølelse ved opsætning af en ballet i Dyrehaven, holdt stik. I hvert fald var det en meget regnfuld sommer, som skovrideren i Jægersborg Distrikt, Martensen-Larsen, bekræfter¹⁷⁸⁾ ligesom K.V. Høyer, der tilføjer, »at Juli Maanedes ekceptionelt upaalidelige og regnfulde Vejr har medført (...) store økonomiske Tab for Friluftsteatret«¹⁷⁹⁾ Sæsonen endte med et underskud, hvorefter det de følgende fire år ikke lykkedes nogen at genrejse teatret.¹⁸⁰⁾

Filantropien ude

I perioden efter Adam Poulsen, hvor hver sæson havde givet underskud, synes det filantropiske formål også at være en overstået tradition, idet intet i kilderne berører emnet. Henrik Malberg skriver i programmet i 1935, at »hvis Vejrguderne vil være naadige en eller to Somre, vil der kunne spilles saa mange Penge ind, at der vil blive Raad til at skabe de virkelig store Forestillinger, som man kan se enkelte Steder i Udlandet«. Drømmen om Oberammergau, fremsat i 1910 af amerikaneren Maurice Francis, synes ikke at være glemt. Derimod lader det til, at et eventuelt overskud skulle investeres i større forestillinger i Dyrehaven og ikke gå til velgørenhed.

Forsøg på genrejsning

I 1937 og 1938 ansøger Den Danske Studenterscene ved Bjørn Moe om bevilling til at spille i Ulvedalene. Men det første år strandede forhandlingerne med 'Friluftsscenen i Dyrehaven' ifølge skovrideren, Martensen-Larsen, på manglende interesse fra Studenterscenens personale.¹⁸¹⁾ I 1938 får Studenterscenen heller ikke tildelt bevillingen. Som begrundelse herfor meddeler Landbrugsministeriet, »at der ikke vil kunne afholdes Friluftsspil i Dyrehaven i de kommende tre Sæsoner (1938 – 40),

blandt andet under Hensyn til at Statsskovvæsenet agter at iværksætte en Række Foranstaltninger til Forbedring af Grønsværen i Dyrehaven«.¹⁸²⁾

Den 29. marts 1939 henvender K.V. Høyer sig til Landbrugsministeriet i et brev med følgende ordlyd: »Fra forskellig Side er der i indeværende Foraar rettet Henvendelse til mig som mangeaarig forretningsmæssig Leder af Friluftsteatret, om at søge Teatret reetableret. Man har blandt andet peget paa, at der netop til Sommer forestaar en særlig betydningsfuld Opgave for Friluftsteatret, idet det er 150 Aar siden Bastillens Erobring under den Franske Revolution, en Begivenhed, der i høj Grad knytter sig til Folkenes Erhvervelse af de almene Menneskerettigheder, og som det i vor alvorlige Tid sikkert kan have sin Betydning at erindre.

Under Forudsætning af at Ministeriet giver den ønskede Tilladelse, og det kan lykkes at tilvejebringe den til Foretagendets Gennemførelse fornødne Garantikapital, er det med Henblik paa ovenanførte Hensigten at aabne Sæsonen med følgende Program:

Prolog: Menneskerettighederne

Ballet: Marseillaisen

Sophus Michaëlis: Revolutionsbryllup

(instrueret af Samuel Besekow).«¹⁸³⁾

Høyer får i første omgang ikke tilladelsen, dels på grund af grønsværens reetablering, som også var begrundelsen til Den Danske Studenterscene, og dels fordi friluftsspillene i Ulvedalene syntes 'udspillet' og kunne trænge til en hvileperiode.¹⁸⁴⁾ Men ved nøjere overvejelser bliver tilladelsen givet, blandt andet med begrundelsen at det projekterede åbningsprogram vil have tilstrækkelig interesse til, at der er udsigt til succes (efter at planerne om en friluftsscene på Bellahøj er opgivet),¹⁸⁵⁾ »idet man risikerer, at der, hvis Tilladelsen nægttes, ikke senere vil være tilstrækkeligt Grundlag for Genoptagelsen af Friluftsspil i Dyrehaven.«¹⁸⁶⁾

Men den 29. april 1939 må K.V. Høyer meddele Landbrugsministeriet, »at det blandt andet paa Grund af de urolige udenrigspolitiske Forhold desværre ikke er lykkedes mig at tilvejebringe de fornødne Garan-

tier for Gennemførelse af den planlagte Sæson for Friluftsteatret i Dyrehaven.«¹⁸⁷⁾

Genrejsningen lykkes

I 1941 fik teatret, igen med initiativ fra K.V. Høyer, sin renæssance.¹⁸⁸⁾ Igen var de store dagblade involveret; K.V. Høyer blev i første omgang støttet af Berlingske Tidende, som derefter henvendte sig til Politiken. Dagbladene ydede hovedparten af den fornødne garantikapital, og ved hjælp af en række garanter og institutioner blev den økonomiske basis dannet.^{189,190)}

I teatrets bestyrelse sad som formand Irs. Holger Ohrt. Derudover dir. Blindbæk, redaktør Kai Flor, redaktør Axel Kjerulf, dir. Chr. H. Olesen, dir. Orla Rode og apoteker Paul Scheel.¹⁹¹⁾ Forretningsføreren var K.V. Høyer, og som bevillingshaver stod skuespilleren Carlo Wieth¹⁹²⁾, der ligesom de fleste agerende (dog ikke statister) og samtlige musikere kom fra Det kgl. Teater. Årets forestilling blev instrueret af Holger Gabrielsen.¹⁹³⁾

Store forventninger

Godt hjulpet på vej af dagbladenes skriverier var der store forventninger og megen glæde før genopvækkelsen, hvor det hele tiden havde været planen at lægge ud med Drachmanns 'Der var engang -'.¹⁹⁴⁾ »Er der fastsat nogen Dag for Premiereren paa 'Der var engang -' ude i Skoven. Saa-dan spørges der fra alle Sider. Telefonen kimer, Folk vil have Besked, for de glæder sig til paa ny efter de mange Aars Forløb at kunne tilbringe en Aften og opleve det Skønhedsindtryk og den Stemningsrigdom, som Verdens vidunderligste Friluftsscene har at byde paa.«¹⁹⁵⁾ Til premieren, der var fastsat til 19. juni blev alle nummererede pladser solgt på to timer.¹⁹⁶⁾ Billetpriserne var, ifølge Politiken den 8. juni 1941, de samme »som i gamle Dage« - 1 og 2 kr. Blandt skuespillerne herskede også en kåd stemning, og Politiken skriver på selve premieredagen, at »nogle af Kunstnerne residerer i den gamle Hytte, der altid har gjort Rum til Omklædning, og Hytten har af Beboerne i Aar faaet Navnet 'Sandhedsly', fordi de muntre Fortællere Charles Wilken og Bewer overgaar hinan-

den i at fortælle Historier fra Friluftsteatrets første Tid. De har begge spillet Komædie i Ulvedalene lige siden 1910«.197)

I øvrigt var Willumsens ravne igen kommet tilbage på deres rette plads, hvor de tidligere havde givet friluftsscenen »en Holdning og Markering,« som i årene, hvor de var placeret udenfor 'Den frie Udstilling' i Grønningen, »stærkt savnedes«.198)

Begejstrede anmeldere

Med anmeldelser, hvor begejstringen kunne minde om den fra 31 år tidligere ved åbningen i 1910, udtrykker Politikens anmelder Frederik Schyberg, at »'Der var engang –' næppe nogensinde har været spillet i Dyrehaven paa en saa umiddelbart indtagende Maade.«199) Og Berlingske Tidendes anmelder Svend Borberg går endnu længere, når han skriver, »aldrig er 'Der var engang –' blevet spillet smukkere end nu i Ulvedalene, ganske simpelt aldrig.«200) Svend Borberg skriver videre: »I 'Der var engang –' er H.C. Andersens Eventyr om 'Svinedrengen' eventyrligt som Skoven selv, og Drachmanns flammende Kærlighedserklæring til Danmark, den danske Natur, vort Landskab, vort Sprog og vort Folkesind.«201)

Alsang

Tiden taget i betragtning synes valget af 'Der var engang –', som et af de mest populære danske nationale skuespil, også at være meget nærliggende. Ligesom hele forestillingen som led i styrkelsen af den nationale fællesfølelse, blev indledt med en halv times sang og musik; Aksel Schiøtz sang 'Mor Danmark' og 'Skønjomfru luk dit Vindu op' og indimellem var der fællessang med 'Den danske Sang' og 'Jeg elsker de grønne Lunde', hvortil teksterne var indlagt i programmet.202)

En meget grebet journalist skriver i Berlingske Tidende dagen efter premieren: »Som en Fugl Phønix genopstod Friluftsteatret, og som den unge Phønix er prægtigere end alle de foregaaende, var den nye Premiere skønnere end nogen, man mindes. Og hvad det vil sige, ved enhver, som har følt sit Hjerte varmt og bevæget, naar danske Digteres Ord lød under Dyrehavens Bøge«.203)

Ny formålsparagraf

I 1942 bliver 'Den selvejende Institution Friluftsteatret i Dyrehaven' dannet med departementchef i Statsministeriet, tidligere chef for Det kgl. Teater, Andreas Møller som formand.²⁰⁴) Ifølge institutionens vedtægter 1 er friluftsteatrets formål nu »at arrangere eller lade arrangere dramatiske Opførelser i Ulvedalene i Dyrehaven samt gennem det derved indtjente Overskud at bidrage til Dyrehavens Bevarelse og Udvidelse.«²⁰⁵)

Repriser

Som årets forestilling valgte man Danmarks nationale festspil 'Elverhøj' – nu for femte gang spillet i Dyrehaven.²⁰⁶) Ligeledes stod igen i år Aksel Schiøtz på scenen med sin »tindrende Romancerøst.«²⁰⁷) Og igen i år var der lutter lovord til de kongelige skuespillere fra anmeldernes side.²⁰⁸) Instruktøren Poul Kanneworff bliver af Svend Kragh-Jacobsen rost for at have udnyttet scenen med dens omgivelser fortræffeligt, selvom, som han skriver, »'Elverhøj' er skrevet for Teaterscenen. Stykket er udtænkt og udspilles mellem malede Dekorationer og maskerede Figurer. Forvekslinger og Overtro lever i vore Dage bedst bag Rampen.« Men det, der gjorde, at friluftsteatrets opførelse lykkedes og blev en smuk og gribende succes, er de ægte stemninger i 'Elverhøj' – »De taaler Sol og Maane og Stjerner som Projektører, og blegner end enkelte af de sikreste Teatereffekter, saa faar 'Elverhøj' i den fri Natur en Understregning af nogle af sine vakreste Kvaliteter.«²⁰⁹)

I de to følgende år udvises der ikke meget vovemod, og man spiller, ligesom de to foregående år, stykker, der tidligere har vakt succes på friluftsscenen. I 1943 'En Skærsommernatsdrøm', igen med begejstrede anmeldere, og i 1944 genoptager man 'En Skærsommernatsdrøm' og 'Der var engang –' fra 1941 – nu for femte gang spillet i Dyrehaven. Anmeldelserne fra 1944 var dog knap så entusiastiske som de foregående års, nu da nyhedsmomentet ikke længere var det samme. Haagen Falkenflæth skriver da også i Nationaltidende, at »al Ting er som den første Aften for en Menneskealder siden, da den grønne Scene blev indviet (...) Repertoiret er ogsaa uforandret (...) det røber ikke Opfindsomhed hos Arrangørerne.«²¹⁰) Men han undskylder det på deres vegne med: »Findes

der nogen dramatisk Digter, hvis Lyrik er i nærmere Kontakt med den lyse Bøgeskov end Drachmann? Og kan der i den vide Verden opvises et bedre Skovstykke end den Shakespearske 'Skærsommernatsdrøm'?«²¹¹⁾

Svigtende tider

I 1945 blev der ikke givet forestillinger i Ulvedalene. Kilderne giver ikke noget svar på hvorfor, men noget tyder på en dårlig økonomi, selvom især de københavnske teatre i besættelsesårene oplevede et opsving i publikumstilgangen. Driften for 1941, 1942 og 1943 gav da også et overskud.²¹²⁾ Men på et repræsentantskabsmøde afholdt inden sæsonen 1944 blev man enige om at undlade at sætte en ny forestilling op, og holde sig til de forrige års succeser, da man ikke »paa Grund af de herskende Forhold (ville) udsætte Teatret for den betydelige økonomiske Risiko«.²¹³⁾ 1944 kan meget vel have været en økonomisk dårlig sæson, som har gjort, at man ville holde en pause; to repremierer samt dårligt vejr! Haagen Falkenfleth skriver: »Nu blusser Ilden igen hver Aften – naar Regnen altsaa ikke slukker den – i Offerskaalene paa Friluftsteatret.«²¹⁴⁾

Initiativ

I 1946 vover man endelig noget nyt. To medlemmer af teatrets bestyrelse, Kai Flor og Axel Kjerulf, dramatiserede på bestilling Bournonvilles naturromantiske ballet 'Et Folkesagn'.²¹⁵⁾ En idé, som allerede Adam Poulsen i sin tid opkastede.²¹⁶⁾ Stykket virkede på én måde, idet de to brugte de virkemidler, som gennem mange års erfaring havde vist sig at være hensigtsmæssige på friluftsscenen. »Nationaldragter, Elverpige-dans, vælige Gangere og blussende Fakler.«²¹⁷⁾ Tilligemed en enkel handling og store optrin. Men på den anden side var det ikke noget beåndet digterværk, og Svend Kragh-Jacobsen skriver i sin anmeldelse, at den poesi, som fanger publikums opmærksomhed, og som friluftsspillet tillige kræver, tildels manglede. »Det er ikke let at kappes med Naturens egen Poesi, og skjules kan det ikke, at det ikke var lige inspireret.«²¹⁸⁾ 'Et Folkesagn' blev således ikke nogen sejr for et nyt friluftsspil, men derimod nok »en succes for de kære gamle Virkemidler.«²¹⁹⁾

Folkefest

Det er efterhånden accepteret blandt publikum og anmeldere, at det ikke er de store nyskabelser, man kommer til at opleve i Ulvedalene, men derimod er det blevet en slags folkefest, som hører den danske sommer til. Publikums dragning mod teatret afhænger, ifølge Svend Kragh-Jacobsen og Harald Engberg, ikke så meget af, hvilket repertoire man vælger.²²⁰) »En Tur i Friluftsteatret er (...) først og fremmest en Skovtur, hvor det er Mødet med Naturen, Stemningen i den danske Sommeraften, som giver os Oplevelsen.«²²¹) Mange foreteelser bliver accepteret langt hen ad vejen, for om ikke andet, så har man i hvert fald fået glæden ved en smuk naturoplevelse.

Ingen dybere psykologiske intrigespil hører denne scene til. De hører til på de lukkede teatre i den mørke vintertid. Det skal være lyst og let som den danske sommeraften, hvor »det gode skal sejre, før vi gaar Hjem.«²²²) De store kunstneriske udfordringer kræves, fra publikums side, ikke, – her kommer de for at genfinde! En lettere resignerende Harald Engberg skriver i sin anmeldelse af forestillingen: »Det er ikke et Teater som andre. Det er en fast Institution i vor Tilværelse. Vi gaar ikke derud for at opleve nye Sensationer, men netop for at genopleve alt det gamle og traditionelle, som Barnet i os elsker.«²²³)

Opråb og opfordring

Men om den stiltiende accept af mangel på fornyelse i friluftsscenens repertoire fortsat vil findes, er for Poul Welblund aldeles ikke sikkert. I en kronik udtrykker han en frygt for, at friluftsteatret i Dyrehaven – »og dermed dansk Friluftsteater i det hele taget« – vil dø af mangel på repertoire.²²⁴) De mange friluftsscener der i de senere år var opstået, havde ej heller formået at skabe et nyt repertoire, ligesom de 'gamle' friluftssceners repertoire stort set var det samme som de mest spillede stykker i Dyrehaven. »Nyt Repertoire maa fremskaffes, hvis dansk Friluftsteater skal bestaa. Men lødigt Repertoire. Repertoire af Kvalitet. Sænkes Niveauet, vil det gaa helt galt, og Friluftsscenens Tid være omme hurtigere, end hvis Repertoiret ikke fornys.«²²⁵) Han kritiserer også 'Et Folkesagn', men undskylder det ikke med folkefestens betydning. Friluftsteatret fik

»et af de Stød, hvoraf et endnu vil betyde Forlis, baade kunstnerisk og af al Popularitet.«²²⁶) Han mener, at udspillet i bestræbelserne på at udvide repertoiret bør komme fra friluftsscenen i Dyrehaven – »Forbilledet for alle danske Friluftsscener – nu, hvis friluftskunsten skal bevæge og udvide sin Position og komme til at betyde noget i dansk Teater«²²⁷) Det mener han, at friluftsteatret kan, hvis man lader de bedste digtere, f.eks. Johannes V. Jensen eller Seedorf, skrive for scenen. Teatrets særlige karakter fordrer digtere. »Uden Digtersinds og Digterords Autoritet bliver Friluftsspil bare en Maskerade, hvis Farver virker latterlige og grelle i naturlig Belysning, og hvori Bravader kvæles af Naturens Majestæt. Kun en Digter kan være paa Højde med Naturens Sceneri.«²²⁸)

Fremtiden

Skovtur for folket eller nye digterværker, – det står i hvert fald skidt til med friluftsteatrets økonomi. Mellem skovens repræsentanter, blandt andre skovrider Martensen-Larsen, og friluftsteatrets diskuteres der på et møde i marts 1947²²⁹), om det kan betale sig at fælde en gruppe døende bøgetræer, som med deres nedfaldende grene er til fare for publikum, »da der næppe er større Garanti for, at Friluftsteatrets Økonomi kunne klare sig flere Aar frem i Tiden.«²³⁰) Andre deltagende i mødet udtrykker ligeledes bekymring for teatrets fremtid. Blandt andre Martensen-Larsen, som gennem mange år har fulgt teatret på nærmeste hold. Han oplyser desuden, at friluftsteatrets materiel, tribunen såvel som tilskuerpladserne, »nu er saa raadent, at det nærmest er uforsvarligt at anvende det.«²³¹) I en anden sammenhæng udtrykker skovrideren lettere irriteret, at friluftsteatret i sin tid er blevet til ved en »genial Inspiration.(...) Maaske burde man efterlyse et nyt Geni, som kunne møde med helt nye Inspirationer, ikke mindst med Hensyn til en ny Placering af Teatret og Tilskuerpladserne.«²³²) Med den ny placering henviser han til friluftsteatrets ønske om at få de førnævnte bøgetræer fjernet. Måske meget symptomatisk for hele friluftsteatrets situation, skriver Frederik Schyberg i en ellers nogenlunde positiv anmeldelse af forestillingen i 1947, Shakespeares 'Livet i Skoven eller Som man behager' (for første gang spillet i Dyrehaven), om en anden bøg, som var en prægtig dekoration i scenebilledet: »Den gamle

Bøg er gaet ud. Det store smukke Træ, der afsluttede Sceneskraaning og gav Scenebilledet Baggrund og Perspektiv. Puks hemmelighedsfulde Træ. Scenebilledets bærende Kraft, Synsindtrykkets Midterakse er der ikke mere. Tilbage er en nøgen Stamme, en Stub under forstmæssig Sygebehandling, med jammerfuldt afsavede Arme.«²³³) Måske en sørgelig metafor på hele teatrets situation.

Forestillingen gav »et ret stort Underskud«²³⁴) og kun »ved penge- stærke Magters Indgriben, hvad der unægtelig var nødvendigt,«²³⁵), blev friluftsteatrets eksistens, og dermed næste sæson sikret.

Hans Kurt og Else Marie

Som en af Ulvedalenes største forestillinger nogensinde, med over 150 medvirkende, iscenesatte John Price Offenbachs operette 'Røverne' i 1948.²³⁶) Operettegenren var aldrig tidligere blevet prøvet på friluftssce- nen i Dyrehaven, og det var da heller ikke i tråd med, hvad intentionerne med denne scene var, da den blev grundlagt. Men med operettens publi- kumstække i det hele taget, har man sikkert håbet på, at opførelsen af en sådan kunne skabe et bedre økonomisk resultat end de sidste års. I hoved- rollerne havde man engageret københavnernes elskelige og populære operettepar Hans Kurt og Else Marie.²³⁷) Og en festlig succes blev det; en af de største, der længe er vist under åben dansk himmel.²³⁸) Æren for dette tilfaldt John Price. »En typisk parisisk Indendørsting, burlesk Tea- ter. 'Teater' i hver Tone og hver Trille. 'Teater' paa Kryds og Tværs flyt- tet ud i den klare grønne Virkelighed.«²³⁹) Det som ikke lykkedes for tid- ligere typiske indendørsstykker opsat på friluftsteatret, lykkedes for John Price, »ja mere end lykkedes, blev en Sejr, en ubetinget Sejr for Isce- nesætteren.«²⁴⁰) Iscenesættelsen var præget af stor opfindsomhed på alle punkter og derved også i udnyttelsen af terrænets muligheder. Anmelde- ren i Berlingske Tidende skriver, at der i år ikke blot bydes på skovtur – »en af de skønneste vort Land kan lokke med, og det er jo allerede meget – men tillige en Forestilling af Kvaliteter.«²⁴¹) Og stik imod hvad Adam Poulsen havde ønsket sig på dette teater, gøglede røverne sig gennem scenerne. »De sang og gøglede med paagaende, men naturlig Elskvær- dighed, og overvandt Tilskuerpladsens Tusinder med Bravour.«²⁴²)

En klassiker er vundet

I 1949 blev det efterhånden velkendte 'Der var engang -' igen sat op, nu for sjette gang på 21 spillesæsoner. Drachmanns folkelige digtning, som tidligere havde gjort så stor lykke på friluftsteatret, gjorde igen dette år lykke. »Det har vundet en Klassiker, et ufejlbarligt folkeligt Repertoire-stykke, som klæder det, og som kan genoptages Aar efter Aar, og altid vil klæde og glæde.«²⁴³⁾

Dårlige tider

Men friluftsteatret, »dette mærkelige Teater, der sorterer mere under Naturhistorien og Meteorologien end under Dramaturgien,«²⁴⁴⁾ skulle ikke få mulighed for at genoptage 'Der var engang -'. Sæsonen blev teatrets sidste. Gode anmeldelser behøver, som det vides, ikke at betyde et fuldt besat teater, selvom man spiller på et populært repertoire eller på stykker, der tidligere har vist deres absolutte brugbarhed. Den publikumsfremgang, som de københavnske teatre oplevede under krigen, blev kun kortvarig. ARTE's storstilede projekter ved friluftsscenen på Bellahøj i 1948 og 1949 med hhv. 'Bajadser' og 'Fuglekræmmeren' endte med store underskud, og blev derfor indstillet og ikke siden taget op igen på ARTE's initiativ.²⁴⁵⁾ Biografbesøgene var iøvrigt også dalende på den tid.²⁴⁶⁾

I forbindelse med dette er det derfor også tvivlsomt, om der overhovedet fra institutionens side blev ydet bidrag til »Dyrehavens Bevarelse og Udvidelse« i friluftsteatrets sidste syv spillesæsoner 1942-49.²⁴⁷⁾

Selve scenen og tilskuerbænkene kunne måske efterhånden også være så raddent, at det ville være nødvendigt at skifte det hele ud ved starten af en ny sæson. Skovrideren omtaler det rådne materiel allerede i 1947. Hvis de sidste års forestillinger ikke har givet noget udbytte, har dette været en uoverkommelig økonomisk byrde, udover eventuelle kreditorer, der ligeledes skulle betales. Dette har vel gjort sit til, at teatret måtte lukke i 1949.

Friluftsteatrets sidste sæson

De stadigt positive anmeldelser fra Berlingske Tidende og Politiken i fri-

luftsteatrets sidste periode, kan man formode til dels skyldtes, at de nævnte blade havde penge i foretagendet. De første krigsår, efter den sidste genrejsning, er det vitterligt et glædeligt gensyn, men senere hen er andre aviser knap så glade for evige repriser i repertoiret. Peer Schaldemose, der ikke kun taler om friluftsteater i Dyrehaven, men om samtlige scener generelt, kan egentlig godt forstå teatrenes dispositioner under de herskende forhold, men skriver at »man tænker med Bekymring paa, om vi også i den kommende (sæson) skal danse Runddans om de samme Tempæle, som vi har viet vor Hyldest lige siden Befrielsen.«²⁴⁸

Friluftsteatret prøvede sæson '46-'48 med nye stykker (altså premierer i Ulvedalene). Egentlig gjorde man i Dyrehaven det omvendte af de øvrige teatre. Ved publikumstilgangen under krigen spillede man 'sikre' stykker, og ved teaterkrisen efter krigens ophør, begynder man at 'eksperimentere'. De første års valg af stykker, fra 1941 og frem, er forståelige. Man havde brug for at konsolidere teatrets økonomi. Men at man afviger fra det sikre, velkendte repertoire og forsøger med noget, i Dyrehavesammenhæng, nyt, viste sig at være en fejldisposition. Publikum mødte åbenbart op med ganske bestemte forventninger til en sommeraften i Ulvedalene.

Konklusion

At ophavsmanden til friluftsteatret i Dyrehaven skal findes i enten Adam Poulsen eller Henrik Cavling, var de fleste af datidens iagttagere enige om.

Adam Poulsen havde visionerne, – som han udtalte offentligt – han ville spille de store dramatiske værker til en billig penge for »det store ublaserte og ufordærvede Publikum«²⁴⁹, og så i denne teaterform i fri luft en mulighed for at realisere denne folkeopdragende scene.

Cavling havde 'sit' sommerhjem for nødstedte børn, som krævede økonomisk støtte fra privat hånd, og så i gennemførelsen af et friluftsteater en mulighed for tilvejebringelse af midler til dets videre eksistens.

Hver især havde de altså et motiv til at starte det store projekt, og begges motiv blev tilgodeset i 'organiseringen' af teatret.

Det økonomiske velgørende øjemed var teatrets officielle formål i hele

dets eksistens, på nær i 30'erne, hvor intet vidner herom. Men ikke altid var der ved driften midler tilovers til at tilgodese formålsparagraffen med.

De økonomisk stærkeste perioder var under Adam Poulsen i hhv. 1910-1914 og 1922-1929, men han blev til gengæld også beskyldt for, at han drev teatret på kunstens bekostning, ved at spare hvor det ikke var tilladt over for det kunstneriske resultat. Adam Poulsen havde også i andre sammenhænge ry for mere at være forretningsmanden (organisatoren) end en teatrets mand.

Friluftsteatret har i hele dets eksistens kørt på private midler uden nogen direkte støtte fra staten. Private og pengestærke personer eller institutioner stod som garanter for et eventuelt underskud. Adam Poulsen og de senere ledere har hele vejen igennem forstået at få de 'rigtige' personers navne bag scenens virke. De personer for hvem de store klassikere ikke var fremmede, men gerne ville yde deres til, at 'folket' også fik mulighed for at tage del i deres glæder ved teatret.

Velvilje overfor teatret mødte man også indimellem hos myndighederne, der bl.a. gav sig udslag i, at teatret den første række år ikke betalte leje af arealet i Ulvedalene. Men anden lempelse i vilkårene fik det stort set ikke. Enkelte gav offentlig udtryk for, at staten burde give direkte støtte til driften p.g.a. dets store kunstneriske værdi, og for at billetpriserne kunne holdes på et populært niveau.

Men teatret kørte på samme vilkår som de fleste af datidens teatre, og diskussionen dengang var den samme, som vi kender i dag; teatret har brug for offentlig støtte for at kunne lave kunstnerisk forsvarlige produktioner. Og for at tiltrække et ikke teatervant publikum, er bl.a. staten nødt til at sætte ind for at holde priserne nede.

Teatret blev ledet af en række skiftende direktører i dets 'levetid'. Adam Poulsen er den, der længst har været tilknyttet teatret, og også den man i dag forbinder med friluftsteatret i Dyrehaven. Adam Poulsen kendte også allerede fra starten betydningen af publicity, hvilket heller ikke er at foragte, hvis man skal 'åbne øjnene' over for et nyt publikum, og ikke på noget tidspunkt stod han tilbage for at offentliggøre sit storstilede 'hjelpearbejde' overfor »Haandværkere, Arbejdere og Kontorfolk«²⁵⁰)

'Elverskud' 1915. Fra venstre: ukendt statist, Hr. Oluf (Anders Brems) og Moderen (Lilli Hoffmann). ('Teatret' 1914/15. Årg.14 s.136).

I 30'erne, efter Adam Poulsen, var der ingen af de kunstneriske ledere, der gjorde sig nævneværdig bemærket. Teatrets eneste ikke skuespilleruddannede direktør var Carl Langballe, der lejede sig ind i 1932 med sit folkespil.

Kaptajn Høyer, der siden 1922 havde været tilknyttet teatret som forretningsfører og enkelte gange i 30'erne ligeledes sad i direktionen, lagde et kæmpearbejde i friluftsteatrets virke. Han var teatrets stabile arbejdskraft, og efter Adam Poulsen var det hans navn, man i tiden forbandt med friluftsteatret. Omkring 1940 var det således også Høyer, der flere gange forsøgte at genrejse teatret. Efter sæsonen i 1941, hvor det lykkedes for ham, figurerer hans navn ikke længere i kilderne.

I teatrets sidste periode, 1941-1949, var det ikke en enkelt person, der tegnede teatret, men flere tillige med de to dagblade Berlingske Tidende og Politiken. Men ikke mindst Det kgl. Teaters udbredte levering af arbejdskraft til teatret, tror jeg gjorde, at mange havde opfattelsen af, at

Det kgl. Teater havde overtaget driften og gjort det til sin faste sommer-scene. Det kgl. Teater har aldrig været kendt for at tiltrække den brede befolkning, ja, har måske nærmere 'afskrækket' de ikke teatervante, og man kunne formode, at Det kgl. Teaters udbredte præg på teatret netop har gjort, at der var mange, der mente, at det ikke længere var en scene for dem. Og Det kgl. Teaters elitepublikum formåede ikke at fylde bænkerne i Ulvedalene ud.

Adam Poulsen havde forestillet sig at skabe friluftsteatret et 'eget' repertoire tillige med at fremføre 'de store værker'. Med hensyn til en »egen Art af Digtinge« til friluftsscenen, som Johanne Luise Heiberg havde forestillet sig, blev der aldrig spillet noget af virkelig kvalitet, der kunne stå sig under bøgekronerne. Konkurrencer blev afholdt og forskellige kunstnere opfordret, men tilsyneladende aldrig nogen, som havde den rette poetiske sans og et dramatisk talent. Friluftsteatret tyede til 'gamle' skuespil og repriser gang på gang. Eksperimenter med nye genrer, opera og ballet, blev prøvet, men ellers udviste de forskellige kunstneriske ledelser ikke meget vovemod. Ud fra en økonomisk betragtning er friluftsteatrets dispositioner i valget af repertoire til at forstå. Men jævnligt er teatret af pressen blevet opfordret til at spille nyskrevet dansk skuespil, tilligemed at navne på eventuelt kvalificerede digtere og forfattere blev nævnt i flæng. Det er ikke til at sige hvor mange, der har taget opfordringen op, men sammen med resultaterne af de udskrevne konkurrencer kunne man forestille sig, at der i løbet af årene havde samlet sig et ganske pænt udbud af stykker, hvoraf bare enkelte ville egne sig til opførelse. Men det er et velkendt fænomen i teaterlivet, når økonomien gnaver i baghovedet, at ty til de sikre successer, og det har også gjort sig gældende på friluftsteatret. Det *var* på grund af dets store afhængighed af vejret, en risikabel forretning at drive friluftsteatret. Og det er mange gange fastslået, at der er 'kasse' i det gamle repertoire, hvorfor man ikke har turdet udfordre det økonomiske resultat med stykker, der måske ikke ville trække det store publikum. Derfor, tror jeg, fik friluftsscenen aldrig skabt sit eget repertoire.

Det naturalistiske repertoire har aldrig været spillet på friluftsscenen. Her behøvedes de enkle, store linier fremsat i en 'brusende poesi'. Den

naturalisme, der et stykke ind i det 20. århundrede prægede de lukkede scener og ikke formåede at trække det brede publikum ind. Det brede publikum, som teatrene idag stadig kæmper for at få fat i! Ifølge Adam Poulsen selv fik han tag i denne gruppe, men i hvor udbredt og vedvarende grad er uvist. Adam Poulsen havde erfaret, at det kun var de 'store værker' der kunne holde stillingen på friluftsscenen. Naturalismens 'dekadente nervekunst' tålte denne scene ikke.

Disse 'store værker' ønskede han at spille for det 'store, ufordærvede og ublaserte publikum' – som ikke havde erfaring med mediet – og der ved virke i folkeopdragende øjemed! Men behøver man ikke en vis tilvænnning til teatrets konventioner, førend man forstår at afkode skuespillenes meddelelse? Er Adam PoulSENS målsætning i virkeligheden ikke kun til ære for finkultur-konsumenterne, (og en 'bjørnetjeneste' for det 'ufordærvede' publikum; for dem kunne han jo have spillet lidt politisk teater!)? Det folkeopdragende moment ligger langt fra realiteterne. Det brede publikum forstår ikke at aftvinge forestillingerne en 'morale'. Dette ses til en vis grad også i de dispositioner, man foretog i teatrets sidste år. Da man gik bort fra det velkendte repertoire, gjorde publikum ligesådan. Derfor kom friluftsteatret næppe til at virke i folkeopdragende betydning i den grad, som Adam Poulsen ønskede det. Betydningen af friluftsspillene lå i de ydre omstændigheder. Det blev en folkefest, en skovtur, hvor tusinder af mennesker mødtes på lune sommeraftner i de smukke Ulvedale, og hvor den omgivende naturs indblanding havde større indflydelse på forestillingens virkning, end selve stykkets havde. Fakkeltøget i skumringen og andre 'ydre effekter' slog aldrig fejl.

Friluftsteatrets samlede repertoire fra 1910 til 1949 havde et stærkt romantisk islæt, hvor virkningen ved kombinationen natur og kunst forøgedes. Ikke alle stykker lykkedes under den åbne himmel, for eksempel på grund af en misforstået scenografi (Antigone, Menneskesønnen) eller 'stue-komedierne' (Gulddaasen, Vølund Smed). De stykker, der forøgedes i virkning ved at blive spillet på friluftsscenen, blev der 'drevet rov på' (Der var engang, Elverhøj, En Skærsommernatsdrøm).

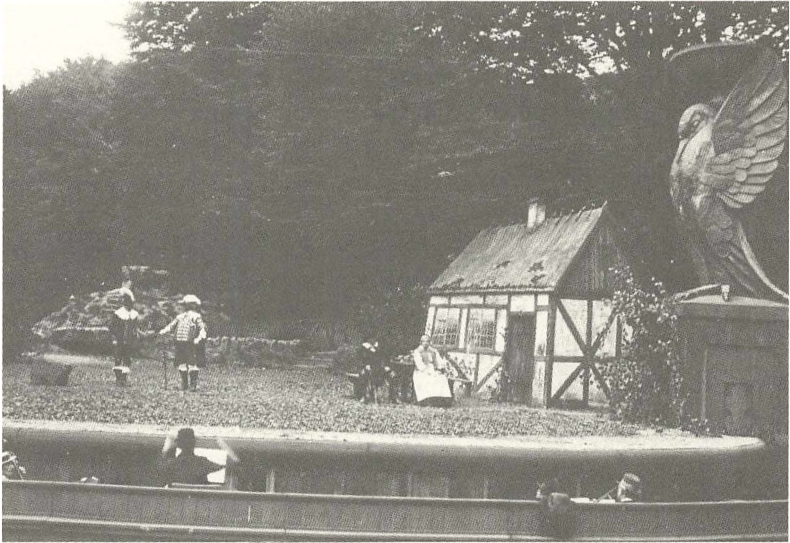
Repertoiret kan groft inddeles i to hovedlinier. Den nationale romantik, der repræsenterede langt de fleste opsætninger (Hagbarth og Signe,

Der var engang, etc.). Og de udenlandske klassikere (Antigone (eneste antikke tragedie), En Skærsommernatsdrøm, Som man Behager).

Adam Poulsen har aldrig selv præcist defineret, hvad han mente med de 'store værker', og ikke for at fornægte 'Hagbarth og Signe's store succes i Dyrehaven i 1910, må jeg dog alligevel med Helge Rodes ord (frem-sagt i 1910) sige, at man godt kan »faa lidt ondt i Forstanden, naar 'Hagbarth og Signe' nævnes i Flæng med Shakespeares Mesterværker og dets Opførelse ophøjes til det store Dramas Renæssance!« Det nationale repertoire (hvis betydning da heller ikke skal fornægtes) kom til at udgøre hovedparten af det samlede repertoire. Og da det heller ikke lykkedes at skabe friluftsscenen dets eget repertoire, må det siges, at intentionerne med denne scene ikke blev opfyldt. Repertoirelinien blev i øvrigt stort set ikke ændret efter Adam Poulsens periode. Han udviste, ligesom sine efterfølgere, ikke megen idérigdom i valget af repertoire. Han tog de stykker op, som enten havde spillet med succes på Det kgl. Teater eller stykker, som han selv havde spillet i og/eller sat op på sine provinturneer. Eller omvendt – stykker, som blev en succes på friluftsscenen følger ham gang på gang i provinsen og til udlandet.

Tendensen var, at repertoireet med årene blev mere og mere indskrænket, efterhånden som det blev vanskeligere at drive friluftsteatret med økonomisk overskud. Et problem, der ikke kun var forbeholdt Ulvedalene, men også andre friluftsscener. I friluftsteatrets første 30 leveår var der i pressen ofte en ophedet diskussion om repertoireet, men senere, i 40'erne, kølnede denne diskussion af, og det blev mere eller mindre accepteret, man ikke derudefra kunne opnå nogen fornyelse. Folkefestens betydning, der kulminerede under 2. Verdenskrig, blev hovedsagen, også for pressens repræsentanter.

Faktorer som den svigtende publikumstilgang på de københavnske scener efter krigen, manglende fornyelse – i tide – af repertoiret, fejlpositioner i sidste ombæring, Det kgl. Teaters stærke fremtoning, materiellets dårlige tilstand og yderligere en faktor, hvis betydning for teater i fri luft aldeles ikke må underkendes – sommerregn – må man formode alle har været medvirkende til, at Dyrehavsspillene blev opgivet efter sommeren 1949.

'Elverhøj' 1914. Poul Flemming (August Liebman), Christian den Fjerde (Nicolaj Neien-dam), Mogens (Carl Madsen), Karen (Gerda Christophersen). Det kgl. Bibliotek

Intentionerne om et nyskabende repertoire mislykkedes altså. Og selv-om man opretholdt ideen om at bidrage til velgørende formål, var der, som nævnt, sjældent overskud til disse. Men ingen ville vel idag vove at drive et teater med 6.000 pladser som en overskudsforretning uden offentlige tilskud. Om ikke andet må man beundre gå-på-modet!

Friluftsteatrets repertoire 1910-1949

Repertoirelisten er udfærdiget på grundlag af friluftsteatrets programmer. For de år, hvor ingen programmer er bevaret på Teatermuseet eller Det kgl. Bibliotek, er enkelte oplysninger, fundet andetsteds i kilderne, indskrevet.

1910

'*Hagbarth og Signe*' – tragedie i fem akter af Oehlenschläger. Musikken komponeret af Carl Nielsen (tillige kapelmester). Iscenesættelse Poul Nielsen. Bearbejdet for friluftsscenen af Emil Poulsen.

'*En Skærsommernatsdrøm*' – romantisk lystspiel i fem akter af William Shakespeare, oversat af H.P. Holst, til Mendelssohn-Bartholdys musik. Iscenesættelse Emil Poulsen. Kapelmester kgl. operarepetitør S. Levysohn. Dansen arrangeret af kgl. balletdanser Chr. Christensen. Sceneudstyr og nye kostumer efter tegning af N.V. Dorph.

1911

'*Antigone*' – tragedie af Sofokles. Ved Niels Møller. Iscenesættelse Johs. Nielsen efter Emil Poulsens mise-en-scene. Musik af Felix Mendelssohn-Bartholdy. Kapelmester Andreas Møller.

'*Røverne*' af Schiller. Bearbejdet af Adam Poulsen. Iscenesættelse Johs. Nielsen. Kapelmester Andreas Møller.

'*Hagbarth og Signe*' – fra forrige sæson.

1912

Ingen forestillinger.

1913

'*Dyrehavsspil*' – (bestående af J.L. Heibergs 'Recensenten og Dyret' i en ramme af Oehlenschlägers 'Sankt Hansaftens-Spil').

'*Dansen paa Koldinghus*' af Holger Drachmann. Musik Charles Kjerulf. Iscenesat af Johs. Nielsen.

'*Värmländingarne*' – svensk gæstespil.

1914

'*Elverhøj*' – af J.L. Heiberg. Iscenesættelse Johs. Nielsen.

'*Dansen paa Koldinghus*' – fra forrige sæson.

1915

'*Liden Kirsten*' – romantisk opera i én akt (2 billeder). Musik J.P.E. Hartmann. Tekst H.C. Andersen. Iscenesættelse Carl Nielsen. Kapelmester Carl Nielsen/Andreas Møller.

'*Elverskud*' – af Niels W. Gade. Instuderet af Carl Nielsen. Kapelmester Carl Nielsen/Andreas Møller. – Operaen og korværket opførtes ved samme forestilling.

'*Elverhøj*' – fra forrige sæson.

1916 og 1917

Ingen forestillinger.

1918

'*Gurre*' – af Holger Drachmann. Iscenesættelse Johs. Nielsen.

1919, 1920 og 1921

Ingen forestillinger.

1922

'*Der var engang* –' af Holger Drachmann.

1923

Særforestilling med 'De unges Scene' '*Ambrosius*' – Chr.K.F. Molbech. Bearbejdelse og iscenesættelse Adam Poulsen.

'*Der var engang* –' – Drachmann.

'*Helligtrekongersaften*' – Shakespeare.

1924

'*Hakon Jarl*' – af Adam Oehlenschläger. Bearbejdet for friluftsteatret og iscenesat af Adam Poulsen. Musik af J.P.E. Hartmann og efter gamle sek-

Christina Bernsen

venser bearbejdet af Holger Prehn. Dansene arrangeret af Jenny Møller. Kostumier Aage Hertel.

'*Ambrosius*' – fra forrige sæson, men i friluftsteatrets egen opsætning.

1925

'*Ebbe Skammelsen*' – af Harald Bergstedt. Musik af Carl Nielsen. Iscenesættelse ved Torben Krogh og Adam Poulsen. Dansene instrueret af Jenny Møller.

'*Elverhøj*' – af J.L. Heiberg. Musik af Fr. Kuhlau. Iscenesættelse ved Adam Poulsen.

1926

'*En Skærsommernatsdrøm*' – Shakespeare i Oehlenschlägers oversættelse. Bearbejdet og iscenesat af Adam Poulsen.

'*Dansen paa Koldinghus*' – Drachmann. Bearbejdelse og iscenesættelse Adam Poulsen. Musik af Charles Kjerulf. Dekorationer ved Otto Clausen.

1927

'*Det gamle spil om enhver*' – Hugo von Hoffmannsthal.

'*Eventyr paa Fodrejsen*' – sangspil af C. Hostrup. Bearbejdelse og instruktion Adam Poulsen. Opbygningerne tegnede og udførte af Helge Norel. Carl Alstrup var gæst som 'Birkedommer Krans'.

Gæstespil: 'Valkyrien' – af Richard Wagner. Kapelmester Hans Seeber von der Flohe. Iscenesættelse Dr. Himminghofen (dansk-tysk opførelse).

1928

'*Menneskesønnen*' – et Kristusspil i tekst og toner af pastor de Vos. På dansk ved Valdemar Rørdam. Musik af de Vos. Iscenesættelse Adam Poulsen.

'*Gulddaasen*' – lystspil af Chr. Olufsen. Bearbejdelse og iscenesættelse Adam Poulsen.

1929

'*Gulddaasen*' – Gæst: Robert Storm Petersen som 'krovært Tapper'.

'*Vølund Smed*' – Drachmann. Bearbejdelse og iscenesættelse Adam Poulsen. Sceniske opbygninger Helge Norel.

'*Røverne*' – Schiller. Bearbejdelse og iscenesættelse Adam Poulsen.

1930

'*Hagbarth og Signe*' – Adam Oehlenschläger. Bearbejdelse og iscenesættelse Adam Poulsen. Musik af Carl Nielsen. De sceniske opbygninger ved Helge Norel. Kapelmester Erik Tuxen.

'*Elverhøj*' – festspil af J.L. Heiberg. Bearbejdelse og iscenesættelse Adam Poulsen. Musik Fr. Kuhlau. De sceniske opbygninger ved Helge Norel. Dansene arrangeret af Jenny Møller. Kapelmester Erik Tuxen.

1931

'*Der var engang –*' – eventyrkomedie af Holger Drachmann i Adam Poulsens bearbejdelse. Iscenesættelse Svend Methling. Musikalsk ledelse af Johan Hye-Knudsen. Dansene arrangeret af Jenny Møller. De sceniske opbygninger ved Helge Norel.

1932

'*Hjortens Flugt*' – »Billeder af Christian Winthers Hjortens Flugt i musikalsk og dramatisk Ramme ved Carl Langballe«. De indlagte sange: folkeviser og sange af J.P.E. Hartmann og Gunder Knudsen. Guitarakkompagnement: Margrethe Krabbe Sadolin.

1933 og 1934

Ingen forestillinger.

1935

'*Røverne fra Rold*' – »et Friluftsspil i 6 Billeder af Axel Frische og Flemming Lyng med Sange af Hans Hartvig Seedorf-Pedersen«. Musikken af Niels Clemmesen. Dansene komponeret og arrangeret af Jenny Møller. Sceniske opbygninger ved Helge Norel. Iscenesættelse og

Christina Bernsen

instruktion Henrik Malberg og Samuel Besekow. Musikalsk ledelse Holger Prehn.

1936

'*Eventyr paa Fodrejsen*' – C. Hostrup.

'*Tata*' – ballet i 3 billeder af Emil Mobeck. Musik af Fini Henriques. Iscenesættelse og danse af Harald Lander. Teksten til hyrdens sang af Harald H. Lund. Kostumer efter skitser af Ove Chr. Pedersen. Den sceniske opbygning af Helge Norel. Kapelmester Elof Nielsen.

1937, 1938, 1939 og 1940

Ingen forestillinger.

1941

'*Der var engang –*' – eventyrkomedie i 5 akter. Iscenesættelse Holger Gabrielsen. De sceniske opbygninger Bang-Sørensen. Medlemmer af Det kgl. Kapel under ledelse af kgl. kapelmester Johan Hye-Knudsen. Medlemmer af Den kgl. Ballet og Det kgl. Teaters kor. Solosang ved Aksel Schiøtz.

1942

'*Elverhøj*' – skuespil i 5 akter af J.L. Heiberg. Musik af Fr. Kuhlau. Iscenesættelse Poul Kanneworff. Dekorationer teatermalers Axel Bruun. Medlemmer af Det kgl. Kapel under ledelse af Hye-Knudsen. Medlemmer af Den kgl. Ballet og Det kgl. Kor. Solosang: foran ouverturen synger Aksel Schiøtz folkevisen 'Jeg gik mig ud en Sommerdag' samt efter 2. akt også ved Aksel Schiøtz.

1943

'*En Skærsommernatsdrøm*' – romantisk lystspil i 5 akter. Oversættelse Adam Oehlenschläger og H.P. Holst. Musik Felix Mendelsohn-Bartholdy. Iscenesættelse Poul Kanneworff. Dansene ved Harald Lander. Musikalsk ledelse Hye-Knudsen. Medlemmer af Det kgl. Teaters Kapel og Ballet.

1944

'Der var engang –' – eventyrkomedie i 5 akter af Holger Drachmann. Musik P.E. Lange-Müller. Iscenesættelse Holger Gabrielsen. Scenisk opbygning Bang-Sørensen. Musikalsk ledelse Hye-Knudsen. Medlemmer af Det Kongelige kapel og ballet. Solosang: Før opførelsen af 'Der var engang –' synger Aksel Schiøtz 'I Danmark er jeg født'.

'En Skærsommernatsdrøm' – fra forrige sæson.

1945

Ingen forestillinger.

1946

'Et Folkesagn' – friluftsspil af Kai Flor og Axel Kjerulf med benyttelse af motiver fra Bournonvilles ballet. Musik af Niels W. Gade og J.P.E. Hartmann. Sceneinstruktør Poul Kannerorff. Musikalsk ledelse Hye-Knudsen. Balletindstudering Harald Lander. Teatermaler Axel Bruun. Medlemmer af Det Kongelige ballet og kapel.

1947

'Livet i Skoven eller Som man Behager' – lystspil af William Shakespeare oversat af Edvard Lembecke. Musik af P. Heise og gamle engelske mestre, arrangeret af Hye-Knudsen. Iscenesættelse Poul Kannerorff. Kapelmester Hye-Knudsen.

1948

'Røverne' – operette af Jacques Offenbach bearbejdet for friluftsteatret efter Henry Meilhac og Ludovic Halévy's 'Les Brigands' af Axel Kjerulf. Iscenesat af John Price. Orkestret under ledelse af Hye-Knudsen. Musikken arrangeret af Emil Reesen. Dansene ved Niels Bjørn Larsen. Korindstudering ved Harald Agersnap. Sceneindretning ved Helge Refn.

1949

'Der var engang –' – eventyrkomedie i 5 akter af Holger Drachmann. Musik af P.E. Lange-Müller. Iscenesættelse Poul Kannerorff. De sceniske opbygninger ved Helge Norel. Medlemmer af Det kgl. Kapel under ledelse af Hye-Knudsen.

Noter

Forkortelser:

A.P. Materiale: Adam Poulsens overleverede materiale til Teatermuseet.

RA: Rigsarkivet, Landbrugsministeriets skovdomænejournalsager 1934-1948 nr. 174.

1. – udgået.
2. Teatret, 1925, s.9 v. Torben Krogh.
3. Ibid.
4. Ibid.
5. – udgået.
6. Masken 1911, s.392 v. Carl v. Kohl.
7. Børsen 15/7 1941 v. Poul Linneballe.
8. Tilskueren 1933, s. 110 v. Torben Krogh.
9. Ibid.
10. Ibid.
11. Teatret 1910, s.140 v. Carl Behrens.
12. – udgået.
13. – udgået.
14. Berlingske Tidende, kronik 6/7 1988 v. Martin Dyrbye.
15. Masken 1911, s.392 v. Carl v. Kohl.
16. Ibid.
17. Ibid.
18. Ibid.
19. Kai Flor: Dyrehaven. Dens Historie og Kulturhistorie, 1941.
20. J.L. Heiberg: Et Liv genoplevet i Erindringen.
21. Berlingske Tidende 15/5 1941 v. Kaptajn K.V. Høyer.
22. Denne indledning om teater i fri luft's historie fra antikken til i dag kan på ingen måde siges at være fyldestgørende. Den er skrevet ud fra de artikler, der er refereret til i teksten og min egen teaterhistoriske baggrundsviden.
23. Svend Lange: Meninger om Teater, 1929.
24. Beretning om friluftsteatret i Dyrehaven, 1910.
25. Politiken, kronik 8/5 1925 v. Adam Poulsen.
26. – udgået.
27. – udgået.
28. Gunnar Sandfeld: Teaterkunst på små scener, 1969.
29. Gads danske Magasin 1909/10, s. 413.
30. Ibid.
31. Ibid.
32. Ibid.
33. – udgået.
34. Henrik Cavling: Efter Redaktionens Slutning, 1928, s.59.
35. Bl.a. Thale i Harzen i Danmark i Fest og Glæde, bd.V. s.307, 1935.
36. Ibid.
37. Henrik Cavling: Journalistliv, 1930, s.296.
38. Beretning om Friluftsteatret i Dyrehaven, 1910.
39. Politiken, kronik 8/5 1935 v. Adam Poulsen. I denne kronik skriver Adam Poulsen om Cavling (1858-1933): »Næppe vilde en Hvalros' og en Ulvs Forslagenhed i Samarbejde nogen sinde kunne hamle op med den magtfulde Styrke og beregnende Omtanke, som

- Cavling udfoldede i Bestræbelserne for at gøre Tanken om Friluftsteatret i Dyrehaven til Virkelighed. Han var dets egentlige Skaber, dets praktiske Sjæl! *Personen* saa man sjældent. Saa meget mere mærkede man dens *Handlinger*.
40. Beretning om Friluftsteatret i Dyrehaven, 1910.
  41. Den eneste lønnede person i foretagendet.
  42. I dette tilfælde Landbrugsministeriets tilladelse til afholdelse af friluftsskuespil på det angivne sted i Dyrehaven.
  43. Politiken, kronik 8/5 1935 v. Adam Poulsen.
  44. Som garanter stod, foruden de tre medlemmer af forretningsudvalget Nørgaard, Werner og Cavling, desuden dir. Aug. Bagge, fabrikant Georg Binder, dir. Benny Dessau, dir. Viggo Eberth, bankdir. Emil Glückstadt, etatsraad Jacob Hegel, dir. H. Heilbuth, dir. Aage Heyman, grosserer Christian Holm, grosserer Peschcke Kjøedt, dir. Ernst Michaelssen, dir. C. Moresco, grosserer P.G. Munck, museumsinspektør Th. Oppermann, grosserer Holger Petersen, godsejer Schou, Palsgaard, enkefru Wessel, grosserer Emil Vett, dir. Vincent, overretssagfører Zeuthen, den 25. garant?
  45. Politiken 26/5 1910.
  46. Berlingske Tidende 26/5 1910.
  47. Ibid.
  48. 'Byggesagen' – venligst udlånt fra Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk kommune.
  49. Politiken 13/5 1910.
  50. Architekten, 1910, s.397.
  51. Politiken, 29/5 1910.
  52. 'Byggesagen'.
  53. Social-Demokraten, 22/5 1910.
  54. Politiken, 13/5 1910.
  55. Iflg. Social-Demokraten den 22/5 1910 ville der foran orkestergraven blive opført en kongeløge, der skulle benyttes ved kongens besøg ved opførelsen af 'En Skærsommernatsdrøm' (2. forestilling i den første sæson).
  56. Venligst udlånt fra Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk kommune.
  57. Social-Demokraten, 22/5 1910.
  58. Beretning om friluftsteatret i Dyrehaven. 1910.
  59. Architekten, 1910, s.397.
  60. Politiken, 29/5 1910.
  61. Architekten, 1910, s.392.
  62. Mellem N. V. Dorph og Willumsen var der en diskussion om, hvorvidt disse drejevægge skulle males lysegrønne eller ej. Dorph ønskede ikke den lysegrønne farve, idet det ville fjerne illusionen om at være inde. Politiken, 29/5 1910.
  63. Beretning om Friluftsteatret i Dyrehaven, 1910.
  64. Politiken, 13/5 1910.
  65. Ibid.
  66. Ibid.
  67. Ibid.
  68. Social-Demokraten, 28/5 1910.
  69. Beretning om Friluftsteatret i Dyrehaven, 1910.
  70. Social-Demokraten, 28/5 1910.
  71. Berl.-Aften, 8/6 1910.
  72. Program 'Hagbarth og Signe', 1910, Indledning v. Vilh. Andersen.
  73. Gads danske Magasin, 1909/10, s.610 v. Helge Rode.
  74. Berl.-Aften, 4/6 1910.

75. Berl.-Aften, 8/6 1910.
76. – indtil enten 1915 eller 1918.
77. Teatret 1909/10, s.137 v. Maurice Francis Egan.
78. Politiken, kronik 8/5 1935 v. Adam Poulsen.
79. Ibid.
80. Ibid.
81. De Tusind Hjem, 1911, s.260.
82. Driftsregnskab for 1910.
83. Beretning om Friluftsteater i Dyrehaven, 1910: Fra Dagmarteatret havde friluftsteatret lånt et betydeligt antal kostumer.
84. Ibid.
85. Berlingske Tidende 23/6 1910.
86. Beretning om Friluftsteater i Dyrehaven, 1910.
87. Masken 1910/11, s.361 v. Edgard Høyer.
88. Ibid.
89. Masken 1910/11, s.362 v. 'Masque de fer'.
90. Masken 1910/11, s.394 v. Carl v. Kohl.
91. Teatret 1910/11, s.163 v. Otto Borchsenius – f.eks.
92. Masken 1910/11, s.361 v. Edgard Høyer.
93. Illustreret Tidende 1911, s.452 v. Jonathan.
94. Teatret 1910/11, s.362 v. Otto Borchsenius.
95. – udgået.
96. – udgået.
97. Masken 1910/11, s.362 v. Otto Borchsenius.
98. Dyrehaven. Tekst og Billeder af danske Forfattere og Kunstnere, 1912.
99. Driftsregnskabet for 1911 viste et overskud på godt 5.000 kr.
100. Teatret 1913/14, s.134 v. Victor Lemkow.
101. 'Liden Kirsten' blev opført sammen med 'Elverskud'.
102. Masken 1915, s.223 v. Carl Nielsen.
103. Teatret 1915, s.131 v. Julius Clausen.
104. Masken 1915, s.231 v. Carl Behrens.
105. Carl Behrens foreslår L.C. Nielsen, Helge Rode, Olaf Hansen, Valdemar Rørdam, Ludvig Holstein, Sophus Michaëlis. Ibid.
106. Teatret 1912/13, s.136 v. Georg Brandes og Teatret 1912/13, s.138 v. Charles Kjerulf.
107. Masken 1915, s.209 v. Jens Locher.
108. Driftsregnskab for 1910: ca. 19.000; 1911: ca. 5.000; 1912: ca. 15.000; 1914: ca. 23.500 og 1915: ca. +6.000.
109. De Ferslewske Blade, 30/6 1915 – i Adam Poulsens (A.P.) materiale.
110. Politiken, kronik 8/5 1935 v. Adam Poulsen: »da Teateret i Sommer (1935) kunde have beskæftiget ca. 100 svært stillede Teaterfolk i Dyrehaven« – udover statister?
111. A.P. materiale: Udat. artikel – i denne siger Johannes Nielsen bl.a. »Saaledes forholder det sig formentlig ogsaa i Aar for Adam Poulsens Vedkommende, i Aar, da jeg af Hensyn til mit Embede ikke turde paatage mig at dele Glæder og Skuffelser med ham i Skoven«.
112. Berlingske Tidende, 30/6 1915.
113. Berlingske Tidende, 1/7 1915: Man havde fået ministeriel tilladelse til at opføre 'Der var engang –', men forhandlingerne strandede på nogle mindre økonomiske differencer mellem foretningsudvalget og Danske Dramatikeres Forbund.
114. A.P. materiale: Politiken, udat. 'A.P.'s Forhold til Friluftsteatret'.

115. Teatret 1917/18, s.151.
116. Driftsregnskab, 1918.
117. A.P. materiale: Politiken, udat. forår ca. 1925.
118. A.P. materiale: Politiken, udat. 'A.P.'s Forhold til Friluftsteatret'.
119. Ibid.
120. A.P. materiale: Politiken, udat. forår ca. 1925.
121. Ibid.
122. A.P.: En Skuespillers Erindringer, bd.II, s.78.
123. Skibsreder, generalkonsul Johan Hansen, dir. for Kryolitselskabet Fritz Jarl, dir. for Tuborg Benny Dessau, konsul Ludvigsen fra 'Hellesens Elementer', dir. Wunsch fra bogtrykkerfirmaet 'Kaaber & Wunsch', dir. Plum fra 'Det Transatlantiske Kompagni' og dir. H.N. Andersen fra 'Ø.K.'. I tilfælde af driftstab skulle A.P. selv stå som garant. Som forretningsfører kaptajn K.V. Høyer.
124. A.P. materiale: Sandsynligvis i Hver 8. Dag v. kaptajn K.V. Høyer.
125. A.P. materiale: Politiken, udat. 'A.P.'s Forhold til Friluftsteatret'.
126. Vedtægter for Selskabet for Friluftsteatret i Dyrehaven, – stiftet 30. marts 1925.
127. Medlemmer af Repræsentantskabet pr. 23/5 1925: Professor dr. phil. Hans Brix, magister Axel Broe (København), dir. Benny Dessau, red. Haagen Falkenfleth (De Ferslewske Blade), generalkonsul Johan Hansen, kaptajn K.V. Høyer, ingeniør C.F. Jarl, red. Marius Kristensen (Social-Demokraten), konsul V. Ludvigsen, folketingsmand A.C. Meyer, teaterhis. Rob. Neiiendam, dir. A.P., skuespiller Johs. Ring, kunstmaler Erick Struckmann, forfatter Harald Tandrup (Berl.Tidende), dir. P. Wunsch. Formand: Johan Hansen. Det kunstneriske råd: H. Brix, R. Neiiendam, E. Struckmann, A.C. Meyer. Juridisk konsulent: Viggo Holten-Bechtolsheim.
128. Kai Flor. Dyrehaven. Dens Historie og Kulturhistorie, 1941.
129. Teatret 1929, s.150 v. Hans Werner.
130. Politiken, kronik 8/5 1935 v. A.P.
131. Vore Damer 1925, nr. 27 v. Jan Brinken.
132. Program 1942 til 'Elverhøj' v. Rob. Neiiendam.
133. Vedtægter § 5.
134. Teatret 1929, s.150 v. Hans Werner.
135. Ibid.
136. A.P.: En Skuespillers Erindringer, bd.II, s.169.
137. Teatret 1929, s.151 v. Hans Werner.
138. Ibid.
139. Da A.P. på en slags dannelsesrejse i 1906 bl.a. kommer til Wien og får gennemgået Burgteatrets nye betagende teknik, som han mener svækker tilskuerens interesse for det digteriske værk, skriver han derefter i sine erindringer, i modsætning til scenografien i Dyrehaven: »Det er efter min Erfaring et voveligt Spil paa en Scene at overdrive det udvendige Udstyr og Akkompagnement ved Fremstillingen af et Digtværk, hvor der kun behøves en for Ordet ledsagende Antydning« (bd.I, s.257) – en kritik, der mest kører på det tekniske, men som også kan overføres til et scenebillede/udtryk i det hele taget, og derfor står i modstrid med hans faktiske handling i Dyrehaven.
140. Teatret 1929, s.145 v. Christian Stiehler.
141. Teatret 1929, s.155 v. Christian Stiehler.
142. A.P.: En Skuespillers Erindringer, bd.II, s.184.
143. A.P. materiale: Referat fra møde afholdt i Repræsentantskabet den 29/9 1929.
144. Politiken, kronik 8/5 1935 v. A.P.
145. Alle stykker, hvor det har været muligt at finde frem til instruktøren. I 1925 'Ebbe Skammelsen' i samarbejde med Torben Krogh.

Christina Bernsen

146. Rob. Neiiendam om Adam Poulsen i Dansk biografisk Leksikon.
147. Teatret 1929, s.145 v. Christian Stiehler.
148. Ibid.
149. Teatret 1929, s.149 v. Hans Werner.
150. Ibid.
151. Ibid.
152. A.P. materiale: Oversigtsregnskab 1922-29. Til brug for garantikapital i sommeren 1934.
153. Ibid., 1922: 51.700, 1923: 41.610, 1924: 21.500, 1925: 82.500, 1926: 0, 1927: 56.000, 1928: ÷13.400, 1929: 10.000.
154. Fundats for Friluftsteatrets Legat, I.
155. A.P.: En Skuespillers Erindringer, bd.II, s.184.
156. Program for 'Der var engang -', 1931.
157. Ibid.
158. Kai Flor. Dyrehaven. Dens Historie og Kulturhistorie, 1941.
159. RA, skrivelse af 30/4 1935 fra Lystskovdistriktet v. Martensen-Larsen til A.P.
- 159A. Program 1932: 'Hjortens Flugt' er blevet opført 20 gange i provinsen. Andre Folkeskuespil Langballe har været involveret i: bl.a. Folkespillet i Rygaard Dyrehave, det egnhistoriske festspil i Asserbo og hjemstavnsspillet 'Grevens Bønder' i Maribo.
160. RA, skrivelse af 30/4 1935 fra Lystskovd. til A.P.
161. Politiken 8/5 1935, kronik v. A.P.
162. De fremmødte herrer var: Johan Hansen, Hans Brix, H.V. Ludvigsen, Erick Struckmann. Endvidere havde Benny Dessau, Axel Juel givet tilsagn om at indtræde i komiteen, ligesom komponisten Hakon Børresen ville blive opfordret hertil. Juridisk konsulent var højesteretssagfører Holten-Bechtolsheim. Referat fra møde d. 17/12 1934. (A.P. materiale).
163. Ibid.
164. A.P. materiale: Oversigtsregnskab 1922-29. Til brug for garantikapital i 1935.
165. Ibid.
166. Politiken, kronik 8/5 1935 v. A.P.: »Den unge Forfatter Frederik Nygaard havde faaet et Stykke, skrevet for Friluftsteatret, præmieret af Medlemmer af Teatrets Komité. Med nogle Ændringer og en iørefaldende og talentfuld Musik af Komponisten Johannes Andersen, vilde der næppe være Tvivl om, at Friluftsteatret og den opvoksende Ungdom vilde finde hinanden ved Opførelsen af dette muntre Arbejde i klassisk Stil«.
167. Ibid.
168. RA, skrivelse fra Direktoratet for Statsskovbruget på vegne af Landbrugsministeriet som svar på skrivelse af 5/2 1935 fra Holten-Bechtolsheim: »I Sæsonen 1930-1934 har Distriktet ikke haft nogen som helst Indtægt af det lejede Areal, medens man har haft betydelige Ulemper og Udgifter derved« – Betaling af leje for skovpladsen i Ulvedalene blev indført ca. 1922.
169. Social-Demokraten 16/5 1935.
170. Politiken, kronik 8/5 1935 v. A.P.
171. Allerede i januar 1934 forsøgte A.P. at genrejse teatret. I en skrivelse af 16/1 1934 fra Holten-Bechtolsheim til Landsbrugsministeriet ansøges der om en midlertid lempelse af lejen af arealet i Dyrehaven »for Sæson 1934« (RA).
172. I Social-Demokraten 1935 svarer Wilcke på spørgsmålet, om der nu er andre liebhavere til teatret, at »Vi har i hvert fald haft mange Forespørgsler«. Thomas P. Hejle, leder af Skolescenen, var bl.a. en af disse. Thomas P. Hejle, der senere, i 1938, blev direktør for det nyoprettede friluftsteater på Bellahøj.

173. Jubilæumsprogram 1935, 'Røerne fra Rold'.
174. Forum 1935, s.12 v. Hans Werner.
175. Ibid.
176. Driftsregnskab, 1935.
177. Forum 1936, s.22 v. Axel Kjerulf.
178. RA, skrivelse af 15/8 1936 fra Direktoratet for Statsskovbruget til Landbrugsministeriet, hvori indgår et referat fra Martensen-Larsen.
179. RA, skrivelse af 10/8 1936 fra K.V. Høyer til Landbrugsministeriet.
180. Kai Flor. Dyrehaven. Dens Historie og Kulturhistorie, 1941.
181. RA, skrivelse af 14/5 1937 fra Direktoratet for Statsskovbruget til Landbrugsministeriet, med referat af skrivelse fra Lystskovdistriktet – Martensen-Larsen af 12/5 1937.
182. RA, skrivelse af 23/5 1938 fra Justitsministeriet til Den Danske Studentercene v/Bjørn Moe med referat af skrivelse fra Landbrugsministeriet.
183. RA, skrivelse af 29/3 1939 fra K.V. Høyer til Landbrugsministeriet.
184. RA, skrivelse af 22/3 1939 fra Direktoratet for Statsskovbruget til Landbrugsministeriet.
185. Bellahøj-scenen kom dog til at spille det år, efter at Københavns kommune havde overtaget den. Berlingske Tidende, kronik 6/7 1988 v. Martin Dyrbye.
186. RA, udvalgsreferat fra Direktoratet for Statsskovbruget 31/3 1939.
187. RA, skrivelse af 29/4 1939 fra K.V. Høyer til Landbrugsministeriet.
188. Kai Flor. Dyrehaven. Dens Historie og Kulturhistorie, 1941.
189. Politiken, 4/6 1941.
190. RA, skrivelse af 23/5 1941 fra Lystskovdistriktet til Direktoratet for Statsskovbruget. I denne skriver skovrider Martensen-Larsen, »Hvis Driften i indeværende Aar skulde give Overskud, er det Hensigten, at Halvdelen af Overskuddet anvendes til Dækning af eksisterende Gæld, stor ca. 17.000 kr., Halvdelen til Anvendelse til Velgørende Formaal«.
191. Kai Flor. Dyrehaven. Dens Historie og Kulturhistorie, 1941.
192. RA, skrivelse af 30/6 1941 fra Justitsministeriet til Landbrugsministeriet.
193. I teatrets sidste periode, 1941-1949, er instruktøren identisk med bevillingshaveren, pånær dette år, 1941.
194. Kai Flor. Dyrehaven. Dens Historie og Kulturhistorie, 1941.
195. Politiken, 15/6 1941.
196. Politiken, 18/6 1941.
197. Politiken 19/6 1941.
198. Politiken, 15/6 1941.
199. Politiken, 20/6 1941, anmeldelse v. Frederik Schyberg.
200. Berlingske Tidende, 29/6 1941, anm. v. Svend Borberg.
201. Ibid.
202. Program til 'Der var engang -', 1941.
203. Berlingske Tidende 20/6 1941.
204. RA, skrivelse af 25/7 1942 fra Landbrugsministeriet(?) til Folketingets finansudvalg.
205. Men vedtægternes § 3 siger »Der udbetales dog intet Overskud, før Institutionens Formue – heri iberegnet Beholdningen af Materiel – udgør 100.000 kr. Derefter og intil Formuen udgør 150.000 kr., skal Halvdelen af Overskuddet tillægges Kapitalen ...«
206. Stykket er iflg. Schyberg – Politiken 21/6 1942 – det mest spillede på de danske friluftsscener.
207. Berlingske Tidende 21/6 1942, anm. v. S. Kragh-Jacobsen.
208. Ibid.: pånær Erling Schroeder.
209. Ibid.
210. Nationaltidende 15/6 1944.

211. Ibid.
212. Overskud for 1941: I skrivelse af 11/6 1942 fra ? til ? står således, »... og Overskuddet i den særdeles gode Sæson opgøres til ca. kun 29.000 kr.« For 1942 og 1943 viser driftsregnskaberne overskud på hhv. knap 10.000 kr., og godt 42.000 kr. (RA).
213. RA, udkast til referat af ordinært repræsentantskabsmøde 10/5 1944.
214. Nationaltidende 15/6 1944.
215. Aarhus Stiftstidende, kronik 13/7 1946 v. Poul Linneballe.
216. Program til 'Et Folkesagn', 1946.
217. Aarhus Stiftstidende kronik 13/7 1946 v. Poul Linneballe.
218. Berlingske Tidende 25/6 1946, anm. v. S. Kragh-Jacobsen.
219. Ibid.
220. Ibid. + Politiken 25/6 1946, anm. v. Harald Engberg.
221. Berlingske Tidende 25/6 1946, anm. v. S. Kragh-Jacobsen.
222. Politiken 25/6 1946, anm. v. Harald Engberg.
223. Ibid.
224. Fyns Venstreblad, kronik 8/3 1947 v. Poul Welblund.
225. Ibid.
226. Ibid.
227. Ibid.
228. Ibid.
229. Referat af møde afholdt 31/3 1947 i udvalget ang. driften af Jægersborg Dyrehave og Jægersborg Hegn. (RA)
230. Skovdirektør Ulrich ved mødet den 31/3 1947 (RA).
231. Ibid.
232. RA, skrivelse af 12/3 1947 fra Lystskovdistriktet til Direktoratet for Statsskovbruget.
233. Politiken 7/7 1947, anm. v. Frederik Schyberg.
234. Berlingske Tidende 20/6 1948.
235. Aarhus Stiftstidende, kronik 7/8 1948 v. Poul Linneballe.
236. Berlingske Tidende 20/6 1948.
237. Program for 'Røverne', 1948.
238. Berlingske Tidende 25/6 1948, anm. v.?
239. Politiken 25/6 1948, anm. v. Frederik Schyberg.
240. Ibid.
241. Berlingske Tidende 25/6 1948, anm.
242. Aarhus Stiftstidende 7/8 1948, kronik v. Poul Linneballe.
243. Politiken 28/6 1949, anm. v. Frederik Schyberg.
244. Ibid.
245. Britta Lundqvist: ARTE gennem 40 år – kulturpolitik i praksis, 1986.
246. Land og Folk, kronik 3/8 1949 v. Peer Schaldemose.
247. – se note nr. 205 om vedtægternes § 3 m.h.t. institutionens formue.
248. Land og Folk, kronik 3/8 1949 v. Peer Schaldemose.
249. Gads danske Magasin 1928, s.359.
250. Ibid.

Litteratur og kilder

Adam Poulsens overleverede materiale til Teatermuseet bestående af:

- div. korrespondance ang. friluftsteatret dat. som udat.
- div. referater fra møder ang. friluftsteatret.
- driftsregnskaber 1910 – 1924.
- 'oversigtsregnskaber' 1922 – 1929.
- div. udat. avisartikler hovedsagelig omkr. 1915 og 1925.

Beretning om Friluftsteatret i Dyrehaven 1910, Kbh. 1910.

Byggesagen: »Alm. Beskrivelse og Betingelser for Opførelsen af et Friluftsteater i Dyrehaven ved Klampenborg«.

Willumsens arkitekttegning/grundplan til friluftsteatret.

Friluftsteatrets programmer.

Div. fra Det kgl. Biblioteks småtrykssamling, eks. sanghefter fra den årlige Dyrehavsfest.

Rigsarkivet, Landbrugsministeriets skovdomænejournalsager 1934 – 1948, nr. 174.

Vedtægter for 'Selskabet for Friluftsteater i Dyrehaven', stiftet 30/3 1925.

Fundats for 'Friluftsteatrets Legat', oprettet 1/6 1931.

Dagblade, omtale

Berlingske Tidende & Berlingske Aftenavis 13/5 – 27/6 1910, 8/5 1941.

Politiken 4/5 – 3/7 1910, 4/6 – 19/6 1941.

Social-Demokraten 22/5 – 5/6 1910, 16/5 1935.

Anmeldelser i dagblade

'Der var engang –': Berlingske Tidende 20/6 1941 v. S. Borberg. Politiken 20/6 1941 v. Frederik Schyberg.

'Elverhøj': Berlingske Tidende 21/6 1942 v. S. Kragh-Jacobsen. Politiken 21/6 1942 v. Frederik Schyberg.

'En Skærsommernatsdrøm': Berlingske Tidende 15/6 1943 v. S. Kragh-Jacobsen.

'Der var engang –': Nationaltidende 15/6 1944 v. Haagen Falkenfleth.

'En Skærsommernatsdrøm': Berlingske Tidende 7/7 1944 v. S. Kragh-Jacobsen. Politiken 7/7 1944 v. Povl Sabroe.

'Et Folkesagn': Berlingske Tidende 25/6 1946 v. S. Kragh-Jacobsen. Politiken 25/6 1946 v. Harald Engberg.

'Livet i Skoven': Berlingske Tidende 17/7 1947 v. S. Kragh-Jacobsen. Politiken 7/7 1947 v. Frederik Schyberg.

'Røverne': Jydske Tidende 25/6 1948 v. S. Kragh-Jacobsen. Politiken 25/6 1948 v. Frederik Schyberg.

'Der var engang –': Berlingske Tidende 28/6 1949 v. Carsten Nielsen. Politiken 28/6 1949 v. Frederik Schyberg.

Kronikker

Aarhus Stiftstidende: 9/10 1944 v. Arne Travis, 13/7 1946 v. Poul Linneballe, 7/8 1947 v. Poul Linneballe, 7/8 1948 v. Poul Linneballe.

Berlingske Tidende: 6/7 1988 v. Martin Dyrbye.

Fyns Venstreblad: 8/3 1947 v. Poul Welblund.

Land og Folk: 3/8 1949 v. Peer Schaldemose.

Politiken: 8/5 1935 v. Adam Poulsen.

Christina Bernsen

Teatertidsskrifter

Samtlige artikler omhandlende friluftsteater fra nedenstående år.

Forum, Tidsskrift for Musik og Teater, Film, Ballet, Plastik, 1933 – 1939.

Masken, Illustreret Ugeblad for Teater, Koncert og Forlystelser, 1911 – 1917, 1941.

Teatret, Illustreret Maanedsskrift for Teater og Skuespilkunst, 1909 – 1931.

Andre tidsskrifter

Architekten, 1910 s. 397: Friluftsteatret i Ulvedalene.

Gads danske Magasin, 1909/10 s. 413, Adam Poulsen: Friluftsteatret. – 1909/10 s. 610, Helge

Rode: Friluftsteatret. – 1928 s. 359, Holger Jerrild: Hos Adam Poulsen.

Hver 8. Dag, 1910 s. 467: Et Friluftsteater i Dyrehaven. – 1910 s. 802: Friluftsteatret.

Illustreret Tidende, 1910 – 1915: div. artikler.

Maanedts-Magasinet, 1910 s.531: Fra Prøverne paa Friluftsteatret. – 1918 s.527: Friluftsteatret i Dyrehaven.

Tilskueren, 1918 s.94, Louis Levy: Friluftsteatre. – 1933 s.110, Torben Krogh: Teatre i Danmark – samt div. småartikler fra andre tidsskrifter.

Litteratur

Bentley, James: Oberammergau and the Passion Play, Great Britain 1984.

Blædel, Niels m.fl. (red.): Bogen om Dyrehaven, Kbh. 1970, s.271, Vilh. Andersen: Fra Rejsen til Dyrehaven.

Cavling, Henrik: Efter Redaktionens Slutning, Kbh. 1928.

Cavling, Henrik: Journalistliv, Kbh. 1930.

Clausen, Julius og Torben Krogh (red.): Danmark i Fest og Glæde, Kbh. 1936, Bd.VI, s.199,

Carl Gandrup: Privatteatrene efter 1914; Bd.V. s.267, Georg Nygaard: Teatret II. Folketeatret, Casino, friluftsteater, provinsscenen.

Dahl, Svend (red.): Danmarks Kultur ved Aar 1940, bd. VIII, Kbh. 1943, s.122, Frederik Schyberg: Teatret.

Flor, Kai: Dyrehaven. Dens Historie og Kulturhistorie, Kbh. 1941, s.181, Friluftsteatret i Dyrehaven.

Gulmann, Chr. & C.E. Jensen (red.): Dyrehaven. Tekst og Billeder af danske Forfattere og Kunstnere, Kbh. 1912 – Johannes Poulsen: Friluftsteatret.

Krogh, Leila: J. F. Willumsens ravne (Den Frie Udstilling, Forårsudstillingen 1985, Katalog s.7-13).

Lange, Svend: Meninger om Teater. Samlet og udgivet v. Oscar Thyregod, Kbh. 1929.

Poulsen, Adam: En Skuespillers Erindringer, bd.I og II, Kbh. 1961 og 1962.

Rothe, Bendt (red.): Skuespillernes Jubilæumsbog 1904-1954, Kbh. 1954.

Sandfeld, Gunnar: Teaterkunst på små scener, Kbh. 1969.

Saxtorph og K.V. Høyer (red.): Adam Poulsen 1901-1926, Kbh. 1926.

Schyberg, Frederik: Teatret i Krig, Kbh. 1949.

Schyberg, Frederik: Ti Aars Teater, Kbh.

Georg Lett

GENTOFTE-LYNGBY HOSPITAL OG TELTHOLDERNE PÅ DYREHAVSBAKKEN

Indledning

Danske lovgivere og navnlig de ministerier, som tilrettelægger lovgivningsarbejdet, holder ikke meget af gamle lovbestemmelser. De bliver betragtet som generende knaster, som bør høvles af ved først givne lejlighed. Af bestemmelserne i Danske Lov er der snart ikke meget tilbage, og lovbestemmelser fra 1700- og 1800-årene hører også til de sjældne kuriositeter. Ved museumsloven fra 1985 blev således de gamle bestemmelser om Danefæ i Danske Lov 15-9-3 og Forordning af 22. marts 1737 og Plakat af 17. august 1752 ophævet og erstattet af lovens § 27. Man skulle dog ellers tro, at netop sådan en lov ville formå at værne om det gamle.

I den sag, jeg nu vil fortælle om, viste det sig imidlertid, at der selv i meget gamle bestemmelser kan være kraft nok til at udløse en moderne retssag. Sagen vedrører den afgift, som siden 1774 og indtil vore dage er betalt af teltholderne på Dyrehavsbakken til Gentofte-Lyngby Hospital, der ikke er et hospital i vore dages forstand, men en velgørende stiftelse for enlige damer.

Helligkilder

For at forstå, hvad Gentofte-Lyngby Hospital er, og hvordan det er opstået, er det nødvendigt at redegøre for nogle historiske forudsætninger. Gentofte-Lyngby Hospitals opståen er knyttet til dyrkelsen af helligkilder. Helligkilder er kilder, der besøges på grund af tiltro til kildevandets helbredende og undergørende kraft. Overtroen hænger formentlig sammen med kildevandets friske og rene kvalitet, som ikke var så almindelig i tidligere tider og efterhånden heller ikke er det mere. Helligkilder ken-

des i Danmark tilbage til bronzealderen og blev ved kristendommens indførelse overtaget af kirken, som havde en klar økonomisk interesse, fordi det var skik, at kildegæsterne bragte pengeofre ved besøget. I den tid fik kilderne også de helgennavne, som mange af dem stadig bærer, ofte i forbindelse med et sagn om kildens opståen. Instruktøren Ingmar Bergman har i filmen *Jomfrukilden* skildret et sådant kildesagn. Kirken omformede den hedenske tradition og gav den kristent indhold.

Den helgendyrkelse, som blev knyttet til kildedyrkelsen, var formentlig årsagen til den modstand mod helligkilderne, som opstod ved reformationen. Den åndeliggørelse, som var noget væsentligt i reformationen, var i modstrid med det materielle forhold til det guddommelige. Troen på kildernes undergørende virkning var imidlertid stærkest, og da kirken ikke kunne få bugt med dem, søgte den i stedet at få det bedste ud af det. Der var stadig betydelige indtægter knyttet til kilderne, og man ordnede sig så ved at tilskrive den undergørende kraft Gud selv.

Kilderne nød så stor anseelse, at selv de kongelige aflagde dem besøg. Således besøgte Chr. IV Sankt Helene Kilde i Tisvilde, og Sophie Magdalene, Chr. VI's enke, besøgte i 1768 Kirsten Piils Kilde. Først med oplysningstiden begyndte man at blive mere skeptisk, og omkring år 1800 bredte denne skepsis sig til de bredere kredse.

Kilderne blev fortrinsvis besøgt på bestemte dage af året, navnlig ved Skt. Hans (24. juni) og Valborgsdag (30. april). Der var knyttet ritualer til kilderejsen, som f.eks. at man skulle rejse i stilhed, ligesom det havde betydning at være den første, der nåede frem. Den syge skulle ikke selv tage kildevandet, men andre skulle tage det, og mod indvortes sygdomme skulle det drikkes af et lerkar, som ikke var brugt tidligere, og der opstod livlig handel med pottemagervarer på kildestedet. En anden skik var, at den syge skulle aftage det tøj, han var kommet i, og iføres nyt; det gamle tøj måtte ikke bruges igen. Det blev derfor efterladt ved kilden og tiltrak lazaroner, som tog det til sig. Endelig var det skik, at man skulle sove under åben himmel ved kilden, hvilket nok har været medvirkende til at give kilderne ry for at være samlingssted for usædelighed, jfr. Holbergs komedie »Kilderejsen« fra 1724. En kilderejse er i øvrigt udførligt beskrevet i H.F. Ewald: *Svenskerne på Kronborg*.

De penge, som blev ofret, var naturligvis betaling for lægedomskraften - noget for noget. Det var et offer, en votivgave. Pengene blev kastet ned i kilden, og ifølge overtroen bragte det uheld at tilegne sig disse penge. Det skræmte dog ikke mange, idet ejerne af kilden eller kirken enten lagde sold ud eller indrettede en træbund, så pengene var nemme at samle op. Senere blev det almindeligt at opstille en blok, som har karakter af en sparebøsse, som bekvemt kan tømmes bagefter.

Oprindelig tilfredsstillede kildemarkedet selve de behov, som kildens benyttelse medførte, såsom salget af lerkrus. Men senere tog det videre omfang.

Der udviklede sig hurtigt så omfattende kildemarked og gøglermarked, at Chr. VI direkte forbød al forlystelse ved kilder (sabbatforordningen).

Der er ialt registreret henved 650 gamle danske lægedomskilder. På Sjælland var den mest berømte navnlig efter reformationen Sankt Helene Kilde ved Tisvilde, men der var mange andre.

I Københavnsområdet blev Vartov Kilde opdaget omkring 1650. Den lå i det område, hvor nu Tuborgbryggerierne og Verdenssundhedsorganisationen ligger, lidt nord for Svanemøllen.

Gentofte-Lyngby Hospitals oprindelse er knyttet til to andre kilder, nemlig for det første Vangede Kilde, som blev opdaget omkring 1710, og som fik stor søgning. Der opstod aldrig noget kildemarked her, men troen på den undergørende kraft holdt sig igennem det 19. århundrede.

Den anden kilde, som har tilknytning til Gentofte-Lyngby Hospital, er Kirsten Piils Kilde i Dyrehaven. Sagnet fører denne kilde tilbage til 1583 og knytter den til den i øvrigt ukendte person Kirsten Piil.

Kilden blev genopdaget omkring 1730, hvor den blev sat i stand med en stensætning. Den fik aldrig noget ry som helligkilde (cfr. dog Johan Chr. Lange »Læren om de naturlige Vande« 1756), men blev fortrinsvis besøgt af naturromantikere, og senere opstod det markedsliv, som i dag kendes som Dyrehavsbakken. Også den har fået en litterær beskrivelse, nemlig af Oehlschlæger i »Skt. Hans Aften Spil«. Sammenholder man »Skt. Hans Aften Spil« med Holbergs »Kilderejsen«, ser man den mellemiggende tids forskydning fra overtro og en vis portion charlataneri til akcepteret borgerlig forlystelse.

Fattigvæsenet

Den anden nødvendige forudsætning for forståelsen af Gentofte-Lyngby Hospital er fattigvæsenets daværende organisation. Efter at grundlaget for kirkens fattigvæsen var faldet væk med reformationen, tog det nogen tid, inden det igen blev effektivt organiseret. Kirkeordinansen fra 1539 var uden synderlig virkning. I ordinansen blev tiggeri gjort til lovligt erhverv. Man fik tilladelse (tiggertegn) til at tigge i bestemte områder, hvilket blev håndhævet af stodderkonger. I 1574 skænkede Frederik II 10.000 Rigsdaler til København, som så var grundlaget for fattigvæsenet her indtil 1708. Den 24. september 1708 gennemførtes to forordninger om betleri m.v. i København, købstæderne og på landet. Forordningerne omtaler et generelt forbud mod betleri og en organisering af fattigforsorgen. Uden for København henlagdes administrationen under stiftamtmanden og biskoppen som overbestyrelse. Forvaltningen skete ved kirkeforstandere (provst og herredsfoged). Ved reskript af 6/11 1739 blev administrationen i stedet henlagt til amtmanden tilligemed amtsforvalteren eller regimentsskriveren (krongods) og provsterne. Hvert sogn skulle bistå sine fattige. De nydende var alene dem, som ikke var i stand til ved eget arbejde at ernære sig selv. Arbejdsføre blev derimod hensat i arbejdshuse.

Med hensyn til indtægterne skete der ikke nogen væsentlig fornyelse. Gaver og kollektbøger var hovedindtægtskilden. Man havde pligt til at tegne sig for bidrag, og forfaldne bidrag kunne inddrives ved udpantning, men den enkelte var selv herre over bidragets størrelse, bortset fra embedsmænd i byerne, som skulle bidrage med 1% af lønnen. Mange steder på landet bestod fattigplejen blot i, at de fattige gik på omgang mellem bønderne og fik kosten, hvor de kom. Frivillige bidrag formodedes også at indkomme, idet forordningen indeholder bestemmelser om opstilling af fattigbøsser.

Fattigvæsenet blev reorganiseret et århundrede senere, for Københavns vedkommende ved Plan for Københavns Fattigvæsen af 1. juli 1799, og for købstæderne og landet ved to love af 5. juli 1803. For landets vedkommende blev der nu tillige mulighed for at udskrive skat til udgifternes dækning, og bestyrelsen blev henlagt under præsten og politimesteren.

Ved lov af 6. juli 1867 bortfaldt fattigskatterne for landets vedkommende, og udgifterne afholdtes herefter under ét med kommunens øvrige udgifter. Denne ordning holdt sig stort set ind i dette århundrede.

Gentofte-Lyngby Hospitals ældste historie

Det er på denne baggrund, man må se oprindelsen til det, der i dag er Gentofte-Lyngby Hospital, om hvis ældste historie det hedder: På Vangede Mark nord for Gentofte Sø opsprang i 1710¹⁾ en kilde, som en graver ved Trinitatis besøgte Skt. Hans Aften, fordi han havde en mangel på sit syn, og da han var blevet hjulpen, lod han ved kilden på egen bekostning indrette en blok til de fattige²⁾. I 1712 blev blokken åbnet, og man fandt 3 daler i den, som uddeltes til de fattige i Gentofte Sogn. Men da man havde håb om, at der i fremtiden ville komme mere, ansøgte sognepræsten Frederik Plum om kongelig konfirmation på, at det, der i fremtiden måtte blive nedlagt i blokken, skulle uddeles til sognets fattige af præsten, ligesom han skulle have nøglerne³⁾. Dette konfirmeredes af kongen den 23. juli 1712, dog med den ændring, at såvel amtmanden som præsten skulle have tilsyn med uddelingen, og hver skulle de have sin nøgle til blokken⁴⁾.

Pastor Plum så rigtigt, for i de følgende år kom der så store midler i blokken, at der var nok til at opføre et hospital til 24 fattiglemmer. Hospitalet opførtes under geheimeråd J. L. von Holsteins auspiciér på Gentofte Præstegårds jord⁵⁾. Han havde kort forinden fået overladt Fasangården af kongen til beboelse og var således knyttet til sognet⁶⁾.

Dette er sket før 1735, hvor sognepræst C.S. Mangor i en ansøgning til kongen på forskellig måde søger at øge indtægterne til de fattige. Amtmand Gersdorff afgiver en udtalelse i sagen, hvor han benytter lejligheden til at frabede sig hvervet med »inspektionen over pengenes indkassering og distribution«, fordi han har for meget at lave, og foreslår i stedet, at inspektionen i fremtiden forestås af amtsforvalteren og præsten i fællesskab, eftersom disse udgør fattiginspektionen i Sokkelund Herred, hvorfor de passende også kan være det i Gentofte Sogn. I sin resolution af 30. december 1735 bestemte kongen imidlertid, »at det skal forblive ved den engang givne allernådigste resolution, at amtmanden og præsten skal

sørge for disse Vangede Kilde penge, hvoraf hospitalet i Gentofte er bygt«⁷). I 1739 opstår der en tvist mellem Sokkelund Herreds fattigin-spektører og Gentoftes sognepræst C.S. Mangor om tilbagebetaling af 30 Rigsdaler fra hospitalet. Denne tvist forelægger biskop Hersleb for kongen⁸) og tager anledning i et helt nyt kongeligt reskript af 6. november 1739 om fattigvæsenets organisation til at foreslå en forandring i Gentofte-Lyngby Hospitals administrative ordning: »at som nu ved de fattiges væsen er gjort den forandring, at amtmanden skal have dermed tilsyn at bestille og være præses i inspektionen (dvs. fattiginspektionen generelt), da bemeldte hospital, som ikke have noget vist fond, måtte anses efter loven som et fattigfolks hus, men præsten at uddele de ugentlige penge og med huset samt de deri værende fattige at have særdeles opsyn«. Denne indstilling konfirmeredes herefter i kongelig reskript af 10. december 1739⁹). Med »fattigfolks hus efter loven« hentydes til Danske Lov 2-22-75. Med dette reskript inkorporeres Gentofte-Lyngby Hospital administrativt i det almindelige fattigvæsen, hvorefter amtmanden ifølge de kongelige reskripter af 6. november 1739 forestår inspektionen med fattigvæsenet i sit amt.

I 1754 opstillede Gentofte-Lyngby Hospital en blok ved den efterhånden populære Kirsten Piils Kilde i Dyrehaven¹⁰). Blokken ved Vangede Kilde blev nedtaget omkring 1785¹¹).

Efter at Lyngby Sogn i 1758 havde fået sin egen præst, tiltrådte han hospitalets styre¹²).

I den følgende tid blomstrede hospitalet angiveligt, men kom formentlig med baggrund i reskript af 6/11 1739 under regimentsskriver Dahls bestyrelse. Han gik imidlertid fallit. I 1773 blev hospitalet så igen overtaget af amtmanden og præsten, men savnede nu ganske midler. På den tid fik hospitalet en indtægt ved, at der i kildetiden blev givet en forestilling til fordel for hospitalet¹³).

I 1774 indførte jægermester greve Rantzau i samråd med præsten magister Siverud for at bringe hospitalet på fode igen den ordning, at hver, som inklades i Dyrehaven med henblik på at opslå telte omkring Skt. Hans skulle melde sig hos skovrideren »og efter sin nærings og telts beskaffenhed og den tid han måtte ligge, bekomme en indladdelsesseddel

Gentofte-Lyngby Hospital og teltholderne

Gentofte-Lyngby Hospitals indtægt fra pengebøssen ved Kirsten Pils Kilde er efterhånden kun symbolsk. Her ses stiftelsens bestyrelse m.fl. ved en tømning i 1950'erne. Personerne øverst er fra venstre: amtsfuldmægtig Elsebeth Jespersen, pastor Aage Martensen-Larsen (Gentofte), pastor Johannes Søbye (Lyngby), stiftamtmand Ove Larsen, politimester Villy Platou, fru Martensen-Larsen og en ikke identificeret person.

Byhistorisk Samling

påtegnet sammes givende kendelse til hospitalet, og efter dennes større eller mindre sum anvises og gives stude«¹⁴). Denne ordning fik stor betydning for hospitalet og blev grundlaget for dets økonomi i over to århundreder.

1806-resolutionen

Ordningen fungerede tilsyneladende uden problemer indtil 1805, hvor politimester Nielsen den 21. maj 1805 tilskrev amtmanden og gjorde opmærksom på, at det efter hans formening savnede hjemmel, når skovrideren gav »tilladelse og seddel på adskillige ting, hvortil der efter min formening aldeles ingen tilladelse udfordres«. Det drejede sig ifølge politimesteren om salg af frugter, appelsiner og kager, hestehold, vandbæring til teltene, spil på violin eller andre instrumenter og til at forevise optiske og andre deslige maskiner. Han gør opmærksom på, at hensynet til ro og orden lider skade, hvorfor fornøjelserne bør komme under politiets opsig. Han foreslår derfor, at skovvæsenets kompetence indskrænkes til at anvise den plads i Dyrehaven, hvor kildeforlystelserne kan finde sted, hvorefter politiet bør anvise de enkelte teltholdere plads samt sørge for ro og orden. Baggrunden for politimesterens initiativ var, at han året forud havde fået anvist plads mellem to værtshusholdere, hvor der opstod tumult med den følge, at politimesterens telt blev væltet overende. Amtmanden videresendte den 22. maj 1805 politimesterens forestilling til Danske Kancelli og tilføjede videre som sin indstilling, at ingen må forevise kunster eller maskiner, medmindre dertil er erhvervet Det Kongelige Kancellis tilladelse, hvoraf følger, at skovrideren ej dermed må befatte sig. Men til at sælge brød, bagværk og sådant småt kunne politimesteren efter befindende anstændighed give tilladelse, da han i øvrigt bliver ansvarlig for, at ingen uorden herved foranlediges, alt mod en passende kendelse til hospitalet. Kancelliet videresendte disse indstillinger til Rentekammeret og anmodede om en udtalelse. Rentekammeret videresendte det til hofjægermesteren, der den 21. juni 1805 fremsendte et foreløbigt svar, hvori han bemærkede, at skovriderens anvisning af teltpladser skete efter aftale med ham, og denne ret »som allerede fra alderstid har været overdraget mine formænd nærmest tilkommer mig, der allernådigst er anbe-

troet overtilsynet med enhver offentlig foranstaltning, der foretages og udføres i den til vildtets konfirmation indhegnede Dyrehave«. Han gør endvidere opmærksom på, at han meget vel er klar over, at mange af de gøremål, som udfoldes omkring kilden, egentlig ikke behøver nogen tilladelse. Når den alligevel gives, er det for at der ikke kan opholde sig løse og ledige personer ved kilden, uden at han er underrettet om deres navne og i forekommende tilfælde kan give vedkommende autoritet oplysning. Han anmoder om, at der ikke gøres nogen ændring i denne hævdvundne fremgangsmåde, og gør samtidig opmærksom på, at »bestemmelsen af hvad der for betaling forevises henhører jo under Det Kongelige Kancelli, og dertil inkluderes ingen uden at forevise bevilling«. Endvidere anfører han, at orden og sædeligheds opretholdelse henhører under amtmandskabet. Af denne skrivelse fremgår således følgende kompetencefordeling:

1. Forevisning mod betaling forudsætter kancelliets tilladelse.
2. Orden og sædeligheds opretholdelse henhører under amtmandskabet, dvs. politimesteren.
3. Overtilsynet med hvilke personer der inkluderes i Dyrehaven samt studepladsers anvisning henhører under skovvæsenet (der henhører under rentekammeret).

Man ser således, at opkrævningen af kendelsen til Gentofte-Lyngby Hospital på dette tidspunkt hviler på en praksis, hvorefter der af ordensmæssige grunde udfordres en tilladelse for at tage ophold i Dyrehaven i kildetiden. Fra 1774 er man så gået over til at betinge disse tilladelser af en kendelse til hospitalet. Imidlertid bemærker pastor Høegh i sin redegørelse af 26. juli 1805, at denne ordning tilsyneladende har vundet bifald på højeste sted, idet Det Danske Kancelli i de senere tider har meddelt fremmede kunstnere indladelsestilladelse på vilkår, »at de kunne inkluderes efter overenskommen med Gentofte Hospitals foresatte om kendelse til samme«.

Sagen gik helt til kongen. I en kongelig resolution af 23. maj 1806 fastslås følgende kompetencefordeling:

»Vi bifalde allernaadigst: at Jagtvæsenet vedbliver, som hidtil saavel at udviise det Terrain i Jægersborg Dyrehauge, hvor Stadeplads i den saakaldte Kildetid maae anviiises, som og at anviiise hver speciel Plads, samt at meddeele Indladelses-Seddeler til saadanne, der uden at attraae faste Stader, ønske sammesteds i bemeldte Tid at søge nogen tilladelig Fortjeneste, alt imod passende Kjendelse til Gjentofte Hospital, der paa sædvanlig Maade bestemmes. Dog bliver derved at iagttage: at til Politimesterens Telt gives særskilt Plads paa det Sted, som han dertil forlanger, og at enhver, som ønsker Stadeplads eller Indladelses-Seddel, og ikke dertil har erhvervet Bevilling igjennem Vort danske Cancelie, skal derom indgive skriftlig Begjering til Jagtvæsenet, der ikke maae bevilge samme, forinden Begjeringen er forsynet med Politimesterens Paategning om, at intet er at erindre imod den Ansøgendes Ophold i Dyrehaugen i Kildetiden. Kjøbenhavn den 23de Maji 1806 Christian R.«

Ordnningen var herefter følgende:

1. Jagtvæsenet anviser såvel det terræn i Dyrehaven, hvor stadeplads i den såkaldte kildetid må anvises, som det anviser hver især sin særlige plads. Dette var helt i overensstemmelse med hidtidig praksis. Som noget nyt får politimesteren mulighed for selv at bestemme, hvor hans telt skal opslås.
2. Kendelse til Gjentofte-Lyngby Hospital fastsættes som hidtil.
3. Enhver, der ønsker stadeplads eller indladelsesseddel for at søge næring i Dyrehaven i kildetiden, og som ikke har erhvervet bevilling igennem Danske Kancelli, skal indgive skriftlig begæring til jagtvæsenet, der ikke må bevillige denne, forinden begæringen er forsynet med politimesterens påtegning om, at intet er at erindre mod den ansøgendes ophold i Dyrehaven i kildetiden.
4. Reglerne for, hvornår der skal søges tilladelse til stadeplads direkte i kancelliet, berøres ikke af resolutionen.

For et nutidigt øje kan det overraske, at kongen træffer bestemmelse om kendelser til Gjentofte-Lyngby Hospital, som tilsyneladende beroede på en aftale mellem skovvæsenet og hospitalet. Dertil kommer, at også kan-

celliet var indblandet i denne ordning, idet dette også betingede visse tilladelser af kendelse til hospitalet. Men det at være teltholder på Dyrehavsbakken var ingenlunde en fri næring. Tværtimod indeholdt forordning af 21/3 1738 om Comediant-spillere, linedansere og taskenspillere og forordning af 27/10 1773 om omløbere med dyr, konster og andet deslige et totalforbud mod den slags optræden.

For at sådan optræden alligevel kunne ske, krævedes tilladelse i det enkelte tilfælde. Denne tilladelse kunne kongen give i kraft af enevoldsfyrstens magt til at undtage fra lovene i medfør af kongeloven art. 3 (jfr. f.eks. Canc. skr. af 24/3 1787 og 26/11 1791 trykt i Fogtmans samling af reskripter).

Dette bevillingssystem blev administreret af kancelliet og efter grundloven af justitsministeriet, og blev ved cirkulære af 27. marts 1861 overdraget til politimestrene, dels fordi justitsministeriet var overbebyrdet med disse andragender, og dels fordi politimesteren havde bedre lokal-kendskab, jfr. Ussings Reskripter 1861 s. 86 f. Der var, som det nu fremgår af indstillingen til kongen, i realiteten tale om et næringsbevis.

Det, der imidlertid er interessant i denne sammenhæng, er, at tilladelsessystemet i Dyrehaven afveg noget fra det tilladelsessystem, som i øvrigt fungerede, idet man for at få stade i Dyrehaven skulle have tilladelse til ting, som ellers ikke krævede nogen tilladelse, såsom salg af frugter, appelsiner, kager, hestehold, vandbæring til teltene. Det var formentlig begrundet i trangen til at vide, hvem der opholdt sig i Dyrehaven. Europa var i krig, og der var mange udlændinge i landet. Det særlige ved Den Kongelige Resolution af 1806 er således, at denne ordning for Dyrehaven, som altså går lidt uden for det almindelige bevillingssystem, oprettholdes i overensstemmelse med hidtidig praksis og knæsættes ved kongens afgørelse.

Hvad angår kendelserne til Gentofte-Lyngby Hospital, har de også baggrund i et almindeligt udbredt system, hvorefter tilladelse til forestillinger og forlystelser betinges af et bidrag til fattigkassen. Det var fastslået i Plan af 1. juli 1799 for fattigvæsenet i København § 173 og Kongelig Resolution af 15. august 1806. Kongelig Forordning af 5/7 1803 om fattigvæsenet på landet indeholdt ingen tilsvarende bestemmelse, for-

mentlig fordi optræden af denne art ikke var så almindelig her. At man rent faktisk havde en tilsvarende ordning med kendelser til fattigkassen, fremgår af det nævnte cirkulære af 27. marts 1861.

Der er således intet usædvanligt ved, at tilladelse til at drive næring i Dyrehaven i kildetiden betinges af en kendelse til hospitalet. Det særegne ved ordningen er vel snarere den lidt tilfældige måde, den er opstået på, og det at kendelsen ikke alene betinges af dem, der skal søge tilladelse i kancelliet, men af enhver der driver næring i Dyrehaven på det pågældende tidspunkt. Det er denne særlige ordning, der knæsesættes ved den kongelige afgørelse i 1806.

Hvis man anskuer situationen, som den så ud i 1806, er der bortset fra disse detaljer formentlig ikke noget, der adskiller Gentofte-Lyngby Hospital fra et hvilket som helst andet fattighus i landet. Den omstændighed, at udgifterne til fattigvæsenet afholdes ved, at man fra statsmagtens side anviser særlige indtægter, er ikke specielt overraskende. Det nuværende bruttoprincip i statens finansforvaltning er et princip, som kun langsomt og med et vist besvær trængte igennem i 1600-årene. Før den tid var det almindeligt, at alle statens udgifter blev dækket gennem anvisning i særlige indtægter. Når det blev fortrængt af bruttoprincippet, hvorefter alle indtægter går ind i statens kasse, skyldes det ganske enkelt, at en sådan fremgangsmåde var mere overskuelig og helt nødvendig for at gennemføre en moderne styring af statsfinanserne. Når ordningen ikke var gennemført omkring 1800 på det foreliggende område, skyldes det formentlig, at fattigvæsenet på daværende tidspunkt ikke blev betragtet som en egentlig statsopgave, og at man fra statsmagtens side kun delvis trådte ind ved at anvise bestemte indtægter i stedet for blot at afholde udgifterne. Først ved lov nr. 112 af 13. maj 1911 om Afgift af offentlige Forlystelser og Fremvisninger m.v. ophævedes dette system med kendelse til fattigkassen af en almindelig forlystelsesskat.

1823-fundatsen

Det, der gjorde Gentofte-Lyngby Hospital til det, det er i dag, skete nok ikke i 1806, men snarere i 1823, da hospitalets første fundats blev konfirmeret. Det er formentlig denne fundats, der gør hospitalet til det man i

dag vil betragte som en privatretlig enhed, og som gør, at hospitalet kører videre, ikke længere som en del af det almindelige fattigvæsen, men som en selvstændig stiftelse med eget retsgrundlag. Hospitalets kapital udgjorde på daværende tidspunkt over 13.000 Rigsdaler sølv og knap 5.000 Rigsdaler sedler, så det var altså ikke nogen ubetydelig kapital efter datidens forhold, der blev omfattet af denne fundats.

Det fastslås i fundatsen, at hospitalet havde krav på de penge, der blev nedlagt bl.a. ved Kirsten Piils Kilde, og de »telte- og stadepenge samt de kendelser, som pleje at betinges af dem, der ved forestillinger søge fortjeneste i Jægersborg Dyrehave så længe den såkaldte kildetid varer«.

Efter nutidens forhold omfatter en fundats kun bestemmelser om den juridiske persons egne forhold og kan naturligvis ikke pålægge tredjemand pligter, hvadenten den er kongeligt konfirmeret eller ej. Set i det lys kan man opfatte fundatsens bestemmelser vedrørende telte- og stadepenge som et simpelt referat af, at en sådan praksis består. Hjemmelen til at opkræve kendelserne helt til vore dage skulle så dels være den kongelige afgørelse af 1806 og århundredgammel praksis. Imidlertid giver denne fortolkning ikke nogen forklaring på, at ordningen har overlevet efter 1911, hvor man i øvrigt ophørte med at betale bidrag til fattigkassen ved forlystelser. Det er derfor rimeligt at opfatte fundatsen af 1823 som et egentligt retsgrundlag, der var juridisk bindende, også over for tredjemand, og denne opfattelse er mulig, fordi fundatsen har fået kongelig konfirmation på et tidspunkt, der ligger før grundloven, og hvor kongen ifølge kongeloven fra 1665 var enevældig. Det giver en forklaring på, hvorfor ordningen med telte- og stadepenge kørte videre, uanset at fattigvæsenet i øvrigt er blevet reorganiseret.

Formuen voksede århundredet igennem, og regnskaberne vidner om betydningen af det økonomiske fundament, hospitalet havde fået i stadepengene. Besværlighederne fra 1700-årene var overvundet, og hospitalet var blevet en succes.

Kendelsernes fastsættelse

Men hvorledes blev disse kendelser fastsat? Selve den kongelige afgørelse indeholder ikke noget herom, men fastslår alene, at de skal fastsættes

som hidtil, eller som der står »alt imod passende kendelse til Gjentofte Hospital, der på sædvanlig måde bestemmes«. Det er derfor naturligt at søge til tiden forud, og om den foreligger der en beskrivelse fra pastor Høegh til skovrideren udarbejdet i forbindelse med forberedelse af rentekammerets relation. Det fremgår her, at præsten med skovrideren har afgjort, hvad den kendelse for enhver skulle være, og at skovrideren efter kendelsens beskaffenhed har anvist en plads. Præsten har vel søgt hjælp hos skovrideren, som kendte mere til forholdene, men der har været et element af forhandling mellem den ydende og den modtagende, idet teltholderen øjensynlig har fået anvist en bedre plads, jo mere han betalte. Der udviklede sig den praksis, at hospitalet og skovrideren hvert år ved kildetidens begyndelse indrykkede annonce i Berlingske Tidende forud for hver sæson. Skovriderens annonce for året 1860 lød således:

Til Efterretning for dem, der mod passende Kjendelse til Gjentofte Hospital, og under de sædvanlige Betingelser maatte attraae Tilladelse i indeværende Sommer, fra 1ste Juni til 1ste August, begge inclusive, at opslaae Telte og Boder i Jægersborg Dyrehave, eller paa anden tilladelig Maade søge Fortjeneste, bekjendtgjøres herved, at de herom have at henvende sig til Forstraad, Skovrider Frandsen paa Jægersborg, af hvem, naar de til ham afgive skriftligt Beviis, at de om Kjendelse til bemeldte Hospital have truffet Overenskomst med sammes Inspektion, erholde Anvisningen.

I øvrigt maae saadanne Begjæringer, naar Vedkommende ikke af Justitsministeriet ere meddeelte særskilte Bevillinger, forinden de af Skovrideren kunne antages, være forsynede med Paategning om, at der fra Politiets Side ikke findes noget imod, at den Ansøgende tillades i forbeholdte Tid at opholde sig i Jægersborg Dyrehave.

Kulhuus, den 16de Mai 1860

Løvenskjold
Kammerherre og Overførster

Hospitalets annonce var sålydende:

Kildetiden i Jægersborg Dyrehave vedkommende.

De som i indeværende Aars Kildetid i Jægersborg Dyrehave ønske at opslaae Telte og Boder eller paa anden tilladelig Maade søge Erhverv, ville behage at erlægge den befalede Kjendelse til Gjentofte-Lyngby Hospital i Gjentofte Præstegaard til undertegnede administrerende Inspektør for Hospitalet, enten Fredagen den 25de eller Tirsdagen den 29de ds. fra om Formiddagen kl. 9 til om Eftermiddagen Kl. 5, da man ikke kan være sikker paa at træffe mig hjemme paa andre Dage. De Paagjældende maa medbringe Attest fra vedkommende Politimester om, at der fra Politiets Side Intet er til Hinder for, at de søge det ovennævnte Erhverv.

Gjentofte Præstegaard, den 18de Maj 1860

Boisen

Det fremgår, at man fra skovvæsenets side henviser den ansøgende til at træffe aftale med hospitalets inspektion, dvs. præsterne. Inspektionen har handlet på egen hånd ved kendelsernes fastsættelse. At det angives som fastsat ved forhandling, er der for så vidt ikke noget mærkeligt i, idet den ansøgende jo altid havde den mulighed at trække sin ansøgning tilbage, hvis han syntes, kendelsen var for høj. Den fornødne balance var således opnået ved, at hospitalet vel havde interesse i, at teltholderen netop betalte den pris, han var villig til at betale, for at få studeplads i Dyrehaven.

Ordningen degenererer

Ordningen holdt sig uændret gennem 1800-årene. Først i 1910 sker en ændring i opkrævningen. Hospitalet skrev til politimesteren:

»Da »Kildetiden« i Dyrehaven paany nærmer sig, tillader jeg mig en Henvendelse til Birket om, at den lidet tidssvarende Ordning med Hensyn til Opkrævning af Kjendelser (»Telte- og Studepenge«) til Hospitalet, jfr. Fundats kgl. stadf. 28/4 1852 2, kunne forandres derhen, at Politiet vilde paatage sig Indkasseringen af disse Ydelser samtidig med, at Afgifterne for extraordinairt Polititilsyn erlagdes.«

Der skete imidlertid en anden og mere væsentlig ændring. Skovvæsenet begyndte at opkræve lejeafgift af teltholderne ved siden af stadesafgiften til Gentofte-Lyngby Hospital. Hvornår denne opkrævning er begyndt, og hvordan den har taget sin begyndelse, og hvilke drøftelser der har været ført i den anledning, eller om der har været ført nogen drøftelser, har jeg ikke kunnet efterspore.

Opkrævningen går i hvert fald tilbage til 1912, hvor Direktoratet for Statsskovvæsenet blev oprettet.

En antydning af de motiver, der ligger bag, får man imidlertid af et brev fra direktøren for Statsskovvæsenet fra 1951. Det fremgår heraf, at opkrævningen af grundafgiften ved siden af stadesafgiften simpelthen er udtryk for, at man fra skovvæsenets side har ment, at der var flere penge at hente end dem, Gentofte-Lyngby Hospital fik.

Men når der kommer flere sugerør i den samme kasse, indebærer det kimen til strid. Ud over stadespengene var der nu også grundafgiften til skovvæsenet, og fra et tidspunkt politiafgiften for polititilladelse.

	Politi- tilladelse	Stadepenge	Grundafgift	Teltholdernes omsætning
1912		4.226	4.574	
1937	11.000	10.115	127.240	
1938	15.000	10.295	129.320	
1943		11.769	273.610	
1951				5.000.000
1954	40.065	24.335		
1960	45.000	24.650	2.200.000	13.700.000
1965	50.000	25.395	3.400.000	24.800.000
1968	52.405	26.275	3.600.000	30.000.000
1980		32.444	8.819.000	74.900.000

Tallene viser, at udviklingen måtte medføre en konflikt.

Slutfasen

Allerede ved den seneste ændring af hospitalets fundats i 1947 tilkendegav skovvæsenet i forbindelse med en høring, at man absolut ikke kunne

akceptere en udvidelse af hospitalets rettigheder til stadepenge. I begyndelsen af halvtredserne blev der også en stigende utilfredshed fra det stadig mere organiserede bakkefolk, fordi man var opmærksom på, at man reelt betalte leje både til hospitalet og til skovvæsenet. Det mandede ud i en retssag, der afgjordes ved Østre Landsrets dom af 29. september 1958 (Ugeskrift for Retsvæsen 1958 s. 1275), hvori det om politiafgiften og stadeafgiften hedder: »Retten kan endvidere tiltræde det af sagsøgte (politimesteren) anførte, hvorefter alle de af politiet opkrævede afgifter, som for polititilsynets vedkommende svarer til de dertil medgåede beløb såvel som fremgangsmåden ved afgifternes fordeling på teltholderne, har hjemmel i århundredgammel, ubestridt administrativ praksis.«

Fastsættelsen af stadepengene var også overgået til politiet, hvilket gav anledning til kritik, og politimesteren fik ud fra revisionsmæssige overvejelser af Justitsministeriet i 1967 pålæg om at ophøre med at medvirke til opkrævning af stadeafgiften. Det var et stort praktisk problem for hospitalet, fordi man ikke længere havde kontakt til Bakken og derfor ikke havde mulighed for at fastsætte eller fordele afgiften. I de følgende år famlede man sig frem og fik uformel bistand af en politiembedsmand, der bistod med at fastsætte afgifterne for de enkelte år. Da han døde i 1979, brød ordningen sammen. Teltholderne ville ikke længere betale. Socialministeriet tillod imidlertid ikke hospitalet at opgive afgifterne uden først at få spørgsmålet prøvet ved domstolene. Hospitalet anlagde herefter sag mod teltholderne på Dyrehavsbakken, der imidlertid på deres side fik støtte af skovvæsenet, der biintervenerede til fordel for dem. Sagen endte i Højesteret, der afgjorde spørgsmålet ved dom af 21. marts 1988.¹⁵⁾

Dommens præmisser er sålydende: »Efter den kongelige resolution af 23. maj 1806 og langvarig administrativ praksis har staten været berettiget til at betinge opnåelse af stadeplads af, at teltholderne betalte en afgift til Gentofte-Lyngby Hospital, jfr. Østre Landsrets dom af 29. september 1958 (U.1958.1275). Der er imidlertid ikke i oplysningerne om resolutionens baggrund, i dens ordlyd, i fundatserne eller i de foreliggende oplysninger om den administrative praksis fornødent grundlag for at fastslå, at der tilkommer hospitalet en ret til direkte at afkræve de enkelte teltholde-

re afgift og til på egen hånd at fastsætte størrelsen af en afgift.« Dommen er gengivet i Ugeskrift for Retsvæsen 1988 s. 352.

Hermed er sat et punktum for en over 200 år gammel retslig ordning. Selv om det fremgår, at staten er berettiget til at betinge studeplads af en afgift til hospitalet, så er staten skovvæsenet, og skovvæsenet er ikke længere den rare bedstemor, som hun var i 1774. Ulven har spist hende og hospitalets studeafgifter med.

Gentofte-Lyngby Hospital er i dag en skygge af sig selv. Studeafgifternes størrelse fulgte, da stridighederne med teltholderne begyndte efter krigen, ikke med prisudviklingen og faldt med dommen bort, hvilket fuldstændig ødelagde økonomien. Ejendommen Vartau ved Lyngby Kirke har måttet sælges. Bortset fra en lille ejendom i Vangede er der af fordums glans og herlighed kun ejendommen ved Gentofte Kirke tilbage.

Noter

1. A. Jantzen: Fundatser og Gavebreve vedkommende Gentofte-Ordurp Kommune, København 1893 s. 1 henfører det til 1709, vel med støtte i Fred. Plums brev (note 3).
2. Hofmans Foundationer VII s. 21.
3. Sjællandske Registre Åbne brev nr. 176. 23. juli 1712.
4. Se note 3. Reskriptet er trykt i Fogtmans Reskripter. Ordningen skal formentlig ses i lyset af Danske Lov 2-19-16 og 1708-forordningen om fattigvæsenet.
5. Sjællandske Tegnelser (Missiver og lukkede breve) nr. 613. 30. dec. 1735. Pastor Høeghs skrivelse af 26. juli 1805. Pakkesignatur: Rentekammeret 2422-23.
6. E. Nystrøm: Gentofte Sogn i Fortid og Nutid 1916 s. 18.
7. Som note 5. Tillige Hofmans Foundationer VII 22 og Fogtmans Reskripter.
8. Koncepter og indlæg til Sjællandske Tegnelser (missiver) nr. 702 af 18. dec. 1739.
9. Iflg. Fogtmans Reskripter er datoen 18. december.
10. E. Nystrøm: Offentlige Forlystelser i Frederik VI's Tid 1910-13 bind 2 s. 14.
11. Samme: Gentofte Sogn i Fortid og Nutid 1916 s. 19.
12. Smst.
13. Amtmand Lowzows brev af 2. oktober 1823 til Danske Kancelli 12. dep. sag 1433/1823.
14. Promemoria af 26. juli 1805 fra pastor Høegh til skovrider Landsperg.
15. Kildemateriale, der ikke særskilt er nævnt i de foregående noter, befinder sig i Højesteret i sagens akter.

Aage Børresen

BERETNING OM SELSKABETS VIRKSOMHED I 1988

Historisk-topografisk Selskab har i årets løb mistet sit æresmedlem, fhv. overinspektør ved Frilandsmuseet dr.phil. Kai Uldall, der døde den 28. maj. Kai Uldall har gennem årene gjort et meget stort arbejde for selskabet, hvor han sad i bestyrelsen siden 1943, og selv om han i de senere år kun sjældent deltog i bestyrelsesmøderne, fulgte han interesseret med i bestyrelsens arbejde. Kai Uldall havde et omfattende videnskabeligt arbejde bag sig; men i den lokalhistoriske sammenhæng huskes han især for de skifter, han i 1960'erne aftrykte og kommenterede i Lyngby-Bogen.

Den 14. maj 1988 døde jernbanehistorikeren P. Thomassen, som uden for bestyrelsens kreds har udført et stort arbejde for selskabet og for det lokalhistoriske arbejde i Lyngby-Taarbæk. P. Thomassens trafikhistoriske interesse førte ham til en grundig gennemgang af egnens ældste avis, Københavns Amts Avis, hvor han omhyggeligt udskrev henvisninger til hhv. Lyngby- og Taarbæk-stoffet lige fra avisens begyndelse i 1872. Ved sin død var P. Thomassen nået til begyndelsen af 1930'erne, og med disse 60 års henvisninger, som er tilgængelige på Stadsbibliotekets læsesal og i Byhistorisk Samling, har han i høj grad lettet arbejdet for andre lokalhistorikere. P. Thomassen arbejdede ved sin død på en bog om Nordbanen, som selskabet havde bestilt hos ham. Denne bog er nu under udarbejdelse af en af P. Thomassens nære medarbejdere, jernbaneforfatteren John Poulsen.

Efter generalforsamlingen den 15. februar 1988 holdt lektor dr.phil. Erik Helmer Pedersen et foredrag om »Bønder og penge«, hvori han forklarede de komplicerede økonomiske forhold bag de landboreformer, hvis 200 års jubilæum fejredes i 1988.

Også årets andet store jubilæum, 400-året for Christian den Fjerdes tronbestigelse, blev markeret af Historisk-topografisk Selskab, idet arkivar cand.mag. Ebba Waaben den 19. april holdt et lysbilledforedrag om »Christian den Fjerde og Lyngby-Taarbæk« med omtale af bl.a. den industri, som kongen grundlagde langs Mølleåen.

Som det i de senere år flere gange er sket, arrangerede selskabet to sommerudflugter. Den 29. juni besøgte Nationalmuseets sidste store Brede-udstilling »På Herrens mark - stavnsbundet eller fri«, hvor museumsinspektørerne Ole Høyrup og Karin Kryger viste rundt, og den 27. august gik turen til Frilandsmuseet, hvor museumsinspektør Mette Skougaard fortalte om den nyopbyggede herregård fra Fjellerup på Djursland.

Den 26. oktober afholdtes et lysbilledforedrag »Fra Lyngbys fortid. Oldtidsbønder, vikingemøller og en kongelig have«. Foredraget fandt sted i anledning af arkæologiklubben »Flækken«s 25 års jubilæum og holdtes af dens formand Johannes Boager og civilingeniør Jørgen Friis Hansen, hvor sidstnævnte fortalte om det opsigtsvækkende fund ved Ravnholm tidligere på året af et mølleleje af træ, der muligvis kunne dateres til vikingetiden.

Lyngby-Bogen 1988 udkom tidligere på året end sædvanligt, idet den var på gaden allerede den 28. oktober. Det skyldtes hensynet til 100-års jubilæet i Socialdemokratiet i Lyngby-Taarbæk den 9. november, idet to trediedele af årbogen optoges af Henning Grelles artikel om »Arbejderbevægelsen i Lyngby-Taarbæk«, der samtidig udkom i særtryk som Socialdemokratiets jubilæumsskrift.

Ved generalforsamlingen den 13. februar 1989 genvalgtes tidligere stadsbibliotekar Aage Børresen som formand for selskabet. Til bestyrelsen genvalgtes tidligere borgmester Ole Harkjær, direktør Bjarne Jespersen, dr.phil. Holger Rasmussen og landsretssagfører Elsebeth Sundbo. Desuden nyvalgtes borgmester Kai Aage Ørnkov. Der var ikke på forhånd indkommet forslag til behandling på generalforsamlingen, men under »eventuelt« rejste Niels Friderichsen spørgsmålet om gennemkørselstrafik på Høstvej. Dette affødte en livlig diskussion med indlæg fra Eigil Bak, Kirsten Frost og Emma Tybjerg.

NAVNEREGISTER

Registret gør ikke krav på fuldstændighed, idet en del uvæsentlige navne er udeladt.

- Absalon 10
Agersnap, Harald 205
Alexandrine (dronning) 43
Alfred Benzon A/S 31-32
Alstrup, Carl 202
Andersen, H.C. 116,186,201
-, H.N. 209
-, Johan Vilh. 10
-, Johanne 51
-, Johs. 210
-, Kristian 12
-, Lars 34
-, Vilhelm 152,207
Angel, Mary 107
Ansgar 10
ARTE 192
- Badstuber, G. 53
Bagge (krovært) 58
-, Aug. 207
Bak, Eigil 234
»Bakkehuset« 124
Bang, Herman 83,163
Bang-Sørensen, Michael 204-05
»Beaulieu« 20,119,124
Beck, Hans 152
Behrens, Carl 146,166-67,183,206,208
Bellahøj (friluftsteater) 184,192,211
»Bellavista« 28,129
Bellevue 34,58
- Strandhotel 5,28
- Strandpark 139-40
Bellevueplænen 5
»Belvedere« 119
Bendix, A.E. 117
-, Emma 118
-, Hans 118
-, Lilli 118
-, S. 117
Benzon, Alfred 30,118
-, (den yngre) 26,30-32,118
-, Bøje 30-32,114,120,141
-, Johanna (f. Bissen) 31
-, Otto 26,31,118
Bergman, Ingmar 216
Bergstedt, Harald 173,202
Bergsøe, Thomas, A/S 116
Berlingske Tidende 185,192-93,195
- Bemsen, Christina 143
Bernstorff (gods) 58
- Slot 104
v.Bertouch, Cathinka Hermine 8
Besekow, Samuel 184,204
Bewer, William 185
Bilberg (fru) 6
»Bilbergsminde« 5
Billeschou, A.E. 114
Binder, Georg 207
»Bindesbølls Hus« 138-39
Bindesbøll, Th. 116
»Birka« 9
Bispeengen 153
Bissen, Vilhelm 31
Bjerregaard Christensen, J. 109
Bjørn (inspektør) 112
Bjørneboe (modelbygger) 44
Blangstrup, Chr. 153
Blindbæk, Alfred 185
Blixencrone-Møller, C. 128
Bloch, Anna 165
Blom, C. 114
Blom-Andersen, Asger 109
Boager, Johannes 234
Bockelund, V. 114
Boisen, B.F.O. 229
Boldt, Svend 112
Boligministeriet 133,140
Bolwig, Gerda 114
»Bombegrunden« (Taarbæk
Strandvej 40) 140
Borberg, Svend 186,211,213
Bording, Kristen 130
»Borgen« 32
Borchsenius, Otto 164,167,208
Bournonville, August 188,205
Boveskov 5
Brandes, Georg 167,208
Brede 90,234
Brems, Anders 195
Brincken, Dagny 148
Brinken, Jan 173,209
»Brinken« 26,124
Brix, Hans 209-10
Broberg, C.A. 89-90
Brock, Gustav 90,119
Broe, Axel 209
- Broløs, A. 107
Brown, Julie de Nully
(f. Halberg) 117
-, Peter de Nully 117
Bruhn, I. 101
Brunberg, Anna 9
Bruun, Axel 204-05
- Johanne 168
Budtz-Müller & Co. 81,88,98
Buhl, Jon Palle 106
Byhistorisk Samling
for Lyngby-Taarbæk
Kommune 13,85,233
Bærentz, C. 8
Bøgedal, O. 111
Børresen, Hakon 210
-, Aage 233-34
Bødsgaard, Anna 114
-, Asta 114
Baagøe, Carl 86-88,91-93
- »Carit Etlars Kilde« 124
Carlsen, C. 95-96,99-100,106
Carstens, Gerda 182
Cavling, Henrik 150-53,193,206-07
Charlottenlund 76
Christensen, Chr. 200
-, Poul 153
Christensson, Carl 111-12
-, Julie 111
Christian IV 146,216,234
- V 5,126
- VI 216-17
- IX 40-41,103-04
»Christian den Ottende« 37
Christiansen, Sven 144
Christiansholm 58
Christiansholms Batteri 32
Christiansholmsvej 2 27
»Christiansro« 54
Christophersen, Gerda 158,199
Cirkus Orlando 28
Clausen, Julius 161,166,208
-, Otto 202
Clemmensen, H. 117
-, O. 9
Clemmensen, Niels 203
»Cocotte« 28

Register

- Colding, J. 9
Cornelius, Peter 168
Corvinus, J.P. 115
Cottageparken 130-31,139-40
- Daell, Anne 116
-, Christen 116
-, Ingeborg 115
-, Kurt 116
Dagmartheatret 208
Dahl, Hans Jørgen 50,220
-, Kristian 152,159
»Dannebrog« 40
Danske Dramatikeres Forbund 208
Det danske Missionsselskab 6
Den danske Studenterscene 183-84,211
De danske Sukkerfabrikker 107
Dessau, Benny 207,209-10
Dippel, Jacob 108
»Ditlevs Minde« 124
Djævlebakken 143,155
Dohn, Helene 107
-, Henry 107
Dorph, Bertha 152,159
-, N.V. 152,155,200,207
Drachmann, Holger 169-70,174,179,186,188,192,200-05
Dragør 6,89
Drechsel, C.F. 81-82
Drewsen, Chr. 90
-, J.C. 120
Driften 82
Drogden 40
Dyrby, Martin 146,206,211,213
Dyrehaven 5,13-17,22-23,26,28-29,33,78,92,97,108,125-26,128-32,140,143-232 passim
Dyrehavens Malere 26
Dyrehaveudvalget 128-31
Dyrehavsbakken 182,215-32 passim
Dyrehavsbakkens Teltholderforening 9
- Eberth, Viggo 207
Edelsundsvej 15
- 2 8
- 8 26
Else Marie 191
Engberg, Harald 189,212-13
Enghavevej 5
Eremitagen (slottet) 5,78,130
Eremitagesletten 107,130
Erichsen, Chr. 18-19
Erstad-Jørgensen, E. 119
Esmar, E. 107
Ewald, H.F. 216
- Falk Hansen, Poul 32
- Falk Hansen, Aage 32
Falkenfleth, Haagen 187-88,209,213
Falkentoft (forpagter) 114
Fasangården 219
Fenneberg, Paul 132,134,141
Finansministeriet 97
Fledelius (glammester) 10
Flinterenden 82
Flor, Kai 173,179,185,188,205
Foght, L.F. 10
Fortunen 27
Francis Egan, Maurice 161,183,208
Frandsen (skovrider) 228
Frederik II 218
- IV 146
Frederiksberg Have 146
Fredningsstyrelsen 142
Friderichsen, Niels 234
Den frie Udstilling 186
Friis Hansen, Jørgen 234
Friis Petersen (kapelmester) 172
Friilandsmuseet 234
Friiluftsteatret (Bellahøj) 184,192,211
- (Dyrehaven) 17-18,143-214
Friiluftsteatrets Legat 179
Frische, Axel 181,203
Frobenius, Th. & Sønner 10
Frost, Kirsten 234
Fugl, G.E. 100
Furesøen 70
- Gabrielsen, Holger 185,204-05
Gade, Niels W. 201,205
Gammeltoft, Esther 16
-, Henrik 115
Gamrath, Poul 5,107,121-22
Garde, Aage 179
Gentofte Præstegård 219
Gentofte-Lyngby Hospital 215-32
Gersdorff, Niels 219
»Gibraltar« 18
Gilleleje 53
Glud, Poul C. 26-27
Glück, Harry 114
Glückstadt, Emil 207
»Godhavn« 124
Gordon & Watt 6
Gottliebsen, Ole Noe 9
v.Gram, F.C. 52
Gram, J. 90
Grelle, Henning 234
Grundejerstien 15
Grundtvig, N.F.S. 12
Græsryggen 78
Grønland 18-19
Grønningen 186
- Hage, A. 90
-, Vilhelmine 118
»Hages Rende« (Stokkerupbækken) 113-14,122,124
Halévy, Ludovic 205
Hambro, Carl 90-91,97,106
Hans Kurt 191
Hansen, Else 115
-, Erik 109,115-16
-, H.C. 23,130
-, Ida 118
-, Johan 209-10
-, Karen 120
-, Knud 114
-, Laurids 110
-, Niels Chr. 115
-, Octavius 111-12,118
-, Olaf 208
-, Poul 111
-, Sigurd 115
-, Ulf 118
Harboe, Ejnar 46
-, Ingeborg (f. Steffensen) 42-43,46
Harkjær, Ole 23,125,234
Hartmann, J.P.E. 201,203,205
Haste, W. 116,120
Havnegade 159
Havnekiosken 5
Havnevej 97
»Havslunde« 112-13,119,124
Hedebøl, Peder 128
Heegaard, Anker 107
Hegel, Frederik 123
-, Jacob 207
Heggaardshegnet 78
Hegnér, J.F. 111
»Hegslund« 123
Heiberg, Johan Ludvig 147,165,200-01,203-04
-, Johanne Luise 147-48,196
Heilbuth, H. 207
Hein, Estrid (f. Hansen) 118
-, Hjalmar 118
-, M. 90
-, Piet 118
Heise, P. 205
Hejle, Thomas P. 210
Hellerup Broderimagasin 43,46
Henderson: se Kock & Henderson
Henningsen, Frants 117
Henriques, Elisa (f. Bendix) 118
-, Fini 183,204
-, Otto R. 118
Hersleb, Peder 220
Hertel, Aage 202
Hertz, Henrik 147
Heyman, Th. 115
-, Aage 207

- Himminghofen (dr.) 202
 Hindberg (familien) 17
 Hirschholm Slot 146-47
 Hjerl-Hansen, B. 120
 Hoffgaard, C. 117
 Hoffmann, Lilli 168,195
 v.Hoffmannsthal, Hugo 174,202
 »Hohenzollern« 41
 Holberg, Ludvig 216-17
 »Holger Danske« 159
 Holm, A.P. 119
 -, Chr. 119,207
 Holmen 82
 Holst, H.P. 200,204
 v.Holstein, J.L. 219
 Holstein, Ludvig 208
 Holten-Bechtolsheim, Viggo 209-10
 Hornbæk 55
 Hostrup, C. 182,202,204
 Hovedstadsrådet 142
 Hulkene 78,82
 Hundested 81
 Husassistenternes Fagforening 22
 Husmann, A.C. 109
 Hven 54,59,78,82,84
 Hvidøre Rev 58
 Hvidørevej 32
 Hye-Knudsen, Johan 204-05
 Høegh, H.J.C. 223
 Høstvej 234
 Høyer, Edgard 208
 -, K.V. 170-71,179,181-85,195,200,209,211
 Høyrup, Ole 234
 »Haabet« 6; se også »Neptunus«
 Haagensen, Wilhelm 89-91,95-96,98-99,101

 Indenrigsministeriet 60,90,
 95-99,101-02,106,127,131
 Ingemann, L. 83-84
 Ingerslev, H.P. 103
 Ipsen, Bodil 107
 Irving, Erling 11,45
 Iversen, Kræsten 10-11

 Jacobsen, Arne 29,129
 -, Carl 8
 Jakobsen, Georg 23
 Jarl, C.F. 209
 Jensen, Frederik 42
 -, Johs. V. 190
 -, Maren (f. Nielsen) 42
 -, Preben 112
 Jernbanestien 109
 Jermdorff, Peter 165
 Jespersen, Bjarne 234
 Jessen, Erik Johan 49

 v.Jessen, Frantz 152-53,159
 Jessen, Gerhard 165
 »Johan Steffensen« 43-45
 Johansen, Julius 112
 -, Mine 111
 -, Rørdam 112
 -, Svend 58,89-90,95-96
 -, Vilhelmine (f. Frøhlike) 112
 Jonathan (pseud.) 208
 Juel, Axel 210
 Justitsministeriet 173
 Jægersborg Allé 6
 -, Skovdistrikt 128
 Jørgensen, Peter 158

 Kallebodeme 74,104
 Kannevorff, Poul 187,204-05
 Kapelvej 15
 Kaufmann (ingeniør) 92
 -, Ernst 118-19
 -, Lillian 118
 -, Aage 16
 Kemp, Gerhard 8,17
 KFUM 32
 Kibenich, Andrea 22
 -, Peter 20,22
 Kirkebye, A.W. 32
 Kirkevej 14-15
 Kirstein, Ph. E. 92,95
 Kirsten Pils Kilde 217,220-21,227
 Kjeldsen (slægt) 46
 Kjerulf, Axel 185,188,205,211
 -, Charles 167,200,202,208
 Klampenborg 5,22,26-29,32,108,129
 -, Badeanstalt 59
 -, Posthus 28-29
 -, Station 29
 Klampenborgvej 6
 Kleis' Hus 118
 Knudsen, Gunder 203
 -, Lars 165
 Kock & Henderson 89
 v.Kohl, Carl 147,206,208
 »Komiteen for Dyrehaus-
 spil« 15053,162
 Kongens Nytorv 20
 Konservativ Forening (Taarbæk) 135
 Korsør 83
 Kousgaard Sørensen, J. 84
 Kragh-Jacobsen, Svend 187-89,211-13
 Kristensen, Marius 209
 Krog Hansen, Aage 115
 Krogh, Torben 145-46,202,206,209
 Krohn, Axel 9
 -, Lilly 9
 Kronborg 39
 Kryger, Karin 234
 Krøger Petersen, C.E. 8

 Krøger Rasmussen, Grete 9
 Krøyer, Henrik 52,55,57-58,60-61
 Kuhlau, Fr. 203-04
 Kultusministeriet 14
 Kunsthåndværkerskolen 43
 Kvam, Kela 144
 Kystbanen 14,41,108,159,167
 København 18,32,38-41,50,
 52-54,57,76,79-80,159
 Københavns Amt 95
 -, Amts Avis 233
 -, Nordre Birk 91,99
 -, Befæstning 103
 -, Kommune 119,128,152,162,211
 -, Lodsvesen 37-41,91
 Kødbyen 29
 Køedt, A. Peschcke 207
 Køge Bugt 82

 Lamprecht, Lilly 168
 Landbrugsministeriet 14,112-13,
 128-30,133,180-81,183-84
 Lander, Harald 183,204-05
 -, Margot 182
 Landmandsbanken 153
 »Landro« 113,122
 Kirskrona 59
 Langballe, Carl 120,
 179-80,195,203,210
 Lange, Johan Chr. 217
 -, Svend 149
 Lange-Müller, P.E. 205
 Larsen, Esther 110
 -, Mads 109
 -, Niels Bjørn 205
 -, William 47
 Leidersdorff, Aage 119
 Lembeck, Edvard 205
 Lemche, Johan 127
 Lemkow, Victor 208
 Lemvig-Müller, A.C. 118
 -, Aage 118
 Lerkenfeldt 46
 Lett, Georg 215
 Levysøhn, S. 200
 -, William 114
 Liebman, August 199
 »Lille Stokkerupgaard« 124
 »Lilliehøj« 109,122
 Linneballe, Poul 206,212-13
 Linnenmann, L. 90
 Linvald, Steffen 120
 Locher, Jens 167,208
 Ludvigsen, Vald. 209-10
 Lund, Harald H. 204
 -, Peter 90,99
 Luther, Martin 10
 Lyngby gamle Kirkegård 13

Register

- Lyngby Kirke 13
- Sogns Sundhedskommission 98
- Sø 70
Lyngby-Taarbæk Kommunalbestyrelse (Lyngby Sogneråd) 14,20,22-23,90-91,99-101,132-39
- Kommune 18,23,27,101,104-05,127-42
Lyng, Flemming 181,203
Lynæs 81
Lytstkovdistriktet 128
Lytzau (entreprenør) 104
Løffler, Emma 114
Lønberg Jensen, Harald 15
Løvdal, Axel 22-23,130-31
Løvenskjold, Eggert 228
- Madsen, Carl 199
Magasin du Nord 19-21,116
Malberg, Henrik 181,183,204
Mangor, C.S. 219-20
Marcussen & Søn 9
Marie (prinsesse) 28
Martensen-Larsen, H. 140,183,190,210-11
-, Aage 221
»Masque de fer« (pseud.) 208
Matsson, Axel 28-29
-, Lilly 29
Mecobenzon A/S 31
Meilhac, Henry 205
Melchior (frkn.) 116
Mellembydet 78
Mendelsohn-Bartholdy, Felix 200,204
Meyer, A.C. 209
-, Holger 110
-, Sonja 110
Michaëlis, Sophus 184,208
Michaelson, Ernst 207
Mikkelsen, Else 119
Miljøministeriet 138-39
Mobeck, Emil 204
Modeweg, J.E. 90
Moe, Bjørn 183,211
Molbech, Chr.K.F. 201
Monberg, N.C. 104
Moresco, Carl 9,207
Mortensen, Ole 111
Moustgaard, Poul H. 60,84
Munck, P.G. 207
Müller, H.E. 109
-, P.E. 153
Møhl-Hansen, Gerda (f.Hansen) 112,118
-, Kristian 112,118
Møller, Andreas 187,200-01
- Møller, H.C.W. 102
-, Jan 120
-, Jenny 202-03
-, Niels 200
Mølleåen 91,121,123-124,234
Mørsted, Otto 141
Mørck, Inga 120
- Nansen, Betty 27
Nansen, Fridtjof 19
Nationalmuseet 234
Naturfredningsforeningen 128,140
Neiiendam, Nicolaj 199
-, Robert 209
Nellemann, H.J. 111
»Neptunus« 2,6,85
»Nesmoth« 109,122
Nicolaisen, Ruth 120
Nielsen (politimester) 222
-, Asta 27
-, Carl 152,161,166,200-03,208
-, Carsten 213
-, Chr. (fabrikant) 120
-, - (fisker) 51
-, Dagny 9
-, Edith 51
-, Elof 204
-, H.R. 115
-, Ingvar 17
-, J.P. (Corvinus) 115
-, Johs. 152,169,200-01,208
-, Kai 141
-, L.C. 151-52,208
-, Niels Peter Emil 30-31
-, Poul (fisker) 51
-, - (instruktør) 200
Nienstädt 117
Nilausen (statist) 176
Nordbanen 233
Nordkjær, P. 153
Nordisk Film 27
Nordre Molevej 97
Norel, Helge 202-05
Norstrand, Caroline 115
Ny Stokkerup 12
Ny Taarbæk 5,12,16,119,121,126,141
Nygaard, Frederik 179-80,210
Nyholms Kran 78
Nylund, D. 115
Nyrup, L. 109
Nystrøm, Eiler 49,120,125
Nærum 151
»Nøddebo« 115-16,122
Nørsgaard, Ingvar 129-30
-, Poul 151-53
- Oeder, G.C. 50
- Oehlenschläger, Adam 147-48,160,165,200-01,203-04,217
Offenbach, Jacques 191,205
Ole Steffen: se Stephensen, Ole
Ole Steffens Vej 26,34-48 passim
Olesen, Chr.H. 185
Olsen, Anders 34-35
-, Carl 112
-, Charles 112
Olsen, Hakon 111
-, Hans Jørgen 56
-, Hoffmann 111
-, Inger Marie (f. Sørensen) 35-36,41-43,61
-, Jens (fisker) 89-90
-, - (købmand) 34-35
-, Lars 35
-, Mine 56
-, Ole Vilhelm 22-23,104,111
-, Peder 34-35
-, Peter Lauritz 22
-, Steffen 34-38,41-42,61
Olufsen, Chr. 174,202
Oppermann, Th. 207
Orlogsværftet 44
Oswald (muremester) 117
Otto, F.J. 114
Overfredningsnævnet 130-31
- »Pamfilus« 111,122
Park (apoteker) 109
Pedersen, Erik Helmer 233
-, Ove Chr. 204
Pension Fønss 136-38
Peter Lieps Vej 22
Petersen, Carl 110
-, Edv. 111
-, Holger 207
-, Niels 110
-, Oluf 69
-, Peter 69
-, V. 43
-, Villar 117
Ploug, Carl 114,117
Plum (regimentskriver) 52
-, Frederik 219
-, Harald 209
»Polarstjernen« 41
Politiken 150-51,158-59,185,192-93,195
Poulsen, Adam 150-214 passim
-, Emil 200
-, Johs. 164,178
-, John 233
-, N. 111
Prehn, Holger 172,202,204
Price, John 191,205
Prunk, P.N. 43

- »Præstelængen« 123
 Psilander, Edith Buemann 27
 -, Valdemar 27-28
 »Psyke« 147
- Quist-Møller, A. 133-34
- Rafael 8
 Raft, Carsten 23,130
 Rantzau, Chr. 220
 Rasmussen, Anna 110
 -, Birthe 5
 -, Holger 49,234
 -, Martin S. 9
 Rassov, Knud 182
 Ravn, S.M. 17
 Ravnholm 234
 Reesen, Emil 205
 Refn, Helge 205
 »Rekna« 107-08,124
 Remmen 78
 Rigsarkivet 85
 Ring, Johs. 152,209
 della Robbia, Giovanni 8
 Rode, Helge 160,198,207-08
 -, Orla 185
 »Rolighed« 27; se også »Christiansro«
 Rosenborggade 32
 Rungsted 60
 Rygaard 17
 »Ryttergården« 5,28-29
 »Røde Hus« 114,222
 Rønne, Bone Falch 6
 Rørdam, Peter 6,106
 -, Valdemar 202,208
 Raadsig, J.P. 8
 Raadvad 12,22
- Sabroe, Povl 213
 Sadolin, Margrethe Krabbe 203
 Salomonsen, Carl 112,118,141
 Sandfeld, Gunnar 120,150
 Sankt Helene Kilde 216-17
 Scavenius, Emma (Bendix, f.Hansen) 118
 -, Erik 118
 Schaldemose, Peer 193,212-13
 Scheel, Paul 185
 Schiller 163,174,200,203
 Schiødt, H. 115
 Schiøtz, Aksel 186-87,204-05
 Schjørring, Kai 115
 Schou, E.V. 207
 Schow, U. 99-101,106
 Schroeder, Erling 211
 Schuidt, Marx (far) 17,158,175
 -, - (søn) 175
 -, Minna 9
- Schyberg, Frederik 186,190,211-13
 Scoresbysund 43
 Secher (tandlæge) 110
 Seeber von der Flohe, Hans 202
 Seedorf-Pedersen, Hans
 Hartvig 181-82,190,203
 »Selskabet for Friluftsteater
 i Dyrehaven« 172-73,177
 »Den selvejende Institution Friluftsteatret i Dyrehaven« 187
 Shakespeare 145,160-61,188,190, 200-02,205
 Shaw, Guy 17
 Simonsen, Harald 141
 -, Niels 36
 Siverud, Johan 220
 Sjællands Stifamt 91-92,99
 Sjølsø 70
 Skodsborg 60
 - Sanatorium 113
 Skougaard, Mette 234
 »Skovgaarden« 123
 »Skovhuset« 114,122
 Skovkapellet: se Taarbæk Kirke
 Skovshoved 4,9,33,50,54, 57-58,60,80,82-83,105
 Skovvej 27
 - 10 112
 Skuespillerforeningen 179
 Skånstrøm, Carl 13
 Skaaret 78
 Sletten 52-53,57
 Smidth, A.J. 60-61,80-81,84
 Smith, Morten L. 51,53
 Snekkersten 58
 Socialdemokratiet 22,234
 »Solheim« 107,124
 Sonne, Carl 62
 Sophie Magdalene (dronning) 216
 Sophokles 200
 Springforbi 5,12,16-17,31, 107-24,133,140-42
 »Springforbi« 115,117,124
 Springforbi Kro 124
 - Station 108-09,115,142
 Springforbiplanen 140-42
 Springforbivej 108-09,116,122
 Stadsbiblioteket i Lyngby 233
 »Standard« 41
 Statens Museum for Kunst 8
 - Skadedyrslaboratorium 112
 Statsskovvæsenet 14-15,17,107-20
 passim,128-32,139-42,184,230-32
 Stauning, Thorvald 140
 Steffen, Ole: se Stephensen, Ole
 Steffensen, Anna Christine 42-44,46
 -, Anna Marie 33,42,44
 -, Ellen Steffana 42-43
- Steffensen, Emmy (f.Larsen) 47
 -, Fanny Elisabeth 42-44,46
 -, Georg Peter Winther 42-44,47-48
 -, Ingler Frederik 43,46
 -, Holger Johanne Marie 43-44,46
 -, Jens Erik 29
 -, Jens Peter 29,117-18,141
 -, Johan (civilingeniør) 33,47-48
 -, - (lods) 9,26,33,36-44,47-48
 -, Karina 48
 -, Maria 48
 -, Tove 48
 -, Vibeke (f.Lunge) 48
 Steiner, Chr. 110
 Stephensen, Johanne Marie (f. Jens-dater) 33-35
 -, Ole 33-36,41,61
 Stern, S. 55,57
 Stiehler, Chr. 177,209-10
 Stokkerup 5,126
 »Stokkerup« 26,31-32,124,141
 Stokkerup Bakke 5
 - Egene 112
 Stokkerupbækken 113-14,122,124
 »Stokkerupgaard« 124
 Store Bælt 83
 Store Carlsminde 81
 Store Kongensgade 41
 Storm Petersen, Robert 203
 »Strandmøllebakken« 123
 Strandmøllebugten 76
 Strandmølleedammen 123
 Strandmøllekroen 124
 Strandmøllekvarteret 12
 Strandmøllen 5,59,70,90, 109-15,120,123-24,133
 »Strandmøllens Minde« 109-10,122
 Strandvejen 15,22,28,32,105,107-24
 - 668-812,745-893 121-24
 - 678 107
 - 682-684 107
 - 685 27
 - 694 107
 - 710 107,115
 - 717 18
 - 730 26
 - 743 119
 - 745 119
 - 751 112,118
 - 755 118
 - 758 20
 - 763 18,29,117-18
 - 767 29,117-18
 - 777 20,116
 - 781 116,123
 - 787 115-16
 - 791 115
 - 793 114

Register

- Strandvejen 801 113-14
- 803 114
- 809 113
- 817 112
- 819 109
- 823-825 111-12
- 827 111
- 831 110
- 833 109-10
Strandvejen 835 109
- 837 109-10
Struckmann, Erick 140,209-10
Stubbekøbing 31
Sundbo, Elsebeth 234
Sundfør, Oscar 114
»Sunny Bank« 18,117,121
Svanemøllebugten 76
Svendsen, Niels (fisker) 89-90
-, (-) 98-99
Svitzer, Em. Z. 90
Sæbye, Fanny 8
-, Poul 8
»Søbakken« 54
»Søelund« 124
»Søhøj« 124
Sølager 81
Sønderby, Knud 29-30
Sørensen, Philip 153
- Tage-Jensen, A. 17
Tandrup, A.C. 127
-, Harald 209
Tausen, Hans 10
»Teateregen« 143
Teatermuseet 200
Tendal, Peter 13
Thinggaard, Karen M. 110
-, Valdemar 110
Thiset, Anders 27
Thomassen, P. 233
Thomsen (grosserer) 109
-, Julius 111
»Thubalka« 12
Tietgen, C.F. 6,13-14,90-92,
95-97,101,106
Tinggaard (skovfoged) 108
-, Jørgen 108
Toldboden 41
Topsøe-Jensen, Hans 13,18,
27,106,121,133-34,137,139-40
-, Torben 120
Travis, Arne 213
Trekanten (Ny Taarbæk) 121
Trekroner 58
Trepilelågen 115,119
»Trepilelaagen« 119,121
Trepilevej 5,107-08,119,121,133
»Tronholt« 27
- »Turisten« (rederi) 159
Tuxen, Erik 203
»Tvendehus« 109,122
Tybjerg, Emma 234
Tønsberg, Jeppe 13,85
Taarbæk 5-142 passim
- (bækken) 39,85,93-94,97,125
- Dampskibsbro 95
- Grundejer- og Kommunalforening
15,18,132-37,139
- Havn 18,31,39,85-106 passim,138
- Havnebestyrelse 85,96-104
- Hotel 27,85,98,103-04
- Kirke 5-15,18,26,44-45,111,127
- Kirkebestyrelse 44
- Kirkegård 13-33,47-48,111,119,130
- Kro 26-27,85,92,97,103
- Kyst Kollegium 137-38
- Rev 78
- Skole 6,85,92,136
- Sogn 5,12,16,22,107,127-28
- Strand 81,85,88,92-93
- Strandvej 14,135; se
også Strandvejen
-- 32 9
-- 76 111
-- 82 138
-- 84A 27
-- 111 8
-- 630 119
Taarbækdalsvej 135
»Taarbæklund« 116,122,140
Taarbækporten 128,130
»Taarbæksdal« 34-35,55
- Uldahl, P. 114
Uldall, Kai 49,233
Ulrich, N.B. 212
Ulvedalene 143-214 passim
»Ulvedalsegen« 143
De Unges Scene 201
Utzon, Svend 119
-, U.P. 119
- Wagner, Richard 202
Vandbygningsvæsenet 95-96,99-101
Vangede Kilde 217,219-20
Wanscher, Evelyn 8
-, Ole 128
-, Vilhelm 8
Vartov (Lyngby) 232
Vartov Kilde (Hellerup) 217
Watt: se Gordon & Watt
Vedbæk 49,60
Wedel Wedellsborg, H.W. 115
Weiblund, Poul 189,212-13
Werner, Hans 18,173-74,
177-78,182,209-11
- Werner, Johs. 6,17-18,152-53
-, Sigvart 17
-, T.W. 18
Verning, Nanny Skov 107
Wessel, C.E. 6
-, Elise 12,207
-, Th. 19-21
Wesselsminde 151-52,170,173
Vett, Caroline 20,116
-, Emil 19-21,116,207
»Victoria and Albert« 41
Widding, Severin 17
Vigen (Sverige) 59
Wiggers (familien) 17
Wiedemann, Knud 9
Wielandt, Leif 107
Wieth, Carlo 185
Wilcke, Julius 23,128-30,
181,210
Wilhardt, Hans 26
-, Peter 26
Wilhelm II 41
Wilken, Charles 185
»Villa Konow« 120,124
»- Melchior« 116,122-23
»- Nova« 29,117,122
»- O.H.« 112,118,121
»- Vett« 20,116,122
Willumsen, J.F. 152-56,186,207
Vincent, J. 207
Winther, Chr. 114,122,180,203
-, Emilie Petrine
(f.Olsen) 36,41-42,61
-, Georg Peter 41-43,54,59,
61-62,70,76,78-82
Wolfhagen 90
Vor Frelzers Kirke 78
Vorre, Birgit 80,83
deVos (præst) 174,176,202
Wunsch, P. 209
Waaben, Ebba 234
- Yde (familien) 17
- Zangenberg, Astrid 165
Zeuthen, L. 207
Zoologisk Have 32
- Museum 32
- Øregård Museet 17
Øregsten 85-86
Øresund 37-42,49-107 passim,
125-26,140,159
Øresundstrafikken 91,94-96
Ørholm 132
Ørnberg, Leif 182
Ørmdrup, B. 114
Ørnskov, Kai Aage 234

*Historisk-topografisk Selskab for
Lyngby-Taarbæk Kommune*

Bestyrelsen i 1989:

Fhv. stadsbibliotekar Aage Børresen,
formand

Museumsinspektør mag.art.

Inge Mejer Antonsen

Ingeniør Niels G. S. Friderichsen

Stadsbibliotekar

Jørgen Bro Glistrup

Provst Poul Falk Hansen

Fhv. borgmester Ole Harkjær

Direktør Bjarne Jespersen,

kasserer

Dr. phil. Holger Rasmussen,

næstformand

Landsretssagfører Elsebeth Sundbo

Arkivar cand.mag. Ebba Waaben

Borgmester Kai Aage Ørnskov

Sekretær og redaktør:

Arkivar cand.mag. Jeppe Tønsberg

Selskabets adresse:

Stadsbiblioteket i Lyngby

Lyngby Hovedgade 28

2800 Lyngby

Telefon 42 88 17 00

LYNGBY-BOGEN 1989

UDGIVET AF HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR LYNGBY-TAARBÆK KOMMUNE

ISBN 87-87298-17-1

